

ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Торяник В.М., Хрідочкін А.В., Джинджоян В.В.

ОСНОВИ МУЗЕЄЗНАВСТВА

Навчальний посібник

Київ 2024

УДК 379.8

Т 59

*Рекомендовано до друку вченою радою
Дніпровського гуманітарного університету
(протокол №4 від 28.12.2023 року)*

Рецензенти:

Валерія ЛАВРЕНКО – кандидат історичних наук, доцент, заступник директора по науковій роботі Дніпропетровського національного Історичного музею ім. Д.І. Яворницького;

Євген ЛЕГЕЗА – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного та приватного права Університету митної справи та фінансів;

Леонід БАЙДАК – кандидат історичних наук, доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет».

Консультант:

Сергій ТЕРЕЩЕНКО – консультант з організації охорони музейних фондів України, ветеран МВС України, співробітник управління поліції охорони в Дніпропетровській області.

Торяник В.М., Хрідочкін А.В., Джинджоян В.В. Основи музеєзнавства: навчальний посібник. Київ : Видавництво «Каравела», 2024. 300 с.

ISBN 978-960-903-6

Розглянуто теоретичні та практичні питання музейної діяльності. Висвітлено теоретичні засади музейної справи, актуальні проблеми педагогічного, психологічного, методичного, нормативно-правового, організаційно-управлінського та організаційно-технологічного забезпечення музейної діяльності, а також технології створення музейних експозицій. Розкрито вплив новітніх технологій на розвиток музеїв.

Навчальний посібник розраховано на широке коло читачів – здобувачів вищої освіти, викладачів вищих начальних закладів, працівників музеїв, гідів, екскурсуючих, підприємців туристичного бізнесу.

© Торяник В.М., Хрідочкін А.В.,
Джинджоян В.В. 2024

© Видавництво «Каравела», 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КУРСУ «ОСНОВИ МУЗЕЄЗНАВСТВА».....	7
1.1. Музеєзнавство як наукова дисципліна, її об'єкт і предмет	7
1.2. Методи, функції та структура музеєзнавства	9
1.3. Музеєзнавство України в історичному вимірі	11
Питання для самоконтролю.....	15
РОЗДІЛ II. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МУЗЕЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	16
2.1. Нормативно-правове забезпечення музейної діяльності в Україні	16
2.2. Система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення музейної діяльності в Україні: теоретичний аспект	23
Питання для самоконтролю	24
РОЗДІЛ III. ФОНДИ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ ТА ЇХ ОБЛІК	25
3.1. Музейні фонди, їх структура і склад	25
3.2. Комплектування музейних фондів та її організація	31
3.3. Облік музейних фондів. Фондово-облікова документація	39
3.4. Загальні питання зберігання музейних фондів	47
3.5. Наукова робота з музейним фондом, науково-довідковий апарат музею	54
Питання для самоконтролю	62
РОЗДІЛ IV. ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРІГАННЯ МУЗЕЙНИХ ФОНДІВ УКРАЇНИ	62
4.1. Деякі фактори, що негативно впливають на зберігання музейних цінностей в музеях та заходи по послабленню їх дії ...	62
4.2. Особливості зберігання музейних цінностей в фондосховищах та залах музеїв	65
4.3. Зберігання музейних фондів при транспортуванні	69
4.4. Організаційні заходи щодо збереження музейних фондів та колекцій	71
Питання для самоконтролю	72
РОЗДІЛ V. МУЗЕЙНІ ЕКСПОЗИЦІЇ.....	73

5.1. Експозиційна діяльність музею та її принципи.....	73
5.2. Музейні експозиції: поняття та види.....	77
5.3. Методи створення музейних експозицій.....	83
5.4. Етапи процесу формування музейних експозицій...	90
5.5. Дизайн музейних експозицій, його функції та призначення...	98
Питання для самоконтролю.....	109
РОЗДІЛ VI. ЕКСКУРСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В МУЗЕЯХ.....	109
6.1. Поняття, форми організації та функції екскурсійної діяльності в музеях.....	110
6.2. Педагогічне забезпечення екскурсійної діяльності в музеях...	116
6.3. Методичне забезпечення екскурсійної діяльності в музеях....	123
6.4. Регіональні проекти ЮНВТО з просування туризму	130
6.5. Технологічне забезпечення екскурсійної діяльності в музеях..	140
Питання для самоконтролю.....	148
РОЗДІЛ VII. МУЗЕЙНА СПРАВА ТА НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ.....	148
7.1. Інтерактивні технології у музеях.....	150
7.2 Музеї просто неба за допомогою геолокаційних технологій...	152
7.3. Інтерактивні виставки: роль геолокації у практичних музейних експозиціях.....	158
7.4. Музейні Big Data: збір та переваги.....	161
7.5. Технології залучення молоді до музеїв.....	166
7.6. Підтримка залучення відвідувачів за допомогою гейміфікації в музеях та художніх галереях.....	169
7.7. Технології знаходяться на передньому плані модернізації музеїв.....	172
Питання для самоконтролю.....	175
РОЗДІЛ VIII. НАЙВІДОМІШІ МУЗЕЇ (ГАЛЕРЕЇ) СВІТУ.....	176
8.1. Музеї, які демонструють шедеври світового мистецтва.	177
8.2. Музеї, що передають відвідувачам світову культуру	205
8.3. Історичні музеї світу.....	215
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ...	230

ПІСЛЯМОВА.....	231
ТЕСТИ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ.....	232
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	234
ДОДАТКИ.....	236

ПЕРЕДМОВА

На протязі багатьох десятиліть існування російської імперії та існування радянської влади культурна складова була системно вмонтована у політику держави. Ідеологічний напрям культури, свідомості та освіти вважалися найважливішими напрямками роботи з населенням. У цьому фарсі музеї не були виключенням. Вони, також входили до системної ідеологізації політики й забезпечували громадянам цілеспрямованість під час відвідування музеїв і виставок. І лише, після розвалу СРСР почали відбуватися процеси відновлення справжньої історії. Почало формуватися нове громадянське суспільство, яке бажало знати справжню власну історію, пишатися власною культурною спадщиною та надихатися істинним мистецтвом.

Основними пріоритетами культурної політики держави стали питання збереження історичної й культурної спадщини нашого народу. Створювалось нормативно-правове забезпечення музейної діяльності, таких як Концепція розвитку культури, Закон України «Про музеї та музейну справу» та багато інших. А музейні фонди оголосили невід'ємною частиною культурної спадщини України. Музейна справа по праву вважається величезною сферою культури, охопити яку під силу лише сукупністю спеціальних сфер знання. Навить досі, вона ще не повністю оформилася в окрему науку. І тому, науковці прикладають великих зусиль щоб осмислити суть музеїв, визначитись з типологією, документацією, технічним оснащенням музеїв. А музейні експозиції бачать як магніти, що притягують людину до зустрічі з новими враженнями.

Музейна справа є невід'ємною частиною національно-культурного відродження України, оскільки передбачає глибоке знання історії та давніх традицій українського народу. Головним завданням вітчизняної музейної справи завжди залишалося, перш за все, підвищення культурного і інтелектуального рівня населення країни. Можна стверджувати, що відвідування музеїв стало серцевиною вітчизняної туристської галузі. Ось чому так важливо

розвивати музейну справу. Наукове осмислення різнобічних практик сучасної музейної діяльності та формування сучасного музейної свідомості суб'єктів туристично-екскурсійного процесу є нагальною потребою сучасності.

Основна мета дисципліни «Основи музеєзнавства» закласти студентам базові основи дослідження музейних установ як соціокультурного явища, їх місця у формуванні людських цінностей; засвоєння основних понять теорії, методології і методики музейної діяльності; набуття практичних навичок в проектуванні та проведенні екскурсій у музеях, виставкових залах і галереях; оволодіння технологічними аспектами організації музейної справи.

Завданнями дисципліни є:

- ознайомити студентів із теоретичними засадами музейної справи;
- дати уявлення про соціокультурну сутність музею та організацію науково-дослідної роботи в музеї;
- ознайомити здобувачів із основними принципами науково-фондової роботи, методами побудови експозицій, формами культурно-освітньої діяльності музеїв;
- розвинути навички розробки та проведення екскурсій у музеях і галереях;
- сформувати ціннісні відносини здобувача до збереження культурної спадщини минулого.

Об'єкт музеєзнавства – музей і музейна справа як суспільне явище в усіх його проявах.

Предмет музеєзнавства – принципи, технології та процеси нагромадження, збереження і презентації інформації музейними установами, а також процеси виникнення, розвитку і суспільного функціонування музею.

Перелік **компетенцій**, яких набуває здобувач вищої освіти після опанування навчальної дисципліни:

- здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній

системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;

- здатність діяти соціально відповідально та свідомо;
- навички міжособистісної взаємодії;
- знання та розуміння предметної області та розуміння специфіки професійної діяльності;
- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- здатність розробляти, просувати, реалізовувати та організовувати споживання туристичного продукту;
- здатність використовувати в роботі туристичних підприємств інформаційні технології та офісну техніку;
- здатність визначати індивідуальні туристичні потреби, використовувати сучасні технології обслуговування туристів та вести претензійну роботу.

У навчальному посібнику викладаються теоретичні основи музеєзнавства і методика музейної роботи, історія музеїв світу. На великому фактичному матеріалі автори простежують становлення та розвиток музею як соціокультурного інституту, показують його місце та роль у кожній конкретній історичній епосі. Розглядаються соціальні функції музеїв, їх науково-дослідна робота, питання фондової, експозиційної та культурно-освітньої діяльності, а також менеджменту та маркетингу. Книга ілюстрована, а її зміст відповідає Стандарту вищої освіти України. Навчальний посібник адресований передусім здобувачам вищої освіти, які вивчають музеєзнавство як загальноосвітню дисципліну. Разом з тим він може використовуватися і при підготовці музейних спеціалістів як навчальний посібник з дисциплін «Музеї світу» та «Історія музейної справи», а також як запровадження у спеціальність у системі навчальних дисциплін відповідних кафедр гуманітарних, педагогічних університетів та університетів культури.

Автори висловлюють подяку українським і зарубіжним вченим які своїми працями з музейної тематики надихнули авторів

навчального посібника на формування його змісту та часткового наповнення. Окрему подяку висловлюємо рецензентам навчального посібника за прискіпливий аналіз і цінні рекомендації з теоретико-практичних та методичних питань: професору кафедри публічного та приватного права Університету митної справи та фінансів, доктору юридичних наук, професору Євгену Легезі; заступнику директора по науковій роботі Дніпропетровського національного Історичного музею ім. Д.І. Яворницького, кандидату історичних наук, доценту Валерії Лавренко; доценту кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», кандидату історичних наук Леоніду Байдаку; консультанту з організації охорони музейних фондів України, ветерану МВС України, співробітнику управління поліції охорони в Дніпропетровській області Сергію Терещенку.

Сподіваємось, що навчальний посібник буде корисним не тільки практикаам, науковцям і студентам, а й людям які цікавляться світовою історією, культурою, мистецтвом та новими враженнями.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КУРСУ «ОСНОВИ МУЗЕЄЗНАВСТВА»

1.1. Музеєзнавство як наукова дисципліна, її об'єкт і предмет

1.2. Методи, функції та структура музеєзнавства

1.3. Музеєзнавство України в історичному вимір.

1.1. Музеєзнавство як наукова дисципліна, її об'єкт і предмет

Історія розвитку музеїв, теорія та методика музейної роботи, суспільні функції музею та музейні аспекти ставлення суспільства до своєї спадщини і впливи цієї спадщини на формування сучасної соціокультурної дійсності досліджуються окремою наукою – музеєзнавством (музеологією).

Музеєзнавство (музеологія) – це наукова дисципліна, що вивчає історію та закономірності розвитку музеїв, їхні суспільні функції, питання теорії і методики музейної справи, тобто внутрішню організацію, систему наукового комплектування музейних фондів, документування й зберігання колекцій, а також методики побудови музейних експозицій, виставок, різних видів і форм науково-освітньої діяльності музеїв.

Поряд із вітчизняним терміном «музеєзнавство» у міжнародній термінології використовується поняття «музеологія». Міжнародний комітет з музеології (ICOFOM) рекомендує трактувати музеологію як науку, що пояснює реалізацію одного з найважливіших видів суспільної діяльності, що полягає у збереженні і сталому використанні культурної і природної спадщини людства; як науку, що вивчає мету і способи діяльності такої інституції, як музей.

Основне завдання музеології на XXI ст., окреслене Міжнародною радою музеїв (ІКОМ) при ЮНЕСКО: описати глобальний музеологічний феномен, проаналізувати і зрозуміти його в історичному й соціально-культурному контекстах.

Поняття «музеєзнавство» і «музеологія» тотожні за суттю, оскільки в рамках теоретичного музеєзнавства реалізується системний підхід і досліджується весь сучасний спектр проблем, пов'язаних із збереженням й актуалізацією усіх форм культурної і природної, рухомої і нерухомої, матеріальної і нематеріальної спадщини. Аналогічно у західному світі має місце зміна парадигми

музеології від науки, орієнтованої на музейну установу, до музеології, яка займається суттю музейного явища.

Втім, існує протилежна думка іншої частини західних науковців, які відстоюють тезу про еволюційну етапність розвитку музейної науки і ширше – музейної парадигми. Згідно з таким трактуванням історії науки, музеєзнавство як наука про музей як інституцію завершила свій історичний розвиток (хронологічні рамки: 70-ті роки XVII ст. – 70-ті роки XX ст.), на зміну їй прийшла докорінно оновлена на рівні нової суспільної парадигми наука музеологія – наука про способи, форми і сам феномен збирання та зберігання в автентичних проявах множини об'єктів та явищ культурного й природного оточення людини й у такий спосіб виявлення ставлення людини до дійсності.

Українське музеєзнавство – порівняно молода наука. В Україні виникло в другій половині XIX ст. Вітчизняні традиції наукового узагальнення музейної справи нараховують близько півтори сотні років, тому, гадаємо, недоцільно відмовлятися від підкріпленого неабияким науковим доробком послуговування українським терміном «музеєзнавство» і переходити до уніфікованого у міжнародній практиці терміну «музеологія»; натомість, концептуально-теоретичні, методологічні та прикладні аспекти української та західної науково-музеологічної спадщини вимагають гармонізації з незворотним переходом до єдиної загальноприйнятої міжнародним співтовариством нової постіндустріальної музеологічної парадигми.

Сучасне музеєзнавство належить до культурологічних дисциплін (у старих посібниках можна натрапити на застаріле й звужене трактування музеєзнавства як спеціальної історичної дисципліни). До того ж посідає належне йому місце в системі наук як суспільна (гуманітарна) наука, що перебуває в тісних стосунках з іншими суспільними, а також природними й технічними науками. Особливо тісні зв'язки склалися між музеєзнавством та тими науковими дисциплінами (у т. ч. спеціальними і допоміжними), якими визначаються профілі відповідних музеїв (геологія, палеонтологія, петрографія, зоологія, біологія, етнекологія, антропологія, етнографія, історія, археологія, мистецтвознавство, літературознавство та ін.).

Об'єкт музеєзнавства – музей і музейна справа як суспільне явище в усіх їхніх проявах.

Предмет музеєзнавства – принципи, технології та процеси нагромадження, збереження і презентації інформації музейними установами, а також процеси виникнення, розвитку і суспільного функціонування музею.

1.2. Методи, функції та структура музеєзнавства

Соціальні функції музеїв виявляються в комплектуванні першоджерел, безпосередньо зв'язаному з вивченням природи і суспільства; у науковому документуванні, дослідженні і збереженні музейних предметів; у створенні експозицій і виставок як характерних форм наукової популяризації; у науково-просвітницькій та гуманістично-виховній діяльності.

Комунікативні функції музеїв виявляються через вивчення соціально-психологічних, емоційних, мотиваційних, гуманістично-світоглядних, патріотичних та педагогічних питань впливу музею на відвідувача.

Музеєзнавче дослідження першоджерел – музейних предметів – також має на меті найповніше виявлення їхніх комунікативних функцій. Для того щоб стародавній, мистецький чи природний експонат міг «спілкуватися» з відвідувачем та передавати йому певну інформацію й естетично-емоційні імпульси, практикам музейної справи необхідно вміти визначати оптимальні режими збереження, методи консервації й реставрації; науково документувати джерела; розкривати експресивні можливості музейних предметів, тобто вміти передбачати емоційний ефект від їх експозиційного використання й у різних видах культурно-освітньої роботи.

Музеєзнавство послуговується сучасною науковою методологією. У теорії та практиці музеєзнавства активно використовуються методи гуманітарних та природничих наук (методи спеціальних і допоміжних історичних дисциплін, педагогіки, психології, соціології; рентгенографія, спектрографія та ін. методи природничих наук; методи польового дослідження, безпосереднього спостереження; експериментальні методи, у т. ч. історичний експеримент; метод моделювання тощо). У той же час, інтегровані в структуру музеєзнавства і пристосовані до вирішення його завдань, ці методи використовуються у площині, не властивій іншим наукам, і, таким чином, здобувають нову якість як суто вузькодисциплінарні методи музеєзнавства.

У ХХІ ст. завдяки працям групи провідних європейських і північноамериканських музеологів (Фрідріх Вайдахер (Німеччина), Іво Мароєвич (Сербія), Сюзен Пірс (Велика Британія), Грег Фінлі (Канада), Зеновій Мазурик (Україна) та ін.) формується постнеокласична, т. зв. об'єктна методологія, акценти якої зосереджуються у площині дослідження матеріальної культури (material culture studies) і власне музеїв як засадничих елементів культурної і природної спадщини (heritage).

Згідно з цією методологією, музей – це об'єкт спадщини; музеологія займається збереженням, дослідженням і використанням об'єктів спадщини (їх фізичної та інформаційної форми і змісту) в музеологічному контексті. Тобто поряд із фізичним збереженням (музеєфікацією) матеріального об'єкта спадщини рівнозначна або й більша увага в руслі цієї методології повинна приділятися музеєфікації нематеріальної спадщини та інформаційного потенціалу об'єкта матеріальної спадщини. Для прикладу, музеєфікація лемківського храму чи лемківського обійстя позбавлена музеологічного контексту без супровідного збереження усіх ритуально-обрядових і звичаєво-побутових елементів та живого автентичного ритуалу й побуту.

Музеєзнавство як наука має доволі складну структуру. У його складі виділяють загальне та спеціальне музеєзнавство. Своєю чергою, загальне музеєзнавство поділяється на низку вузких дисциплін: історичне музеєзнавство (у т. ч. музеєзнавча історіографія), теоретичне музеєзнавство, музейне джерелознавство.

Загальне музеєзнавство вивчає закономірності розвитку музейної справи і напрями музейної діяльності. Спеціальне музеєзнавство забезпечує зв'язок між загальним музеєзнавством і профільними дисциплінами та вивчає названі закономірності в аспекті особливостей функціонування музею визначеного профілю. Історичне музеєзнавство вивчає причини виникнення, генезис і розвиток музейної справи.

Загальна теорія музеєзнавства формулює базові поняття наукової дисципліни, розробляє понятійний апарат науки, теорію музею як соціокультурного інституту, вивчає об'єкт, предмет і методи музеєзнавства, розробляє класифікації музеїв.

Самостійними структурними підрозділами теоретичного музеєзнавства є теорія тезаврування (скарбування), теорія документування та теорія музейної комунікації.

Теорія тезаврування (від грец. thesauros – скарбниця) досліджує сукупність музейних пам'яток в аспектах: а) пізнання й розкриття їхньої цінності та інформації, котра міститься в них; б) забезпечення їхньої фізичної збереженості. Це теоретична основа фондової, експозиційної і реставраційної діяльності.

Теорія документування вивчає напрями дійсності з добору пам'яток музейного значення, що підлягають збереженню і використанню в умовах музею. Це теоретична основа комплектування музейних фондів і музеєфікації об'єктів історико-культурної і природної спадщини.

Теорія комунікації вивчає музей як специфічну комунікаційну систему, у рамках якої відбувається передача соціально значимої інформації в просторі і часі. Це теоретична основа для розробки проблем експозиційної, виставкової і культурно-освітньої діяльності музею.

1.3. Музеєзнавство України в історичному вимірі

Музеєзнавство є важливою сферою культурної діяльності, яка вивчає роль та значення музеїв у суспільстві, а також принципи їх організації, функціонування та розвитку. Україна, як країна з багатою історією та культурою, має багатий досвід у розвитку музеєзнавства.

Історія розвитку музейної справи в Україні налічує багато століть і пов'язана з багатовіковою історією культурного розвитку наших земель. Перші прояви музейної діяльності в Україні можна відстежити ще у давнину, коли різні об'єкти та артефакти збиралися та використовувалися для показу громадськості.

Розвиток музейної справи в Україні має багатовікову історію, яка починається з давніх часів. Ось кілька ключових етапів розвитку музейної справи в Україні:

1. Середньовіччя та ранньомодерна епоха. Україна, як частина Київської Русі та пізніше Польсько-Литовської держави, мала багату культурну спадщину. В цей період були засновані деякі церковні, феодальні та приватні колекції, які можна вважати прародичами музеїв.

Церковні колекції: Україна мала багату релігійну культуру, і церкви були невід'ємною частиною життя. Відомі колекції церковних об'єктів, ікон та реліквій знаходяться в монастирях та церквах України. Ці колекції включають цінні ікони, рукописи, релікварії та

інші предмети церковного мистецтва. Вони були збережені протягом століть і є свідченням релігійної культури того часу.

Феодальні колекції: Україна відігравала важливу роль як частина Польсько-Литовської держави. Відомі феодальні родини мали свої колекції предметів мистецтва, археологічних знахідок та різноманітних цінностей. Наприклад, родина Потоцьких, яка мала значний вплив у Галичині, збрала велику колекцію картин, скульптур, монет та інших предметів мистецтва. Ці колекції відображали багатство та культурний розвиток тогочасної еліти.

Приватні колекції: Виникнення приватних колекцій пов'язане зі збагаченням купецького класу та шляхетської верстви. Багаті підприємці та заможні аристократи почали збирати та виставляти свої колекції. Наприклад, відомий замок Підгорецького у Львові служив як місце зберігання значних мистецьких колекцій. Приватні колекції включали картини, скульптури, монети, предмети розкіші та інші цінності.

2. XIX століття. Перші справжні музеї в Україні з'явилися в XIX столітті. Українське національне пробудження та інтелектуальний рух сприяли заснуванню культурних установ. У 1819 році у Харкові було відкрито перший національний музей – Харківський університетський музей. Подібні заклади почали з'являтися у Києві, Одесі та Львові.

Один з перших національних музеїв в Україні – Харківський університетський музей – був заснований у 1819 році. Він став першим університетським музеєм на території України. Харківський університетський музей займався збиранням, зберіганням і дослідженням природничих, археологічних, етнографічних та історичних зразків. Він відіграв важливу роль у популяризації наукових знань та освіти серед студентів та громадськості.

У цей період також з'явилися інші музеї в Україні. У 1834 році в Києві було відкрито Київський духовний академічний музей, який присвячений релігійній та культурній спадщині України. У Одесі у 1825 році заснували Одеський науково-просвітницький музей, який включав етнографічні, археологічні та природничі збірки. Львів також не залишився осторонь – у 1869 році було відкрито Львівський національний музей, який згодом став одним з найбільших та найважливіших музеїв в Україні.

Ці музеї займалися збиранням, дослідженням і експонуванням предметів природи, археологічних знахідок, історичних артефактів,

мистецтва та етнографічних зразків. Вони сприяли збереженню культурної спадщини України, популяризації наукових знань і освіти серед широкої громадськості. Крім того, вони створювали сприятливі умови для дослідження і вивчення української історії, культури та мистецтва.

3. Перша половина ХХ століття. Період з 1917 по 1991 роки в Україні був складним, з періодами Першої світової війни, Громадянської війни, двох світових воєн та радянської епохи. У цей період багато музеїв зазнали знищень, а їх колекції були розподілені. Однак, після Другої світової війни було відновлено і розширено музейну мережу в Україні, включаючи національні музеї, регіональні музеї та спеціалізовані музеї.

Протягом цього періоду багато музеїв зазнали руйнувань і знищень. Воєнні конфлікти, особливо Друга світова війна, завдали великих пошкоджень культурному спадщині України. Багато музейних будівель були пошкоджені або зруйновані, а цінні колекції були розграбовані або евакуйовані внаслідок військових дій.

Однак після закінчення Другої світової війни було розпочато процес відновлення та розширення музейної мережі в Україні. Це стало можливим завдяки зусиллям уряду та культурних працівників, які віддавали перевагу збереженню та популяризації національної культурної спадщини.

У цей період було створено і розширено ряд національних музеїв, регіональних музеїв та спеціалізованих музеїв. Наприклад, у 1944 році було засновано Національний художній музей України, який став одним із найвизначніших художніх музеїв країни. У 1955 році було відкрито Музей українського народного декоративного мистецтва у Львові, спрямований на збереження і вивчення української народної творчості.

Також у цей період поступово відновлювалися музеї, що присвячені історії України, археології, природі та етнографії. Це дало змогу зберегти та вивчати багатство культурної спадщини України, розширювати колекції та проводити наукові дослідження.

Варто відзначити, що у радянському періоді музеї також використовувалися для пропаганди ідеології комуністичного режиму. Багато музеїв були орієнтовані на відображення революційної історії та досягнень радянського соціалізму.

4. Після отримання незалежності України. Після отримання незалежності в 1991 році, музейна справа в Україні отримала новий

поштовх розвитку. Уряд та культурні організації активно працювали над підтримкою, розвитком і модернізацією музеїв. Багато старих музеїв було реконструйовано, оновлено та розширено. З'явилися нові музеї, присвячені різним аспектам культури, історії, мистецтва та природи України.

Після 1991 року музейна справа в Україні отримала новий імпульс розвитку і стала однією з важливих галузей культури країни. Уряд та культурні організації вклали значні зусилля для підтримки, розвитку та модернізації музеїв, що дало змогу розширити музейну мережу та покращити якість їхньої роботи.

Одним з ключових аспектів цього етапу було реконструкція та модернізація існуючих музейних закладів. Багато з історичних будівель було відновлено та адаптовано для потреб музейних експозицій. Наприклад, Національний художній музей України в Києві пройшов комплексну реконструкцію та розширення, що дозволило створити сучасне просторове середовище для експонування та збереження колекцій.

Помітною особливістю цього етапу було створення нових музеїв. З'явилися заклади, присвячені різним аспектам культури, історії, мистецтва та природи України. Наприклад, у 2005 році було відкрито Музей сучасного мистецтва МАММА у Києві, що стало одним із найбільших музеїв сучасного мистецтва в Східній Європі. Також було створено спеціалізовані музеї, наприклад, Музей космонавтики та ракетобудування у Миколаєві, що розповідає про досягнення української космічної промисловості.

Паралельно з розвитком музеїв у столиці та обласних центрах, увага приділялася і музеям в малих містах та сільській місцевості. Це дало можливість популяризувати культурну спадщину регіонів та забезпечити доступ до музейних колекцій для широкого загалу. Додатково, була активізована робота з документування, збереження та наукового дослідження музейних колекцій. Застосування нових технологій у музейній справі, таких як віртуальна реальність, інтерактивні експозиції та онлайн-платформи, стали популярними та допомагають залучати більше відвідувачів та підвищувати інтерес до музеїв.

Важливим аспектом розвитку музейної справи в Україні стала міжнародна співпраця. Музеї укладають партнерські угоди з музеями інших країн, обмінюються експозиціями та проводять спільні

виставки. Це сприяє збагаченню культурного досвіду, обміну знаннями та популяризації української культури в світі.

Після отримання незалежності України музейна справа отримала вагомий розвиток та стала важливою складовою культурного життя країни. Активність уряду та культурних організацій, реконструкція, модернізація та створення нових музеїв, застосування сучасних технологій та міжнародна співпраця сприяють збереженню, вивченню та популяризації культурної спадщини України, залучають увагу широкої аудиторії та сприяють розвитку туризму.

В свою чергу, музеї відіграють важливу роль у збереженні та популяризації культурної спадщини України. Ось деякі аспекти, які вказують на цю роль:

1. *Збереження і зберігання*: Музеї є основними установами для збереження та зберігання культурної спадщини. Вони виконують важливу функцію збереження артефактів, предметів, документів, художніх творів та інших цінних матеріалів, що представляють історію, мистецтво та культуру України. Це дозволяє майбутнім поколінням миттєво відчувати та вивчати своє минуле.

2. *Експозиції та виставки*: Музеї створюють експозиції та виставки, де культурна спадщина України представлена широкій аудиторії. Це дає змогу відвідувачам пізнати історію, традиції, мистецтво та культурні цінності країни. Експозиції музеїв можуть бути тематичними, регіональними або хронологічними, дозволяючи глибше розуміти багатство культури України.

3. *Освіта та дослідження*: Музеї грають важливу роль у освіті та дослідженнях. Вони проводять педагогічні програми, лекції, майстер-класи та екскурсії, спрямовані на розширення знань та розвиток аналітичного мислення. Музейні колекції надають можливість для наукових досліджень, археологічних розкопок та архівних досліджень, що сприяють збагаченню знань про минуле України.

4. *Популяризація культури*: Музеї є платформою для популяризації культури України. Вони організують тематичні виставки, фестивалі, концерти, літературні заходи та інші культурні події, що привертають увагу відвідувачів та впливають на розуміння та ціннісне ставлення до культурної спадщини.

5. *Розвиток туризму*: Музеї сприяють розвитку туризму, привертаючи відвідувачів з усього світу. Культурні об'єкти та

історичні місця, які представлені у музеях, стають привабливими туристичними об'єктами. Це сприяє економічному зростанню та підтримці музейної справи в країні.

Питання для самоконтролю:

1. Яке використовується поняття поряд з вітчизняним терміном «музеєзнавство» у міжнародній термінології;
2. Яка організація окреслила основне завдання музеології на ХХІ ст.;
3. Що відносять до об'єкта музеєзнавства;
4. Що відносять до структури музеєзнавства;
5. Що відносять до функцій музеєзнавства;
6. Скільки існує ключових етапів розвитку музейної справи в Україні;
7. Коли розпочався четвертий етап розвитку музейної справи в Україні;
8. Коли розпочався другий етап розвитку музейної справи в Україні;
9. Коли був заснований Харківський університетський музей;
10. Скільки основних ролей виконують музеї по збереженню та популяризації спадщини України.

РОЗДІЛ II. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МУЗЕЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно-правове забезпечення музейної діяльності в Україні

2.2. Система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення музейної діяльності в Україні: теоретичний аспект

2.1. Нормативно-правове забезпечення музейної діяльності в Україні

Сьогодні, одним з основних завдань роботи музеїв в Україні є розширення традиційних форм роботи в умовах глобалізації та розвитку інформаційного суспільства. Модернізація музейної справи можлива тільки у разі дотримання і чіткого виконання законодавчої бази. Для того, щоб музейна галузь розвивалася відповідно до викликів сучасності і тенденцій розвитку музейної діяльності в майбутньому, музеї мають залишатися актуальними, цікавими та оригінальними в світі, який постійно змінюється. Серед ключових аспектів, на які держава спрямовує зусилля, зокрема передбачено перехід до нормативної бази прямої дії. Тобто прийняті рішення, передусім закони, відразу повинні впливати на ситуацію.

Основними нормативними документами у сфері музейної справи, які юридично закріпили правові основи музейної діяльності є: Конституція України, Закон України «Про культуру», Закон України «Про музеї та музейну справу», Постанова Кабінету Міністрів України від 20 липня 2000 № 1147 «Про затвердження положення про Музейний фонд України», Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2000 № 1766 «про затвердження переліку музеїв, що перебувають у віданні підприємств, установ та організацій, де зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду Україна», Положення про фондову-закупівельну комісію музею, затвержене наказом Міністерства культури України від 21.03.2016 № 144, Інструкція з організації обліку музейних предметів.

Розглянемо деякі з них більш детально. Так, Закон України «Про музеї та музейну справу» було введено в дію Постановою Верховної Ради України № 250/95 – ВР від 29 червня 1995 р. Закон

складається з Преамбули (у редакції Закону № 1709–VI від 5 листопада 2009 р.), Розділу I. Загальні положення (ст. 1–5), Розділу II. Види музеїв. Порядок створення і матеріальна база музеїв (ст. 6–14), Розділу III. Музейний фонд України (ст. 15–24), Розділу IV. Міжнародна діяльність музеїв (ст. 25), Розділу V. Управління і самоврядування музеїв, гарантії прав і законних інтересів їх працівників (ст. 26–29). Розділ VI. Відповідальність за порушення Законодавства України про музеї та музейну справу (ст. 30–31).

У **Розділі I** розглядаються питання основних термінів та їх визначення, музейної справи та основних напрямів діяльності музеїв, національної музейної політики, Законодавства України про музеї та музейну справу, національних, регіональних та профільних організацій музеїв України та їх участь у міжнародних організаціях. Розглянемо деякі з них.

Стаття 1 визначає основний термінологічний апарат музейної діяльності та наводить значення таких понять як: асортиментний кабінет, зберігання, консервація, культурні цінності, музеєфікація, музей, музейна колекція, музейна справа, музейне зберігання, музейний облік, музейний предмет, Музейний фонд України, охорона музеїв, предмет музейного значення, реставрація. Закон визначає поняття «музей» як науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини. Відповідно до закону, Музейний фонд України формує сукупність окремих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їх походження та форм власності, а також музейних предметів і музейних колекцій, що знаходяться за межами України і є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну. Музейна діяльність визначена в Законі як музейна справа – спеціальний вид наукової та культурно-освітньої діяльності, що включає комплектування, охорону та використання музеями культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини України, у тому числі їх консервацію, реставрацію, музеєфікацію, наукове вивчення, експонування та популяризацію.

Стаття 2 Закону визначає основні напрями музейної діяльності, якими є науково-дослідна, культурно-освітня робота, опрацювання фондів музею, а саме їх комплектування та

експонування на постійних експозиціях та виставках, видавнича та пам'ятко-охоронна діяльність, а також проведення атрибуції, експертизи та класифікації, державної реєстрації та оцінки предметів, які можуть бути музейними цінностями.

У **Розділі II** визначаються види музеїв, умови їх створення, статут, державна реєстрація, ліквідація та реорганізація, музейна територія, користування природними ресурсами, фінансування, матеріально-технічне забезпечення музеїв. Наприклад, Стаття 6 визначає основні види музеїв в Україні. Вони поділяються на природничі (антропологічні, біологічні, ботанічні, геологічні, зоологічні, мінералогічні, палеонтологічні), історичні (загальноісторичні, військово-історичні, історії релігії, історико-побутові, археологічні, етнографічні), літературні, художні (образотворчого, декоративно-прикладного, народного, сучасного мистецтва), мистецькі (театральні, музичні, музеї кіно), науково-технічні, комплексні (краєзнавчі, екомuzeї), галузеві тощо. На основі об'єктів культурної спадщини, пам'яток природи, їх територій, можуть створюватися музеї просто неба та меморіальні музеї-садиби.

Стаття 13 регулює проблему фінансування та надходження коштів у музеї. Основними джерелами фінансування музеїв визначені державний та місцевий бюджети, благодійні внески фізичних та юридичних осіб, інші джерела, не заборонені законодавством.

Додатковими джерелами фінансування музеїв визначені кошти, що надходять від господарської діяльності, надання платних послуг, зокрема за відвідування музеїв і виставок; кошти, одержувані за науково-дослідні та інші види робіт, які виконує музейний заклад на замовлення підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян та громадян; доходи від реалізації сувенірної продукції, предметів народних художніх промислів, видавничої діяльності, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання; плата за кіно– і фотозйомки; гранти, благодійні внески, добровільні пожертвування, грошові внески, матеріальні цінності, одержані від фізичних і юридичних осіб, у тому числі іноземних; кошти, отримані державними і комунальними музеями як відсотки на залишок власних надходжень, отриманих як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти і розміщених на поточних рахунках, відкритих у банках державного сектору; інші джерела, зокрема валютні надходження, відповідно до законодавства України.

Розділ III Закону розглядає питання, що таке Музейний фонд України, з чого він складається, приділено увагу особливостям здійснення права власності на музейні предмети, колекції, зібрання, предмети музейного значення Музейного фонду України, які музейні предмети Музейного фонду України вносяться до складу Державного реєстру національного культурного надбання. Також розглядаються питання обліку, зберігання і використання документів Національного архівного фонду, формування державної частини Музейного фонду України, обліку музейних предметів та предметів музейного значення, переміщення музейних предметів та предметів музейного значення, збереження Музейного фонду України. Важливими положеннями цього розділу є питання порядку вивезення за межі України музейних предметів, колекцій, зібрань, що належать до державної частини Музейного фонду України, та предметів музейного значення, що підлягають внесенню до державної частини Музейного фонду України, страхування музейних предметів, колекцій, зібрань Музейного фонду України та предметів музейного значення, що підлягають внесенню до Музейного фонду України, консервації і реставрації музейних предметів Музейного фонду України.

Згідно з Законом, до державної частини Музейного фонду України належать музейні предмети, колекції, зібрання, що є державною власністю, зберігаються у державних музеях, у тому числі музейні предмети, колекції, зібрання, що зберігаються в музеях, які належать до сфери управління місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також у музеях, створених на підприємствах, в установах, організаціях і навчальних закладах державної та комунальної форм власності чи у їх складі. До державної частини Музейного фонду України належать також предмети музейного значення, що підлягають внесенню до державної частини Музейного фонду України, музейні колекції та зібрання, що зберігаються на підприємствах, в установах та організаціях державної і комунальної форм власності.

До недержавної частини Музейного фонду України належать музейні предмети, колекції, зібрання, що зберігаються в музеях приватної форми власності, музеях підприємств, установ, організацій приватної форми власності та не віднесені або не підлягають віднесенню до державної частини Музейного фонду України, зокрема предмети музейного значення, що підлягають внесенню до

недержавної частини Музейного фонду України та є власністю релігійних організацій, громадян та об'єднань громадян.

Розділ IV присвячено міжнародній діяльності музеїв та зазначається, що музеї України беруть участь у міжнародному культурному співробітництві в галузі музейної справи на основі багатосторонніх та двосторонніх угод. Крім того міжнародна діяльність музеїв, передбачає проведення спільних наукових досліджень, здійснення взаємного обміну музейною інформацією, виставками, вивчення міжнародного досвіду організації музейної справи; проведення міжнародних конференцій, конгресів, симпозіумів, виставок та участі в них; організацію спільної підготовки музейних працівників, розвиток видавничої діяльності та здійснення іншої спільної діяльності відповідно до угод, якщо вона не суперечить законодавству України та міжнародним договорам України.

Розділ V регламентує порядок управління та самоврядування музеїв, гарантії прав і законних інтересів їх працівників. Розглянуті питання державного управління музеями, самоврядування музеїв, гарантії прав і законних інтересів працівників музеїв та гарантії майнових прав музеїв.

Розділ VI визначає відповідальність за шкоду, завдану музею або музейному зібранню та відповідальність за порушення законодавства України про музеї та музейну справу. Зокрема зазначено, що матеріальна шкода, завдана музею або музейному зібранню громадянами чи юридичними особами, відшкодовується згідно з чинним законодавством, відповідно особи, винні у порушенні законодавства про музеї та музейну справу, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

Наступний документ, який ми розглянемо, – це Постанова Кабінету Міністрів України від 20 липня 2000 р. № 1147 «Про затвердження Положення про Музейний фонд України». Він складається із таких частин: Загальної частини, Склад Музейного фонду України, Порядок ведення обліку музейних предметів та предметів музейного значення, Особливості обліку окремих категорій музейних предметів, Порядок передачі музейних предметів державної частини Музейного фонду України, Охорона, зберігання і використання музейних предметів. Це Положення визначає порядок формування Музейного фонду України, порядок обліку музейних предметів, колекцій, зібрань, забезпечення їх охорони, збереження і

використання та поширюється на всі види музеїв, і заповідники (далі – музеї), у яких зберігаються музейні предмети та колекції Музейного фонду України (далі – музейні предмети). Крім цього, Положення дає законодавче визначення таким термінам, як: інвентарний номер, науково-допоміжний фонд, облікові позначення, обмін предметами Музейного фонду України, основний фонд, первинна реєстрація, постійне (тимчасове) зберігання, фондово-закупівельна комісія, фондово-облікова документація.

Відповідно до Положення, Музейний фонд України складається з державної та недержавної частини, Музейне зібрання поділяється на основний і науково-допоміжний фонди. Усі музейні предмети та предмети музейного значення, що зберігаються в музеях незалежно від форми власності та підпорядкування підлягають обліку. Основними обліковими документами є: акти приймання і передачі музейних предметів на постійне або тимчасове зберігання; книга надходжень основного фонду і колекційні описи до неї; інвентарні книги з шифром, що відповідають структурі основного фонду; архівні описи, описи археологічних і природничо-наукових колекцій; спеціальні інвентарні книги для обліку музейних предметів, що містять дорогоцінні метали і коштовне каміння; книга надходжень науково-допоміжного фонду; науково уніфікований паспорт музейного предмета; реставраційний паспорт музейного предмета. Фондово-облікова документація підлягає довічному зберіганню. Однією з особливостей обліку окремих категорій музейних предметів є те, що вони не передаються на зберігання в архівні установи. Музейні предмети державної частини Музейного фонду України можуть передаватися на постійне зберігання іншим музеям у межах України та за її межами з метою їх експонування на виставках, проведення реставрації або наукової експертизи. Використання музейних предметів, їх зберігання та охорона сприяє розвитку освіти, науки та культури, поширенню інформації про національне культурне надбання та світову історико-культурну спадщину.

Ще одним юридичним документом, що регулює музейну діяльність є Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2000 № 1766 «Про затвердження переліку музеїв, що перебувають у віданні підприємств, установ та організацій, де зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України». Але на наш погляд ця постанова вже дещо застаріла і потребує уточнення.

Також, заслуговує уваги розгляд:

Положення про фондово-закупівельну комісію музею, затверджене наказом Міністерства культури України від 21.03.2016 № 144 складається з двох частин: Загального положення та порядку роботи. Положення визначає порядок утворення та діяльності фондово-закупівельної комісії музею державної та комунальної форм власності, а також права та обов'язки її членів. Згідно з Законом України «Про запобігання корупції» у Положенні використовуються такі терміни, які характеризують два види конфлікту інтересів:

Потенційний конфлікт інтересів – в особи наявний приватний інтерес у сфері, у якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи не вчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

Реальний конфлікт інтересів – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи не вчинення дій під час виконання зазначених повноважень. Основними завданнями фондово-закупівельної комісії є розгляд питань щодо: проведення експертизи культурних цінностей, включення їх до музейного зібрання; експертизи стосовно визначення оціночної та страхової вартості музейних предметів; затвердження висновків експертизи виняткової цінності унікальних пам'яток. Положення регламентує порядок роботи фондово-закупівельної комісії.

Крім цього, заслуговує уваги і розгляд такого нормативно-правового додатку, як Інструкція з організації обліку музейних предметів.

Інструкція з організації обліку музейних предметів складається з 8 частин та 10 додатків. Її основне завдання визначити порядок та основні вимоги до організації обліку музейних предметів державної частини Музейного фонду України, предметів музейного значення, предметів і матеріалів науково-допоміжного фонду.

Перший розділ дає термінологічні визначення таким поняттям як: аббревіатура музею, виставка, група зберігання, експозиція, кіно– та відеоматеріали, книги обліку, меморіальні предмети, наукова атрибуція, науково уніфікований паспорт музейного предмета, облік музейних предметів, обліковий номер, одиниця обліку, писемні

джерела, предмет фонду музею, предмети археології, нумізматики (фалеристики, боністики, сфрагістики, медальєрики), твори мистецтв, топографічний опис, фонд музею, фондово-закупівельна комісія, фономатеріали, фотоматеріали.

Другий розділ Інструкції присвячено висвітленню обов'язків працівників музею щодо забезпечення обліку зберігання і використання предметів фонду музею. Зокрема розглянуто загальні положення, обов'язки головного зберігача, обов'язки інших працівників, що відповідають за облік і зберігання предметів фонду музею.

Третій розділ присвячено складу фонду музею (основному та науково-допоміжному). Музейні предмети залежно від того, до якого фонду вони відносяться підлягають систематизації та класифікації. Дуже цікавою є систематизація групи музейних предметів науково-допоміжного фонду. Виділяються наступні групи зберігання: наочні матеріали, які використовуються для розкриття експозиційно-виставкових тем (наприклад, муляжі, макети, зліпки, реконструкції, діаграми, копії музейних предметів, плани, карти, схеми, креслення тощо); автентичні предмети, що становлять інтерес для фондів музею, але які надійшли у незадовільному стані збереженості і потребують значної реставрації; археологічні масові предмети та природні матеріали (у тому числі антропологічні, палеозоологічні, палеоботанічні та інші об'єкти), що не пройшли камеральну обробку; предмети, що не мають значної музейної цінності, але які становлять інтерес як допоміжний ілюстративний або інформаційний матеріал; фотоматеріали (у тому числі негативи і фотовідбитки), отримані у процесі фотофіксації музейних предметів; інші предмети і матеріали, що не належать до жодної із вищезазначених груп зберігання (Р. III, п. 3).

Розділ четвертий присвячено порядку організації обліку, зокрема етапам здійснення обліку, питанням обліку предметів фонду музею у філіях та відокремлених відділах музею, особливостям обліку окремих категорій предметів, розгляду та складу фондово-облікової документації, реєстрація предметів у книгах надходжень, в інвентарних книгах, змінам і виправленням записів у книгах обліку, заміні рукописних книг обліку, опису і зберіганню фондово-облікової документації.

До особливостей обліку окремих категорій предметів відносяться зберігання та використання музеями архівних

документів, які належать до Національного архівного фонду України, а також облік музейних предметів, що містять дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння.

Розділ п'ятий щодо порядку приймання і передавання предметів чітко зазначає джерела комплектування фонду музею. Ними є культурні цінності які обернені в установленому порядку в дохід держави; перебувають у власності юридичних та фізичних осіб, зокрема державні нагороди і документи, що посвідчують нагородження ними, а також реалізації на підприємствах торгівлі та аукціонах в Україні і за кордоном тощо; виявлені в результаті роботи тематичних, етнографічних, археологічних, природничо-наукових та інших експедицій; інші джерела, не заборонені законодавством України. (Р. 5, п. 1). П'ятий розділ регулює порядок приймання предметів на експертизу, порядок приймання і передавання предметів, порядок передавання предметів на постійне або тимчасове зберігання іншим музеям, юридичним та фізичним особам.

Шостий розділ присвячено маркуванню музейних предметів, нанесенню шифру та визначено його порядок.

У *сьомому розділі* йдеться про те, що з метою контролю за станом ведення основних облікових документів та встановлення відповідності фактичної наявності предметів, ідентифікуючих ознак та стану їх збереженості інформація основних облікових документів, проводиться звірення наявності предметів з фондово-обліковою документацією музею. Тобто залежно від обсягу та структури фонду музею визначаються черговість і терміни проведення звірення.

В останньому *восьмому розділі* розглядаються причини та умови вилучення предметів з фондово-облікової документації музею.

Для збереження культурної спадщини необхідно дотримуватися та виконувати вимоги законодавства в галузі регулювання музейної діяльності.

2.2. Система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення музейної діяльності в Україні. Теоретичний аспект.

Музейна діяльність останнім часом перетворилась на одну з важливих складових туризмології, яка відіграє значну роль як у формуванні соціального потенціалу України, так й у задоволенні потреб споживачів у високоякісному інтелектуальному продукті. У зв'язку із цим потребує аналізу питання про визначення системи

суб'єктів, що здійснюють адміністративно-правове забезпечення музейної діяльності в Україні, а також її функції і компетенції.

Питаннями адміністративно-правового регулювання опікувались такі фахівці адміністративного права як: В. Авер'янов, Д. Бахрах, Т. Биркович, Битяк, В. Галуцько, С. Дорогунцов, О. Драган, О. Єщук, В. Ніколаєв, Н. Олійник, Г. Онищук, В. Пустовойтов, М. Пухтинський, О. Костусев, Л. Кузьменко, О. Мельник, Т. Проценко, Є. Пряхін, Т. Строкань, Г. Семчук, Р. Сиротяк, М. Федуняк, А. Широков, Л. Ягодина та ін.

Проблеми державного управління музейної діяльності розглядалися у працях Ю. Алексєєвої, І. Балабанов, В. Бирковича, Н. Бедрак, М. Боруцака, І. Валентюк, В. Герасименка, Л. Давиденко, В. Кифяка, Є. Козловського, В. Полюги та інших науковців.

Дослідження системи суб'єктів адміністративно-правового забезпечення музейної діяльності необхідно розпочати з аналізу найбільш загальних понять «система» та «суб'єкт».

У літературі зустрічається більше сорока різних визначень поняття «система». Усі вони залежно від підходу можуть бути поділені на три групи.

Перша група визначає систему через поняття системного підходу – «елементи», «відносини», «зв'язки», «ціле», «цілісність».

У другій групі системи розглядаються з позиції теорії регулювання через поняття «вхід», «вихід», «переробка інформації», «закон поведінки», «керування».

У третій групі система визначається як деякий клас математичних моделей.

Система як загальнонаукове поняття являє собою сукупність взаємопов'язаних і розміщених у належному порядку елементів певного цілісного утворення. Кожній системі притаманні такі властивості як: цілісність, упорядкованість, стійкість, саморух та загальна мета.

Українська радянська енциклопедія визначає систему як сукупність якісно визначених елементів (зміст системи), між якими існує закономірний зв'язок (структура системи) та встановлюються відношення підпорядкування, послідовності тощо. В академічному тлумачному словнику української мови система визначається як «порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь; форма організації, будова чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць,

установ та ін.); будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин». У дисертаційному дослідженні у цьому значенні ми будемо вживати термін «система».

Поняття «суб'єкт» визначається в Академічному тлумачному словнику української мови як «...особа, група осіб, організація і т. ін., яким належить активна роль у певному процесі, акті; особа або організація як носій певних прав і обов'язків».

Щодо дефініції «суб'єкт регулювання», то вона тлумачиться в юридичній літературі неоднозначно. Наприклад, В. Бакуменко під таким суб'єктом розуміє систему державної влади у вигляді спеціально утворених органів влади, що взаємодіють, між якими розподілені певні функції державного регулювання; В. Афанасьєв – складну систему державних і недержавних організацій; В. Малиновський стверджує, що суб'єктами державного регулювання є не лише органи держави, а й їх посадові особи.

Отже, система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення музейної діяльності може бути визначена як система взаємодіючих органів публічної влади та їх посадових осіб, які виконують законодавчо визначені функції щодо формування державної політики у сфері музейної діяльності України, забезпечення реалізації та захисту закріплених у Конституції України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, недоторканність та безпеку під час здійснення туристичних подорожей.

Питання для самоконтролю:

1. Які нормативно-правові документи України юридично закріпили правові основи музейної діяльності в державі;
2. В якому нормативно-правовому акті України визначено відповідальність за порушення законодавства про музеї та музейну справу;
3. В якому Законі України визначено поняття музейної діяльності в Україні;
4. Коли була прийнята Постанова КМУ «Про затвердження Положення про Музейний фонд України»;
5. Коли було затверджене Положення про фондово-закупівельну комісію музею;

6. В якому нормативно-правовому документі України визначено поняття «потенційний конфлікт інтересів»;
7. Яку структуру має Інструкція з організації обліку музейних предметів;
8. Яких вітчизняних фахівців знаєте з адміністративного права, які опікувались питаннями з адміністративно-правового регулювання;
9. Дайте визначення дефініції «суб'єкт регулювання»;
10. Дайте визначення системи суб'єктів адміністративно-правового забезпечення музейної діяльності в Україні.

РОЗДІЛ III. ФОНДИ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ ТА ЇХ ОБЛІК

3.1. Музейні фонди, їх структура і склад

3.2. Комплектування музейних фондів та її організація

3.3. Облік музейних фондів. Фондово-облікова документація

3.4. Загальні питання зберігання музейних фондів

3.5. Наукова робота з музейним фондом, науково-довідковий апарат музею

3.1. Музейні фонди, їх структура і склад

Сучасний музей є тією установою, яка займається різноманітними видами діяльності в багатьох сферах: від пам'ятко-консерваційної та колекційної до суто комерційної. До основних напрямів роботи будь-якого музею як спеціалізованої установи індустрії культурного дозвілля і туризму належать:

- комплектування музейних фондів, облік, інвентаризація та каталогізація музейних колекцій, консервація і зберігання музейних фондів;
- формування та презентація тематичних музейних експозицій;
- музейне екскурсійне обслуговування відвідувачів;
- інші види комерційної діяльності, дозволені нормами чинного законодавства.

Водночас музеї завжди були і надалі залишаться головними скарбницями різноманітних пам'яток історії як культури нашого народу, так і культури інших народів світу. Саме тому охоронній роботі в них постійно приділяється підвищена увага. Усі предмети, цілеспрямовано зібрані в музеї, становлять його музейний фонд. Тобто, під **музейним фондом** розуміють усю сукупність рухомих пам'яток природи, матеріальної та духовної культури, які мають історичне, художнє, етнографічне і наукове значення, незалежно від їх виду, місця створення і форми власності, та які зберігаються на території України, а також нерухомих пам'яток, що перебувають в музеях України і обліковані в порядку, визначеному чинним вітчизняним законодавством. При цьому матеріали, прийняті музеєм на постійне зберігання можуть знаходитися не лише у фондосховищах, експозиціях або на виставках музею – вони також можуть бути переданими на експертизу або на реставрацію, а також у тимчасове користування іншій установі чи іншому музею.

Тобто, основою музейної діяльності є комплектування та зберігання музейних колекцій, адже музей – це передусім сховище унікальних предметів, які мають високу цінність. Зазвичай фонди сучасних музеїв нараховують десятки тисяч предметів, лише мала частина яких формує постійні експозиції та виставляється для показу відвідувачам музеїв.

Матеріали, що складають музейні фонди, є нерівноцінними за своєю значущістю для науки і культури, а також для діяльності окремого музею, а **структура музейного фонду** – система організації музейного зібрання, яка залишається незмінною за можливих змін складу фондів – включає наступні складові:

- основний фонд (музейні предмети);
- фонд науково-допоміжних матеріалів;
- фонд тимчасового зберігання;
- архівний (документальний) фонд;
- бібліотечний фонд.

Основний музейний фонд становлять оригінальні пам'ятки історії, природи, матеріальної і духовної культури людства. Це – найбільш важливі і цінні колекції будь-якого музею незалежно від його профілю. Їх зберігання має першочергове значення. Основний музейний фонд поділяється на:

- *колекційний* (який складається з типових та унікальних предметів);
- *дублетний* (він також складається з типових і унікальних предметів);
- *обмінний* (фонд непрофільних предметів та довідково-дублетних матеріалів).

При цьому *унікальним* визнається такий музейний предмет, який існує в єдиному екземплярі або в обмеженій кількості та має особливу наукову і культурну цінність, а *типовий* музейний предмет відображає типове явище і має властивості, притаманні великій кількості предметів, які існують на даний момент.

Основний музейний фонд становлять оригінальні пам'ятки історії, природи, матеріальної і духовної культури людства. Матеріали основного фонду систематизують в історико-хронологічному порядку з обов'язковим дотриманням географічних зон. Наприклад, історичні музеї мають в основних фондах наступні відділи: палеоліту, неоліту, бронзи, залізного віку тощо. У межах історичних, хронологічних і географічних груп пам'ятки зберігають

також за матеріалами: скло, кераміка, метал тощо, враховуючи при цьому їхні фізичні властивості, неоднакові вимоги стосовно їх зберігання. Іноді в музеях використовують і тематичну систему зберігання, відповідно з якою музейні пам'ятки розміщують у фондах за тематикою, пов'язаною з профілем музею, його структурою чи експозицією. Наступний етап зберігання передбачає розподіл колекцій основного фонду за категоріями пам'яток. Так, у відділі Київської Русі можуть бути виокремлені наступні категорії пам'яток: знаряддя праці, зброя, предмети побуту, прикраси, монети тощо.

Фонд науково-допоміжних матеріалів зберігають окремо від основного, організовуючи його за тією самою системою – в історико-хронологічному порядку з дотриманням географічних зон. Науково-допоміжні матеріали не наділені властивостями музейних предметів, але вони допомагають їх вивчати та експонувати. Вони створюються в процесі вивчення предмету або безпосередньо для експозиційних потреб. Одні з них дозволяють уявити зовнішній вигляд предмету, якщо з тієї або іншої причини він не може бути розміщений в експозиції. Предмети, включені до науково-допоміжного фонду, систематизуються за такими *групами зберігання*:

- наочні матеріали, які використовуються для розкриття експозиційно-виставкових тем (наприклад, муляжі, макети, зліпки, реконструкції, діаграми, копії музейних предметів, плани, карти, схеми, креслення тощо);

- автентичні предмети, що становлять інтерес для фондів музею, але які надійшли в незадовільному стані збереженості та потребують значної реставрації;

- археологічні масові предмети та природні матеріали (у тому числі антропологічні, палеозоологічні, палеоботанічні та інші об'єкти), що не пройшли камеральну обробку;

- предмети, що не мають значної музейної цінності, але які становлять інтерес як допоміжний ілюстративний або інформаційний матеріал;

- фотоматеріали (в тому числі негативи і фотовідбитки), отримані в процесі фотофіксації музейних предметів;

- інші предмети і матеріали, що не належать до жодної із вищезазначених груп зберігання.

Фонд науково-допоміжних матеріалів поділяють також на:

- копії, муляжі;

– матеріали, які допомагають зрозуміти будову предмету, пов'язані його з вивченням і надають додаткову інформацію про предмет (наприклад, рентгенівські знімки дозволяють під час вивчення предмета з'ясувати його будову);

– матеріали, які допомагають зрозуміти зв'язок між окремими музейними предметами (схеми, таблиці, графіки, плани, карти, моделі, макети, реконструкції);

– матеріали, що пов'язують предмет з історичним явищем (ідеограми, карти, діаграми).

Крім того, наприклад, в науково-природничих музеях існує ще й **фонд тимчасового зберігання** (сировинних матеріалів), до складу якого входять об'єкти природи, призначені для лабораторних досліджень і препарування – шкіри тварин, вологі експедиційні збори, а також матеріали, що готуються для тривалого зберігання. Виокремлення даного музейного фонду обумовлено тим, що в процесі досліджень і препарування частина об'єктів природи може втратити властивості музейного предмету. Включення даного об'єкту до цього фонду носить тимчасовий характер. При цьому *вітрини, шафи, стенди та інші види музейного обладнання, а також різноманітні аудіовізуальні засоби*, включаються до експозиції з метою більш глибокого розкриття її змісту, і *не входять до складу музейних фондів*.

Архівні (документальні) фонди – це історично сформована в результаті діяльності установи, організації або приватних осіб сукупність документальних матеріалів. Крім цього, формується науковий архів музею (документи про історію, концепції, плани, звіти щодо наукових експедицій і роботи музейних підрозділів, наукові та методичні розробки співробітників, основна облікова документація тощо).

Бібліотечний фонд може включати:

– спеціалізований;

– науковий фонди.

Спеціалізований бібліотечний фонд складають рідкісні видання, рукописні книги, колекції автографів, книг, які мають статус музейного предмета (пам'ятник епохи, документальне свідчення історії, меморіальна книга тощо), зібрання особистих бібліотек видатних політиків, діячів науки, мистецтва тощо. До *наукового бібліотечного фонду входять* видання, призначені для забезпечення

наукової діяльності співробітників музею (наукові праці, періодика, енциклопедії, словники, довідники тощо).

Основа всіх музейних фондів складають **музейні предмети** – культурні цінності, якість або особливі ознаки яких роблять необхідним для суспільства їх збереження, вивчення та публічне представлення. Музейні предмети являють собою *пам'ятки історії і культури*, а також *об'єкти природи*, вилучені із середовища їх перебування у зв'язку з їх здатністю документувати суспільні та природні процеси і явища. Музейні предмети, що входять до складу фондів, розрізняються своїми фізичними властивостями, а також способом фіксації інформації, що приймається за основу при організації їх вивчення та зберігання.

Музейний предмет можна досліджувати на різних рівнях, а також з позицій філософії, культурології, теоретичної та прикладної музеології. Сучасні музеєзнавчі тенденції дозволяють виокремити наступні **типи музейних предметів**:

– **речові джерела** – пам'ятки матеріальної культури (знаряддя праці, предмети побуту, засоби пересування тощо). Інформація ними передається через матеріальну сторону предмета: форму, матеріал, спосіб виготовлення та призначення. Види речових джерел поділяються за матеріалом виготовлення (метал, дерево, скло, тканини тощо) і функціональним призначенням (нумізматики, зброя, меблі тощо);

– **письмові джерела** – тип музейних предметів, інформація в яких зафіксована за допомогою письмових знаків. Вони мають широкі інформативні можливості. До них належать хроніки, літописи, матеріали законодавства, документи установ, статистичні матеріали, наукові праці, літературні твори, приватне листування тощо. Письмові джерела поділяються за змістом, походженням, за засобом відтворення, а також за типами і видами. У музеї вони класифікуються за формальною ознакою: рукописи, книги, бланки, газети тощо;

– **образотворчі джерела** – це музейні предмети, які містять інформацію, зафіксовану за допомогою зорового образу. Їх у свою чергу можна поділити на:

- графічні образотворчі матеріали (карти, діаграми);
- технічні образо-творчі джерела (кіно-, фотодокументи);

– художні образотворчі джерела (ікони, фрески, картини, графіку, зображення на творах декоративно-прикладного мистецтва);

– **фонічні джерела** – специфічний тип джерел, на яких за допомогою спеціальних технічних пристосувань зафіксована інформація у вигляді звуків людської мови, шумів, музики тощо. До них належать воскові валики або циліндри – початкові носії запису, патефонні та грамофонні платівки, магнітні стрічки, компактні диски.

Для більш повної характеристики музейного предмета розглядають його загальні властивості та конкретні ознаки, а також встановлюють його наукову, меморіальну, історичну, художню та джерелознавчу, тобто **музейну цінність**. Отже, музейна цінність предметів визначається сукупністю їх якостей. Для визначення цінності предмета розроблені наступні критерії відбору:

– **інформативність** – властивість предмета відображати будь-який факт, подію в історичному процесі, надавати інформацію, бути джерелом знання. До характеристик інформативності можна віднести:

– функціональне і цільове призначення;

– спосіб виготовлення;

– час і місце виготовлення предмета;

– авторство;

– середовище побутування;

– зв'язок з певними подіями або приналежність до певної особи;

– **репрезентативність** – представлення музейних предметів у сукупності з іншими йому подібними;

– **аттрактивність** – здатність предметів привертати увагу зовнішнім виглядом (тривимірністю предмета, різноманітністю форм, кольору, розмірів);

– **експресивність** – здатність музейного предмета впливати на емоційний стан людини.

Цінність музейних предметів є нерівнозначною, що виражається поняттями «типовість» і «унікальність».

Типовим музейним предметом вважається такий музейний предмет, який відображає певне типове явище і володіє властивостями, що характерні для великої кількості предметів, що існують на даний момент. Прикладом типових предметів можуть служити стандартні промислові вироби, типові документи. Такий

предмет, навіть якщо він зберігається в музеї в єдиному екземплярі, він вважається типовим, оскільки в повсякденному житті існують ідентичні йому предмети. Типові предмети не обов'язково є зразками серійного виробництва – вони можуть бути і одиничними предметами, які характеризують типові явища та зберігаються в музеях у відносно великій кількості. Наприклад, кам'яні знаряддя епохи неоліту.

Якщо предмет, який відображає типове явище, зберігся лише в одному екземплярі або в дуже невеликій кількості, то він вважається **унікальним музейним предметом**, оскільки інформація, що в ньому міститься, набуває виняткового характеру. Інші ж унікальні музейні предмети є такими через своєрідність і неповторність. Наприклад, високохудожні твори образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, наукові прилади оригінальної конструкції, одиничні екземпляри пам'яток писемності. До унікальних музейних предметів належать також *реліквії*, які є аксіологічними поняттями, а тому зі зміною ідеологічної та ціннісної орієнтації суспільства предмети можуть ставати реліквіями або переставати ними бути. Отже, унікальними вважаються єдині в своєму роді предмети, відмінні особливою науковою, історичною і художньою цінністю, а також предмети, що відображають типові явища, але збереглися в одному екземплярі або в дуже обмеженій кількості.

Сукупність музейних предметів, пов'язаних спільністю однієї або декількох ознак і становить науковий, художній або пізнавальний інтерес як єдине ціле, називається **музейною колекцією**. Музейні предмети в колекції групуються за різними ознаками – за типами джерел, за походженням, за змістом. Колекція, що складається з предметів одного типу, згрупованих за певною ознакою класифікації (за матеріалом, галузями знань, практичної діяльності, регіонами, етнічними групами тощо) називається **систематичною колекцією**. Нею може бути археологічна колекція, колекція сільськогосподарських знарядь, колекція телефонних апаратів, колекція давніх друкованих книг, колекція африканських масок, колекція живопису та інше. Колекція, сформована з музейних предметів різних типів (документів, фотографій, творів мистецтва, речей тощо), які лише у своїй сукупності розкривають певну тему, називається **тематичною колекцією**. Колекція визнається **меморіальною**, якщо музейні предмети, які її створюють, є різнотипними і пов'язаними безпосередньо з певною особою або

конкретною історичною подією. Колекція, що перебуває на зберіганні в музеї і яку створено приватною особою, називається *особистою колекцією*.

Уся сукупність музейних колекцій має назву «*музейне зібрання*». Оптимізація музейного зібрання передбачає фаховий підхід до аналізу його змісту відповідно до актуальних суспільних потреб та стану збереження об'єктів музейного зібрання. Даний важливий процес повинен відбуватися в двох напрямках, які в сукупності відображають рух музейного фонду. І якщо акцесійний напрямок руху відповідає одній із головних функцій музею – поповненню музейного фонду з метою його збереження та репрезентації для зацікавленої публіки, то деакцесійний напрямок спрямований на вчасне реагування на об'єктивні зміни як на громадський запит, так і на процеси незворотних змін фізичного стану певної категорії музейних об'єктів під впливом часу. Музей, який відрізняється сталістю колекції, навіть надзвичайно коштовною, завжди ризикує перетворитися на впорядковану тематичну колекцію. Відвідування такого музею виглядає не інакше як демонстрація схваленої в соціумі поведінки.

Подібна ситуація не може не викликати занепокоєння серед музейників. У сучасних умовах впроваджуються нові форми роботи з відвідувачами, наприклад, інтерактивні екскурсії та тематичні заходи в межах концепції музею. У цьому вбачається певний позитив, адже саме поняття «музейний» трансформується з місця зібрання матеріальних коштовностей минулого на сучасні атракції. Однак подібний підхід до вдосконалення діяльності музеїв – залучення відвідувачів – має також негативний бік, адже у випадку зміщення акцентів музейна експозиція перетворюється на тло тематичного заходу, а сам музей – на його майданчик. Тому, в сучасних умовах дуже актуальним стає пошук таких шляхів удосконалення зовнішніх взаємозв'язків, які б базувались на максимальній музеологічній виразності. Однак музейна експозиція не здатна повною мірою відображати музейне зібрання навіть через супроводжувальну екскурсію та анотаційну інформацію. Статистичні дані про музейний фонд у цифровому вигляді сприймаються відвідувачем в обмеженому обсязі, а їхнє сприйняття досягається лише через контекст. Масштаби музейної фондової колекції зазвичай залишаються не оціненими повною мірою. Традиційними засобами репрезентації музейного зібрання все ще залишаються тематичні виставки, які, зрештою, є

органічною складовою загально музейної експозиції, проте із більш детальним підходом до візуалізації визначеної теми.

3.2. Комплектування музейних фондів та її організація

Комплектування музейних фондів є важливою ділянкою всієї музейної справи. Словосполучення «комплектування музейних фондів» з'явилося у вітчизняному музеєзнавстві ще наприкінці 1940-х рр. і протягом трьох десятиліть ототожнювалося з терміном «збирацька робота». Розмежування цих понять вперше з'явилося в працях Н. П. Фінягіної та Ю. П. Піщуліна, які визначали комплектування фондів як планомірну та цілеспрямовану діяльність музею з виявлення предметів музейного значення, їх придбання і систематизації у музейних фондах. Під збирацькою роботою стала розумітися складова частина комплектування музейних фондів – практична діяльність з реалізації програми комплектування. Отже, поняття «комплектування музейних фондів», наповнившись новим змістом, стало відображати інший рівень роботи з музейним зібранням – концептуальний. Сьогодні комплектування музейних фондів являє собою як теоретичну, так і практичну діяльність музеїв, спрямовану на виявлення, збирання та наукову організацію музейних предметів, в результаті якої виникає зібрання пам'яток матеріальної культури. Крім того, дана робота дозволяє отримати інформацію про духовну сторону життя людей, так званого «невловимого (нематеріального) надбання» людства: життя різних верств населення, їх знання, вміння, звичаї, обряди, їхнє уявлення про устрій світу і місце в ньому людини.

У сучасному розумінні, **комплектування музейних фондів** – це планомірне, систематичне, наукове поповнення їх пам'ятками історії та культури відповідно до профілю і завдань зберігання, експозиційної, наукової і освітньої роботи. Комплектування, крім збирання матеріалів, передбачає їх обов'язкове наукове визначення – ці процеси є взаємопов'язаними.

Головна мета комплектування музейних фондів, безумовно, полягає в документуванні історичної дійсності. Це означає, що через зафіксовані відомості про нематеріальне життя людей та предметів музейного значення в музейному зібранні повинна створюватися максимально правдива картина життя суспільства на певному етапі

його розвитку. Головна мета комплектування музейних фондів реалізується в його конкретних *завданнях*, основними з яких є:

– виявлення в навколишній дійсності справжніх пам'яток історії, культури, що з найбільшою переконливістю відображають відбуваються або відбувалися явища і процеси;

– придбання таких пам'яток у зібрання музею та формування джерельної бази для музейної діяльності та профільних наук;

– наукова організація музейних предметів, включення їх до інформаційного банку даних;

– збереження культурних і природних цінностей та створення умов їхнього використання в інтересах суспільства.

Наукова концепція комплектування музейних фондів є складовою частиною наукової концепції музею. Вона містить узагальнене системне уявлення про задачі, напрямки, форми і методи комплектування відповідно до профілю музею та його місця в музейній мережі. У ній визначаються критерії добору матеріалів у фонди з урахуванням мети і завдань музею, а також коло і обсяг інформації, зафіксованої в документах комплектування. Виходячи з наукової концепції комплектування і з огляду на конкретні задачі, що виникають у процесі пошукових досліджень, роботи з колекціями, створення експозицій і виставок, складаються плани комплектування музейних фондів. Вони можуть бути перспективними, розрахованими на 5-10 років, і поточними, тобто річними. Складаються вони з планових заявок працівників фондових і експозиційних відділів. Ці заявки попередньо узгоджуються між собою з метою концентрації зусиль на рішенні найбільш важливих, що не терпить зволікання завдань комплектування музейних фондів.

У залежності від методів розрізняють **три основних види (або способи) комплектування музейних фондів:**

– *систематичне;*

– *тематичне;*

– *комплексне.*

Сутність *систематичного комплектування* полягає в регулярному поповненні музейної колекції однотипними музейними предметами, інакше кажучи, воно спрямовано на формування та поповнення систематичних колекцій.

Тематичне комплектування полягає у виявленні та зборі різнотипних предметів музейного значення, що відбивають конкретну тему. Воно дозволяє документувати процеси і явища за

досліджуваними музеєм темами, а також формувати та поповнювати тематичні колекції.

Завдання систематичного та тематичного комплектування об'єднує **комплексне комплектування**, що поширене здебільшого у невеликих музеях.

У пошуках шляхів найбільш оптимального рішення проблем комплектування фондів музейні фахівці встановлюють тимчасові та постійні контакти з особами та організаціями, що можуть бути або є власниками предметів музейного значення. Мова йде про колекціонерів, художників, фотографів і інших творчих працівників, про підприємства, що проектують та випускають предмети народного споживання і виробу художніх промислів, про антикварні та букіністичні магазини, монетні двори, наукових установах, що збирають колекції, але не займаються їх збереженням (наприклад, наукові інститути гуманітарного профілю, археологічні та етнографічні кафедри історичних факультетів вузів) і т. і.

Форми комплектування музейних фондів є досить різноманітними. Ними можуть бути:

- закупівлі колекцій або окремих предметів за рахунок спеціальних асигнувань, передбачених кошторисом музею;
- безоплатна передача (дарунок) у власність музею колекцій або предметів організаціями чи приватними особами;
- обмін дублетних і непрофільних матеріалів на предмети, що відповідають профілеві і характерові музейних зборів;
- цільові замовлення на виконання оригінальних робіт.

Відповідно до плану комплектування музейних зібрань для збору предметів музейного значення відбуваються спеціальні поїздки, так звані відрядження по комплектуванню. З метою вивчення певної теми і проведення пошукової роботи музеї організують також:

- археологічні експедиції;
- етнографічні експедиції;
- історико-побутові експедиції;
- природно-наукові експедиції.

Експедиції часто проводяться разом з іншими музеями або науковими установами.

Комплектування називають **поточним**, якщо воно здійснюється в таких формах, як закупівля, дарунок, обмін, цільове замовлення, систематичний збір матеріалів на об'єктах постійного комплектування. Але іноді воно відбувається у вигляді **одноразової**

акції та носить оперативний характер. Таким є комплектування по «гарячих слідах», суть якого полягає в організації і проведенні роботи по збору на місці якої-небудь події в момент його здійснення або одразу після нього. Це може бути збірна робота під час з'їздів, конгресів, закладки та відкриття об'єктів, значимих політичних подій. Під час проведення комплектування матеріалів співробітники музею зустрічаються з різними проблемами. В одних випадках – це проблема розшуку необхідних пам'ятників віддалених історичних періодів, в інші – проблема добору з великої кількості сьогодні існуючих і безупинно виникаючих нових матеріалів.

Система добору музейних предметів складається із сукупності критеріїв загального і спеціального характеру. *Загальні критерії* приймають до уваги такі характеристики предмета, як його інформативність, репрезентативність, атрактивність та експресивність. *Спеціальні критерії* враховують специфіку конкретної колекції, тип, вид і різновид предмета як джерела. Важливого значення набувають при цьому вік предмета, його дійсність і рідкість. Для встановлення цих характеристик необхідне знання історії видів предметів, історії застосування матеріалів, знайомство з тими ознаками, що можуть засвідчити дійсність предмета: напису, монограми, емблеми, фабричні знаки, клейма, авторські підписи, печатки та екслібриси. Ці ознаки повністю розкриваються не лише в процесі фондової роботи, але й на етапі добору необхідна їх первинна розшифровка. На початковому етапі роботи з предметом необхідно також визначити матеріал, з якого він виготовлений, з метою вирішення питання про його здатність довгостроково зберігатися в музеї.

Особливу складність становить комплектування музейних зібрань матеріалами сучасного періоду, оскільки критерії відбору майже відсутні. Вирішуючи дану проблему, співробітники музеїв проводять анкетні опитування, беруть інтерв'ю та застосовують інші апробовані методики соціологічного дослідження, що дозволяють з'ясувати громадську думку. Використовуються також експертні оцінки, за допомогою яких виявляються ціннісні пріоритети фахівців тих галузей, які цікавлять музей. Наприклад, перше інтерв'ю з експертами може включати до десяти питань, що охоплюють коло основних проблем, зв'язаних з будівництвом, побутом і культурним обслуговуванням будівельників певної ділянки магістралі. При цьому виділяється такий важливий аспект, як система природокористування

та охорони природи в зоні будівництва. Мета другої групи питань полягає у виявленні основних подій, фактів, тенденцій, що в першу чергу підлягали документуванню та відображенню в музейній експозиції. Експертиза допомагає більш чітко уявити головні проблеми будівництва, виявити адреси людей і джерела комплектування, уточнити та розширити коло можливих музейних предметів, що підлягають збиранню. У результаті більш зрозумілим стає уявлення про те, які події і факти варто фіксувати в зібраних колекціях і відбивати в експозиції. Як правило, перша експедиція, проводиться з метою комплектування тематичної колекції, збирання максимальної кількості предметів, у тому числі наметів будівельників, їх інструментів, спорядження, зразків корисних копалин, вивісок перших вулиць і населених пунктів, а також письмових та образотворчих матеріалів. Дана модель комплектування музейних предметів, заснована на експертних оцінках, дозволила охопити широке коло найважливіших проблем у їхньому взаємозв'язку і послідовності, максимально виключити момент однобічності у висвітленні історії будівництва, внести визначеність до процесу комплектування матеріалів.

При цьому професіоналізм і інтуїція музейних фахівців залишається важливішою запорукою їх успішної діяльності з комплектування фондів. З метою уникнення помилок під час вирішення питання про те, чи має предмет музейне значення і чи потребує він включення у зібрання, проводиться колективна експертиза. Її здійснює спеціальний орган – фондово-закупівельна комісія, до складу якої входять фахівці різних профілів, працівники експозиційних і фондових підрозділів. Вона не лише ухвалює рішення про придбання предмета музейного значення, але й відносить його до основних або науково-допоміжних фондів, а також займається питаннями методики фондової роботи. Її рішення оформляються протоколом, який підписується головним хранителем, затверджується директором музею і служить юридичною підставою для внесення предмета до складу музейних зібрань та перетворення його на музейний предмет. У деяких музеях існують дві окремі комісії – фондова і закупівельна.

Перш ніж потрапити до музейних фондів предмети музейного значення проходять довгий і складний шлях, основні етапи якого фіксують у спеціальній документації. Якщо предмети надходять від організацій і приватних осіб, вони заздалегідь беруться на тимчасове

зберігання, що фіксується спеціальним актом прийому, який підписують власник предмета та співробітник музею. Одночасно записується легенда предмета, що містить відомості про його походження, середовище побутування, способи застосування, а також про самого власника. Потім проводиться експертиза предметів, яка засвідчується письмовим висновком.

На підставі заяви власника про передачу предметів або колекцій у дар, на закупівлю, обмін, а також акту прийому, легенди, висновків фахівців і особистих спостережень фондово-закупівельна комісія ухвалює рішення про прийом або повернення предметів, а також про їх вартість. При прийомі предметів або колекцій у дар (пожертвування) укладається договір дарування, при прийомі предметів на закупівлю укладається договір купівлі-продажу, при прийомі предметів на обмін укладається договір міни. Складається акт про прийом предметів на постійне зберігання, який затверджується директором музею і скріплюється печаткою. Якщо на зберігання приймається колекція, то до акту додається колекційний опис, у якому попередньо розкривається її зміст.

Вже під час експедицій ведеться **спеціальна документація** – вона відображає процес роботи і склад колекції, що формується. Залежно від мети і завдань експедиції польова документація може включати:

- польовий опис;
- польовий щоденник;
- зошит для запису пам'яток фольклору, спогадів і розповідей зацікавлених очевидців та учасників подій, легенди предметів, реєстр фотографувань із зазначенням порядкового номера негатива, місця, часу та сюжету знімка.

Головним документом експедиції є **польовий опис**, що призначається для обліку та опису предметів музейного значення. У ньому містяться наступні графи:

- порядковий номер предмета;
- дата і місце виявлення (придбання);
- найменування та короткий опис (крім наукового найменування приводиться також місцеве);
- кількість предметів (іноді під одним номером записують декілька аналогічних предметів);

– матеріал і техніка виготовлення, датування предмета (у випадку неможливості встановлення точної датування дається зразкова);

– призначення, схоронність і спосіб використання в середовищі побутування;

– історія побутування;

– дані про власника або джерело надходження;

– вартість (тут же робиться запис про дарування), примітки.

Під відповідними номерами до польового опису включається і вся інша польова документація.

Другим важливим документом є *польовий щоденник*, у якому в хронологічному порядку фіксується хід роботи, щодо збору, спостереження над дійсністю, переміщенням, зустрічі, інформація про предмети, що виходять за межі рубрик польового опису, розуміння про шляхи подальших досліджень і розшуків.

Після повернення до музею зібрані матеріали разом із польовою документацією розглядає фондово-закупівельна комісія. Вона оцінює колекцію в цілому – з погляду повноти відображення поставленої теми – і кожен предмет окремо – з погляду його музейного значення. Після ухвалення рішення фондовою комісією частина предметів поповнює основний фонд, а частина – науково-допоміжний, що фіксується в спеціальному протоколі. Про факт передачі матеріалів працівникам фондів робиться запис на останніх сторінках польового опису, що разом з іншою експедиційною документацією підлягає вічному збереженню. При цьому колекція тематичної експедиції, що складає з різнотипних предметів, розпадається по різних фондових підрозділах. Це необхідно для того, щоб кожен предмет зберігався і вивчався фахівцями в складі визначеної музейної кола-лекції, сформованої на основі класифікації даних музейних зборів.

Сьогодні організація комплектування музейних фондів включає наступні **чотири етапи**:

– підготовча робота;

– наукове планування;

– збирання матеріалів;

– відбір предметів музейного значення.

1. Підготовча робота. Спочатку розробляється наукова концепція комплектування фондів музею, в якій міститься оцінка структури та змісту вже наявного музейного фонду, обґрунтування спрямованості та характеру комплектування або поповнення

колекцій, визначення критеріїв відбору матеріалів до фондів з урахуванням мети і завдань, які стоять перед музеєм. Даний етап розпочинається з перевірки стану музейних фондів і визначення потреби в тих або інших матеріалах. Далі проводиться велика бібліографічна і науково-дослідна робота. Встановлюються контакти з відповідними установами та організаціями, книжковими колекторами, букіністичними і антикварними магазинами з метою одержання потрібних матеріалів. Форми підготовчої роботи різноманітні та залежить від профілю музею та характеру його колекцій.

2. Наукове планування. На даному етапі складається план комплектування із зазначенням конкретних тем, кожна з яких має свої об'єкти, способи і форми комплектування, проводиться експертне опитування фахівців. Наукове планування збирацької роботи передбачає складання тематики комплектування музею на наступний рік для кожного відділу. Планують подальше збагачення експозиції – створення і поглиблення розділів, розширення наукової та освітньо-виховної роботи (організацію виставок, лекцій тощо). Плани відділів координують, а потім складають єдиний план комплектування фондів, який затверджує вчена рада музею як документ для виконання. Відповідно до цього музей планує відрядження працівників, експедиції та інші форми комплектування.

3. Збирання матеріалів. Під час даного етапу вивчаються необхідна з теми література, архівні фонди, аналізуються колекції інших музеїв, проводяться консультації з фахівцями інших профільних дисциплін, складаються плани збирання по конкретній темі. Потім починається власне збиральницька робота, тобто вивчається середовище перебування, ведеться виявлення і збирання предметів музейного значення на постійних об'єктах комплектування або під час відряджень та експедицій, складається необхідна польова документація. Збирання матеріалів здійснюють у різні способи – обстеженням історичних місць, організацією розвідок, розкопок стародавніх поселень і могильників, експедицій у села і райони, відряджень на підприємства і в установи. Місцем збирання матеріалів є стоянки первісних людей, скіфські та інші кургани, старі фортеці, руїни стародавніх міст, поля визначних битв тощо. Обстеження їх, збирання знахідок, фото-фіксація, обміри – все це дає цікаві матеріали як для експозиційної, так і наукової роботи музеїв. Збирають матеріали також в архівах (центральных, обласних,

відомчих і особистих), де зберігаються цінні документи, в статистичних установах, де можна одержати цифрові дані з різних питань економіки і культури, на заводах і фабриках, які можуть представити свої вироби, інструменти. Науково-дослідні установи, бібліотеки, театри, клуби, палаци культури також можуть бути місцем збирання матеріалів – з історії науки і культури, про їхні власні сучасні досягнення. Нові, невідомі до цього часу матеріали може дати обстеження меморіальних місць, пов'язаних з життям і діяльністю видатних людей. Отже, можливості для комплектування музейних фондів можуть бути найрізноманітніші, адже межі музейного показу та музейні експозиції сьогодні охоплюють практично всю багатогранність творчого життя українського народу.

4. Відбір предметів музейного значення – найскладніший етап комплектування фондів. Закон «Про охорону культурної спадщини», надає чітке визначення поняття «пам'ятка культурної спадщини», під якою законодавець розуміє об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, або об'єкт культурної спадщини, який прийнятий на державний облік відповідно до законодавства, до вирішення питання про включення (або не включення) об'єкта культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Отже, існує юридичний критерій наукового визначення предметів музейного значення, яким і керуються всі співробітники музеїв під час комплектування фондів. Предмети музейного значення поділяють на такі категорії:

- речові пам'ятки;
- писемні пам'ятки;
- нумізматичні пам'ятки;
- художні пам'ятки;
- природничо-історичні пам'ятки;
- науково-технічні пам'ятки;
- меморіальні пам'ятки.

За ініціативою музейних працівників можуть бути зібрані також інші цінні та цікаві предмети. Під час відбору насамперед звертають увагу на типові вироби, які характеризують певну добу, а також унікальні та рідкісні пам'ятки. Загальною вимогою при відборі пам'яток стає їх достовірність, задовільний стан збереженості, виразний зовнішній вигляд – фактори, які роблять їх придатними для використання в експозиційній, науковій та освітньо-виховній роботі музею.

Зрештою предмети музейного значення разом із супутньою документацією та звітами подаються до фондово-закупівельної комісії, рішенням якої вони включаються до фондів музею, тобто приймаються на постійне зберігання.

3.3. Облік музейних фондів. Фондово-облікова документація

Усе, що зібрано, придбано і перебуває в музеї, підлягає державній охороні, а відтак повинно обліковуватися і зберігатися за певною системою, з тим, щоб його можна було використати в подальшій експозиційній і науково-дослідній роботі. Обліковують і зберігають пам'ятки у фондосховищах, а тому цю роботу називають ще фондовою. Вона велика і складна, має свою систему і особливості.

Спочатку процеси обліку і зберігання колекцій в музеях перебували на достатньо низькому рівні, оскільки наукових співробітників у них було мало, не вистачало відповідних фахівців, кваліфікованих реставраторів. Не існувало також єдиної форми обліку, тому кожен музей провадив його по-своєму. Здебільшого в інвентарних книгах записували лише назву предмета та звідки його надіслано, не зазначаючи навіть дати. Про наукову систему зберігання колекцій зовсім не йшлося. Пам'ятки очищали та реставрували кустарно, що нерідко призводило до їх загибелі. Лише на початку минулого століття було проведено першу реєстрацію всіх пам'яток і музейних колекцій. У подальшому облік і охорона пам'яток у музеях постійно вдосконалювалися, музеї набували досвіду роботи, використовували наукові і технічні надбання. Сьогодні облік і зберігання музейних фондів в нашій країні здійснюються відповідно до «Положення про музейний фонд України», видано «Інструкцію про облік та зберігання музейних цінностей музеїв», якою визначено порядок комплектування, обліку, зберігання та наукового опису пам'яток матеріальної і духовної культури та природничої історії. Цим законом забезпечено також охорону пам'яток (незалежно від того, в чийому віданні вони перебувають), в тому числі всіх музейних фондів, у складі яких перебувають численні колекції пам'яток історії та культури. У сучасних музеях вироблено певну систему цієї роботи, розроблено типи облікової і охоронної документації, якими і сьогодні активно користуються і які можуть бути рекомендовані в подальшій роботі.

Облік музейних фондів – це встановлення точних відомостей та предметного опису всіх пам'яток, які перебувають у музеї. Проведення обліку музейних предметів є необхідною процедурою для збереження музейних предметів, визначення їхньої цінності, забезпечення можливості користуватися ними в подальшому. *Мета* обліку музейних фондів полягає в систематизації пам'яток та їх групуванні за чіткими критеріями.

Облік музейних цінностей відбувається в **три етапи**:

- первинна реєстрація (прийняття на баланс);
- інвентаризація;
- каталогізація.

Первинна реєстрація (прийняття на баланс) – це прийом ідентифікації нових музейних пам'яток, котрі надходять до музею внаслідок проведення археологічних розкопок, шляхом одержання подарунків від меценатів, придбання експонатів на аукціоні, а також в результаті їх передачі музею від правоохоронних органів. Передача музейної пам'ятки на довічне зберігання до музею оформлюється документально – складається спеціальний Акт прийняття, в якому фіксується чітка експертна (мистецтвознавча) характеристика пам'ятки та подаються відомості про особливості її надходження до музею.

Кожна нова музейна пам'ятка передається до відділу опрацювання нових надходжень, де на неї складається окрема інвентарна картка, або так званий паспорт пам'ятки. Даний паспорт містить вичерпну експертну інформацію про наукову або мистецьку вартість цієї музейної пам'ятки, умови чи історію її віднайдення, а також загальний зовнішній опис експоната. Текстова частина інвентарної картки музейного експоната обов'язково доповнюється графічними схемами, обмірами та фотографіями конкретної пам'ятки.

Інформацію з інвентарної картки вносять також до спеціальної Книги надходжень або до локальної комп'ютерної бази інвентаризаційних даних музею. Запис повинен містити назву пам'ятки та опис її зовнішніх ознак (для створених людиною предметів при цьому обов'язково вказується матеріал, з якого виготовлений цей предмет, та відомості про техніку його створення), час та умови надходження до музею, а також стан збереженості. Наприклад, якщо до музею надходить твір мистецтва або документ, його опис обов'язково повинен містити дані про автора даного твору, час, місце і умови його створення та безпосередньо опис твору. Якщо

ж до музею потрапляє природний мінерал або скелет доісторичної тварини, зазначається його назва і видова приналежність та вказуються обмірні розміри в наступному: висота, ширина, довжина, глибина, діаметр та окремо вказується вага предмета. Кожну пам'ятку до «Книзі надходжень» приписують до одного з відділів конкретної музейної установи за її зовнішніми ознаками. Детальніші наукові дослідження та експертні оцінки пам'ятки проводяться відповідно до вже наступних етапів фондосховищного обліку матеріальних цінностей.

Дещо відмінною є процедура щодо первинного обліку експонатів, які передаються на зберігання та експонування до музею на чітко визначений проміжок часу. Такі предмети надходять до музею шляхом внутрішнього обміну експонатами між різними музеями з метою формування певної виставки або вузько тематичної експозиції. Вони можуть на певний час з цією ж метою передаватися до музею родичами або нащадками відомої особистості, колекціонерами або приватними власниками. Для даної групи експонатів у кожному музеї існує спеціальна Книга тимчасового зберігання (та відповідна комп'ютерна база даних). Процедура інвентарного опису тимчасово переданих експонатів за методикою і змістом аналогічна вищеописаній процедурі первинного обліку надходжень на постійний баланс музейної установи.

Інвентаризація (кодифікація) є наступним етапом обліку отриманих пам'яток та розподілу їх у системі фондосховищ певної музейної установи. Для того, щоб легко відшукати певну музейну пам'ятку серед тисяч інших подібних до неї, щоб не виникало постійної плутанини, кожному експонатові музею присвоюється власний інвентарний номер (або код). Методики інвентаризації різнотипних пам'яток мають незначні відмінності. Зокрема, до музею може надійти як одиничний музейний предмет, так і м колекція музейних предметів одного типу. Предметна інвентаризація полягає у присвоєнні певному музейному предмету порядкового номера із занесенням до відповідної Інвентарної книги. Якщо ж працівник фондосховища опрацьовує цілу колекцію музейних предметів (наприклад, скарб золотих і срібних монет епохи Римської імперії), то до Інвентарної книги занотовується опис колекції, а їй присвоюється окремий інвентаризаційний шифр. В Інвентарних книгах музейних установ України історично прийнятою є наступна *схема інвентарної кодифікації музейних експонатів*:

– шифр складається із скороченої назви (аббревіатури) музею;
– у чисельнику вказується номер пам'ятки, присвоєний їй у Книзі надходжень,

– а нижче, під рискою (тобто у знаменнику), записується шифр відділу фондосховища, до якого дану пам'ятку помістили на зберігання, а також обов'язково вказується її інвентарний номер (порядковий номер Інвентарної картки).

Головна *мета* інвентаризаційної діяльності працівників музею полягає в тому, щоб систематизувати сукупність різнотипних матеріальних цінностей, структурувати їх за чіткими генетичними і класифікаційними критеріями та правильно їх розподілити за тематичними відділами. До того ж, необхідно звести до спільного знаменника всі вихідні дані про матеріальні цінності, які зберігаються в цій музейній установі. Обліково-фондова документація музею має зберігатися у спеціальних приміщеннях і вогнетривких шафах з обмеженим доступом до неї. Слід також пам'ятати, що далеко не всі пам'ятки, які надходять на постійне зберігання до музей, перебувають у повністю задовільному стані. Фактор часу, стихійні пошкодження або недбале поводження людини нерідко псуєть вигляд (якість) пам'ятки. Зрозуміло, в такому стані зберігати, а тим більше експонувати таку пам'ятку недоцільно. Після інвентаризації пошкоджені пам'ятки направляються на реставрацію. Незначна поточна реставрація здійснюється, як правило, власними силами музею, оскільки в кожному з них функціонує окремий реставраційний підрозділ (майстерня). Масштабна ж наукова або художня реставрація вимагає високої кваліфікації і визнаного таланту реставратора. Реставратори такого високого рангу працюють у спеціальних міжнародних та регіональних реставраційних центрах, кожен з яких обслуговує десятки та сотні різноманітних музеїв. У нашій державі дані функції виконує Національний науково-дослідний реставраційний центр (м. Київ), а також його філіали у Львові, Одесі та Харкові.

Вивчення музейних фондів (по своїй суті, науково-дослідна робота в музеї) – це пошуково-наукова діяльність з атрибуції, класифікації, систематизації та інтерпретації музейних пам'яток. Після того, як пам'ятку вже занесено до реєстру музейних цінностей, коротко описано, кодифіковано і віднесено до одного з відділів музею, науковці цієї установи можуть приступати до її детальнішого дослідження. Даний етап музейної діяльності одержав назву

«вивчення», або «каталогізація» музейних фондів. Тобто, **каталогізація** – це підсумовуючий та найважливіший етап обліку і оцінки матеріальних цінностей будь-якої музейної установи. До того ж клопітка наукова діяльність, яка вимагає від музейних працівників спеціалізованих фахових знань, високої кваліфікації та експертного досвіду. Найважливіша мета каталогізації полягає в організації процесу пошуку та збору максимально вичерпної інформації про ту або іншу пам'ятку, вивчення її в контексті порівняння зі схожими пам'ятками, а також створення колекцій з метою подальшого її експонування і широкої популяризації.

Процес каталогізації передбачає проведення спеціалізованої наукової розвідки, наукових пошуків, порівнянь, експертних оцінок автентичності та приналежності експонату. Якщо це твір мистецтва, необхідно з'ясувати час його створення, ідентифікувати мистецький стиль і школу, спробувати знайти відповідь на запитання, хто міг би бути автором даного твору. Якщо ж це стародавня кераміка, слід за археологічними атрибутами місцезнаходження і шляхом порівняльного аналізу з аналогічними або схожими ідентифікованими пам'ятками з'ясувати її культурну приналежність (доба трипілля, Черняхівська культура тощо), ужиткове призначення або сакралізований зміст та інше. А якщо музей отримав стародавній документ або стародрук, необхідно провести комплекс історичних, документознавчих та джерелознавчих досліджень, лексикографічний аналіз і чимало інших дослідницьких процедур, щоб розшифрувати цю пам'ятку та з високим ступенем достовірності встановити історію її походження, авторство і події, що передували часу надходження цього експоната до музею.

Діяльність з формування музейних каталогів є справжнім творчим пошуком, породженим споконвічним прагненням людини «докопатися» до суті унікальних і дивовижних предметів та об'єктів, що її оточують. Систематична наукова каталогізація природних, історичних і мистецьких старожитностей налічує понад два сторіччя. За цей період ученими-музеєзнавцями накопичено величезну спадщину попередніх епох та набуто значного досвіду вивчення музейних експонатів. Комп'ютеризація музейних фондів значно прискорила всі роботи з облікової документації та каталогізації. На початку XXI ст. створено потужні електронні бази даних, які містять інформацію про десятки мільйонів експонатів, музеї щорічно обмінюються інформацією про нові знахідки та їх дослідження,

щороку видають тисячі нових наукових та науково-популярних каталогів, активно популяризують науку і мистецтво.

У музеях країн Західної Європи відвідувачі музею з дослідницькою або просто пізнавальною метою використовують інвентаризаційні каталоги фондосховищ музею для того, щоб за допомогою спеціальних комп'ютерних баз даних отримати вичерпну текстову, графічно-обмірну та фотоілюстративну інформацію про ту або іншу пам'ятку незалежно від того, чи вона представлена в експозиційних залах, чи зберігається у спеціальних закритих для відвідування фондосховищах. В Україні також створена єдина інформаційна база даних Національного музейного фонду. У ній міститься інформація про всі найвидатніші експонати українських музеїв. А вже на завершальній стадії процесу каталогізації нової визначної пам'ятки кожен вітчизняний музей зобов'язаний за уніфікованою методикою заповнити її Науковий паспорт та вислати його до Національної науково-довідкової бази музейного фонду.

Сьогодні в нашій країні створюються перші загальнодоступні бази даних про національні музейні збірки, а також в мережі Інтернет відкрито декілька віртуальних музеїв та віртуальних експозиційних галерей реально діючих музеїв. Однак за рівнем комп'ютеризації, публічності та доступності інформації про музейні скарби держави Україна ще значно відстає від країн Європейського Союзу.

З метою контролю за станом ведення фондово-облікової документації та фактичної наявності музейних предметів музеї щорічно зобов'язані проводити перевірку наявності та стану збереженості музейних предметів і колекцій, звірення їх з актами, книгами надходжень, інвентарними, спеціальними інвентарними книгами та іншою фондово-обліковою документацією.

Звірення музейного зібрання здійснюється у відповідності до затвердженого керівником плану, яким передбачаються черговість, терміни звірення кожної групи зберігання музейних предметів і колекцій. Музеї з невеликим (до трьох тисяч предметів) зібранням щорічно проводять повне звірення їх наявності. Музеї з великим зібранням щорічно проводять перевірку з окремих груп зберігання предметів згідно з планом.

Звірення музейних предметів і колекцій з фондово-обліковою документацією проводиться комісією у складі не менше трьох осіб, призначеної окремим наказом, з обов'язковою участю зберігача фондів (матеріально відповідальної особи) даної групи музейних

предметів і колекцій. Підсумки звірення фіксуються в окремих актах, що підписуються головним зберігачем фондів (матеріально відповідальною особою) та членами комісії, і затверджуються керівником музею. На підставі актів звірення за групами зберігання складається підсумковий акт про повне звірення наявності всього музейного зібрання, який підписується керівником і головним зберігачем фондів.

Завершення звірення музейного зібрання обговорюється на засіданні фондово-закупівельної комісії музею. Підсумковий акт, протокол фондово-закупівельної комісії, пояснювальна записка керівника музею в разі втрати предмета і вжиті заходи, висновки реставраторів та інша необхідна документація надсилаються органу виконавчої влади, якому підпорядкований музей для розгляду та затвердження. Повне звірення наявності основного фонду музею дозволяє упорядкувати основний фонд шляхом звільнення від музейних предметів, які є непрофільними, втратили музейне значення через незадовільний стан збереження, підлягають обліку в науково-допоміжному фонді, номерів помилково наданих двом різним предметам, або навпаки, двох облікових номерів – одному предмету, музейних предметів, які не знайдені, викрадені, втрачені під час аварій. Розмір збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) музейних предметів і колекцій, в тому числі занесених до Державного реєстру національного культурного надбання, визначається фондово-закупівельними комісіями музеїв на підставі їх оціночної вартості, зафіксованої в актах про приймання на постійне зберігання.

Вилучення зареєстрованих музейних предметів у Інвентарній книзі здійснюється лише в разі крадіжки (після закриття справи), не виявлення музейного предмета під час звірення, втрати ним музейного значення на підставі наказу Міністерство культури та інформаційної політики України або іншого центрального органу виконавчої влади, до сфери управління якого належить музей, за погодженням з Міністерством культури та інформаційної політики України.

При вилученні музейного предмета із зібрання музею у полі «Примітка» в книзі надходжень, інвентарній та спеціальній Інвентарній книзі робиться спеціальна позначка із посиланням на назву, номер і дату документа, що дозволяє вилучення предмета. Позначка про вилучення предмета з Книги надходжень, Інвентарної

та Спеціальної інвентарної книги завіряється підписами керівника музею, головного зберігача фондів (матеріально відповідальної особи) та скріплюється печаткою музею. Категорично забороняється використання номерів, які звільнилися після вилучення музейних предметів, для записів інших музейних предметів.

Переведення музейного предмета з однієї інвентарної книги до іншої (наприклад, з Інвентарної книги «графіка» до Інвентарної книги «акварелі») і відповідно до зміни його інвентарного номера та шифру проводиться за рішенням фондово-закупівельної комісії музею та за наказом керівника музею за умови, якщо предмет залишається в основному фонді музею. Книги надходжень, інвентарні книги та спеціальні інвентарні книги заповнені до видання відповідної Інструкції залишаються дійсними, за умови, якщо вони містять усі необхідні відомості про предмет та належним чином оформлені. Заміна книг надходжень, інвентарних та спеціальних інвентарних книг на нові відбувається у виняткових випадках з обов'язкового дозволу Міністерства культури та інформаційної політики України або іншого центрального органу виконавчої влади, до сфери управління якого належить музей. Після завершення роботи з переписування старих фондів книг і оформлення порівняльної відомості складається акт про погашення старих книг обліку. Даний акт і порівняльна відомість розглядаються на засіданні фондово-закупівельної комісії музею.

Музеї, засновані на державній формі власності, акти про погашення старих книг обліку, порівняльні відомості разом з випискою з протоколу фондово-закупівельної комісії надсилають до Міністерства культури та інформаційної політики України або іншого центрального органу виконавчої влади, до сфери управління якого належить музей, на розгляд та затвердження. Музеї, засновані на комунальній формі власності, вищезгадані документи надсилають на розгляд колегії відповідного структурного підрозділу місцевого органу виконавчої влади, до сфери управління якого належить музей, та разом з рішенням колегії – до Міністерства культури та інформаційної політики України або іншого центрального органу виконавчої влади, до сфери управління якого належить музей, на розгляд та затвердження.

Як бачимо, в процесі проведення обліку музейних фондів принципового значення набуває ведення **фондово-облікової**

документації – документів, необхідних для ведення музейного обліку. Фондово-облікова документація складається з:

- основних;
- допоміжних облікових документів.

До **основних облікових документів** належать:

- акти приймання і передачі музейних предметів на постійне або тимчасове зберігання;
- книга надходжень основного фонду і колекційні описи до неї;
- інвентарні книги з шифром, що відповідають структурі основного фонду;
- архівні описи, описи археологічних і природничо-наукових колекцій;
- спеціальні інвентарні книги для обліку музейних предметів, що містять дорогоцінні метали і коштовне каміння;
- книга надходжень науково-допоміжного фонду;
- науково уніфікований паспорт музейного предмета;
- реставраційний паспорт музейного предмета.

До **допоміжних облікових документів** належать:

- книги надходжень експериментального фонду, фонду сировинних матеріалів;
- опис книг обліку;
- топографічні описи предметів;
- інші необхідні для організації обліку в музеї документи.

Форми допоміжних облікових документів встановлюються внутрішньою інструкцією музею. Ведення фондово-облікової документації може здійснюватися в рукописній, друкованій та електронній формах. Причому ведення книг обліку в рукописній формі є обов'язковим. До кожної завершеної рукописної книги обліку складається засвідчувальний акт, в якому зазначаються:

- загальна кількість зареєстрованих у відповідній книзі предметів та їх облікові номери;
- кількість предметів, вилучених з фонду музею, та їх перелік;
- кількість предметів, зареєстрованих двічі під одним обліковим номером, та їх перелік;
- кількість пропущених облікових номерів;
- кількість наявних предметів та їх облікові номери;
- перелік облікових номерів, які були змінені;

– інформація про підстави для внесення відповідних змін у книгах обліку (номери та дати актів та рішень фондово-закупівельної комісії музею).

Порядок ведення книг обліку в електронній формі встановлюється внутрішньою інструкцією музею та передбачає:

– ідентичність електронних версій відповідних книг обліку їх оригіналам;

– регулярність перенесення електронної інформації на паперові носії;

– засвідчення кожної роздрукованої сторінки підписами головного зберігача та/або керівника відділу обліку;

– формування тому відповідної книги обліку обсягом не менше ста і не більше трьохсот аркушів.

Завершений том електронної книги обліку, роздрукований на паперовому носії, оформлюється відповідно до вимог Інструкції.

3.4. Загальні питання зберігання музейних фондів

Зберігання музейних фондів – це забезпечення фізичної схоронності музейних предметів шляхом оптимально обраних режиму і системи зберігання. Основні положення з організації зберігання музейних пам'яток зафіксовані в державних нормативних документах, які є обов'язковими для всіх без винятку музеїв. Проте в кожному з музеїв існує власна специфіка реалізації цього процесу, яка залежить від складу, структури та обсягу музейних фондів, а також характеристик музейних будівель. У справі зберігання музейних фондів найважливішим фактором виступає режим фізичного зберігання, що складається з різних складових (волого-температурний і світловий режими, боротьба з забрудненням повітря, мікрофлорою та ін.). Оптимальними для приміщень музею є температура повітря від +12 до +18 °С та відносна вологість від 55 до 70% за наявності добових коливань не більше 5%.

Впродовж останніх десятиріч у музейній практиці набула поширення система відкритого зберігання музейних експонатів, яка покликана задовольняти інтерес і підсилювати увагу відвідувачів музею до музейних колекцій. Складнощі ж зі зберіганням предметів, що виникають при цьому (наявність світла, шкідливі спалахи фотокамер, механічні пошкодження, інвазія шкідливих газів і запахів, коливання волого-температурного режиму, викликані присутністю

відвідувачів музею), можна вирішити лише з активним використанням відповідного устаткування, з ретельним дотриманням режиму зберігання і з наявністю відповідної площі.

З метою зберігання музейних колекцій від псування та руйнувань у приміщеннях музею створюється оптимальний режим їх зберігання. Його першою необхідною умовою є забезпечення всіх музейних колекцій просторими, світлими, теплими і сухими приміщеннями, де присутні опалення, електричне освітлення, водопровід, вентиляційна система, а також спеціальні меблі. Водночас усі фондові приміщення мають бути науковими лабораторіями, які забезпечували б не лише надійну збереженість музейних пам'яток, а й належні умови для роботи з ними. Важливим фактором режиму зберігання музейної колекції є забезпечення рівномірної температури і певного рівня вологості в музейних приміщеннях. Обережне поводження з колекціями та оберігання їх від механічних впливів і руйнування – також неодмінна умова збереження музейних фондів. Очолює охоронну роботу в музеї **головний хранитель фондів**. У нього зберігається вся документація про матеріали, які надійшли до музею, – акти, Книга надходжень, Інвентарна книга, колекційні описи, інвентарні картки і паспорти. Саме він дбає про стан музейних колекцій в експозиції і в фондах, реєструє температурний режим і режим вологості, фіксує можливі порушення, веде Журнал умов зберігання і Журнал переміщення колекцій. До обов'язків хранителя фондів належить також забезпечення встановленої системи зберігання та організація збереження різних видів пам'яток.

Важливими складовими фондової роботи є консервація і реставрація музейних колекцій. **Консервація музейних колекцій** завжди спрямована на збереження музейних пам'яток в існуючому стані, а **реставрація музейних колекцій** передбачає відновлення їх первісного вигляду. Роботи з консервації і реставрації провадилися в окремих великих музеях світу вже давно – ще в ХІХ-на початку ХХ ст., проте здебільшого вона здійснювалася не фахівцями, через що наслідки часто ставали зовсім протилежними бажаними – пам'ятки руйнувалися і навіть гинули. Сучасні досягнення науково-технічної революції створили можливість організувати цю роботу на науковій основі. Сьогодні до неї залучено багато різних фахівців – фізиків, хіміків, біологів, інженерів та інших. Крім того, в Україні створено

багато спеціальних майстерень для реставрації пам'яток архітектури, монументального мистецтва, картин тощо.

Водночас, поточна робота з консервації і реставрації різних музейних колекцій може і повинна провадитись в музеях, отже, працівникам музеїв потрібно знати основи такої діяльності. За хімічним складом музейні колекції поділяють на *три основні групи*:

- органічного;
- неорганічного;
- змішаного походження.

Основними руйнівними силами для них є вода, повітря, світло. Розмаїтість музейних колекцій потребує різних методів консервації та реставрації. Зупинимось на **методах консервації і реставрації** найпоширеніших груп музейних колекцій:

- виробів з металу, кераміки, каменю, скла, дерева, кісті;
- документів і фотографій; монументального і станкового живопису;
- тканин, шкір та хутра.

Група металевих виробів у музейних фондах є досить численною (особливо в музеях історичного та краєзнавчого профілів) і представлена різноманітними виробами: зброя, предмети побуту, прикраси тощо. На них шкідливо впливають волога, гази (сірководень, аміак, сірчистий та ін.), пил, викликаючи корозію (патину, іржу), а іноді й зовсім руйнуючи. Найкращі умови для них: температура від +4-18 до +20°C, відносна вологість повітря – 50 відсотків. Найпоширенішими способами консервації та реставрації металевих виробів є механічне і хімічне очищення їх з наступним закріпленням.

Золоті та платинові вироби (представлені в музеях ювелірними або нумізматичними пам'ятками) малочутливі щодо впливу зовнішнього середовища, але вони м'які і тому часто бувають в сполуках з іншими металами (міддю, сріблом, залізом), які окислюються. Щоб очистити такі вироби, їх миють у теплій воді з нейтральним (господарським) милом або протирають в бензині або ефірі з наступним промиванням дистильованою водою і просушуванням у сушильній шафі. Крейду і мазі застосовувати забороняється. Срібні вироби зустрічаються в музейних колекціях частіше, аніж золоті. Вони більш чутливі до зовнішніх впливів, особливо до кислот: азотна їх розчиняє, а з сірчаною і соляною вони утворюють сполуки. Негативно діють на срібло аміак (забруднювач

повітря) і хлор (забруднювач ґрунтових вод), які перетворюють його на м'яке, сіре, крихке, рогове срібло. Очищують срібні вироби так само, як і золоті, – промиваючи в теплій воді з милом або мурашиною кислотою, яка має властивість руйнувати окисли і відновлювати срібло. Матові поверхні обробляють сукниною. Пил знімають м'якою ганчіркою, пензликом або хутром.

Мідні та бронзові вироби набагато більш поширеніші за золоті та срібні, до того ж мідь – історично перший використаний людиною метал. У музейних колекціях вироби з міді і бронзи – це зброя, інструменти, церковні предмети, твори декоративного мистецтва, скульптури, прикраси тощо. Вони дуже чутливі до хімічних впливів, у вологому середовищі окислюються з утворенням зеленого нальоту на поверхні. Під дією хлору на них з'являється дика патина, яка перекидається також на сусідні предмети. Окислюючи діють і жирні кислоти. Для збереження мідних і бронзових виробів повітря підтримують сухим і чистим, беруть їх лише очищеними від жиру руками, чистять 10-відсотковим розчином сірчаної кислоти з наступним кип'ятінням у дистильованій воді, просушуванням у сушильній шафі та парафінуванням.

Предмети з олова в музейних колекціях є нечисленними. У давнину олово цінувалося нарівні з золотом і сріблом завдяки своїй властивості не розчинятися у воді та рослинних кислотах, а також тому, що за зовнішнім виглядом воно нагадувало срібло. Проте в чистому вигляді олово майже не зустрічається, а його домішки підпадають різним впливам. Руйнує олов'яні вироби низька температура. При температурі нижчій за +18°C починається так звана «олов'яна чума» – утворюються сірі плями на поверхні, а потім метал повністю перетворюється на порошок. З появою таких плям предмети слід негайно ізолювати і рятувати кип'ятінням їх у чистій воді протягом години в посудині з дерев'яними прокладками.

Свинцеві вироби відомі з глибокої давнини, але значного поширення вони не набули, оскільки свинець – м'який важкий метал, не стійкий до зовнішніх впливів. У музеях зустрічаються свинцеві монети, печатки, декоративні предмети або навіть будівельні деталі. На свинець шкідливо впливає багато кислот: азотна його розчиняє, а оцтова, сірчана і соляна руйнують зовнішню поверхню. Під дією повітря і кисню на свинцевих виробах з'являється біла плівка (вона присутня на всіх давніх предметах). Тому свинцеві вироби не можна зберігати в шафах з дубових і хвойних порід дерев, їх рекомендується

тримати в скляних посудинах з щільними кришками. Реставрувати свинцеві вироби можуть лише підготовлені фахівці.

Кількість *залізних предметів* завжди є чисельною в музейних колекціях, оскільки залізо – здавна один з найпоширеніших металів. З нього, зокрема, виготовляли багато різних виробів, знарядь праці. Залізо руйнується під дією води (від сполучення його з киснем утворюється іржа, яка швидко проникає в глиб предмета), хлору (утворюється хлористе залізо та продукти його розпаду), а також кислоти і солей, що містяться в ґрунті та ґрунтових водах. Для очищення і консервації залізних виробів їх миють у гарячій воді, додаючи 10-відсотковий розчин аміаку, або певний час тримають у спирті чи денатураті. Очищені вироби покривають парафіном або вазеліном. Сьогодні для реставрації залізних виробів використовують також електрохімічний (засипання залізного виробу гранульованим цинком і заливання 15-відсотковим розчином їдкого натру з наступним промиванням у дистильованій воді, просушуванням у сушильній шафі та парафінуванням у гарячому стані) і хімічний (сірчаною або соляною кислотами з додаванням 1-відсотковий інгібітор а з наступним промиванням, просушуванням і покриттям 5-відсотковим розчином полівінілбутералю) способи. Крім того, застосовують механічне очищення – дрібними напилками, наждаком та щітками. Для закріплення залізних виробів використовують клей БФ-4, БФ-6, 3-5-відсотковий розчин полівінілбутералю.

Кераміка – одна з найбільших груп пам'яток в історичних і краєзнавчих, а також художніх і меморіальних музеях. У музейних колекціях зберігаються вироби з випаленої та невипаленої глини: кухонний, столовий, декоративний посуд, світильники, статуетки, плитки, кахлі, архітектурні деталі тощо. Давні керамічні вироби часто можуть вкриті пилом, кіптявою та патиною. Пил і кіптяву змивають у воді щітками, а від патини очищають вилюговуванням (зволожують поверхню предметів змоченими у воді тампонами) або 10-відсотковим розчином соляної кислоти з наступним промиванням виробів у воді і просушуванням на повітрі. Керамічні вироби дуже крихкі, тому їх слід зберігати на спеціальних стелажах, підставках (триніжках), у ящиках, гніздах (тарілки на ребрі), не нагромаджуючи один на одного. Розбиту кераміку склеюють різними способами:

- сумішшю вапна з яєчним білком і доданням товчених черепків;
- сиром, змішаним з нашатирним спиртом;

- розчином желатину в оцті (три частини желатину на десять частин оцту);
- желатином з доданням формаліну;
- сумішшю столярного клею з гіпсом;
- казеїновим клеєм (останнім часом широко використовують клеї БФ-2, БФ-4, БФ-6, ПВА-М та 5-відсотковий розчин полівінілбутералю у спиртобензолі).

Реставрацію давнього посуду здійснюють лише фахівці: вони догіпсовують частини, що не збереглися, і поновлюють їх первісний вигляд.

Предмети з каменю в музеях – це знаряддя праці, зброя, хатні речі, посуд, скульптура, архітектурні деталі тощо. За часів глибокої давнини все це виготовляли з різних видів каменю – кременю, кварцу, базальту, граніту, нефриту, вапняку, мармуру, малахіту та ін. Окремі види каменю (так звані м'які види) дуже чутливі до кислот і механічних пошкоджень. Очищають вироби з каменю щітками, ганчірками, пензлем, пілососом або промивають водою з нейтральним милом. Патину знищують вилуговуванням за допомогою фільтрувального паперу. Відбиті частини скріплюють і склеюють парафіном (нагрітим до +125°C, занурюючи в нього розігрітий кам'яний виріб), шелаковою смолою, желатиновим клеєм (2-5-відсотковим розчином, нагрітим до +60-80°C з доданням 40-відсоткового розчину формаліну) та целюлозою. Великі за розміром предмети склеюють замазкою з каніфолі і воску (для м'якого каменю беруть дві частини воску і одну каніфолі, для твердого – порівну). Великі мармурові речі склеюють цементом. Вироби із скла, фарфору та фаянсу нечисленні в історичних і краєзнавчих музеях, частіше вони зустрічаються в художніх музеях.

Скляні вироби беруть від механічних пошкоджень, а також від вологи (від неї скло деяких сортів мутнішає), високої температури (від неї скло лопається або тріскається), низької температури (вона спричинює крихкість скла). Крім того, вода і вуглекислота діють на луги, що містяться у склі, і призводять до розшарування його поверхні, створюючи райдужну патину (здебільшого на стародавніх виробах). Таку патину можна зняти та поновити первісний колір скла кип'ятінням виробів у воді, в яку поступово додають однопроцентний розчин оцтової або лимонної кислоти для нейтралізації процесу. Можна промивати скляні вироби одновідсотковим розчином сірчаної або мурашиної кислоти.

Дзеркальні вироби очищають розведеною у воді крейдою з доданням денатурату або кількох крапель олії. Розбиті скляні та фарфорові вироби склеюють желатиновим клеєм, канадським бальзамом, розчиненим у бензолі, клеєм БФ-4, БФ-6 і ПВА. Виробів з дерева в музеях чимало (знаряддя праці, посуд, меблі, скульптура, музичні інструменти тощо). Їх бережуть передусім від висихання та від надмірної вологості.

Свіже дерево містить понад 50 відсотків води, сухе – 8-10 відсотків. Висихаючи, вироби з нього стискаються, а від вологи розбухають, що призводить до їх руйнування. Щоб запобігти цьому, в усіх музейних приміщеннях слід підтримувати наперед визначену рівномірну температуру, вологість – 60-70 відсотків, дотримуватись умов акліматизації при переміщенні виробів. Предмети, які погано збереглися, слід просочувати гарячим парафіном. Консервацію дерев'яних виробів провадять 2-відсотковим розчином полівінілбутералу або 5-відсотковим спиртовим розчином клею БФ. При появі плісені вироби виставляють на 15-20 хвилин (через скло на 1-2 години) під сонячні промені. Дезинфікують 3-відсотковим розчином формаліну. Предмети, уражені жуком-точильником (шашіль), дезинфікують у парі чотирихлористого вуглецю або хлорпікрину (роботу виконують фахівці у спеціальній камері). Підклеюють дерев'яні частини клеєм БФ, ПВА-М або столярним клеєм (з доданням формаліну).

Кістяні вироби зустрічаються в музеях у вигляді знарядь праці, зброї, предметів побуту і мистецтва. Для них шкідливими є коливання температури і вологи, а тому їх зберігають у зашкленних шафах, оберігають від прямих сонячних променів, підтримуючи температуру в приміщеннях від +14 до +15°C, а вологість 55-60 відсотків. Промивають такі експонати водою з нейтральним милом. Давні предмети слід просочувати гарячим парафіном, склеювати риб'ячим клеєм, БФ, ПВА-М або желатином.

Документи і фотоматеріали – найчисленніші пам'ятки майже в усіх музеях. Зберігання і консервація документів мають свої особливості. Насамперед, для них потрібні постійні температура і вологість (50-60%). Шафи, де вони зберігаються, щоденно слід провітрювати, протирати їх ганчіркою з дезинфектором, раз на рік проводити глибоке прибирання з обробкою меблів 3-відсотковим розчином формаліну, оберігати від сонця і світла. Найцінніші експонати тримають у приміщеннях з північною орієнтацією,

обов'язково у зачинених шафах. Якщо на цих предметах з'явилася пліснява, їх виносять під сонячні промені на 10-15 хвилин. Зберігають документи між аркушами, просоченими формаліном. Дезинфекцію і реставрацію провадять лише фахівці. Архівні документи зберігають особливо старанно. Кожний з них тримають в окремій папці, а дрібні – в окремих конвертах. Для підклеювання документів використовують спеціальний клей (борошна – 5 г, води – 2 куб. см, желатину – 1,5 г, гліцерину – 2 куб. см, формаліну 10-відсоткового – 5 куб. см). Дезинфекцію і реставрацію архівних документів здійснюють тільки фахівці.

Фотоматеріали зберігають в окремих приміщеннях, також з постійними температурою і вологістю. Негативи тримають у коробках і гніздах шаф у вертикальному положенні, відбитки – в конвертах або наклеєними на картон.

Консервація і реставрація **творів живопису** також мають свою специфіку. При цьому, зрозуміло, вимоги до умов зберігання творів монументального і станкового живопису неоднакові. Це залежить від основи, на яку вони нанесені. Руйнують твори монументального (настінного) живопису механічні впливи, викликані, в свою чергу, іншими, зокрема природними, факторами (деформація стін, осідання фундаменту, вологість, різниця коефіцієнтів розширення стін і штукатурки при різких коливаннях температури, пліснява, мохи та ін.) Щоб зберегти твори настінного живопису, треба, отже, дбати про стан стін будівлі (не допускати набрякання штукатурки, розшарування фарб та ін.) про стан покрівлі, водостоків, робити навіси і щити, забезпечувати добру вентиляцію і постійний температурний режим, не допускати дії прямих сонячних променів (забілювати вікна крейдою або завішувати шторами), захищати від забруднення комахами і пилом, підтримувати чистоту всередині і ззовні будівлі, запобігати утворенню плісені на стінах. Реставрацію цього виду живопису здійснюють фахівці з реставраційних майстерень.

Твори станкового живопису – це зображення фарбами на дереві, полотні, папері, картоні, металі (мідь, цинк), шовку, шкірі, замші, слонової кістці, рідше на шифері, фарфорі, склі. Отже, крім запобігання псуванню фарб, в цьому разі слід запобігати руйнуванню різномірної основи художнього твору. Для творів станкового живопису шкідливі підвищена вологість (спричинює розширення дерева, набухання волокон полотна, окислення металів, пожовтіння

олії, появу плісені, псує лаки), надмірна сухість (утворюються тріщини у дереві, обсипаються ґрунт і фарби), яскраве світло (вицвітають органічні фарби, змінюються мінеральні), пил, кіптява (вони забруднюють пам'ятки), комахи та інші шкідники, які руйнують дерево, папір, шкіру та інші матеріали. Правильне зберігання станкового живопису передбачає підтримання в приміщеннях температури від +10 до +18°C взимку та від +15 до +25°C влітку і вологості 55-65 відсотків. При переміщеннях пам'яток слід додержувати правил акліматизації. Зберігати картини краще заскленими, а із зворотного боку їх краще обтягнути тканиною або картоном. Щоб захистити картини від механічних впливів (ударів, поштовхів, струсів), із зворотного боку рам прикріплюють гумові пробки або подушечки. Підвішують картини на штатах, шнурах або дротах, залишаючи простір між картиною та стіною для вентиляції. Дезінфекцію і реставрацію творів живопису можуть виконувати лише фахівці.

Ретельно слід зберігати акварель, пастель і графіку. Для них особливо важливі температурний і світловий режими. У фондах їх зберігають у темряві, а експонують при штучному освітленні (або виставляють не більш як на 2-3 місяці) в приміщеннях із шторами. Для виклеювання паспарту використовують пшеничний або рисовий крохмаль з доданням дезінфектора. Усі ці пам'ятки зберігають і експонують лише заскленими.

Вироби з тканин становлять значну частину музейних фондів. Це – одяг, прапори, килими (різних епох і народів) тощо. Тканини бувають різного походження: тваринного (вовна, шовк), рослинного (льон, бавовна) і синтетичного (штучні тканини). Зрозуміло, що умови їх зберігання різні, тому зберігають їх за видами. Загальними вимогами є затемненість приміщень, сталі температура (+15-18°C) і вологість (55-65 відсотків). Двічі на рік одяг слід просушувати і чистити на повітрі. Плісняву знищують, витримуючи під прямими сонячними променями протягом 10-40 хвилин. Зберігають зразки тканин в коробках (давні і ветхі – між склом), одяг – у комодах або на вішалках у спеціальних зачинених шафах, прапори – накрученими на древко у спеціальних чохлах. Килими накочують на фанерні вали діаметром 25 см. Від шкідників захищають, пересипаючи тютюном, нафталіном або камфорою. Забруднені бавовняні тканини миють дуже обережно в теплій воді нейтральним милом, пожовклі тканини відбілюють, вивішуючи на осонні. Чистять тканини і одяг фахівці.

Для дезінфекції використовують хлорпикрин, формалінову пару, окис етилену та ціанисту кислоту.

Вироби з хутра і шкіри зберігають так само, як і тканини. Приміщення часто провітрюють. Вироби тримають у пакетах із глянцевого паперу, просоченими (від пошкодження міллю) розчиненим у бензині евланом. Пожовкле хутро відбілюють, вивішуючи на осонні. Для пом'якшення пересохлої шкіри її протирають яєчним жовтком з гліцерином або рициновою олією, а також ланоліном. Забруднені шкіряні предмети промивають і висушують натягнутими на спеціальні дошки. Закріплюють давні шкіряні вироби 2-відсотковим розчином полівінілбутералю. Для консервації і реставрації природничих колекцій – антропологічних, зоологічних, ботанічних, геологічних та інших – потрібні особливі умови. Усі роботи здійснюють фахівці з урахуванням особливостей музейних збірок.

3.5. Наукова робота з музейним фондом, науково-довідковий апарат музею

Науково-дослідна робота в музеї є важливим напрямком діяльності всіх без винятку вітчизняних музеїв. Вона передбачає обробку та введення до наукового і загальнокультурного обігу матеріальних та нематеріальних об'єктів музейної спадщини. Результати науково-дослідної роботи в музеї реалізуються в різноманітних формах, і, насамперед, в організації нових експозицій і виставок. Достатньо вагомим результатом наукової діяльності музею є також публікація збірок наукових праць, каталогів його колекцій, а також путівників. Крім того, науково-дослідна робота в музеї виступає ключовим елементом не лише наукового, а й публічного іміджу та авторитету кожної музейної установи. Саме завдяки результатам плідної науково-дослідної роботи окремі музеї нашої країни сприймаються світовим співтовариством у якості авторитетних центрів вивчення профільних наук – вони стають співорганізаторами достатньо престижних міжнародних наукових та науково-практичних конференцій, експедицій, а також наукових публікацій фундаментального характеру.

Науково-дослідницька робота є важливим напрямком діяльності музеїв, до якого належить наукове комплектування музейних фондів, організація обліку, збереження, консервації та реставрації колекцій,

наукова побудова експозицій, виставок та проведення на науковій основі всіх видів культурно-масової роботи. *Завданнями* науково-дослідницької роботи музеїв є:

- глибоке вивчення історії краю, міста або села;
- дослідження музейних колекцій та їх наукова обробка;
- опрацювання окремих тем, пов'язаних з експозицією музею;
- розробка експозицій (складання тематичних структур і тематико-експозиційних планів);
- розробка питань методики та техніки музейної справи.

Виявити місце музею у системі організації науки в Україні можливо лише шляхом надання належної оцінки діяльності музею за двома основними *критеріями*:

– *спроможність музейної установи як дослідницької інфраструктури*. Музейна мережа і кожна музейна установа мають бути інкорпоровані у дослідницьку інфраструктуру країни – «сукупність засобів, ресурсів та пов'язаних з ними послуг, які використовуються науковим співтовариством для проведення досліджень на найвищому рівні, що охоплює найважливіші об'єкти наукового устаткування та обладнання або набори приладів, ресурси, що базуються на знаннях (колекції, архіви, депозитарії або банки даних наукової інформації), інфраструктуру, засновану на технології комунікацій, комп'ютери, програмне забезпечення і мережевий зв'язок), та інші структури унікального характеру» (Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Розділ 1, ст. 1). Успішна науково-організаційна модель музейної установи передбачає перетворення музею-сховища на музей-інфраструктуру;

– *наявність наукових результатів*. Як будь-який суб'єкт наукової діяльності музейна установа та наукові співробітники в музеях мають продукувати науковий та/або науково-технічний (прикладний) результати, які могли б бути оцінені за загально визнаними критеріями в сфері науки. Результати наукової діяльності музейної інституції не мають відрізнятися від загально визнаних академічних стандартів. Визначення варіабельності змістів наукового та прикладного результатів наукової діяльності музейних установ мало б вирішити чимало дискусійних аспектів стосовно «науковості» або «ненауковості» музейної роботи.

До наукової складової діяльності будь-якої сучасної музейної установи входять дослідження об'єктів матеріальної та нематеріальної культурної спадщини людства і його середовища,

розробка наукових принципів і засад комплектування, консервації, реставрації, експонування культурної спадщини, апробація та популяризація отриманих наукових і науково-технічних результатів тощо. Конкретні наукові результати наукової діяльності можуть бути класифіковані за такими відомими в роботі українських музейних установ **напрямами**:

– результати науково-організаційної та науково-методичної роботи (відповідно до ключових понять музеєзнавства цей напрямок корелюється з функцією музейного менеджменту);

– результати науково-дослідної роботи;

– результати науково-фондової роботи;

– результати науково-експозиційної та виставкової роботи;

– результати науково-реставраційної роботи (дослідження, зберігання та охорона);

– результати науково-освітньої та науково-видавничої роботи.

Розглянемо кожен з наведених напрямів наукової діяльності музейної установи та їхні результати детальніше.

Музейні установи мають здійснювати **науково-організаційну діяльність**, визначену в Законі України «Про наукову та науково-технічну діяльність» як діяльність, яка спрямована на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності (Розділ I, ст. 1, п. 23). Для музейної інституції науково-організаційна робота полягає у методичному, організаційному забезпеченні та координації власної наукової роботи та у розвитку міжгалузевих горизонтальних і вертикальних наукових комунікацій. Результати науково-організаційної роботи музейної інституції – це інструменти (документи), що організаційно забезпечують усі інші напрями наукової діяльності музейних інституцій та координують їх між собою. Такими інструментами для узгодження, моделювання, спрямування, здійснення наукової діяльності музейної інституції можуть бути як загальногалузеві проекти нормативно-правових документів, нормативні та/або науково-методичні документи, аналітичні записки, так і конкретні концепції та стратегії розвитку музею (які включають засади наукової діяльності), стратегії адвокації культурної спадщини (розроблені на підставі музеологічних та джерелознавчих досліджень), концепції і програми наукових досліджень музею, програми комунікаційної діяльності інституції (науково-експозиційної та виставкової роботи, розвитку музейних

культурно-освітніх програм, видавничої роботи). Науково-дослідні роботи, які реєструються і реалізуються музейною інституцією, мають бути оформлені окремим проектом, що входить до музейної програми наукових досліджень. Укладання інструментів/документів – наукових і науково-технічних результатів науково-організаційної роботи – вимагає проведення аналітичних музеологічних досліджень, оцінки потреб та можливостей установи. Конкретизовані програми як послідовні сукупності дій та (або) проектів для досягнення місії музейної інституції мають визначатися насамперед стратегією музею. Окрім цього, науково-організаційна робота передбачає планування і проведення різних заходів/подій/проектів (наукових і науково-практичних всеукраїнських і міжнародних конференцій, семінарів, воркшопів, круглих столів, тренінгів, освітніх проектів тощо) з метою активізації наукового процесу, підвищення кваліфікації наукових співробітників, створення нових і активізації діяльності вже існуючих міжінституціональних і міжгалузевих наукових мереж. Звіти про реалізацію таких заходів/подій/проектів зараховуються до прикладного (науково-технічного) результату науково-організаційної роботи.

Науково-дослідна робота (або дослідження) за змістом має забезпечувати виконання місії музею. Ця робота спрямована на отримання визначеного в Законі України «Про науку та науково-технічну діяльність» наукового результату. У роботі музейних інституцій науково-дослідна робота охоплює декілька напрямів:

- вивчення музейних предметів, предметів музейного значення, колекцій, нерухомих пам'яток, середовища, нематеріальної культурної спадщини;

- музеєзнавчі/музеологічні студії (наприклад, з розробки з музейної соціології чи педагогіки);

- профільні галузеві дослідження (історичні, природничі тощо).

У контексті науково-дослідної роботи музейні установи можуть також здійснювати дослідження культурних ландшафтів, історичної регіоналістики, мікроісторії, брати участь у міждисциплінарних проектах тощо. Конкретними формами наукового результату досліджень музейної інституції є звіти (індивідуальні, діяльності наукової структури, звіти про виконання науково-дослідної роботи, звіти про наукові експедиції – археологічні, етнографічні, природничі та ін., звіти про наукові відрядження з метою розробки тематико-експозиційних планів), опубліковані наукові статті, наукові доповіді,

наукові повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічні дослідження, наукові відкриття, проекти нормативних та/або науково-методичних документи, наукові довідки, рецензії тощо.

Науково-фондова робота музейної установи орієнтована на створення оптимальних умов для відбору, збереження, дослідження й використання музейних предметів; передбачає реалізацію комплектування, обліку, зберігання музейних предметів і науково-допоміжних матеріалів; передбачає консультаційну роботу, а також створення оптимальних умов доступу до культурної спадщини. Конкретним результатом цієї роботи є, власне, забезпечення виконання музеєм ролі розглянутої вище наукової інфраструктури, а саме: наукові інвентарі (інвентарні картки/паспорти), науково-довідковий апарат (покажчики, каталоги, довідники). До наукових результатів науково-фондової роботи належать нормативні та/або науково-методичні документи: наукові концепції, плани комплектування фондів, що відповідають місії музею та відображають стратегію музею; методичні розробки/інструкції щодо режиму і системи зберігання музейних фондів, розроблені на основі дослідження потреб музею відповідно до особливостей його колекції.

Науково-реставраційна робота забезпечує збереження, реставрацію, консервацію, реабілітацію, музеєфікацію, ремонт та пристосування об'єктів культурної спадщини, що є обов'язком музею відповідно до Кодексу музейної етики ІКОМ («2.24. Музей повинен уважно наглядати за станом колекцій для визначення того, чи потребує предмет або зразок виконання робіт зі збереження, реставрації і обслуговування консерватором-реставратором. Принциповою метою повинна бути стабілізація стану предмета чи зразка. Усі процедури з консервації повинні бути задокументовані і спрямовані, наскільки це є можливим, на збереження оригінальних ознак, а всі зміни повинні мати чітке розмежування з оригінальним предметом чи зразком»). Результати науково-реставраційної роботи в музеї – реставраційні паспорти, науково-проектна документація тощо – так само спрямовані на забезпечення виконання ролі наукової інфраструктури. На основі здійснення музейної науково-реставраційної роботи можливе створення нормативних і науково-методичних документів щодо реставраційної роботи та вказаних в законі форм наукових результатів (звіт, опублікована наукова стаття, наукова доповідь, наукове повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічне дослідження, наукове відкриття). Науково-

реставраційна робота забезпечує збереження, реставрацію, консервацію, реабілітацію, музеєфікацію, ремонт та пристосування об'єктів культурної спадщини, що є обов'язком музею відповідно до Кодексу музейної етики ІКОМ («2.24. Музей повинен уважно наглядати за станом колекцій для визначення того, чи потребує предмет або зразок виконання робіт зі збереження, реставрації і обслуговування консерватором-реставратором. Принциповою метою повинна бути стабілізація стану предмета чи зразка. Усі процедури з консервації повинні бути задокументовані і спрямовані, наскільки це є можливим, на збереження оригінальних ознак, а всі зміни повинні мати чітке розмежування з оригінальним предметом чи зразком»). Результати науково-реставраційної роботи в музеї – реставраційні паспорти, науково-проектна документація тощо – так само спрямовані на забезпечення виконання ролі наукової інфраструктури. На основі здійснення музейної науково-реставраційної роботи можливе створення нормативних і науково-методичних документів щодо реставраційної роботи та вказаних в законі форм наукових результатів (звіт, опублікована наукова стаття, наукова доповідь, наукове повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічне дослідження, наукове відкриття).

Музей має налагоджену, апробовану та ефективну систему репрезентації/популяризації наукових/практичних результатів шляхом **однобічної та інтерактивної комунікації** (передачі інформації) отримувачу (відвідувачу чи представнику професійного співтовариства/досліднику). Музейна комунікація передбачає як репрезентацію результатів досліджень, які здійснюються музейною інституцією (каталоги, статті, конференції, експозиції), так і забезпечення інформацією про об'єкти культурної спадщини (постійні експозиції та пов'язані з ними інформації). Відповідно до цього експозиція і виставки є невід'ємною частиною дослідницького процесу і елементом більш широкої комунікативної системи, до якої інтегровані, серед іншого, також наукові публікації. Музейна комунікація об'єднує науково-експозиційну і виставкову, науково-видавничу і науково-освітню/просвітницьку функції та відповідні напрями роботи музейної інституції

Науково-експозиційна та виставкова робота забезпечує найширшу комунікацію музею з відвідувачем, включає в себе наукове проектування постійних і тимчасових експозицій. До науково-практичних результатів належать: наукові концепції,

розширені тематичні структури, тематичні плани, тематико-експозиційні плани, сценарії постійних і тимчасових експозицій; музейні тексти; контент віртуальних виставок.

Науково-освітня робота, що базується на результатах інших видів наукової роботи музейної інституції та має свої особливості, полягає в науковому обґрунтуванні, розробці концепцій і змістів різних форм культурно-освітньої роботи, дослідженні музейних аудиторій, їх взаємодії з музеєм. Форми результатів науково-освітньої роботи музеїв – це науково-методичні документи: наукові концепції та сценарії культурно-освітніх заходів, що впливають з місії музею та наукової програми; методичні посібники та розробки екскурсій, занять тощо; розроблені музейними закладами навчальні курси та/або окремі заняття для навчальних закладів різних видів.

Науково-видавнича робота музейної установи, яка також є елементом музейної комунікації, полягає у сукупності заходів для висвітлення наукової діяльності музейної інституції, спрямованих на підготовку і друк наукової і науково-популярної видавничої продукції, зокрема упорядкування, наукове редагування, науковий переклад/адаптацію, рецензування тощо. Конкретними формами наукового результату науково-видавничої роботи є видання музейної установи (періодичні, серійні, продовжувані, монографічні, науково-довідкові, науково-популярні тощо).

Огляд результатів наукової діяльності музейних установ дозволяє зробити висновок щодо їх належності як до науково-технічних (прикладних), так і до наукових результатів, визначених Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність» (Розділ 1, ст. 1, п. 27). Переважання практичних результатів у діяльності музейних установ передбачає, що одержані під час проведення прикладних наукових досліджень нові або істотно вдосконалені продукти, послуги, розробки (наприклад, розвинена наукова інфраструктура, виставкові та освітні проекти і програми, окремі екскурсії, видання, методичні посібники тощо), впроваджуються або можуть бути впроваджені в суспільну практику.

Спрямованість наукової роботи музеїв визначає їх профіль. Так, в історичних та краєзнавчих музеях основну увагу приділяють вивченню історичних подій і фактів, у природничих – вивченню природних ресурсів та використанню їх у народному господарстві, у художніх – художнім творам, здійснюючи їхню апробацію, в літературних і меморіальних – життю і творчості видатних людей.

Тематика наукових досліджень музейних працівників визначається переважно характером колекцій музею.

Планування та організація наукової роботи музею координується вченою радою музею, до якої входять директор, вчений секретар, заступник директора з наукової роботи та провідні спеціалісти музею. Наукові працівники систематично розробляють теми, пов'язані з експозицією або фондovими матеріалами. Наукова робота в музеях здійснюється за допомогою розвідок на місці подій, експедицій (археологічних, етнографічних, літературних тощо) або відряджень до різних установ для збирання матеріалів, а також за допомогою архівних досліджень, вивчення матеріалів у бібліотеках, науково-дослідних інститутах, культурно-освітніх установах. Результати науково-дослідницької роботи полягають в організації нових експозицій, виставок; публікації збірників наукових праць, каталогів колекцій, путівників; методичних розробок екскурсій, наукового опису цінних експонатів, а також статей та монографій з різних питань історії, культури, економіки або науки, пов'язаних з матеріалами музеїв.

Одна з важливих складових науково-дослідницької роботи музеїв – організація наукових конференцій. Багато музеїв визнано авторитетними науковими центрами, вони підтримують зв'язки з науковими закладами, проводячи спільні конференції та експедиції.

Науково-довідковий апарат музеїв потрібний для систематизації колекцій, підготовки пам'яток до експонування, для використання їх в науковій і освітній роботі. Для наукової роботи з колекціями самих лише даних інвентаризаційного обліку не досить, тому передбачено створення системи різноманітних картотек. Картотеки сучасних музеїв різноманітні і їх класифікують на три групи:

– загальна класифікація (за хронологічною, географічною, етнічною, авторською приналежністю, іменною ознакою, соціальною приналежністю);

– предметна;

– тематична.

Найпоширеніші серед них є наступні:

– топографічна;

– інвентарна;

– систематична;

– тематична;

- предметна;
- хронологічна;
- іменна;
- географічна та інші.

Топографічну картотеку складають у музеях усіх профілів. На кожний предмет музейного фонду заводять картку, де зазначають назву пам'ятки, її місцезнаходження (в експозиції чи у фондах), будь-яке переміщення. Для зручності користування картки розташовують в алфавітному порядку. Різновидом топографічних картотек є описи предметів, що знаходяться в кожній одиниці музейних меблів.

Інвентарна картотека містить досить повні відомості про кожен предмет, записаний в Інвентарній книзі. У картці, крім опису предмета, вміщують його фотографію або рисунок. Форми інвентарних карток у музеях різних профілів різні – залежно від характеру пам'яток. У деяких музеях складають ще науково-інвентарні картки, в яких вміщують результати досліджень.

Систематична картотека передбачає опис музейних предметів та їх систематизацію за певним принципом для зручності наукової роботи з ними. Наприклад, картки, складені на археологічні матеріали, систематизують за історичними епохами, археологічними культурами, місцями розкопок та іншими ознаками.

Тематичну картотеку складають на музейні пам'ятки за певними темами. Мета її – поглиблення та наукова розробка експозиційних тем. У таких картках містяться відомості про музейні експонати з різних джерел, причому ці відомості у подальшому доповнюються.

Предметну картотеку складають на найбільш цінні і цікаві історичні, етнографічні, археологічні, художні, технічні та інші експонати.

Хронологічна картотека передбачає систематизацію предметів за датами подій. Картки складають на різні історичні та інші пам'ятки, які потім систематизують за соціально-економічними формаціями та відповідними темами в хронологічному порядку. Такі картотеки використовують в історичних, краєзнавчих та інших музеях.

Іменну картотеку складають на видатних діячів науки, культури, мистецтва, полководців, героїв та інших уславлених або визначних людей. Така картотека дуже важлива для історичних,

краєзнавчих, меморіальних та інших музеїв. Дані її систематизовані у довідкових картках.

Географічна картотека дає уявлення про музейні колекції у зв'язку з географічною номенклатурою і допомагає скласти характеристику тих або інших географічних районів. Вона важлива для музеїв природничо-історичного, історичного та краєзнавчого профілів.

Складають ще **ілюстративну та інші види музейних картотек** – залежно від специфіки колекцій та характеру наукової та освітньої роботи.

Форма всіх карток науково-довідкового апарату, як правило, стандартна, за типом бібліотечних (12x7,5 см) або розміром, що становить половину звичайного аркуша паперу. Крім того, музеї (здебільшого історичні та краєзнавчі), які наглядають нерухомі великі пам'ятки (поселення, кургани, храми, історичні будівлі тощо), складають на них відповідні паспорти – на пам'ятки археології, історії, архітектури.

Питання для самоконтролю

1. Що називається музейним фондом і з яких елементів він складається?
2. Які Вам відомі типи музейних предметів?
3. У чому полягають головні мета і завдання комплектування музейних фондів?
4. Назвіть відомі Вам етапи комплектування музейних фондів.
5. Наведіть визначення поняття «облік музейних фондів».
6. Розкрийте зміст етапу інвентаризації музейних фондів.
7. Які елементи фондово-облікової документації належать до основних облікових документів?
8. У чому полягає мета консервації та реставрації музейних колекцій?
9. Розкрийте зміст науково-фондової діяльності музеїв?
10. Які відомості містяться в топографічних картотеках музеїв?

РОЗДІЛ IV. ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРІГАННЯ МУЗЕЙНИХ ФОНДІВ УКРАЇНИ

4.1. Деякі фактори, що негативно впливають на зберігання музейних цінностей в музеях та заходи по послабленню їх дії

4.2. Особливості зберігання музейних цінностей в фондосховищах та залах музеїв

4.3. Зберігання музейних фондів при транспортуванні

4.4. Організаційні заходи щодо збереження музейних фондів та колекцій

4.1. Деякі фактори, що негативно впливають на зберігання музейних цінностей в музеях та заходи по послабленню їх дії

Усі предмети підлягають природному старінню. Проте якщо ослабити дію на них несприятливих факторів, то цей процес можна уповільнити. Саме з цією метою в музеї встановлюється певний режим зберігання.

Однією з основних причин старіння предметів є нестабільність температурно-вологісного режиму, його різкі сезонні та добові коливання. Характер і сила дії на предмет рівня температури й вологості залежить від багатьох чинників, а саме від матеріалу, з якого виготовлений предмет, від його будови, від середовища, де він перебував до надходження в музей. Наприклад, вироби з олова при температурі нижче +13 С руйнуються так званою олов'яною чумою: предмет змінює свою структуру, на ньому з'являються спочатку сірі плями, потім порожнини, а вражені місця перетворюються на порошкоподібну масу. При температурі понад +25 С можуть загинути вироби з пластиліну та воску. Натомість вироби зі шкіри, дерева, тканин, паперу та інших органічних гігроскопічних матеріалів вельми страждають як від підвищеної, так і від зниженої вологості. При підвищеній вологості ці матеріали легко набрякають, порушується зчеплення між волокнами і предмет деформується.

Укравшкідливі і різкі коливання вологості. Адже при кожній зміні легкореагуючі поверхневі шари матеріалу розширюються стосовно внутрішніх, менш вологих, шарів, і при частому повторенні цих коливань з'являються розриви і тріщини. Після зміни відносної вологості на 35% людське волосся набуває колишнього свого стану через 30 хвилин, газетний папір – через три години, щільний папір –

через два дні, а рулон газетного паперу завтовшки 125 мм – через 6 місяців. За цей час на предметі можуть з'явитися механічні пошкодження.

Крім цього, температура й вологість справляють на предмет взаємозалежну дію. Для гігроскопічних матеріалів низька вологість особливо згубна за високої температури. Висока вологість при низькій температурі також посилює свою негативну дію. Волога, що накопичується, скажімо, у порах фаянсу або майоліки, при замерзанні може завдати виробу серйозного пошкодження. Зміна температури спричиняє і зміну вологості, тому й виникло поняття «температурно-вологісний режим».

Особливо руйнівна дія коливання температурно-вологісного режиму позначається на органічних матеріалах, а з неорганічних матеріалів насамперед руйнуються археологічні предмети. Коливання вологості викликають, наприклад, у кераміці і м'яких породах каменю, процес кристалізації й декристалізації солей, що здатний призвести до повного руйнування предметів.

Звичайно, кожна група музейних предметів потребує тільки її притаманних умов зберігання, оптимальні температурно-вологісні параметри яких виглядають так: для металу – температура $+18...20$ С при відносній вологості до 50%; для скла, емалі, кераміки – відповідно $+12...20$ С і 55-65% ; для виробів із каміння, а також дорогоцінних і напівдорогоцінних металів $+15...180$ С і 50-55%; для дерева $+15...18^{\circ}$ С і 50-60%; для тканин $+15...18$ С і 55-65%; для шкіри, пергаменту, хутра $+16...18^{\circ}$ С і 50-60%; для кістки $+14...15^{\circ}$ С і 55-60%; для паперу $+17... 19^{\circ}$ С і 50-55% ; для живопису $+12...18^{\circ}$ С і 60-70%; для чорно-білої фотографії до $+12$ С і 40-50%; для кольорової фотографії до $+5$ С і 40-50% К.

При комплексному зберіганні різних матеріалів температура повітря в музейних приміщеннях повинна бути в межах 18 ± 1 С, а відносна вологість $-55\pm 5\%$. Найнадійніший спосіб забезпечення заданого температурно-вологісного режиму – кондиціонування повітря, а в приміщеннях, воно не кондиціюється, потрібний режим устанавлюється і підтримується за допомогою опалювальної системи, провітрювання, зволожувачів та осушувачів.

Для реєстрації температури і вологості в кожному сховищі та експозиційному залі встановлюють спеціальні прилади: психрометри, гігрометри, термометри або самописні термографи та гігрографи.

Показники температури й вологості реєструються двічі на добу, в один і той самий час у спеціальному журналі.

Для уповільнення процесу природного старіння предметів необхідно дотримуватися також світлового режиму, адже його порушення викликає фотохімічні зміни, що спричиняють руйнування структури матеріалу, втрату ним міцності тощо. Зрозуміло, що світловий режим встановлюється залежно від матеріалу, кольору та ступеня збереження предмета й може зумовлювати повну або часткову ізоляцію світлочутливих речей від постійних джерел світла, а також вимагати забезпечення для деяких груп предметів необхідної кількості світла. Скажімо, рівень освітленості у межах 50-75 люкс рекомендований для приміщень, у яких зберігаються всі види графіки, книги, рукописні матеріали, фотографії, тканини, фарбована шкіра, зразки флори та фауни. Живопис (олія й темпера), лак, дерево, незабарвлена шкіра та кістка мають середню світлостійкість, тому рекомендований рівень освітленості для них не повинен перевищувати 150 люксів.

Поза тим, для забезпечення оптимального режиму зберігання музейних колекцій їм необхідний захист від забруднювачів повітря, під впливом яких відбувається процес старіння та руйнування предметів. Таку небезпеку передусім становлять сірководень, сірчастий газ, аміак, хлор, пил, сажа. Тому основними засобами захисту музейних колекцій від дії забруднювачів повітря мають бути герметизація приміщень за наявності кондиціонерів, використання фільтрувальних пристроїв та індивідуальних упаковок для предметів – чохлів, футлярів, папок. Необхідне також регулярне прибирання музейного обладнання, приміщень та прилеглої до них території.

Предмети можуть руйнувати мікроорганізми, комахи й гризуни, тому важливо ретельно дотримуватися біологічного режиму зберігання і пам'ятати, що сприятливе середовище для розвитку біологічних шкідників створюють порушення температурно-вологісного режиму, пил, продуктові склади тощо. До числа небезпечних факторів відносять також мікроорганізми, а саме бактерії та цвіль, які вражають найрізноманітніші предмети і передусім ті, що створені з органічних матеріалів — живопис, папір, тканину, кістку, дерево. Всі види цвілі залишають плями, що важко виводяться, а деякі її види руйнують волокна. Особливо інтенсивно цвіль розвивається при вологості понад 70% і температурі, що перевищує +20 С.

Музейні предмети, окрім виробів із металу, скла та кераміки, часто уражають комахи, з яких найбільш поширені жуки (точильники, вусані, деревогризи, притворяшки, шкіроїди), міль, цукрові лусочки, а також кімнатні мухи. Вони проникають у музейні приміщення через вікна й двері, а також разом із предметами, що надходять до музею. Для боротьби з ними використовують рідинні інсектициди, а також проводяться газації приміщень. У кожному музеї повинен бути ізолятор для перевірки предметів на ураженість та їх дезинфекції, а при ньому – спеціальна камера для проведення дезинфекційної та протигрибкової обробки уражених предметів. До кола завдань по збереженню фондів входить і захист від механічних пошкоджень, адже чимало музейних предметів створено з матеріалів, які легко піддаються руйнуванню. Робота з ними потребує дотримання особливої обережності. Приміром, предмети на паперовій основі потрібно брати за протилежні кути для того, щоб уникнути натягнення волокон; твори станкового живопису тримають тільки за підрамник, а інші предмети – за найміцніші частини.

4.2. Особливості зберігання музейних цінностей в фондосховищах та залах музеїв

Завдання зберігання фондів полягає у забезпеченні збереження музейних цінностей, у захисті їх від руйнування, псування та розкрадання, а також у створенні сприятливих умов для вивчення та показу колекцій. Зберігання фондів здійснюється у фондосховищі, в експозиції, під час будь-яких переміщень предмета всередині музею та за його межами. Принципові положення про організацію зберігання фондів визначаються загальнодержавними нормативними актами, дотримання яких є обов'язковим для всіх музеїв країни. Проте фонди кожного музею мають свою специфіку, що проявляється у складі та структурі фондів, у кількості предметів та ступені їх збереження, в особливостях конструкції музейних приміщень та фондосховищ. Тому додатково крім основних нормативних документів у музеях розробляються інструкції по збереженню фондів для внутрішнього користування.

Для зберігання предметів у музеї обладнується спеціальне приміщення – фондосховище, яке часто називають запасником. Система зберігання фондів може бути окремою або комплексною. Окрема система зберігання передбачає наявність ізольованого

приміщення, де перебувають предмети одного або кількох матеріалів, що дуже близькі за нормативами зберігання. Музеї, яким бракує площ або ті, що мають невеликі зібрання, змушені використовувати комплексну систему зберігання, за якої в одному приміщенні зосереджуються предмети з різних матеріалів, а режим зберігання ґрунтується на середніх показниках. У середині обох систем предмети зазвичай розміщуються відповідно до структурного поділу фондів, тобто за типами джерел. Потім вони можуть розподілятися за призначенням, змістом, розмірами та інвентарними номерами.

Предмети зберігаються як окремі одиниці або ж об'єднуються в комплекси, тобто нашиваються на планшети, комплектуються за відповідними групами в папки, а до шаф, стелажів, щитів та іншого обладнання прикріплюються топографічні описи. Обладнання фондосховища має відповідати певним вимогам. Його можна виготовляти лише з тих матеріалів, які не мають шкідливої дії на музейні предмети. Воно повинне бути зручним для їх розміщення, оберігати від механічних пошкоджень, пилу й не конденсувати вологу. Шафи для предметів із підвищеною світлочутливістю роблять світлонепроникними, а предмети, що потребують доступу світла, розміщують у шафах зі скляними дверцями. Обладнання повинне полегшувати огляд предметів та їх вивчення.

Існують різні способи зберігання предметів у фондосховищах. Наприклад, тканини, вишивки, мереживо зберігаються в горизонтальному положенні в шафах з висувними ящиками-лотками й перекладаються мікалентним папером або бавовняною тканиною. Одяг групують за матеріалом пошиття: одягають його на плечі з м'якими прокладками і зберігають у шафах у вертикальному положенні. Головні убори надягають на болванки, а взуття – на колодки або ж заповнюють мікалентним папером і зберігають у шафах. Килими, шпалери згортають лицьовим боком на вал, поміщають у чохла і зберігають у горизонтальному положенні.

Крупні декоративні вази, скульптуру розставляють на стелажах або на підставках. Твори живопису розміщують на стінах за допомогою металевих штанг і шнурів, а також на стелажах і щитах. Стелажі повинні мати гранчасті полиці, що забезпечують циркуляцію повітря, а також гнізда для кожної картини. Найсприятливішим для картин вважається зберігання на нерухомих щитах. Проте економічніше виготовляти висувні щити, що повинні бути сконструйовані так, щоб їх пересування створювало для картини

мінімум вібрацій. Висувні щити бувають двох типів – підвісні та з ковзанням по підлозі на спеціальних полозах.

Незакріплені малюнки м'яким олівцем, вугіллям і пастеллю зберігають тільки зашкеленими. Їх, а також окантовані акварелі, гравюри, літографії розміщують вертикально в шафах. Малюнки олівцем та акварелі зберігають окремо в теках, які виготовляються за розмірами теки подвійного паспарту. Теки зберігаються горизонтально в шафах з висувними ящиками.

Із групи металів виділяють предмети з дорогоцінних металів, які зберігаються разом із коштовним камінням, а також нумізматику і зброю, що вимагають особливих умов зберігання у сейфах або в ізольованих, спеціально обладнаних приміщеннях. Інші предмети з металу групуються за матеріалом і за призначенням. Дуже чутливі до умов зберігання предмети зі свинцю. Їх не можна зберігати в шафах із дерев'яної стружки та з деяких порід дерева, зокрема хвойних і дубу.

Письмові джерела розміщують у теках, коробах, ящиках, які утворюють одиниці зберігання. Документи в сувоях зазвичай згортають у вали та поміщають у круглі футляри. Теки, короби, ящики, футляри розміщують у шафах згідно з належністю матеріалів до певного фонду.

За останні роки виразно проявилася, особливо в зарубіжних країнах, тенденція до спорудження спеціальних приміщень для запасників. Причому іноді вони розташовуються в кількох кілометрах від самих музеїв і служать для зберігання колекцій, які налічують мільйони предметів. Однією з найпереводіших у світі установ у цій галузі зберігання й досліджень вважається відкритий у 1983 р. Центр підтримки музеїв Смітсонівського інституту. Він розміщений у Сьютленді, приблизно за 10 км від розташованої в центрі Вашингтона головної установи. Площа цієї незвичайної зигзагоподібної споруди становить 50 тис. м², а її головне призначення полягає в тому, щоб забезпечити оптимальні умови як для зберігання, так і для вивчення музейних колекцій. При цьому центр оснащений складною системою гарантування безпеки. Усі приміщення обладнані детекторами диму й тепловими пожежними датчиками, а також спеціальними розбризкувачами, що приводяться в дію при підвищених рівнях температури. Комп'ютер реєструє ввезення та вивезення з будівлі всіх музейних колекцій. Увійшовши до Центру, кожна людина проходить через контрольний пункт безпеки, пред'являє для огляду особисті речі, після чого одержує посвідчення, що дає право на перебування в

приміщенні. Посвідчення служить і перепусткою у різні приміщення адміністративно-лабораторного комплексу та зони сховищ: картка вставляється в розміщені при вході зчитуючі пристрої. На картку нанесено індивідуальний код, який складено з урахуванням специфіки и характеру роботи конкретного співробітника; вона автоматично «відкриває» перед ним двері, фіксуючи всі його пересування приміщенням.

Свої особливості має зберігання предметів у експозиційних залах музеїв. У запасниках, навіть при комплексній системі зберігання, різнорідні матеріали ніколи не розміщуються в одній шафі або на одній полиці: фотографії завжди будуть зберігатись окремо від металу. Тим часом в експозиції предмети з різних матеріалів нерідко розміщуються в одній вітрині, що спричинює чимало складнощів у створенні для них мікроклімату та світлового режиму.

В експозиції для предмета значно зростає ризик отримати пошкодження, що може статися і під час монтажу, і внаслідок усередненого режиму зберігання. Адже в експозиції необхідно освітлювати всі матеріали, у тому числі й ті, що мають низьку світлостійкість. Присутність людей підвищує температуру та вологість у залах, а це призводить до добових коливань температурно-вологісного режиму. Тому при створенні експозиції вживаються заходи, спрямовані на зменшення дії всіх цих несприятливих факторів.

В експозиції не можна допускати надмірного освітлення експоната, оскільки це спричинює його нагрівання. З цієї ж причини лампи не можна поміщати всередині вітрин. Їх безпечніше розташовувати над вітриною, встановлюючи світло-розсіюючий фільтр між експонатами та джерелом світла. Під час проведення кінозйомок і фотографувань музейних предметів необхідно дотримуватися правил поведінки, визначених нормативними документами¹. При природному освітленні вікна в залах повинні бути оснащені особливим склом, що не пропускає ультрафіолетового проміння. Джерела штучного світла розташовуються на відстані 1,5-2 м, а вітрини зі світлочутливими експонатами забезпечуються світлозахисними завісами. Що ж до коливання температурно-вологісного режиму, то його усувають або пом'якшують за допомогою кондиціонерів, а за їх відсутності – шляхом провітрювання, регулюванням потоку відвідувачів і т. п. Вплив

температури й вологості на експонати ослаблюють також вітрини з обмеженим повітрообміном.

Матеріали, з яких виготовляється експозиційне устаткування, мають бути хімічно стабільними, тобто вони або не повинні розкладатися, а отже, й утворювати речовини, що заподіюють шкоду предметам. Ця вимога стосується, насамперед, обрамлюючих та несучих частин вітрини, оскільки її основний компонент є відносно нейтральним матеріалом. Шкоду здатний заподіяти й звичайний столярний клей, що виготовляється з матеріалів, які містять кератин (ріг, шкіра, риб'яча луска). Джерелом небезпеки можуть бути й герметизуючі гумові прокладки, що призначені виконувати пилозахисну функцію експоната. Обережно слід підходити й до вибору тканин, якими оббивається або вистилається внутрішня поверхня вітрини. Адже в процесі виробництва текстиль обробляють різними засобами, після яких на тканині можуть залишитися потенційно шкідливі речовини. З огляду на це цілком безпечними є незабарвлені бавовняні й синтетичні тканини після ретельного їх прання. Щодо складніших за вмістом тканин – оксамиту, парчі, шовку, то вони вимагають попереднього тестування на сумісність з експонатами.

Однією з причин руйнування експонатів може стати сила тяжіння, що впливає на них (утім, як і на всі предмети). Чимало речей, що зберігаються в музеї, не розраховані на те, щоб тривалий час перебувати в експозиції або запасниках без належної опори. Відтак слід неодмінно враховувати структуру предмета (твердість, жорсткість, цілісність, надійність з'єднань, наявність деформацій, матеріал, з якого предмет виготовлений), а також сили, які впливатимуть на нього при експонуванні в тому чи іншому положенні.

У відборі предметів для експонування беруть участь реставратори, які проводять консервативні й реставраційні роботи з усіма експонатами, що цього потребують. Визначається й максимальна тривалість експонування тих або інших предметів. Приміром, для експонатів на паперовій основі вона не повинна перевищувати 6 місяців на рік.

В експозиціях більшості великих музеїв представлена лише незначна частина їх колекцій (приблизно 1-5%). Тому проблема розширення доступу до культурних цінностей, що зберігаються, досить актуальна. В окремих музеях навіть використовується форма

відкритого зберігання фондів. Це дає змогу відвідувачам оглядати кожний із предметів, які зберігаються в спеціально обладнаному для цього фондосховищі. Така система зберігання неминує погіршує режим зберігання предметів, особливо світловий, тому для деяких матеріалів вона неприйнятна. Відкрите зберігання фондів безпечніше для тих матеріалів, які найменше страждають від дії навколишнього середовища – кераміки, безбарвного скла, деяких видів Металів, виробів із каміння тощо.

4.3. Зберігання музейних фондів при транспортуванні

Особлива небезпека пошкодження або викрадення предметів виникає під час їх транспортування на тимчасову виставку, реставрацію, експертизу тощо. Удари, дія світла, води або вологи, високих температур, комах або мікроорганізмів, пилу – ось далеко неповний перелік тих причин руйнування, вплив яких може відчувати на собі предмет при переміщенні зі звичного середовища. Щоб запобігти цьому або мінімалізувати вплив згубних факторів, необхідно вживати цілу низку захисних заходів. Проте гарантії абсолютного успіху вони все одно не дають. Пожежа, крадіжка, втрата при перевезенні вкрай рідкісні, але можливі. Тому не рекомендується транспортувати разом усі предмети з однієї колекції.

Можливість транспортування конкретних предметів визначає реставраційна рада або реставраційна комісія. Реставратори дають також рекомендації щодо особливостей пакування і транспортування предметів.

Вельми важливу роль у збереженні предметів відіграє пакувальна тара, що повинна захищати їх від механічних пошкоджень, пилу, різких перепадів температури та вологості. Зазвичай для упаковки використовують дерев'яні ящики відповідного розміру та форми. Зовні вони покриваються вологонепроникною фарбою і маркуються, щоб показати, як їх потрібно ставити й що з ними слід обережно поводитись. Ящик із унікальними предметами нерідко поміщають в інший – металевий – ящик.

Існують правила пакування, яких необхідно дотримуватися при транспортуванні будь-яких музейних предметів. В один ящик укладають тільки однорідні або близькі за матеріалом, розміром і вагою предмети. їх розташовують так, щоб вони не тиснули один на одного і не переміщалися. Предмети невеликого розміру обгортають

папером, ватою, лігніном, надаючи їм округлої форми, а особливо крихкі предмети заздалегідь упаковують у коробки. На дно ящика кладуть загорнуту в папір стружку; всі наявні пустоти заповнюють пакувальним матеріалом. Габаритні предмети транспортують в окремих ящиках, при цьому закріплюють їх так, щоб виключити можливість зсуву. Для цього предмет фіксується за допомогою планок і м'яких прокладок, які відповідають його формі та розміру.

Картини перевозять у ящику в спеціальних рамках-касетах, але іноді використовують і менш надійний, але простіший шлях. їх добирають за розмірами, складають попарно лицьовою частиною, прокладаючи мікалентним папером, байкою, фланеллю, а потім поміщають в ящик і закріплюють рейками та брусами. Картини великого розміру накатують на вал виворітною стороною всередину. Тканини й одяг упаковують у вологонепроникні чохла, а потім укладають в ящики з полицями.

Транспортування здійснюється згідно з правилами, зафіксованими у відповідних нормативних документах. У кожний ящик вкладається пакувальний акт, підписаний відповідальною за упаковку особою, реставратором і пакувальником. Під час приймання транспортів предметів за холодної, вологої або жаркої пори року, ящики розкривають тільки через добу після прибуття вантажу, щоб предмети акліматизувалися.

Надзвичайно цінного досвіду транспортування унікальних творів мистецтва набули у 1983-1984 рр. італійські й американські музеї, коли протягом майже чотирнадцяти місяців у Нью-Йорку, Чикаго і Сан-Франциско демонструвалася виставка «Колекції Ватикану: католицька церква і мистецтво». На ній експонувалися 227 творів мистецтва з музеїв Ватикану – скульптура, гобелени, старовинні тканини, картини, бронза, кераміка.

Перш ніж зайнятися упаковкою предметів, італійські фахівці вжили заходів щодо зміцнення творів мистецтва, а в окремих випадках провели реставрацію з тим, щоб вони могли витримати подорож. Потому написані на дереві картини зразу ж поміщали у спеціально сконструйовані для них і герметично закриті вітрини, в яких за допомогою сілікагелю підтримувалися необхідні кліматичні умови. Поміщені у вітринах термогігрометри надавали можливість стежити за температурою та вологістю без відкриття вітрин.

Протягом всього маршруту проходження виставки вживалися заходи підвищеної безпеки. Ящики для транспортування

виготовлялись в окремому, спеціально побудованому для цього приміщенні, де під посиленою охороною оберігалися від сторонніх очей з тим, щоб виключити можливість виготовлення дублікатів. В американських музеях порожні ящики також перебували під постійною охороною. Усі подробиці, що стосувались організації виставки, у тому числі перелік експонатів, методи їх зберігання, переміщення творів мистецтва всередині музеїв, тримались у суворій таємниці. Навіть наукові співробітники й технічні працівники не були поінформовані про всі заходи стосовно убезпечення та збереження творів мистецтва. Притому, покидаючи Ватикан, кожна партія вантажу відбувала в аеропорт за новим маршрутом, щоб уникнути небезпеки викрадення автомашин з експонатами з метою пограбування або отримання викупу.

4.4. Організаційні заходи щодо збереження музейних фондів та колекцій

Одне з найважливіших завдань зберігання музейних фондів полягає в попередженні виникнення екстремальних ситуацій – пожеж, аварій електромережі, водопровідної мережі, опалювальної системи, а також розкрадань. Музейні приміщення повинні бути оснащені протипожежним інвентарем, системами автоматичного пожежогасіння, протипожежною й охоронною сигналізаціями. У музеях проводиться цілодобовий протипожежний нагляд приміщень та здійснюється охорона музейних фондів поліцією охорони. Нормативні документи визначають правила прийому й здачі приміщень охороною музею та матеріально відповідальними хранителями, правила зберігання ключів, пломбірів та печаток.

Стихійних лих уникнути не можна, але їх наслідки можуть бути значною мірою пом'якшені за умови правильно організованих дій людей. Музейні співробітники повинні заздалегідь знати, які музейні предмети та колекції потребують першочергового рятування.

Іноді встановлювані режими зберігання – температурно-вологісний, світловий, біологічний – виявляються недостатніми для забезпечення фізичного збереження музейних предметів, і для того щоб припинити їх руйнівний процес, потрібне застосування спеціальних засобів. Збереження музейних предметів за умов, які уповільнюють процеси їх природного старіння, а також припиняють розпочате руйнування з подальшим зміцненням предметів,

здійснюється у процесі консервації, її може проводити лише реставратор, тобто працівник, що має спеціальну підготовку. Він вживає заходів, що запобігають руйнуванню предмета, зміцнюють його матеріал і структуру, знімають деформуючі та шкідливі нальоти.

Предмети нерідко мають втрати, пізніші втручання, а також пошкодження, внаслідок яких вони цілком або частково втрачають свій первісний вигляд або стан. Тим самим знижується їх музейна цінність. У цих випадках здійснюється реставрація предметів, тобто усуваються спотворення, викликані природним старінням, завданими пошкодженнями або навмисними змінами.

Хранителі й реставратори постійно здійснюють контроль за станом музейних зібрань, відбираючи предмети, що потребують консервації та реставрації. Результати цього огляду заносяться у спеціальний опис, у якому, крім основних ознак предмета, фіксується й стан його збереження. Це дає змогу виявляти зміни, що відбулися з предметом протягом певного часу.

Консервація і реставрація – робота складна й надзвичайно відповідальна. Адже неправильно вибраний або недостатньо апробований метод усунення пошкоджень може призвести до знищення предмета. Тому питання про доцільність, можливість, засоби та методи консервації та реставрації вирішують спеціальні комісії або реставраційні ради, їхній висновок фіксується в протоколі, а етапи і результати практичної роботи з предметом реставратори відображають у спеціальному документі. Ця інформація в поєднанні з іншими відомостями, що накопичуються за роки й десятиріччя реставраційних робіт, допомагає вдосконалювати їх методику.

З метою уникнення розкрадань музейних фондів та колекцій до охорони музейних закладів, в яких зберігаються предмети державної частини музейного фонду країни, які внесені до державного реєстру Національного культурного надбання, залучаються підрозділи поліції охорони.

Згідно з Постановою КМУ від 21.11.2018р. №975, охорона вище визначених музейних закладів підрозділами поліції охорони здійснюється на договірних засадах.

У зв'язку з цим, Міністерством внутрішніх справ України розроблений порядок охорони відповідних об'єктів.

Питання для самоконтролю:

1. Які природні фактори негативно впливають на зберігання музейних цінностей;
2. Яка повинна бути температура повітря при зберіганні різних матеріалів в музейних приміщеннях;
3. Яка повинна бути відносна вологість повітря при зберіганні різних матеріалів в музейних приміщеннях;
4. Яке рекомендоване освітлення приміщень в яких зберігаються книги, графіки, світлини, зразки флори і фауни;
5. Які назви мають спеціальні приміщення музеїв в яких зберігаються музейні фонди;
6. Хто визначає можливість транспортування конкретних музейних цінностей;
7. Визначте можливості перевезення картинного фонду музеїв;
8. Які документи вкладаються в пакувальні ящики з музейними цінностями;
9. В якому році була прийнята Постанова КМУ № 975;
10. Коли вступив в дію Закон України «Про Національну поліцію».

РОЗДІЛ V. МУЗЕЙНІ ЕКСПОЗИЦІЇ

5.1. Експозиційна діяльність музею та її принципи

5.2. Музейні експозиції: поняття та види

5.3. Методи створення музейних експозицій

5.4. Етапи процесу формування музейних експозицій

5.5. Дизайн музейних експозицій, його функції та призначення

5.1 Експозиційна діяльність музею та її принципи

В експозиціях переважної більшості сучасних великих музеїв, як правило, представлена лише незначна частина їх колекцій, яка, за різними оцінками фахівців, складає приблизно всього від 1-го до 5-ти відсотків. А в деяких музеях по відношенню до окремих колекцій, як правило, використовується форма відкритого зберігання музейних фондів, яка дозволяє відвідувачам переглядати кожен з музейних предметів, що перебуває в спеціально обладнаному для даної мети фондосховищі. Музейні збірки при цьому накопичуються і систематизуються не лише з метою їх вивчення та централізованого зберігання – найважливішими функціями сучасних музеїв, як відомо, є пізнавально-інформаційна, популяризаційна та навчально-просвітницька. І всі ці функції, в більшості випадків, реалізуються саме завдяки експозиційній діяльності музеїв.

Тому, **експозиційною діяльністю музею** є ознайомлення відвідувачів музею з найцікавішими експонатами, розміщеними в певному логічному порядку, побудованому за хронологічним (або еволюційним), географічним, етнокультурним чи предметно-тематичним критеріями. Експозиційна діяльність музею є головною складовою музейної комунікації та основою реалізації культурно-освітньої діяльності музею.

А першими протомузейними експозиціями в світовій історії прийнято вважати виставки військових трофеїв, вивішені для загального огляду в залах палаців і замків, виставки пишних приношень жертводавців у прадавніх храмах (даний звичай, доречі, зберігся й у низці сучасних християнських храмів), колекції скульптури та живопису на віллах римських патриціїв і в палацах імператорів тощо.

Ще в період зародження класичних музеїв (на початку ХІХ ст.) їхні експозиції формувалися довільно. Головним було прагнення вразити пишнотою або екзотикою та розважити відвідувача музею. Згодом, з поступовим накопиченням музейних фондів і налагодженням їхнього предметного наукового дослідження, для експонування музейними працівниками почали відбиратися лише найцінніші пам'ятки, а принципи їх розміщення у виставкових залах музеїв поступово уніфікувалися. Таким чином, аморфні набори музейних скарбів для публічної демонстрації в другій половині ХІХ ст. поступилися місцем побудованим за чіткими науковими канонами тематичним експозиціям музейних пам'яток, між якими відвідувачі могли б простежити певний логічний (еволюційний) зв'язок.

Упродовж усього ХХ ст. канони і методики організації експозиційної діяльності музеїв залишалися незмінними, а сучасність вносить до практики музейної справи низку інноваційних технологій, метою яких є посилення емоційного та пізнавального ефекту від відвідування музею, поширення новітніх засобів музейної експозиційної анімації. Сьогодні ж експозиція виступає одним з головних каналів музейної комунікації. У музейній експозиції виявляється внутрішня і символічна, а часто знакова, сутність речей. Саме в експозиції музейний предмет з джерела для добування знань перетворюється на музейний експонат. Маючи в своїй основі музейні предмети, експозиція може включати також допоміжні наочні експонати – допоміжний матеріал, потрібний для виконання музеями власних педагогічних функцій. Постійним супутником музейних експозицій є слово – письмові тексти різного характеру і призначення. Усі ці елементи музейної експозиції називаються експозиційним матеріалом. Вони групуються, організовуються та розміщуються згідно з науковою концепцією, завданнями і тематикою музейної експозиції, а також відповідно до художньо-естетичних вимог.

Музейна експозиційна діяльність є своєрідним «перехрестям» усіх галузей діяльності установи. Вона не лише слугує головною базою для виховної та освітньої роботи музею, але й висуває власні вимоги до тематики наукових досліджень в галузі профільної дисципліни. Робота над музейною експозицією значною мірою визначає тематику комплектування музейних фондів і порядок

вивчення музейних предметів, а також черговість робіт з консервації та реставрації.

Таким чином, робота над побудовою музейної експозиції стимулює виконання музеєм його соціокультурних функцій. Проте основне завдання музейних експозицій – здійснення функцій музейної комунікації, заснованої в першу чергу на зоровому сприйнятті експозиційних матеріалів, розміщених у певному просторі. Експозиційний план, що є підсумком наукової праці, одержує в експозиційній залі музею певну форму, підпорядковану змісту музейної експозиції, проте із власними художньо-естетичними вимогами. Оскільки зміст і форма взаємопов'язані та нерозривні, архітектурно-художні рішення органічно входять до структури експозиційної роботи музею. У роботі над музейною експозицією науковець входить в контакт з художником і працює в тісній співдружності з ним, причому низка проблем вирішується при цьому ними спільно.

Питання інтерактивності експозицій ХХІ ст. залишається найбільш дискусійним. Інтерактивність означає право відвідувача на прояв свободи та творчості у музейному просторі. Вона не лише створює проблеми, а й стає стимулом для подальшого розвитку. Під музейною освітою при цьому слід розуміти розвиток людини – відвідувача музею – освіта його розуму, особистісних та духовних якостей, ціннісного ставлення до оточуючого світу, тобто набуття людиною власного образу. Музей завжди прагне створити атмосферу, в якій освітній процес стає можливим. Так, наприклад, в Харківському історичному музеї, на базі стаціонарної експозиції з археології краю регулярно проходить захід під назвою «Таємниці археології», де всі бажаючі мають можливість власноручно влаштувати розкоп, знайти в ньому археологічні предмети, і, навіть спробувати їх ідентифікувати. Аудіо– і відеоматеріали сприяють слуховому сприйняттю побаченого, а фільми, мультфільми і мультимедійні програми реконструюють історичні події, ознайомлюють з процесом розвитку людини і суспільства з найдавніших часів, виготовленням та використанням знарядь праці, фрагменти яких відвідувачі знаходять в даному розкопі.

Сьогодні відвідувачі мають бажання бачити музей як «доброзичливий», по відношенню до них, простір. Привернути увагу аудиторії може, по-перше, створення оптимальних умов для проведення вільного часу людини в музеї: високий рівень

комфорту, достаток та різноманітність інформації, належний стан будівлі музею, інтер'єрів, багаторазова зміна виставок (щоб уникнути вигуків «вже все бачили багато разів»), високий рівень музейних екскурсій з урахуванням психології та здатності сприймати інформацію різних вікових груп і т. і., а по-друге, розширення репертуару послуг, які пропонуються музеєм, створення проектів і програм, які будуть орієнтовані на різні цільові (фокусні) групи: музей у віртуальному та інтернет-просторі (можливості представлення музею в інтернет-мережі, організація зворотного зв'язку з відвідувачами, віртуальні виставки і «віртуальний музей», проведення фірмових свят, театральних-концертних заходів, музейних акцій на базі стаціонарних експозицій та виставок музею).

Експозиційна діяльність музею завжди базується на певній системі **принципів**. По-перше, існують **загальні принципи експозиційної діяльності музею**:

– *науковість*, яка виражається в попередній науковій обробці кожного музейного предмету, що розміщується в музейній експозиції, в науковому дослідженні теми. Наукова об'єктивність не виключає вираження в музейній експозиції авторської позиції, але вимагає від експозиціонера чесності та неупередженості;

– *принцип предметності* – опора робиться лише на справжні музейні предмети;

– *комунікативність* – побудова музейної експозиції має бути орієнтована на її сприйняття різними групами відвідувачів музею.

У практиці експозиційної діяльності музею розроблені також **принципи, що зумовлюють угруповання та інтерпретацію експозиційних матеріалів, структуру та основні членування музейної експозиції**:

– *історико-хронологічний принцип*, що передбачає групування музейних експозиційних матеріалів відповідно до прийнятої в науці хронології (альтернативою може слугувати естетичний принцип – порівняння музейних предметів за аналогією або контрастом);

– *комплексно-тематичний принцип* передбачає організацію музейних експозиційних матеріалів різних типів, пов'язаних єдністю теми;

– *проблемний принцип* передбачає групування музейних експонатів відповідно до поставленої в процесі наукового проектування проблеми.

У сучасних музеях найчастіше можна спостерігати **суміщення різних принципів** побудови музейної експозиції. Усі сучасні музейні експозиції будуються за **комплексно-тематичним принципом з урахуванням хронологічного (еволюційного) та предметно-типологічного критеріїв**. Тобто музейна експозиція окремого виставкового залу репрезентує певну історичну епоху та надає відвідувачам типологічно подібну групу пам'яток, а експозиція всього музею – послідовну сукупність історичних епох та предметно-типологічних рядів пам'яток. Приміром, в історичному музеї пам'ятки матеріальної культури розподілені між залами-«епохами» та залами-«культурами», а в художньому музеї – за мистецькими епохами та географічними школами і напрямками мистецтва, в етнографічному ж музеї – за етногеографічними регіонами та типологічними групами предметів (писанки, кераміка, традиційне вбрання тощо).

У групі ансамблевих музеїв (меморіальні, музеї-палаці, музеї-садиби, музеї-заповідники) дотримуються **принципу побудови цілісних ансамблевих експозицій**. Він передбачає збереження або відтворення автентичної (реальної) обстановки життя та діяльності конкретної людини чи етносоціальної групи. Інакше кажучи, в ансамблевих експозиціях зберігається або відтворюється цілісний ансамбль музейних предметів зі зв'язками, що склалися між ними ще в домусейний період існування. При експонуванні природно-наукових предметів побудована за ансамблевим принципом музейна експозиція називається «ландшафтною експозицією».

У добу інформаційного «буму» актуальною проблемою експозиційної діяльності сучасних музеїв стає прагнення утримати своєрідну «планку» суспільної зацікавленості, актуальності та популярності установи серед її відвідувачів. У таких реаліях трансформується сама ідея музейної експозиції як чогось непорушного і сталого в часі. Західні музеї вирішують цю проблему шляхом постійного оновлення музейної експозиції (не слід плутати із частковою або повною зміною теми і предметної суті музейної експозиції та з тимчасовими виставками). Художники і дизайнери цих музеїв перебувають у невпинному творчому пошуку ідей видозміни сюжетно-образної символіки, засобів емоційного відображення та анімації музейних експозицій, доповнення їх новими предметами з відповідною трансформацією логіки побудови всієї

композиції та маршрутно-акцентного проведення екскурсійного огляду.

Найактивніше в напрямку постійного оновлення власних експозицій працюють американські музеї, керуючись при цьому правилом: сталість експозиції – це смерть музею як популярного публічного закладу. Темп музейних інновацій задають американські музеї сучасного мистецтва, в яких експозиції зазнають докорінних змін кожні три-п'ять років (і в той же час залишаються експозиціями, а не вервечкою постійно змінних виставок). Характерний приклад: нью-йоркський Музей воскових фігур мадам Тюсо в середині 2006 р. негайно зреагував на народження у подружжя голлівудських «зірок» – Бреда Пітта і Анжеліни Джолі – донечки Шіло Новель і швиденько перемоделював власну експозицію таким чином, що її основою стали виставлені на огляд силіконові копії щасливої всесвітньо відомої сім'ї. Цей експозиційний хіт став комерційно найуспішнішим музейним блокбастером світу 2006 р. Адже кількість американців і туристів з інших країн, які прийшли до музею, щоб помилуватися крихіткою Африкою та її «зоряними» батьками, доторкнутися до них, оцінити дизайн і смак вбрання улюблених зірок, поплескати по плечу Бреда Пітта чи уважніше придивитися до наколок на відкритих частинах тіла Анжеліни Джолі й, зрештою, сфотографуватися на пам'ять разом із зоряним подружжям, ще до середини 2006 р. перевищила цифру 1 млн осіб.

5.2. Музейні експозиції: поняття та види

Музейна експозиція, як вже зазначалося, виступає головною формою музейної комунікації, освітні та виховні цілі якої досягаються шляхом демонстрації музейних предметів, організованих, пояснених і розміщених відповідно до розробленої музеєм наукової концепції та сучасних принципів архітектурно-художніх рішень. Сам же термін «експозиція» (від лат. – виклад, опис) сьогодні вживається стосовно предметів, котрі виставлені на огляд за вітринами (музеїв, книжкових крамниць тощо). Отже, **музейна експозиція** – це цілеспрямована і науково обґрунтована демонстрація музейних предметів, які організовані композиційно, містять коментар, технічно та художньо оформлені і, врешті, створюють специфічний музейний образ природних та суспільних явищ.

Сукупність взаємопов'язаних і супідрядних частин музейної експозиції становлять її тематичну структуру. Відповідно до неї музейні експозиційні матеріали об'єднуються в групи – музейні експозиційні комплекси, кожний з яких розміщується на певній, обмеженій експозиційній площі і складає тематичну та зорову єдність. У середині кожного комплексу виставлені матеріали немовби «допомагають» один одному, можуть взаємно підтвердити достовірність, сприяти виявленню укладеної в них інформації. У музейній експозиції матеріал групується по-різному. Він може відтворювати (в певному наближенні) елементи реальної дійсності (наприклад, інтер'єр або ландшафтна діорама) чи відображати її за допомогою підбору музейних предметів, що засвідчують цю дійсність, Музейні предмети можна розміщувати також у певній системі, яка сприяє її розумінню як продуктів праці, предметів мистецтва і об'єктів природи.

Музейна експозиція розташовується в спеціально відведених для неї приміщеннях – експозиційних залах. Вони вимагають не лише особливого устаткування і пристосувань для найбільш доступного огляду. У них створюється естетично повноцінне середовище, для чого використовується ціла система засобів і прийомів. Кожен елемент музейної експозиції, кожна група експонатів і експозиційна зала в цілому одержує власне, обумовлене змістом, архітектурно-художнє рішення. Саме музейна експозиція як таке предметно-просторове середовище, яке має певні форму і вияв, здійснює комунікативний зв'язок і тим самим «відкриває» музей відвідачу. Власне, характер музейної експозиції зобов'язує її бути відкритою для сприймання сучасниками, тобто її побудова зумовлена панівними світоглядними та естетичними критеріями свого часу. Чим більш глибоким і різноманітним виявляться знання музейного працівника про той арсенал засобів, які він зможе використовувати в своїй творчості, тим більше підстав сподіватися на те, що професійні зусилля і творча індивідуальність призведуть до несподіваних та оригінальних результатів музейної практики.

Потреба в розробці певних понять, якими можливо оперувати під час аналізу експозиційної діяльності музеїв, сьогодні відчувається вже достатньо гостро. Не розуміючи елементарні алгоритми музейної творчості, можна, за аналогами зовнішніх характеристик, відтворити стандартну музейну експозицію, але досить складно створити оригінальний витвір.

На підставі творчого переосмислення новітніх положень суспільних наук і аналізу сучасної музейної експозиційної практики поступово викристалізовується концепція музейного експозиційного мистецтва. Аналіз музейної діяльності буде достатньо повним лише в тому випадку, якщо припустити, що в основі музею лежить особлива знакова система або «мова символів», завдяки якій стає можливою комбінація музейних предметів. Дійсно, автори музейної експозиції користуються переважно музейними предметами для того, щоб повідомити відвідувачам ту або іншу суму фактів, для того, щоб їх інтерпретувати, викликати емоційну реакцію на зміст музейної експозиції. Але робиться це не лише за допомогою музейних предметів, представлених у певним чином організованій системі.

Музейні експозиції за часом існування **можуть бути**:

- *постійними* (виставками, які можуть бути стаціонарними) і
- *тимчасовими* (не розрахованими на переміщення з місця на місце, та пересувними – розрахованими на демонстрацію поза межами музею).

За власними завданнями організації **музейні експозиції поділяються** на:

- *тематичні* (які розкривають певний сюжет);
- *фондові* (що являють собою предмети, які зазвичай зберігаються в запасниках (фондах) і не часто демонструються публіці);
- *звітні* (розповідають про підсумки окремого напрямку діяльності музею (комплектування, реставрації і т. і.).

Мають свої особливості також експозиції музеїв різних типів, наприклад, історичних. Зокрема, метою **експозицій загальноісторичних музеїв** є висвітлення історії людства і країни. Вони формують власні експозиції згідно з етапами і періодами вітчизняної та світової історії. В музеях України такого профілю існують зали історії первісного суспільства, ранній залізний вік, епоха слов'янських культур, періоди Київської Русі, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та козацтва, історія створення Української держави в ХХ ст., періоди Першої та Другої світових війн, українізації, голодомору, новітньої історія встановлення української державності. Для музеїв характерні довготермінові експозиції, а також різні форми виставки. Більшість загальноісторичних музеїв України розташовані в будинках, що є пам'ятками історії і культури.

Експозиції військово-історичних музеїв відображають військову історію країни, розвиток військової техніки та військового мистецтва. В їхніх експозиціях представлені колекції вогнепальної та холодної зброї, військової техніки і приладів, військова уніформа (обмундирування), прапори, фото та відео документи, карти місця військових подій, комплекти документів та особистих речей. Прикладом є військово-історичний музей у Львові, який називається «Арсенал».

Експозиції етнографічних музеїв головним чином будуються на речових джерелах – вони відтворюють середовище проживання людини, її повсякденне життя і побут. Відтворюється побут визначеної епохи і соціальних груп. Дане відтворення є головним завданням кожного етнографічного музею в Україні. Прикладом таких музеїв є Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. Також існує яскравий приклад етнографічних музеїв – це Закарпатський музей архітектури та побуту. Там експонується велика кількість народних промислів, що популяризується з давніх часів на Закарпатті. Функціонує цей музей під відкритим небом. Також є музейна експозиція народного одягу етносів Закарпаття. В організації побудови експозиції тимчасові виставки творів образотворчого мистецтва етнографічних матеріалів експонуються в залах не більше двох тижнів, особливо в літній період року, з метою запобігання негативного впливу сонячних променів, високих температур повітря, пилу на виробах з тканини, шкіри, хутра, оздоблені вишивкою та тканинами. Ще одним прикладом етнографічних музеїв України є львівський музей народної архітектури та побуту «Шевченківський гай», який був створений у 1971 р. Сьогодні експозиція музею нараховує сто двадцять чотири архітектурних об'єкти. Його площа становить 150 га. Експозиція поділяється на сектори – етнографічні області: Бойківщина, Гуцульщина, Лемківщина, Волинь, Рівнинне Закарпаття, Покуття, Полісся, Поділля, Буковина та Львівщина. У музеї організовуються мікросела з двадцяти архітектурних об'єктів. У житлових та господарських будівлях експонуються предмети домашнього вжитку, одяг, інструменти народних ремесел, знаряддя сільського господарства, транспортні засоби. У церквах, дзвіницях і каплицях відтворені відповідні інтер'єри.

Експозиції музеїв історії релігії побудовані за хронологічним, географічно-культурним та конфесійним принципом. Прикладом

музею історії релігії в Україні є Львівський музей історії релігії, який входить до першої десятки найвідоміших у світі комплексних музеїв історії релігії. Експозиція музею розміщена в будівлі колишнього Домініканського монастиря XIV-XVIII ст. Вона складається з наступних розділів: «Релігія Стародавнього світу», «Юдаїзм», «Раннє християнство», «Вірменська церква», «Історія римо-католицької церкви», «Українська греко-католицька церква», «Православ'я в Україні», «Протестантизм», «Іслам», «Буддизм».

Експозиції меморіальних музеїв побудовані з метою ознайомлення відвідувачів з життям і діяльністю видатної особистості, її внеском у національну і світову історію, розвиток культури та науки. Прикладами таких музеїв в Україні є музей академіка Дмитра Яворницького в Дніпрі. В одній з його кімнат є експозиція, де можна побачити особисті речі та документи Дмитра Яворницького: шкільні зошити з помітками викладачів Яворницького; книги, де академік записував українські фольклорні розповіді; свідоцтво про закінчення школи та університетський диплом, посвідчення академіка; документи, записи археологічних розкопок; листування Яворницького. Також є музей Василя Сухомлинського у Павлиші Кіровоградської області, музей художника Касіяна в Снятині Івано-Франківської області, музей Ф. Манайла в Ужгороді, музей архітектора Заболотного в Переяслав-Хмельницькому, музей письменника І. Франка в Нагуєчіві, Львівська область. Експозиція літературного музею І. Франка займає два зали. У першому залі є предмети побуту, шкільне приладдя, документи, цю пов'язані з дитинством і юністю Франка, які пройшли в Дрогобичі. Найціннішим експонатом цієї колекції є «золота книга», у якій було написано про успішність письменника в школі. Другий зал присвячено вшануванню пам'яті письменника. Там є картини, статті, присвячені І. Франко і його літературним героям. Також можна назвати найвідомішим меморіальним музеєм в Україні будинок-музей Тараса Шевченка у Києві.

В **експозиціях археологічних музеїв** історичного профілю збирають, зберігають, вивчають і експонують предмети, які мають історичну цінність. На початку XXI ст. в Україні функціонують музеї в Одесі (Археологічний музей НАН України, в якому налічується 150 тисяч експонатів) та Дніпрі. Їхня музейна експозиція базується безпосередньо на археологічних матеріалах.

Усі музейні експозиції складаються з окремих **експозиційних комплексів** – тематично пов’язаних, просторово і художньо організованих груп музейних предметів, науково-допоміжного матеріалу, текстів і експозиційного музейного обладнання. Виокремлюють декілька типів експозиційних комплексів:

- *тематичні* (існує думка, що лише тематичні комплекси слід відносити до експозиційних);
- *життєві* (природні) – біогрупи, панорами і діорами;
- *типові* – меморіальні, колекційні.

Інколи до музейних експозиційних комплексів відносять увесь демонстраційний зал, створений за єдиним проектом і який має свій неповторний стиль.

Учасники експозиційної діяльності музею називаються **експозиціонерами** – науковими співробітниками музею, задіяними в процесі створення експозиції (інколи до числа експозиціонерів включають і штатного художника).

До системи емоційного забезпечення впливу музейної експозиції входять дві **категорії засобів**:

- *знаки* – те, що позначає і концептуалізує зміст експозиції;
- *символи* – те, що виявляє ставлення до цього змісту.

Автори музейної експозиції користуються низкою знакових систем:

- вербальна мова, що використовується у розповіді екскурсоводів;
- тексти експозиційного етикетажу;
- дизайн розміщення експонатів в музеї;
- різноманітні графічні побудови (плани, карти, схеми);
- аудіовізуальні засоби (відео і фото);
- театральне дійство (організація в музейному середовищі різноманітних театралізованих свят, ритуалів);
- навчальні маніпуляції (демонстрація праці народних майстрів, елементи ролевої гри та інше).

Специфіка музею полягає в тому, що знаки і символи можуть бути представлені одними й тими ж самими **музейними предметами**. Фактично, йдеться про важливу специфічну рису музейних предметів. Кожний з них, крім своїх основних значень, виявлених у процесі атрибуції і фондового дослідження, може при створенні музейної експозиції набути нових, часом непередбачених символічних значень і використовуватися як елемент формування

асоціативно-образного ряду експозиційного тексту. Отже, на перший план виступає дуальна природа музейного предмету: з одного боку, він виступає заміною певної об'єктивної реальності, а з іншого – виявлення певних ідеальних сутностей.

Музейні предмети в процесі музейної експозиційної діяльності виставляються для огляду, стають експонатами (структурною частиною музейної експозиції), вбудовуються в систему образів, що розкривають певну тему, яка формує знання з цієї теми та емоційно впливає на відвідувача музею. Під **експонатами** у вітчизняному музеєзнавстві маються на увазі і музейні предмети, і супроводжуючі їх науково-допоміжні матеріали (копії, відтворення, схеми, карти і т. і.). Для більшості вітчизняних музеєзнавців поняття «експонат» та «експозиційний матеріал» – синоніми. Закордонне ж музеєзнавство найчастіше відносить до експонатів лише демонстровані музейні предмети (оригінали) і розводить поняття «експонати» і «експозиційний матеріал».

При формуванні музейної експозиції слід обов'язково пам'ятати, що всі частини музейної експозиції повинні бути взаємопов'язані між собою та складати її тематичну структуру. Відповідно до неї музейні експозиційні матеріали поділяються на експозиційні комплекси – групи музейних предметів, пов'язані між собою змістом та іншими ознаками і які складають зорову та смислову єдність. Іншими словами, **експозиційними комплексами** є музейні предмети та інші експозиційні науково-допоміжні матеріали, об'єднані відповідно до тематичної структури музейної експозиції. При цьому **експозиційні науково-допоміжні матеріали**:

- надають відвідувачеві музею узагальнені знання в наочній та швидко сприйнятій формі;
- допомагають зрозуміти зміст музейної експозиції;
- мають обмежене застосування в основній музейній експозиції;
- мають допоміжний характер, що підкреслюється розміщенням і оформленням – вони не повинні підмінювати собою музейні предмети, «забивати» їх власною «зайвою» яскравістю та застосуванням особливо аттрактивних прийомів;
- демонструють географічне поширення явищ (карти);
- надають кількісні порівняння в формі просторових зображень (діаграми);
- виявляють зв'язки між окремими фактами і явищами (схеми);

– пояснюють будову окремих музейних предметів (плани та креслення).

Розглянемо *особливості окремих експозиційних науково-допоміжних матеріалів*.

Історичні карти – соціально-економічні, етнографічні, політичні, воєнно-історичні, біографічні. Кожен музей бере за основу існуючі карти і пристосовує їх до умов музейної експозиції шляхом регулювання навантаження, встановлення найбільш зручної форми умовних позначень, забарвлення фону.

Діаграми (стовпчикові, лінійні, кругові та секторні) створюють наочне уявлення про динаміку розвитку, про кількісні та відсоткові співвідношення цілого і його частин та можуть бути використані під час характеристики економічного і культурного розвитку.

Схеми надають пояснення організації державного апарату, структури установи, виробничого процесу.

Макет – об'ємне художнє відтворення певних історичних подій або окремих пам'яток у зменшеному вигляді. Макети поділяються на:

– топографічні та ландшафтні – відтворюють певну місцевість та рельєф;

– виробничі та технічні – показують різні виробничі процеси;

– архітектурні та планувальні – відображають вигляд окремих будинків або цілих житлових кварталів чи населених пунктів.

Копія – точне відтворення розміру, кольору, форми та інших характеристик оригіналу. Іноді копії окремих пам'яток мають назву муляжів.

Муляж – зліпок із гіпсу, воску, пап'є-маше, який точно відтворює розмір і забарвлення оригіналу.

Новороб – точна копія, виконана з матеріалу оригіналу та в його же розмірах.

Модель – відтворення великої об'ємної оригінальної пам'ятки в певному масштабі. Модель при цьому зберігає конструктивні принципи і фактуру оригіналу. Моделі створюються в тих випадках, якщо потрібно змінити масштаб предмета, який не може бути представлений в музейній експозиції через власні габарити, коли необхідно показати процес функціонування або роботи предмета або виділити спрощену, умовну схему предмета для його наочної демонстрації.

5.3. Методи створення музейних експозицій

Матеріал кожної музейної експозиції може бути згрупованим по-різному. Іноколи він відтворює інтер'єр садиби або фрагмент природного середовища, а іноколи певним розташуванням предметів експозиціонери прагнуть розкрити певний сюжет або, наприклад, наочно продемонструвати різноманіття форм та інших характеристик однорідних предметів. Науково обґрунтований, що виходить зі змісту музейної експозиції, порядок групування та організації експозиційних матеріалів називається **методом побудови експозиції**. У вітчизняному музеєзнавстві традиційно виокремлюють наступні основні методи експонування:

- систематичний;
- ансамблевий;
- ландшафтний і
- тематичний.

Указаним методам відповідають систематичні, ансамблеві, ландшафтні і тематичні музейні експозиції.

Систематичний метод – це демонстрація однорідних музейних предметів (колекцій) відповідно до класифікації профільної науки або прийнятої в музеї. У ньому музейний предмет служить метою дослідження в експозиції, вибудованої в хронологічному порядку та такою, що розкриває еволюцію предмета, його устрою. Структурною одиницею систематичного методу виступає систематичний ряд, а першими експозиціями, в основу яких були покладені наукові принципи організації матеріалу, стали саме систематичні музейні експозиції. Їх поява наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. була пов'язана з бурхливим розвитком процесу диференціації в сфері науки та створенням профільних музеїв. Іншими словами, творців музеїв починає цікавити предмет в контексті наукового знання. Систематичний метод експонування передбачає відбір, розміщення та інтерпретацію однорідних музейних предметів відповідно до класифікаційної системи конкретної наукової дисципліни або галузі виробництва. Головна структурна одиниця систематичної експозиції – типологічний (системний) ряд, який дозволяє продемонструвати біологічну, технологічну, естетичну та інші види еволюції предметів.

Найчастіше систематичний метод експонування застосовується в природничо-наукових, науково-технічних, археологічних і

етнографічних музеях, в музеях декоративно-прикладного мистецтва, а також у фондowych виставках музеїв інших профілів. Доречним він виглядає і в навчальних музеях, якщо педагогічні методики націлені на освоєння систематизації та класифікації певної дисципліни. Систематична експозиція дозволяє представити таку класифікацію наочно. Можливі систематичні експозиції і в інших профільних групах музеїв. З історичних же музеїв найчастіше систематичний метод використовується при створенні експозицій з археології – дана експозиція дозволяє простежити спадкоємність традицій та появу новацій при виготовленні предметів і знарядь, побачити еволюцію технічних прийомів і т. і. Зокрема, першим у світі систематичним археологічним музеєм став Національний музей старожитностей Данії. Музей вже до моменту відкриття в 1819 р. мав величезну археологічну колекцію. Спроби представити цю колекцію в експозиції музею нашоувхнули Ведель-Сімонсена в 1813 р. на ідею уявити первісне минуле людства таким, що складається з трьох епох: кам'яного, бронзового і залізного віків. Так народилася періодизація первісного суспільства, що використовується і сьогодні, а її критерієм є зміна матеріалу, який використовується при виготовленні знарядь праці. Поява даної періодизації була покладена в основу систематизації археологічного матеріалу всіх археологічних музеїв світу. Систематичні музейні експозиції формуються також у художніх музеях – твори мистецтва в них класифікуються за періодами, по країнах, за напрямками, по школах. У середині школи роботи кожного автора, як правило, виставляються поруч, що дозволяє простежити формування авторської манери, вдосконалення професійної техніки, зміни авторського стилю і т. і.

Ансамблевий метод активно використовується при створенні музейної експозиції та знаходить прояв, головним чином, в інтер'єрі. Його мета полягає у збереженні або відновленні на документальній основі справжнього середовища побутування даного предмета в певний історичний період.

Ансамблевий метод побудови експозиції викликав до життя збільшення кількості етнографічних музеїв у другій половині XIX ст. Потужний імпульс розвиток даного методу одержав наприкінці XIX – на початку XX ст. у зв'язку зі складанням у Російській імперії групи меморіальних будинків-музеїв. Приблизно від середини XIX ст. до етнографічних експозицій, побудованих на основі систематичного методу, почали включатися ансамблі, які одержали в музейній справі

назву «життєві комплекси», оскільки вони прагнули відобразити реальні зв'язки між предметами. Саме такими стали, наприклад, етнографічні комплекси «житло», «майстерня», «жнива», «весілля», які наочно демонстрували домашню обстановку, трудовий процес, святкові та релігійні ритуали. При цьому музейний предмет демонструвався немов би в середовищі власного існування. Наприкінці XIX – на початку XX ст. в Західній Європі з'явилися перші музейні експозиції, що склалися виключно з ансамблів. Це були експозиції музеїв під відкритим небом.

Ансамблева музейна експозиція зберігає чи реконструює на основі достовірних наукових даних реально існуючу або типову для певної епохи соціокультурну обстановку. Ансамблева музейна експозиція характерна для меморіальних музеїв, для музеєфікованих пам'яток історії та культури – палаців, садиб і селянських хат. Її прикладом можуть слугувати історичні інтер'єри або їх фрагменти, відтворювані в музеях не лише гуманітарного, але і природничо-наукового профілю. Структурною одиницею ансамблевого показу є експозиційний комплекс, який зберігає або реконструює існуюче середовище існування музейних предметів. Він може складатися з різних експонатів – знарядь праці, зброї, одягу, меблів, виробів декоративно-прикладного мистецтва, образотворчих і письмових матеріалів. Оскільки в цьому комплексі відтворюються реальні або типові зв'язки і відносини між предметами, за своїм змістом і в зоровому сприйнятті він є закінченим цілим.

При відтворенні художньої ансамблевої музейної експозиції як ланка, що пов'язує, дозволяє об'єднати в єдине ціле картини, скульптуру, меблі, предмети декоративно-прикладного мистецтва, звичайно виступають стилістичні особливості музейних експонатів. Саме за таким принципом побудована, наприклад, експозиція «Російський житловий інтер'єр XIX століття» у Великому палаці м. Павловська. У її шістнадцяти залах на основі літературних, документальних і образотворчих джерел (картин, акварелей, малюнків) відтворені найтипівіші інтер'єри садибних і міських будинків спроможної частини російського суспільства. Розташування меблів, картин і портретів, розміщення предметів із фарфору і бронзи чітко продумані, підлягали чіткому ритму і єдиному стилю. Музейна експозиція дозволяє прослідкувати, як протягом століття змінювалися умови життя і художні смаки, уявлення про красу і затишок. Разом з тим у таких стильових ансамблях є певний недолік. Прикладом

музейної експозиції даного типу можна вважати також експозицію Маріїнського палацу в Києві, Київського музею М. Заньковецької (відділ Державного музею театрального, музичного і кіномистецтва України). За рідкісним виключенням історичні інтер'єри не існували як єдине стильове ціле, в них могли знаходитися і знаходилися предмети різних епох і стилів, подібно тому, як у сучасних квартирах є сусідами різні за часом створення речі. Тому ансамблі, побудовані за стильовим принципом, мають умовний і дещо штучний характер. У тому випадку, якщо музеєм стає пам'ятник історії і культури, що зберігся, в реконструкції ансамблевої експозиції немає потреби. За інших обставин необхідно відтворювати природне середовище, що спричиняє за собою цілеспрямоване комплектування, а іноді й відтворення музейних предметів – копій, муляжів і реконструкцій.

У світовій музейній практиці саме ансамблеві музейні експозиції одержали найбільше розповсюдження, оскільки вони легко сприймаються відвідувачами, викликають безпосередній інтерес і спричиняють сильний емоційний вплив. Багато музеїв майже весь свій експозиційний простір використовують під відтворення житлових та виробничих інтер'єрів.

Паралельно з ансамблевими формувалися і ландшафтні музейні експозиції, які відтворювали взаємозв'язки і взаємозалежність природних компонентів. Поява ландшафтних експозицій стала результатом застосування *ландшафтного методу*. Структурною одиницею даної музейної експозиції є біогрупи і ландшафтні діорами. Найчастіше вона застосовується в природничих музеях. Завдання такої експозиції відтворити сполучуваність, взаємозв'язок і взаємозалежність певних компонентів явища чи процесу. Ландшафтні музейні експозиції більш орієнтовані на непідготовлену публіку, ніж систематичні. Цим методом спроектовані, наприклад, експозиції місцевої природи в більшості краєзнавчих музеїв. Даний метод часто застосовується в музеях природничого профілю.

Важливу роль у становленні ландшафтного методу експонування відіграла Всесвітня промислова виставка в Лондоні (1851 р.), де демонструвалися перші біологічні групи з життя тварин, створені німецьким таксидермістом М.Х. Плоцкетом. Потім біогрупи став активно включати до своєї систематичної експозиції Британський музей природної історії, який створював їх на безпосередньо документальній основі. Для біогруп із птахами і кублами рослин ґрунт збирався з одного місця, а молоді та старі

птахи – з одного кубла. Використовувався і натуральний ґрунтовий покрив, на якому було знайдено кубло – він обережно зрізався і перевозився до музею. Кожний окремих листок, квітка, трава імітувалися з воску та інших відповідних матеріалів, при цьому штучні рослини розташовувалися на висушеному ґрунті точно так, як вони перебували в природі.

Характерна риса ландшафтної музейної експозиції – використання діорам або панорам, зміст яких розкривається та доповнюється музейними предметами, ландшафтними картами, профілями і т. і. Основою *діорами* стає одноплщинна картина-задник, яка вихоплює певну «характерну» ділянку середовища, яка не охоплює повне коло горизонту, а глядач бачить експозицію нібито через вікно. Картина-задник доповнюється макетом місцевості (тривимірними, об'ємними предметами, наприклад, макетами характерних дерев, імітацією трав'яного покриву і т. і. – для лісу, макетами гористих схилів і кам'яних пляжів – для ділянок узбережжя і т. і.), і все це потім наповнюється музейними предметами. *Панорама* відрізняється, насамперед, організацією картини-задника, яка охоплює повне коло горизонту (тобто глядач нібито поміщається в центр такої експозиції). В інших аспектах панорама організується як діорама: картина доповнюється макетом місцевості та музейними предметами. Якщо таким чином представляється природнича експозиція, то фоном для неї слугує макет ландшафту. Уявлення про цей ландшафт та його складові розробляється ландшафтознавством (розділ фізичної географії). Воно повинно наочно представити організацію природи як систему ранжованих комплексів (географічних систем), що складаються із взаємопов'язаних компонентів: літосфери, ґрунтів, природних вод, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу (біогруп). Діорами та панорами застосовуються в музеях історичного профілю зазвичай при бажанні наочно показати будь-який значний за задіяною територією процес або явище.

До кінця ХІХ ст. до практики природничо-наукових музеїв увійшли панорами і діорами, що стали характерними прийомами ландшафтного методу експонування. Панорама (від грец. ропи – все і погата – вигляд, видовище) – великих розмірів стрічкоподібна картина, яку натягнуто по внутрішній поверхні циліндрового підрамника і поєднано з розташованим перед нею по колу «наочним планом» – макетами, спорудами, фігурами. Панорама створює ілюзію

реального простору, навколишнього глядача, розташовується в круглій будові і розглядається з майданчика, що знаходиться в його центрі. Перша панорама була створена ірландським художником Р. Баркером у 1787 р. – це було кругове зображення міста Единбурга. У 1893 р. в Музеї природної історії в Стокгольмі було створено першу біологічну панораму, що відтворює природу Швеції. На величезному замкнутому полотні були зображені найбільш характерні для країни пейзажі, з'єднані в одну суцільну картину, яку опоясувало коло панорами. Передній план із документальною точністю відтворював ділянку місцевості зі скелями, рослинами, болотом, струмком. На відміну від художньої панорами, де живопис підпорядковує передній натурний план, у ландшафтній панорамі пейзаж служить тільки допоміжним засобом, який вводить глядача до житла тварин. Передній же план займають документальні матеріали – опудала тварин, кубла птахів, рослинність, рельєф місцевості.

У біогрупі та діорамі окрім тварин розміщуються рослини і макети різних фрагментів місцевого пейзажу – валунів, скель, узгір'їв, берегів річок, озер, болотистих ділянок лісу. Передаючи ландшафт місцевості, діорами і біогрупи одночасно дозволяють відтворити справжній вигляд тварини, показати динаміку її руху. Така композиція переносить до музею куточок природи і демонструє ті з її сторін, які в реальному житті людина не завжди може спостерігати. Але достовірна передача особливостей поведінки і способу життя тварин, характерних рис їх незаселеного середовища вимагають проникнення в тонкощі біології. Найменше відхилення від життєвої правди – неправильна поза тварини, анатомічні дефекти, не притаманні сезону густина і забарвлення хутра, рослинність, не відповідна даному ландшафту – все це підриває віру в автентичність зображується та знищує пізнавальне значення біогруп і діорам.

У першій третині ХІХ ст. ландшафтний метод експонування став практикуватися в багатьох музеях світу. У Росії першу ландшафтну експозицію було побудовано в 1930 р. в Московському обласному краєзнавчому музеї (р. Істра), а в Україні – в 1936 р. З 1970-х рр. ландшафтний метод став переважати також у регіональних природничо-наукових музеях і відділах природи краєзнавчих музеїв.

Тематичною називають таку музейну експозицію, яка за допомогою експозиційних матеріалів розкриває певну тему, сюжет, проблему, створює музейний образ, в якому відображаються події або явища. У структурному відношенні вона є системою взаємозв'язаних

та супідрядних розділів і тем, зміст яких обґрунтований концепцією. В історичних музеях розділам, як правило, відповідають історичні періоди. Головною структурною одиницею музейної тематичної експозиції є тематико-експозиційний комплекс, що є групою предметів різних типів – речей, документів, образотворчих матеріалів. На відміну від систематичної і ансамблевої експозиції їх об'єднують не типологічні ознаки і не реальні або типові зв'язки у середовищі існування, а виключно змістовний бік, здатність виступати як наочне підтвердження певного концептуального положення.

Тематичний метод відображає факт, явище, процеси в їх діалектичному розвитку, розглянуті в хронологічному або проблемному аспекті. Тут музейні предмети виступають засобами вираження певних ідей, розглянутих у їх взаємозв'язках. Головна структурна одиниця тематичної музейної експозиції – тематико-експозиційний комплекс. Становлення даного методу відбувалося в 1920-х рр. в нових на той час історико-революційних музеях. Тематична музейна експозиція будується як система взаємопов'язаних розділів, тем і підтем, зміст яких пов'язаний і обґрунтований загальною концепцією. У центрі такої експозиції повинен перебувати предмет, який володіє найвищою комунікативністю, репрезентативністю, експресивністю і т. і. – так би мовити «ударний експонат», «маяк», як його називали в практиці радянського музеєзнавства. Решта музейних предметів формується навколо нього з метою зіставлення, взаємного документування. Поряд з центром усієї тематичної експозиції, кожен з її розділів може мати власні «маяки» та «центри тяжіння».

Крім традиційних методів побудови музейної експозиції з 1970-х рр. активно відбувається розвиток **нових експозиційних методів**. Так, наповнення тематичного комплексу образністю та емоційністю веде його до трансформації в *музейно-образний метод*. Основою образності експозиції в оптимальному варіанті повинен стати сам підбір і подальше групування експонатів. При наявності виразних музейних предметів образ можна створити практично без використання допоміжних засобів. Тут активно залучаються для створення образу науково-допоміжні матеріали, обладнання, спеціально створені художником твори пластичного мистецтва і нерідко саме устаткування перетворюється на твір пластичного

мистецтва, а надзвичайно важливу роль починають грати колір і світло, підключаються також аудіовізуальні системи.

Образно-сюжетний метод – наймолодший, він визнаний далеко не всіма музеєзнавцями. Творець і розробник даного методу – Т. П. Поляков. У самій назві методу підкреслюється особлива роль драматичного сюжету – послідовності образів, художньо організованих рис і просторово-часових відношень. На сьогоднішній день вже створено чимало яскравих концепцій і сценаріїв образно-сюжетних експозицій, але здійснені лише деякі з них.

Сучасні художні музеї часто вдаються до **«естетичного» методу** (естетичного методу побудови музейних експозицій) демонстрації творів, особливо на виставках маловідомих або молодих художників. Картини розвішуються і не систематично (за школами – їх у даному випадку може і не бути), і не тематично (з єдністю сюжетної лінії), а виходячи з принципу залучення найбільшої уваги. Це може бути кольоровий контраст висячих поруч робіт, контраст техніки та манери виконання, або, навпаки, єдність естетичних принципів у різних жанрах (живопису та скульптурі, графіці та кераміці тощо).

До сучасних методів можна віднести і **інсталяцію**. Інсталяція (від англ. Installation – установка) – просторова композиція, створена художником з різних елементів – побутових предметів, промислових виробів і матеріалів, природних об'єктів, текстів та візуальної інформації. Основоположниками інсталяції були дадаїсти, М. Дюшан і сюрреалісти. Інсталяції створювалися багатьма художниками авангарду: Р. Раушенберг, Д. Дайн, Г. Юккером. Створюючи незвичайні поєднання звичайних речей, художник ніби надає їм новий символічний зміст. Естетичний зміст інсталяції полягає в грі смислових значень, які змінюються залежно від того, де знаходиться предмет – у звичному побутовому оточенні або у виставковому залі. Інсталяція як метод оформлення експозиції широко застосовується в музеях, які прагнуть піти від образу просвітителя і більшою мірою спрямовані на розвагу відвідувача (інакше кажучи, музеїв з переважанням в їх діяльності рекреаційної функції над іншими). Інсталяція не реконструює реальні образи і об'єкти, а спрямована на створення яскравої асоціації. Частіше застосовується в музеях художнього профілю, особливо орієнтованих на сучасне («актуальне») мистецтво.

Можлива організація подібним чином експозицій і музеїв інших профільних груп. Даний метод широко практикує Музей мадам Тюссо, змішуючи в експозиціях героїв різних епох. Слідом за цим музеєм його аналоги, наприклад Музей воскових фігур Кунсткамери, використовує інсталяцію як метод організації експозиції. Наприклад, саджають Івана Грозного і Сталіна за один стіл грати в шахи, Малюта Скуратова споряджають сокирою, якою він рубає голову Пушкіну, що створює образ тиранії і її поплічників, однаково жахливих у всі часи і т. і. Даний метод, звичайно, не дозволяє дотримати науковість в експозиції, але незмінний успіх таких виставок змушує визнати, що вони мають право на існування і затребувані публікою. Прихід нових методів вимагає внесення коригувань у розуміння концепції музею, яка може лежати і поза сферою якої-небудь профільної дисципліни та науки взагалі.

5.4. Етапи процесу формування музейних експозицій

Формування музейної експозиції – це процес добору та логічної наукової композиції експонатів, що складається з наступних технологічних етапів:

1. Проектування музейної експозиції.
2. Розробка тематико-експозиційного плану.
3. Підбір музейних експонатів із фондосховища.
4. Складання пояснювальних текстів.
5. Монтаж та компонування експозиційних стендів і тематичних розділів.
6. Відкриття експозиції.
7. Фіксування експозиції.

За такою схемою сьогодні створюється експозиція будь-якого музею, незалежно від його профілю, але обов'язково з урахуванням його специфіки. Музейні експозиції створюють фахівці-експозиціонери (дизайнери), люди із знанням джерел і музейних предметів для правильного їх добору, які орієнтуються в психології сприймання і сучасних напрямках декоративно-оформлювального мистецтва. Розглянемо окремі етапи формування музейної експозиції.

1. Перший етап – проектування музейної експозиції – має науково-концептуальний характер. Дирекція та відповідальні експерти музею на цьому етапі генерують ідеї щодо вигляду та змісту майбутньої експозиції, особливостей її компонування і розміщення.

Ідеї формуються в цілісну концепцію, і вже в руслі даної концепції триває науковий пошук і здійснюються додаткові експертні дослідження, аналізується власний музейний фонд та ведуться переговори із спорідненими музейними інституціями. Проектування музейної експозиції відбувається за трьома **напрямами**:

- науковою концепцією;
- художньою концепцією та
- технічним оформленням.

У **науковій концепції** експозиції формулюються:

- тема і провідна ідея експозиції, мета і методи її досягнення;
- вимоги до архітектурно-художнього вирішення та експозиційного устаткування, а також
- визначається місце задуманої експозиції в системі експозицій музею.

Художня концепція розробляється лише після схвалення наукової концепції або одночасно з нею. В архітектурно-художній концепції експозиції:

- кристалізується провідна художня ідея, палітра художніх образів, в яких повинна втілитися наукова концепція;
- визначається модель просторової побудови експозиції, задаються тонально-кольорні та дизайнерські рішення. Обов'язковим при цьому є аналіз приміщення майбутньої музейної експозиції, особливо якщо це пам'ятка архітектури.

Технічне оформлення музейної експозиції передбачає розробку проектів сучасного експозиційного устаткування та технічних засобів (підсвітка, світло ілюмінація, звукові ефекти тощо). Сучасний рівень розвитку технічних засобів є важливим чинником сприйняття музейної експозиції, а тому дозволяє впливати на емоційну сферу відвідувачів. Саме тому частину експозиційного обладнання можуть становити візуальні та аудіовізуальні технічні засоби. *Експозиційне обладнання* – це комплекс елементів і пристроїв, що здійснюють конструктивно-просторову організацію музейної експозиції, що забезпечують збереження і фіксацію експонатів в будь-якій точці експозиційного простору, що виконують певні художні, символічні функції. Експозиційне обладнання пройшло довгий шлях розвитку. Спочатку воно відображало смаки епохи, і принципи його виготовлення мало відрізнялися від принципів виготовлення будь-яких інших меблів (особливо це характерно для приватних музеїв закритого типу, які нерідко поєднували приватні покої і музей).

Тільки в першій чверті ХХ ст. виробляється уявлення про те, що обладнання не повинно перешкоджати сприйняттю експозиції, а, отже, йому «до обличчя» простота форм, функціональність. Музейне експозиційне обладнання поділяється на:

- *унікальне* – створене для демонстрації певної колекції, і
- *універсальне* – уніфіковані, гнучкі системи, які можна використовувати в будь-якому музеї або продовжувати використовувати після реекспозиції.

Індивідуальне обладнання може бути стилізоване під певну епоху, щоб додати закінчений образ музейної експозиції. До ***видів сучасного експозиційного обладнання*** відносять:

- *стенди* – вертикальні плоскі щити (в тому числі пневмообладнання – надувні стенди, контейнерні стенди – використовувані як для перевезення, так і для експонування). До стендів відносять також турнікети – укріплені на осі за допомогою шарнірів тверді плоскі поверхні, схожі на книги;

- *вітрини* – обладнання для просторового експонування предметів. Сучасні вітрини не лише захищають предмети від пилу і від небажаного контакту з руками відвідувача, але можуть створювати ідеальний режим їх зберігання (наприклад, вакуумні вітрини, використовувані в Луврі);

- *подіуми* – піднесення для відкритого експонування об'ємних предметів;

- *універсальні модульні системи* (каркасні, безкаркасні, комбіновані, рамні, просторово-стрижневі, кулісні).

Крім того, в ансамблевих музейних експозиціях застосовуються *манекени*. У 1960-1980-ті рр. музейні експозиції з манекенами зазнали критики за зайвий «натуралізм», але в останні десятиліття використання манекенів знову повернулося до практики музеєзнавства.

2. Наступний етап діяльності музейних працівників з формування музейної експозиції – **розробка тематично-експозиційних планів** – найскладніший та найбільш тривалий у часі етап формування музейної експозиції. У практиці української музейної справи історично склалися уніфіковані вимоги стосовно побудови тематично-експозиційних планів. Такий план оформляється як таблиця та повинен мати такі ***обов'язкові розділи***:

– *зміст музейної експозиції* – вступне обґрунтування (вона містить опис експозиції, її мету та завдання, характеризує її зміст) та перелік назв розділів, тем і підтем спроектованої музейної експозиції.

– *перелік музейних експонатів* (до нього входять назви музейних експонатів та інвентарні відомості про них і дані про їхнє місцезнаходження в експозиції).

– *місцезнаходження музейних експонатів в експозиції* (подається «прив'язка» індивідуальних шифрів музейних експонатів до загальної нумерації експозиційних залів і стендів).

– *примітки* (що містять додаткові відомості та пояснення).

У цілому тематико-експозиційний план містить вичерпний опис майбутньої музейної експозиції із зазначенням її мети, завдань, послідовним переліком тем, підтем, комплексів і груп пам'яток, каталожним переліком затверджених музейних експонатів.

3. Етап підбору музейних експонатів із фондосховища є важливим у сенсі дотримання принципів атракційності та репрезентативності предметів, що обираються з фондосховища для експонування. Принципами підбору музейних предметів для експонування є їх репрезентативність і атракційність. Якщо предмети існують у декількох екземплярах, то для музейної експозиції обирається саме той, який має кращі візуальні характеристики. У цілому ж *експозиційний матеріал* являє собою сукупність виставлених музейних предметів, їхніх відтворень та моделей, науково-допоміжних матеріалів і текстів.

4. Відповідальним етапом підготовки музейної експозиції є наступний етап – етап **складання пояснювальних текстів**, адже для пересічного відвідувача більшість експонатів, позбавлених відповідних супровідних пояснень, – «німі», а отже, привертатимуть до себе набагато менше уваги. При складанні текстового супроводу музейної експозиції важливо здивувати читача, зацікавити його маловідомими фактами, пробудити в ньому інтерес першовідкривача. Пояснювальні тексти музейної експозиції прийнято поділяти на дві складові:

– *провідні тексти, або експлікації* (від лат. – «пояснюю»). Ці тексти містять основні характеристики та пояснення палітри пам'яток, представлених у тому чи іншому залі музею. Їх мета – ввести відвідувача у відповідну епоху, роз'яснити її особливості, пояснити, що об'єднує зібрані в одному залі експонати. Тексти-експлікації зазвичай обсягом не перевищують одного аркуша

друкованого тексту, вони вкладаються у рамки і вивішуються на початку кожного експозиційного залу чи тематичної групи пам'яток;

– *етикетаж* – це стислі підписи під кожним експонатом та над кожним стендом. Виділяють наступні етикетажі:

- *анотаційний* (підписи до експонатів із зазначенням їх назви, часу створення чи появи, автора, матеріалу, походження тощо);
- *номенклатурний* (заголовки стендів, назви розділів і тем);
- *орієнтувальний* (покажчики порядку огляду експонатів, таблиці та маршрути залів).

Тексти музейної експозиції *підрозділяються* на:

- заголовні;
- провідні;
- пояснювальні;
- етикетка;
- покажчики.

Заголовний текст допомагає відвідувачеві орієнтуватися в експозиції (містять назви залів, тематичних розділів, експозиційних комплексів).

Провідний текст висловлює основну ідею експозиції в цілому, окремих розділів, тем, залів, комплексів. По суті, він нагадує епіграф до художніх творів.

Пояснювальний текст – це анотація до залу, теми, комплексу або окремого експонату. Пояснювальні тексти надають інформацію, що перебуває за межами сприйняття експонатів глядачем.

Етикетка – текст-анотація до окремого предмету, що містить атрибутивні дані про предмет: назва, авторство або походження, матеріал, розмір, спосіб і час виготовлення, наявність у предмета меморіального значення, відомості про те, що демонструється – оригінал або копія. Якщо в музейній експозиції представлені переважно оригінали, а кількість копій невелика, на етикетках оригіналів можна і не вказувати статус, відзначати лише копії. І, навпаки, якщо музейна експозиція складається переважно з копій (наприклад, в музеях зліпків), то можна особливо відзначати на етикетках тільки статус оригіналу, а копію не відзначати. Усі етикетки утворюють *етикетаж* – сукупність всіх етикеток в експозиції.

Покажчики – тексти, що допомагають орієнтуватися в музейних приміщеннях, самостійно орієнтуватися в експозиції (послідовність залів, комплексів і т. і.). Покажчики можуть розташовуватися на

стінах, спеціальних стендах і т. і., тобто власне в музейному приміщенні. Роль покажчиків можуть відігравати схеми та плани, поміщені в путівники.

Розташовувати тексти слід, враховуючи особливості людського сприйняття. Тексти, особливо великі і допоміжні, повинні прочитуватися одразу декількома відвідувачами і бути добре освітленими (освітлення має залучати до них увагу). Слова, що входять до одного смислового блоку, не повинні розриватися при порядковій розбивці, оскільки це утруднить сприйняття змісту тексту. Шрифтова композиція допускає стилізацію, але в будь-якому випадку написи повинні сприйматися як цілісна єдність, і художнє рішення шрифту не повинно ускладнювати читання строкатістю, складними обрисами і т. і. Заголовні та провідні тексти повинні бути підняті над потоком відвідувачів – їх обов'язково розташовують вище рівня очей. Пояснювальні тексти, анотації, етикетки, покажчики розташовують на рівні очей або трохи нижче, або вище. Написи, розташовані вище або нижче рівня очей, грамотніше всього розташовувати на похилих площинах, перпендикулярних до променю зору, що полегшує їх сприйняття.

У ХХ ст. тексти в музейній експозиції для зручності відвідувачів починають замінювати застосуванням *технічних засобів (технічних посередників)*, які передають вербальну, візуальну, звукову та аудіовізуальну інформацію за допомогою спеціальної апаратури.

До *візуальних засобів* відносять електрифіковані карти, світлові табло, що світяться, покажчики та етикетки, індикатори різного кольору, службові для привертання уваги відвідувачів до певних місць в музейній експозиції і які вмикаються під час музейної екскурсії.

Звукові посередники поділяються на дві групи:

– *покликані коментувати музейну експозицію* (фонокоментарі – запис екскурсії на аудіокасету, що замінює професійного екскурсовода, шумів природи – голоси тварин, птахів, шум водоспаду і т. і.);

– *службові*, що є доповненням до музейної експозиції і навіть інколи виконують роль «музейного предмета» (відтворення голосу відомого співака в його меморіальному музеї, запис гри на музичному інструменті, вміщеному в експозицію і т. і.).

Аудіовізуальні засоби одночасно впливають на зір і слух. До них відносять слайдфільми (серія слайдів, озвучених для демонстрації),

слайдпрограми (тематичні покази слайдів), поліекрани (пристрої для одночасної демонстрації зображень на декількох екранах за допомогою проекторів), поліфільми (установки з великим, зазвичай 6-15, інколи більше, екранами), кінофільми і відеофільми.

У музеях використовуються також **автоматичні довідкові установки (інформатори)**, що дають інформацію про порядок роботи музею, підготовку та проведення виставок, експозицій, фондкових колекцій, наявність та розміщення магазинів, їдальнь або буфетів і т. і. Типи таких пристроїв можуть бути різними:

- звукові автовідповідачі,
- механічні довідники (видають тексти, нанесені на табло),
- аудіовізуальні та візуальні відповідачі.

5. Під час монтажу та компоновання експозиційних стендів і тематичних розділів враховують їх масштабні співвідношення, колористичну гаму, уразливість експонатів до температурних коливань, дії прямого сонячного світла, для захисту від яких використовують спеціальні технічні засоби. Інколи на даному етапі необхідно робити оперативні зміни у попередні плани та ескізи, оскільки лише під час безпосереднього розміщення у виставкових залах нової експозиції та компоновання її окремих стендів і тематичних розділів є можливість виправити певні огріхи проектування та вносити відповідні корективи.

Монтажне (технічне) проектування музейної експозиції полягає в розробці групою музейних працівників (науковцями, дизайнерами, інженерами, мистецтвознавцями) комплексу документації, необхідної для виготовлення і збирання експозиційного устаткування, науково-допоміжних матеріалів, освітлювальної апаратури і технічних засобів. Монтажний проект включає низку документів:

- світлотехнічний проект;
- креслення, за яким виготовляються окремі деталі устаткування;
- складальні креслення, за якими здійснюється монтаж устаткування;
- монтажні аркуші – креслення ділянок експозиційної поверхні з точною вказівкою розташування експозиційних матеріалів;
- шаблони – монтажні аркуші, виконані в масштабі 1:1;
- документи з облаштування систем опалення, вентиляції, охоронної і пожежної сигналізації;

– ескізи макетів, діорам, монументально-декоративних елементів оформлення та інших допоміжних матеріалів.

Спеціальна технічна документація розробляється на всі системи технічних засобів, що застосовуються в музейній експозиції: звуковідтворюючі засоби, голографію, поліекрани, діапроектори. У сучасних музеях ці засоби поєднуються єдиною автоматичною системою управління (для аудіовізуального супроводу показу музейної експозиції відвідувачам).

На основі монтажних аркушів та шаблонів виготовляється необхідне устаткування, кріплення, планшети для анотацій тощо і здійснюється монтаж музейної експозиції. Для уточнення і корекції можливих помилок перед остаточним монтажем багато музеїв проводять розкладку – «попереднє» розміщення експонатів відповідно до монтажних аркушів, у процесі якої перевіряється візуальна сумісність експонатів і загальне враження від експозиції, уточняється тематико-експозиційний план.

Насправді ж монтаж музейної експозиції є процесом доволі складним і дискусійним, адже важливо таким чином розташувати групи пам'яток, щоб підкреслити головні акценти музейної експозиції, передбачити, в яких саме залах очікуватимуться максимальні скупчення зацікавлених екскурсантів, а в яких плинність екскурсійного потоку буде стандартною. Не менш важливо дотриматися принципів гармонійності при монтажі музейних експозиційних стендів та залів, враховувати їх масштабні співвідношення, фактурні особливості та кольорову гаму. І, безумовно, в процесі монтажу музейної експозиції враховується міра уразливості експонатів до дії прямого сонячного світла, фотоспалахів, найменших температурних коливань у періоди скупчень туристів. Для захисту таких уразливих музейних предметів (наприклад, папірусних згорток або манускриптів) використовують спеціальні технічні засоби захисту, а в окремих випадках взагалі замінюють оригінал пам'ятки на її точну копію. Побудова музейних експозицій сучасних музеїв відбувається за двома основними **проектними схемами**:

– *лінійною* схемою, яка передбачає послідовне позовжнє представлення горизонтальними рядами пам'яток і стендів у залах, що переходять одна в одну;

– комплексною схемою. Вона передбачає повне відтворення первісного середовища, де експозиційну цінність становить

буквально все, що оточує відвідувача. За такою проектною схемою відтворюються інтер'єри гробниць-мавзолеїв, прадавніх храмів, меморіальних кабінетів, природного ландшафту тощо).

Для оптимального komponування музейних експозиційних матеріалів у тематичних або ансамблевих комплексах науковий співробітник разом з художником обирає *експозиційні прийоми* – способи групування музейних експозиційних матеріалів. Найпоширенішими музейними експозиційними прийомами є:

- виділення експозиційних центрів і чільних експонатів, що мають максимальне сутнісне і образне навантаження;

- розрядка шляхом створення ділянок порожнього простору навколо найважливіших музейних експонатів з метою акцентування уваги саме на них;

- виявлення логічних, образно-естетичних та сприйняттєво-візуальних зав'язків між музейними предметами;

- зіставлення або протиставлення (прийом контрастного показу);

- «масований» показ однотипних музейних предметів, сконцентрованих на відносно невеликій площі;

- розташування музейних експонатів, котрі вимагають розгляду з близької відстані, в межах найзручнішого для огляду експозиційного поясу;

- вздовж смуги вертикальної поверхні музейного експозиційного приміщення на рівні від 70-80 см (нижня межа) до 200-220 см (верхня межа) від підлоги;

- виділення першого і другого планів, а також створення схованого плану музейної експозиції в турнікетах, касетних стендах тощо;

- застосування дзеркал, луп, обертових подіумів та інших технічних засобів.

Уміння побудувати цікаву музейну експозицію, органічно «вписану» у простір виставкової зали музею, – це складне поєднання науки та естетично-мистецьких канонів. Адже від того, яким буде дизайн майбутньої музейної експозиції, нерідко залежить її популярність серед екскурсантів. Проте в основі побудови музейних експозицій визначальним залишається принцип наукової репрезентативності.

По закінченні монтажу музейної експозиції, перед її відкриттям наукові співробітники ретельно перевіряють стан і вигляд кожного

експоната, текстів, етикетажу, освітлення, дію динамічних об'єктів, рівень і якість художнього оформлення музейних експозиційних залів і окремих тематичних комплексів. Після цього складають докладний перелік усіх експонатів і акт прийняття експозиції, які зберігаються потім у науковому архіві. Співробітники фондів складають охоронний опис експонатів для кожної зали на кожну одиницю меблів із зазначенням розміщення їх на схемах (ці матеріали зберігаються у фондах). Одночасно проводять фотографічне фіксування експозиційних залів і кожного експозиційного комплексу. Тільки після цього призначають час громадського перегляду експозиції. А вже після громадського перегляду і затвердження музейної експозиції призначають дату її відкриття.

6. Наступний етап формування музейної експозиції – відкриття музейної експозиції – завжди урочиста подія в культурному житті міста, області, країни, про яку сповіщають у засобах масової інформації. Після відкриття музейної експозиції складають науковий звіт про її завдання, підготовку і остаточний варіант, вказують усіх авторів, консультантів, художників і заклади, які приймали участь в її підготовці. До звіту додають тематичні та експозиційні плани, проекти, ескізи художнього оформлення, фотографії музейної експозиції, науковий опис музейних експонатів, етикетаж тощо. На даному етапі PR-менеджери та дизайнери займаються підготовкою необхідних матеріалів для реклами музейної експозиції чи виставки та її святкового відкриття і оповіщення про відкриття виставки в засобах масової інформації. Зазвичай відкриття нових чи оновлених музейних експозицій називають *вернісажами*.

Інновація, яку варто активно переймати вітчизняним музеям, – запровадження правила проведення в музеї суспільно резонансних презентацій не рідше одного-двох разів на квартал. Для проведення попередньо анонсованих презентацій (створення громадського ажіотажу і бажання відвідати цю акцію) музею непотрібно щось вигадувати. Традиційними предметами презентації для вітчизняних музеїв мають стати випуск нового мистецького альбому або каталогу, книги відомого вченого (історика, археолога, мистецтвознавця чи етнологіста), будь-яка нова археологічна знахідка останнього польового сезону, яка має певне інформаційне навантаження і вже завдяки одному цьому цікава широкій публіці, кожна нова передана музею (або придбана ним) картина або приватна колекція, кожен експонат,

видобутий з фондів «надр» музею допитливим дослідником і по-новому ним інтерпретований тощо.

7. Фіксування експозиції – вивчення сприйняття музейної експозиції відвідувачами. З відкриттям музейної експозиції експозиційна робота музею не закінчується. Співробітники музею продовжують опрацьовувати окремі її теми і питання, стежити за новими дослідженнями в цьому напрямі, вивчати пам'ятки з метою своєчасного доповнення і поновлення музейної експозиції, збагачення її новими матеріалами. Крім того, продовжують розробляти також питання художнього оформлення, музейної техніки та методології.

5.5. Дизайн музейних експозицій, його функції та призначення

Дизайн музейних експозицій – це синтез функціональних та естетичних характеристик просторово-предметного експозиційного простору музею. Сам термін утворений від англійського слова *exposition* – «виставка». Він включає в себе просторово-архітектурну компоновку експозиційних матеріалів, конструктивну побудову і обладнання, колірне і світлове рішення, створення образу та інше. У цілому ж музейний експозиційний/виставковий дизайн – це мистецтво показувати (демонструвати) подачу товару/експоната/послуги в органічно адаптованому виставковому просторі відкритого або закритого типу. Експозиційно-виставковий дизайн включає **три** основних **напрями**:

- дизайн музейних експозицій, наприклад, художніх виставок;
- дизайн комерційних і промислових виставок, в тому числі формування торгових точок;
- дизайн локальних презентацій брендової продукції, включаючи оформлення вітрин.

Експозиційно-виставковий дизайн став своєрідним симбіозом творчості дизайнера, іноді таланту архітектора або художника, персонального чуття досвідченого маркетолога, стратегічного розуміння процесів розвитку керівника компанії, що дозволяє у вигідному світі представити практично будь-який бренд/послугу/подію. Утилітарна спрямованість, а також тісний зв'язок з маркетинговими дослідженнями дозволяє виділити ключові функції виставкового дизайну:

- знайомство з брендом;

- презентація нової продукції бренду;
- пояснення роду діяльності компанії;
- формування позитивного сприйняття бренду (продукції);
- створення позитивного образу бренду і продукції, що зберігається і після закінчення виставки.

Причому, ці ключові функції поширюються на всі експоновані музейні об'єкти, незалежно від їх груп і видів. Створення універсального позитивного вигляду виставкового простору, його компонентів та інших атрибутів виставкових заходів – це складна і трудомістка робота. Перед дизайнером ставиться досить складне завдання – знайти ідеальні пропорції, форми, колір і прийоми декору, які сподобаються абсолютній більшості відвідувачів музейної експозиції. При проектуванні експозиційної діяльності необхідно виходити з того, що музейна експозиція є специфічною формою наукової публікації. Саме тому музейна експозиція спочатку створюється як науковий проект, на основі якого вже розробляється художнє рішення. Науковий проект залежить від профілю музею, його основної проблематики та складу колекцій. Ніякого ідеологічного тиску на характер експозиції при цьому не допускається.

Музей є сховищем соціальної пам'яті, а не ідеологічною установою. Жоден чиновник від культурного або будь-якого іншого відомства не має права диктувати характер і зміст музейної експозиції. Водночас музейна експозиція не може бути і втіленням суб'єктивної думки або уявлення будь-якої особи, художника або дизайнера, якими б авторитетними вони не були. Експозиція ж є продуктом авторського рішення та авторського втілення. Авторський проект групи фахівців, проте, обов'язково проходить наукову експертизу, наукове рецензування і затверджується на науково-методичній раді музею або виставкового простору. Експозиція залишається головною формою музейної комунікації, освітні та виховні цілі якої здійснюються шляхом демонстрації музейних експонатів, організованих, пояснених і розміщених відповідно до розробленої музеєм наукової концепції та сучасних принципів архітектурно-художніх рішень.

Дизайн музейних експозицій – це справжній синтез функціональних, а також естетичних характеристик, цілісного просторово-предметного експозиційного середовища. Він може включати в себе як просторово-архітектурне компонування музейних

експозиційних матеріалів, так і конструктивну побудову, а також формування образу та світлового рішення. Музейний експозиційний дизайн розглядається як сукупність естетичних і функціональних якостей цілісного предметно-просторового середовища експозиції музею і включає архітектурно-просторову організацію експозиційних матеріалів, конструктивну побудову і обладнання, колірне і світлове рішення, створення образу на основі художньо-композиційних принципів і прийомів. Він виступає як образно-виразна складова музейної експозиції, забезпечує її комунікативність і високий рівень утилітарно-функціональних якостей в сенсі збереження і презентації музейних експонатів. Сьогодні під музейною експозицією ми розуміємо цілісну предметно-просторову систему, в якій музейні предмети та інші експозиційні матеріали об'єднані концептуальним (науковим і художнім) задумом. Організація музейної експозиції відбувається з використанням *трьох методів*:

- колекційного;
- ансамблевого та
- ілюстративно-тематичного.

Крім того, в сучасній музейній практиці склалося *три* основних *типи музейних виставок*:

- тематичні музейні виставки, в основі яких лежить певний сюжет;
- фондіві музейні виставки, які знайомлять відвідувачів музею з маловідомими і малодоступними колекціями;
- звітні музейні виставки, які створюються за результатами реставраційних робіт, за підсумками комплектування фондів – так звані виставки нових надходжень.

Існують наступні загальні *принципи дизайнерського оформлення музейної* експозиції. До них належать:

- *принцип ідейності або принцип відповідності експозиції*, визначеної музейними фахівцями – авторами експозиції, ідеї;
- *принцип науковості*, коли основою створення музейної експозиції є наукова концепція. Вона формулює цілі створення експозиції, наукове значення, інтерес експозиції для відвідувачів, опис експозиції і розмірів необхідних площ, опис музейних предметів з власного зібрання або можливих запозичень з інших музеїв, необхідні витрати, потенційні джерела фінансування і підтримки, приблизні терміни створення експозиції;

– *принцип предметності*, де музейний предмет (експонат) – це основа унікальності кожної музейної експозиції. Саме від підбору музейних предметів залежить пізнавальна цінність музейної експозиції, а також її емоційна спрямованість. Такий експозиційний показ забезпечує відвідувачам можливість безпосереднього ознайомлення з музейними предметами;

– *принципи дохідливості і універсальності*. Зокрема, при побудові музейної експозиції як засобу масової комунікації дотримання цих принципів є обов'язковим. Значну допомогу в цьому надає багатоплановість подачі музейних експозиційних матеріалів. На перший план висувуються провідні експонати, інші як би «приглушаються», відводяться на другий план і навіть в «прихований» план, поміщаються в горизонтальну вітрину, турнікет, альбом, на висувний щит та ін. Можливо також поєднання «полегшених», загальнодоступних залів, розрахованих на «середнього» відвідувача, і особливих залів, в яких створені умови для поглибленої самостійної роботи відвідувачів. Для більшої доступності музейної експозиції розробляється система текстів, фонозаписів, а також наочних науково-допоміжних матеріалів. Велике значення має створення своєрідного естетичного середовища по всій музейній експозиції.

Важливим елементом дизайнерського оформлення музейної експозиції є *використання її простору*. У класичному розумінні існує декілька видів просторів, які традиційно зустрічаються в музейних експозиціях:

- закритий;
- відкритий і
- комбінований.

Закритий простір у західній практиці називається «Magicbox» (чарівний ящик) з явним натяком, що всередині має відбуватися щось незвичайне. Такий простір застосовується у випадках, коли музейну експозицію необхідно ізолювати від шуму або світла павільйону, створити особливе середовище для занурення відвідувачів в тему. «Magicbox» завжди домінує в загальному виставковому ансамблі, виглядає як якийсь масштабний об'єкт, створює фактор інтриги і сприяє приватному діалогу з глядачем. Зовнішня поверхня «Magicbox» – це завжди відмінний рекламоносій. Найчастіше в ньому проводять локальні акції або влаштовують кімнати для переговорів.

Прямо протилежний прийом організації виставкового простору – «Openspace».

Відкритий простір, максимально взаємодіє із середовищем павільйону. Застосовується у випадках, якщо необхідне залучення глядацького потоку з мінімальним порогом доступу. Є дуже популярний на західних виставках. У відкритих просторах найкращим чином виглядають великі експонати-автомобілі або групи предметних інсталяцій. «Openspace» вимагає бездоганної організації роботи персоналу стенду (ніде сховатися), який стає органічною частиною експозиції. У таких випадках не лише ретельно аналізується корпоративний стиль одягу, але і режисується поведінка стендистів. Але найчастіше експозиціонери застосовують формат комбінованих просторів.

Комбіновані простори мають перевагу перед окремо взятими закритим і відкритим просторами. Робота з музейною експозицією в комбінованих просторах передбачає точні поєднання на стенді заданих функцій, а також інформативною, образної архітектури, привабливою здалеку і в той же час зручною для розміщення експонатного ряду та комфортною для обслуговуючого персоналу. Нерідко це носить спрощений і формальний характер: в закритих частинах влаштовують переговорні кімнати, а відкрита служить для безпосередніх контактів з відвідувачами. Такі експозиційні рішення доречні і в стандартних, і в унікальних стендах.

Багатоповерхові конструкції стендів – «Double-Decker», незважаючи на значну вартість, дозволяють оптимізувати функціональне розмежування у взаємопов'язаних просторах на невеликій площі. Перший поверх віддається виключно під експозицію, другий – під супутні або технічні завдання. Дуже ефектно виглядають переговорні у вигляді антресольних кафе, звідки відкривається вид на весь павільйон. Проектування та будівництво «DoubleDecker» є дуже відповідальним. Рекомендується застосовувати виключно ті експозиційні системи, які сертифіковані по навантаженням і спеціально призначені для багатоповерхових споруд. Це означає, що при прольоті в шість метрів конструкція повинна витримувати навантаження в 200 кг/кв.м це мінімальна європейська норма. Практично всі бренди, що постачають професійні експозиційні системи, роблять такі пропозиції.

Будь-який вид виставкового простору зобов'язаний враховувати основні шляхи підходу відвідувачів до стенду, їх переміщення

безпосередньо в експозиції. Оскільки більшість відвідувачів оглядають музейну експозицію самотійно, слід полегшити їм орієнтування в ній. Це також необхідно для того, щоб уникнути перетину потоків і забезпечити комфорт. При необхідності при проектуванні маршруту руху відвідувачів використовується такий прийом як зони недоступності.

Зони недоступності використовують властивості підсвідомості людини. Існує своєрідний психологічний бар'єр, що забороняє переступати межі, створені за допомогою кольору, фактури або рівня підлоги. Цю властивість експозиціонери часто використовують для управління рухом відвідувача. Контраст поверхонь глянцевого та килимового покриття є дуже простим і ефективним прийомом, що вибірково обмежує прохід в зони предметних інсталяцій, віптериторій. Дуже популярно розмежування рівнів підлоги. Зазвичай на подіумах виставляються предмети, але іноді можливі також зворотні рішення, якщо глядач знаходиться на ходовому подіумі, а експонати розташовуються нижче. У деяких ситуаціях огляд музейних експозицій з верхніх точок найбільш вигідний. Обмежити доступ можливо, засипавши прикордонну поверхню щебнем, керамзитом, піском або мармуровою крихтою. Зустрічаються і більш екзотичні прийоми – такі, як газон або басейн.

Створення музейної експозиції є складним, дослідницьким, творчий і виробничо-технічним процесом, що вимагає спільних зусиль художників, дизайнерів, інженерів. Складовими частинами **дизайнерського проектування** музейної експозиції є:

- *наукове проектування*, в ході якого розробляються основні ідеї музейної експозиції та її конкретний зміст;
- *художнє проектування*, покликане забезпечити образне, пластичне втілення теми;
- *технічне і робоче проектування*, що фіксує місце кожного експоната, тексту і технічних засобів.

Дизайнерське проектування музейної експозиції складається з декількох етапів. Найбільш важливим етапом в організації музейного експозиційного простору є етап розробки тематико-експозиційного плану. Сукупність взаємопов'язаних і супідрядних частин експозиції складають її тематичну структуру. Відповідно до неї для розкриття семантичного, смислового змісту теми, виділеної виходячи із загальної структури музейної експозиції, експозиційні матеріали об'єднуються в групи – експозиційні комплекси, кожен з яких

розміщується на певній, обмеженій експозиційній площі та представляє тематичну і зорову єдність.

Ставлення до музейного експонату як до джерела емоційного впливу змусило переглянути і докорінно змінити всю систему показу виставкових зборів. Отже, з'являється художнє проектування музейних експозицій. Художній образ в експозиційному ансамблі багато в чому створюється творчою фантазією проектанта, яка, однак, базується на глибокому і всебічному знанні експонованого об'єкта. Художнє проектування широко використовує дані психології та педагогіки, враховує сукупність цілого ряду факторів, що впливають на процес художнього сприйняття і на здатність людини засвоювати певну кількість інформації. В їх числі такі важливі дані, як оптимальна висота експозиційного поясу, кут нахилу вітрин, найбільш зручний для огляду виставлених в ній експонатів, кількість матеріалів, що одноразово і з однієї позиції потрапляють в поле зору людини, обсяг інформації, яку здатний засвоїти людина за півтори-дві години перебування в експозиційних залах. Для просторового експонування використовуються:

- *вітрини* різних конструкцій і форм – горизонтальні, вертикальні, настільні, пристінні, підвісні, вітрини кругового огляду;
- *подіуми* – піднесення для відкритого експонування об'ємних предметів;
- *універсальні модульні системи* – каркасні, безкаркасні, комбіновані, рамні, просторово-стрижневі.

Музейна експозиційна практика останніх десятиліть доводить, що обладнання може нести основні образні характеристики експозиції, але воно може бути і відносно нейтральним, функціонально пов'язаним з характером експонатів. Величезне значення для сприйняття музейної експозиції має її просторове рішення, тобто розташування експозиційних матеріалів та експозиційного обладнання в просторі експозиційних приміщень. Правильне співвідношення елементів музейного експозиційного ансамблю, їх взаємозв'язок, угруповання, визначення домінант – все це має першорядну важливість для створення художнього експозиційного образу. Просторовим членуванням музейної експозиції можна організувати рух відвідувачів і ритм огляду, відокремити одну тему від іншої, головне від другорядного, ввести просторові паузи, що відокремлюють один від одного твори, об'єднати розрізнені частини в єдине ціле.

Музейна експозиція розташовується в спеціально відведених для неї приміщеннях – експозиційних залах. У них створюється естетично повноцінне, емоційно впливаюче середовище, для чого використовується ціла система засобів і прийомів. Кожний елемент експозиції, кожна група експонатів і експозиційний зал в цілому отримує своє, обумовлене змістом, архітектурно-художнє рішення. В експозиційному рішенні виставки діють усі традиційні закони композиції:

- принцип контрасту і взаємодоповнюваності;
- принцип колірної, тональної, фактурної, пропорційної гармонізації;
- принцип ритмічної зміни напруги;
- принцип просторової врівноваженості;
- принцип стилістичної єдності оформлення, коли стіна або стенд повинні розглядатися як єдиний об'єкт для оформлення в руслі загальної виставкової концепції.

Просторове членування музейної експозиції та введення додаткових обсягів виправдовується їх функціональним призначенням і не повинно заважати огляду. Усі ігрові об'єкти, що вводяться до музейної експозиції, повинні доповнювати її, а не відволікати від сприйняття малюнків і не руйнувати цілісності виставкового простору. Дані види простору є спочатку сформованими умовами, існуючими як віртуальна реальність, звична для сприйняття.

Найбільш поширена схема вирішення експозиційного простору – *растр*. Він немовби утворює віртуальний каркас, позначаючи межі модульних осередків, де розташовуються предмети-експонати. Зорове членування простору на основі метричного ряду – головна роль растра. Принцип модульної сітки, коли найпростіші геометричні форми: трикутник, квадрат, прямокутник, шестикутник, восьмикутник повторюються в серіях або різних поєднаннях, і така структура може мати нескінченну кількість варіантів. Більшість експозиційних систем засновані на растрових комбінаціях. Їх характерні властивості – функціональність, простота, зручність транспортування і складування, здатність до трансформації з обмеженої кількості елементів. Найбільшого поширення набули два види растрових сіток: ортогональна, в якій напрямки осей строго перпендикулярні, і октагональна, де додані діагональні осі. Растр не є синонімом модуля. Під модулем зазвичай розуміють якийсь готовий

елемент, що багаторазово повторюється в композиційній системі. Растрові комбінації утворюють так звані регулярні, або метричні візуальні системи, де растрова комірка – первинний елемент структури, що складається з однакових комірок. Іноді растрова структура стає самоцінним прийомом візуалізації метричного ряду для побудови експонатного середовища. Растрові структури можуть бути нерегулярними, з різними і хаотично розташованими осередками. Їх принципова схема – хаотичні або біоморфні утворення. Поєднання в композиційній схемі регулярного та нерегулярного створює контрастне співвідношення і вигідно підкреслює характер кожного з них.

Одним з ключових факторів успіху музейної експозиції є **колірне рішення**. При виборі кольору виникають питання «Яку гаму обрати?», «Як кольори вплинуть на сприйняття?», «Трендові або класичні відтінки краще використовувати?». На питання такого роду немає яких-небудь універсальних відповідей, тому колірне рішення експозиційної структури потрібно вибирати виходячи з призначення і характеру виставки. Можливо простежити окремі **правила та тенденції** в оформленні:

– колір стендів та інших пристосувань для виставки перш за все повинен вигідно виявляти і відтіняти експонати, служити для них оптимальним фоном. Найчастіше в якості фонових кольорів використовуються ахроматичні, особливо білий, світло-сірий, чорний. Якщо потрібен хроматичний фон, для нього використовують спокійні мало насичені кольори: пісочний, беж, коричневий, синювато-сірий, теракотовий. Експонат зазвичай контрастує з фоном по яскравості або колірному тону. Особливу увагу слід звертати на фони плоских експонатів: фотографій, документів та інших, їх власний колір тісніше взаємодіє з кольором плоского фону (в порівнянні з об'ємними експонатами), тому слід ретельно гармонізувати кольори експонатів і фону;

– колір також може вносити в музейну експозицію, оживляючі акценти і тим самим надавати сприятливу дію щодо зняття втоми від огляду виставки. Елементи музейної експозиції, що грають роль «колірного душа», прийнято розташовувати в певному ритмі, зосереджуючи колір на спеціальних стендах, де експонатів може і не бути;

– в експозиційній структурі «ділового» типу, так само як і скрізь, актуальна задача організації простору. Кольорові плями

вносять в композицію ритм, задають масштабні характеристики простору, об'єднують безліч елементів композиції в одне ціле. Іноді, якщо виставка велика, виникає необхідність розчленувати її на кілька зон. Таке зонування можна здійснити за допомогою кольору, варіюючи загальний колорит відділів експозиції.

– якщо експонати одноманітні, корисно створювати просторові паузи, щоб не перевтомлювати глядача. Роль таких «пауз» можуть грати особливі стенди, колір яких контрастує з домінуючим кольором експозиції.

– дуже велике значення на виставках має правильне природне і штучне освітлення. Перед дизайнером ставиться завдання-організувати сприйняття експозиції відвідувачами з урахуванням об'єктивних психофізіологічних законів. Увага збільшується, якщо експонати отримують відповідну художню інтерпретацію: об'єднані єдиним за кольором і фактурою фоном, розміщені на рівні очей відвідувача, мають чіткий внутрішній порядок розташування (логічний, хронологічний) та інше.

Колір зазвичай відіграє ту ж саму роль, як і на «ділових» виставках; він, перш за все, не повинен заважати сприйняттю музейних експонатів і сперечатися з ними. Але якщо інтер'єр музею за своїм стилем і характером відповідає експонатам і складає з ними єдину систему, то навіть активне забарвлення йому не заважає, а лише сприяє виразності експозиції. Так, живопис і скульптура XVIII ст. буде краще виглядати в інтер'єрах палаців цього часу.

Оптимальним колірним середовищем для людини вважаються теплі, жовто-зелені тони – вони покращують умови для роботи зору, перешкоджаючи швидкому стомленню очей. Червоний і помаранчевий кольори, особливо при великих поверхнях, стомлюють зір і не рекомендуються для забарвлення музейних приміщень. Для підвищення освітленості використовують кольори з високою відбивною здатністю (найвищий коефіцієнт відбиття мають білий, світло-блакитний і світло-жовтий кольори, найнижчий – чорний). У забарвленні приміщення і обладнання враховується асоціативність кольору – чорний, темно-сірий кольори можуть викликати похмурий настрій, а червоний – бадьорий, активний стан, жовтий нагадує про сонячне світло, зелений – про природу та ін.

Особливу увагу дизайнерів привертає роль колірною середовища в просторово-композиційних рішеннях, у виділенні опорних експонатів і в доданні їм певного сенсу та емоційного

відтінку. Колористична гамма дозволяє пов'язувати тематичні розділи загальним по тону фоном в єдине гармонійне ціле або протиставляти їх за допомогою колірної контрасту. Переважаючий колір експонатів також впливає на вибір колірної гами. Так, для яскравих атрактивних експонатів вибирають нейтральний фон стін або полотна.

У музейній експозиції з безлічі можливих колірних рішень прийнятні ті, що сприяють розкриттю смислового боку експозиції і сприяють створенню оптимальних умов для сприйняття експозиції та тривалого перебування відвідувачів в музеї. Чутливі реакції людини на колір частково об'єктивні, їх можна пояснити будь-якими фізичними параметрами. Але є і суб'єктивні реакції, які дуже значимі в області флористики. Об'єктивними властивостями кольорів є:

- відтінок кольору;
- чистота, а також сила світла, якість або інтенсивність;
- освітленість.

Суб'єктивно сприймаються властивості кольорів:

- активність кольору;
- температура кольору;
- вплив ваги кольору.

Дані властивості перебувають у зв'язку з фізіологічними і психологічними впливами кольорів. Збудливий, дратівливий вплив кольору є активністю. Червоний колір є найактивнішим. Зелений є найбільш пасивним кольором. Відчуття температури і активність знаходяться в тісному взаємозв'язку, тут є сильні асоціації з вогнем і водою. Таким чином, помаранчевий і помаранчево-червоний колір сприймаються як теплі. Сніжно-білий і бірюзовий – як холодні.

Відчуття ваги при погляді на колір так само викликають наші асоціації – вгорі знаходиться легке повітря і світле небо, внизу – важка, темна земля. Тобто все світле сприймається як легке, темне – як важке. Крім того, вплив ваги знаходиться у взаємозв'язку з густиною фарби: світле – повітряне, і тому легке; темне – щільне, і тому важке. З цієї причини відчуття ваги в кольорах середньої освітленості навряд чи грає якусь роль. Головне при художньому оформленні виставок, експозицій знайти зорове, образне вираження основної ідеї та гранично ясно і чітко донести її до глядача.

Таким чином, колірне рішення повинно виходити з характеру музейної експозиції. Композиція виставки повинна бути цілісною, простою і глибоко продуманою. Найбільш важливе виділяють

великим форматом ілюстративного матеріалу, шрифтом і кольором. В окремих випадках можна вдаватися до прийому контрасту (велика фотографія, наприклад, поруч з маленькою, здається значнішою). Компонувати матеріали треба різноманітніше, не повторюючи часто одні й ті самі прийоми. Велику роль відіграє точно знайдене колірне рішення оформлення виставки. Кольором можна посилити, підкреслити значимість експоната або розділу виставки. Важливо продумати і форму кожного стенду, щита, підставки, їх пропорції та фактуру. Художнє оформлення будь-якої виставки має являти собою закінчене єдине ціле.

Які б не були вдалі композиції виставкових інтер'єрів і підбір музейних експонатів, вони не будуть справляти потрібного враження, поки світло не стане компонентом оформлення. Система освітлення завершує виконання завдання, що стоїть перед музейною експозицією – виявити всі якості показуваних предметів та привернути увагу відвідувачів. Освітлення необхідне для оживлення експозицію, виявлення і підкреслення її змісту та головної думки.

Природне денне світло, хоча і має ідеальні колористичні характеристики і при великих світлопроємах забезпечує досить високий рівень загальної освітленості інтер'єру, все більше відходить на другий план в якості джерела освітлення. Денне світло залежить від погоди, його інтенсивність помітно змінюється протягом дня, в зимові дні воно не забезпечує освітлення експозиції у вечірні години роботи виставки. Але головне те, що лише штучне світло може надати експозиції святкового вигляду, стати засобом виявлення її змісту.

Штучне освітлення може впливати на настрій відвідувача музею незалежно від часу доби і стану погоди, створити атмосферу емоційної напруженості, дозволяє користуватися світло динамічними прийомами. Світло орієнтує відвідувача, показує йому шлях руху по музейній експозиції. Чергування зон підвищеної та нормальної освітленості створює певний ритм, пов'язаний зі змінами потоку інформації. Світло спрямовує увагу відвідувача на потрібні зони і на головні експонати.

Одним з головних завдань освітлення виставкових приміщень є забезпечення сприятливих умов сприйняття експонатів, що визначаються як освітленням самих експонатів, так і освітленням навколишнього простору. Освітлення експонатів характеризують рівномірністю освітленості у виставковій зоні приміщення і

напрямок падіння світлового потоку на площину виставкової зони. При освітленні навколишнього простору повинен забезпечуватися необхідний розподіл освітленості в приміщенні, обмеження сліпучої дії світлових прорізів, усунення інсоляції приміщення, а також необхідний розподіл яскравості в приміщенні.

Напрямок падіння світлового потоку на виставкову зону залежить від розташування світлових прорізів щодо виставкової зони. Кут падіння прямого світла на плоскі експонати (картини, плакати, гравюри, тканини тощо) при розташуванні їх на стінах приміщення або вертикальних стендах вибирають в межах від 45° до 75° по відношенню до горизонталі. При більше 75° на експонатах створюються тіні (від рамок і фактури), що спотворюють вигляд експонатів; при кутах менше 45° відблиски від експонатів з блискучою фактурою будуть потрапляти в очі відвідувачів.

Кут падіння прямого світла на об'ємні музейні експонати вибирають в межах від 30° до 50° , такий напрямок падіння світла в найкращій мірі виявляє форму і деталі об'ємних експонатів. У виставкових приміщеннях світлові прорізи по можливості не повинні потрапляти в поле зору відвідувачів при огляді експонатів, для обмеження сліпучої дії світлових прорізів необхідно застосовувати жалюзі та екрани.

У приміщеннях, призначених для експозиції живопису, графіки, тканин, килимів, гобеленів тощо, пряме сонячне світло повинно бути виключено внаслідок його руйнівної дії на барвники, тканини і папір. Для усунення інсоляції в цих приміщеннях доцільно вибрати орієнтацію світлових прорізів. При іншій орієнтації світлових прорізів в цих приміщеннях необхідно застосовувати регульовані внутрішні або зовнішні жалюзі. В експозиційних приміщеннях з об'ємними експонатами інсоляція бажана, так як пряме сонячне світло в найкращій мірі виявляє форму і деталі експонатів. Додаткове штучне освітлення доцільно використовувати в наступних випадках:

- при недостатньому природному освітленні;
- при необхідності інтенсивного місцевого освітлення експонатів (машини, агрегати, вітрини та скляні шафи з дрібними експонатами);
- при необхідності виділити світловими акцентами окремі експонати або їх групи із загального обсягу інтер'єру (скульптури, панно, картини тощо);

– при несприятливому розподілі природної освітленості в приміщенні (наприклад, якщо частина музейної експозиційної площі перебуває в тіні).

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «експозиційна діяльність музею».
2. Розкрийте зміст принципів експозиційної діяльності музею.
3. Які види музейних експозицій Вам відомі?
4. Перерахуйте існуючі види експозиційних науково-допоміжних матеріалів.
5. Назвіть основні методи побудови музейної експозиції.
6. Розкрийте особливості ансамблевого методу створення музейної експозиції.
7. Які етапи процесу формування музейної експозиції Вам відомі?
8. Розкрийте зміст етапу монтажу та komponування експозиційних стендів і тематичних розділів та його місце в процесі формування музейної експозиції.
9. Дайте визначення поняття «дизайн музейної експозиції».
10. Розкрийте місце колірного рішення серед факторів успіху музейної експозиції.

РОЗДІЛ VI. ЕКСКУРСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В МУЗЕЯХ

6.1. Поняття, форми організації та функції екскурсійної діяльності в музеях

6.2. Педагогічне забезпечення екскурсійної діяльності в музеях

6.3. Методичне забезпечення екскурсійної діяльності в музеях

6.4. Організаційне забезпечення екскурсійної діяльності в музеях

6.5. Технологічне забезпечення екскурсійної діяльності в музеях

6.1. Поняття, форми організації та функції екскурсійної діяльності в музеях

Сутність сучасного музею значною мірою складає процес людського спілкування (або комунікації), а невід'ємним елементом музейної комунікації є **культурно-освітня діяльність** музейних закладів – один з видів музейної діяльності, що здійснюється в процесі безпосереднього контакту з музейною аудиторією як у самому музеї, так і за його межами. Причому в умовах постійного зростання соціальної ролі музеїв існують всі підстави розглядати саме культурно-освітню діяльність музею в якості одного з головних напрямків реалізації соціальної функції сучасного музейного закладу. Власне термін «культурно-освітня діяльність» набув поширення у вітчизняному музеєзнавстві на початку 1990-х рр., а його активне застосування пояснювалося появою якісно нових підходів в роботі з відвідувачами музеїв. А на межі 1950-1960-х рр. до музеїв почав поступово повертатися втрачений ними ще в 1930-ті рр. статус наукових установ. Дані зміни відбилися насамперед в термінології – замість поняття «освітня робота» почав активно використовуватись термін «науково-просвітня робота». Разом зі зміною ідеологічних парадигм з музейної лексики, що стосувалася науково-просвітньої роботи, поступово зникли і такі терміни, як «пропаганда», «масовість», «ідейне виховання» тощо. Музей перетворився на засіб вже не «естетичної пропаганди», а розвитку естетичного смаку, творчої уяви та ціннісного ставлення до історико-культурної спадщини. Відбувалося формування нової концепції освітньої

діяльності, яка на той час вже набула широкого поширення в зарубіжній музейній практиці та засновувалася на уявленні про музей як певну комунікаційну систему. Згідно з цією концепцією, задачі музею не зводяться лише до передачі інформації про те або інше явище і процес – він повинен звертатися до внутрішнього світу відвідувача, впливати на його почуттєво-емоційну сферу. Відмова від колишньої жорсткої інформативної спрямованості поступово змінювала характер взаємовідносин між музеєм і його відвідувачем. Змінилася і сутність освітнього процесу в музеї – відвідувач сприймався вже не як об'єкт виховального впливу, а як рівноправний співрозмовник, отже, спілкування музею з аудиторією набувало форму діалогу. У зв'язку з новим розумінням суті взаємовідносин музею і відвідувача виник термін «культурно-освітня діяльність», у якому «освіта» тлумачиться досить широко і передбачає розвиток розуму та інтелекту людини, його душевних і особових якостей.

Безпосереднім же проявом культурно-освітньої діяльності музею виступає його **екскурсійна діяльність** – вид культурно-освітньої діяльності музейного закладу, яка здійснюється в формі проведення музейних екскурсій. При цьому **музейною екскурсією** визнається така форма культурно-освітньої діяльності музейної установи, яка являє собою колективний огляд об'єктів музейного показу під керівництвом екскурсовода з пізнавальними, освітніми, науковими та виховними цілями, а також для задоволення естетичних потреб відвідувачів музею при використанні ними свого вільного часу. Музейна екскурсія є специфічною формою роботи з організованою групою відвідувачів, яка ґрунтується на зоровому сприйнятті музейної експозиції та розповіді про неї і завжди може дати значно більше, аніж самотійний огляд музейних експонатів. Під час проведення музейної екскурсії екскурсовод допомагає екскурсантам:

- побачити музейні об'єкти, на основі яких розкривається тема;
- почути необхідну інформацію про них;
- усвідомити значення подій та відчувати потрібні емоції;
- опанувати практичні навички самотійного спостереження та аналізу музейних об'єктів.

Сучасна музейна екскурсія є формою прямого спілкування, що передбачає взаємозв'язок і взаємодію суб'єктів (екскурсовода та екскурсантів) на основі їх спільної комунікативної діяльності. Під час такого спілкування не лише відбувається обмін інформацією, але й

формується спільність почуттів і настроїв, досягається взаєморозуміння, внаслідок чого відбувається засвоєння знань. Головним тут виявляється зворотний зв'язок, що знаходить прояв у реакції екскурсантів на процес комунікації, з якої видно, чи досягає екскурсовод свої мети, чи потрібно з його боку внести корективи до процесу комунікації.

Формами організації екскурсійної діяльності в музеях є:

- презентація та просування музеїв у соціальних мережах;
- складання музейних афіш. Останні бувають загального характеру (повідомлення про музей, його експозицію, найбільш значні пам'ятки, екскурсійну тематику тощо) і спеціальні, присвячені лекціям або іншим заходам, які проводить музей;
- щити – на них вміщують фото цікавих експонатів музею, що можуть зацікавити та зацікавити відвідувачів;
- розповсюдження невеликих листівок з розповіддю про музей з газетами, квитками в кіно та ін.;
- об'яви про музей у пасажирських поїздах, на вокзалах та ін.;
- висвітлення роботи музею в засобах масової інформації;
- радіоекскурсії та екскурсії по телевізору.

Визначення музейної екскурсії як форми і засобу освіти, виховання, задоволення духовних, естетичних та інформаційних потреб туристів обумовлює її основне призначення і, відповідно, основні **функції екскурсійної діяльності в музеях**, якими є:

- пізнавальна функція;
- виховна функція;
- функція організації культурного дозвілля;
- функція розширення світогляду та формування інтересів;
- функція наукової пропаганди;
- інформаційна функція;
- функція формування інтересів людини, а також
- функція розширення культурного світогляду.

Екскурсійна діяльність в музеях, насамперед, покликана реалізувати **пізнавальну функцію**. Вона є провідною для музейної екскурсії та спрямована на формування нових знань науково-популярного характеру.

Принцип науковості в екскурсійній діяльності музею передбачає достовірність матеріалу. Усі факти, події, теоретичні положення подаються в науковому трактуванні, одержують висвітлення з урахуванням досягнень тих галузей сучасної науки, до яких вони

мають відношення. Достовірність знань вимагає від екскурсовода кропіткої роботи при написанні індивідуального тексту. Він повинен користуватися лише науковими або науково-популярними джерелами, матеріалами відомих авторів, чия компетентність не викликає сумніву. Неприпустимим є використання анонімних матеріалів з «Інтернету», також не варто довіряти невідомим авторам. При підготовці тексту екскурсовод може звертатися за консультаціями до експертів, у т. ч. з проханням «переглянути текст екскурсії». Однак текст музейної екскурсії може містити і «не наукову» інформацію. Найчастіше – це легенди, міфи, вірування, цитати з художніх творів. Екскурсовод (наприклад, зі словами «існує така легенда») має наголошувати на характері цієї інформації. Такі речі зазвичай цікаві для екскурсантів і добре ними сприймаються. Тому розповідь бажано розбавляти легендами, міфами, цитатами та ін. Дуже часто саме вони забезпечують перепочинок у пізнанні складнішого, наукового за змістом матеріалу, тим самим полегшуючи його сприйняття.

Популярність же наукових знань полягає в тому, що вони мають бути присвячені тематиці, цікавій широкому загалу. Тематична спрямованість знань зводиться до того, що весь матеріал підпорядковується єдиному завданню – розкриттю теми. Завдяки цьому знання набувають системного характеру, тобто подаються як єдине ціле. На одній екскурсії може розкриватися декілька тем одразу (наприклад, на оглядовій), однак все одно вони повинні переплітатися, ув'язуватися між собою. Принцип популярності також передбачає, що знання повинні бути доступними. Це означає, що для їх сприйняття екскурсантам не потрібна відповідна попередня підготовка. Успіх музейної екскурсії залежить від того, наскільки зрозуміло викладається матеріал, наскільки його зміст сприймається аудиторією. І це визначається не лише складністю самого тексту, але й науково-освітнім рівнем екскурсантів, особливо їх професійною освітою – якщо вона збігається з тематикою екскурсії, то розповідь може містити глибший аналіз, спиратися на складні поняття, активно використовувати терміни без тлумачення тощо. Якщо ж це діти, розповідь повинна бути простою і нею не варто зловживати. Залежно від аудиторії, текст музейної екскурсії має три рівні складності: для дітей, для загалу, для фахових груп.

Функція виховання екскурсійної діяльності в музеях органічно пов'язана з пізнавальним екскурсійним процесом. Вона має на меті

розвиток навичок пізнання, закладає гуманістичні цінності, вчить «бачити прекрасне». Реалізувати дану функцію допомагає не лише добирання відповідних об'єктів і матеріалів, але й тенденційність музейного екскурсовода як об'єктивний прояв його активної життєвої позиції. Він у своїй діяльності повинен керуватися чіткими засадами гуманістичного і естетичного виховання, бути носієм усіх тих цінностей, які він намагається передати відвідувачам музею. Усе побачене і почуте під час музейної екскурсії має підштовхувати до певних оцінок і висновків. Проте процес виховання повинен відбуватися ненав'язливо – головне, щоб оцінні судження сприймалися екскурсантами як їх власні. Цьому може допомогти створення атмосфери загального переживання в групі, яка могла б викликати певні почуття. Активні емоції в аудиторії викликає, насамперед, зоровий ряд, меншою мірою вони є наслідком власних емоцій екскурсовода. Важливе значення для виховного процесу має також співпереживання. Як приклад може бути наведений показ гетто та розповідь про масові розстріли євреїв. Посилити емоційний вплив і співпереживати всі жахіття голокосту допоможе розповідь про трагічну долю окремої людини. Так, через емоції жалю та ненависті, буде засуджений фашизм і голокост. Але не слід і зловживати негативними почуттями, адже люди здійснюють музейної екскурсії з метою відпочинку та гарного настрою.

Завдання виховання під час музейної екскурсії залежать також від складу групи. Якщо це місцеве населення, то через пізнання рідного краю формується почуття любові до нього, власної гідності та, зрештою, патріотизму. Якщо це туристи, то, показуючи унікальність місцевої культури, формується толерантне ставлення до етносу або регіону, яке може перерости в захоплення. Для іноземних же туристів зовсім не зайвим завданням на музейній екскурсії є спростування стереотипів.

Наступною функцією екскурсійної діяльності в музеях є **функція організації культурного дозвілля**, під яким розуміють ту частину часу, що залишається в розпорядженні людини після закінчення робочого дня. Це вільний час у межах доби, тижня або, навіть, року, який кожна окрема людина витрачає на власний розсуд, у т. ч. на активний відпочинок. З огляду на це, музейну екскурсію слід віднести до тієї групи занять, що визначається терміном «пізнання і відпочинок». Будучи формою культурного дозвілля, вона забезпечує задоволення духовних і рекреаційних потреб людини.

Найбільшої популярності музейні екскурсії, як форма організації культурного дозвілля, набули серед туристів. Вони міцно вкоренилися в мандрівництві та навіть сформували окремих вид туризму – пізнавальний. Унікальні об'єкти природи, визначні пам'ятки історії, культури, архітектури, розкидані по всьому світу, привертають увагу мільйонів подорожуючих. Їх бажання пізнавати світ, поєднуючись з прагненням побачити його, роблять музейну екскурсію популярним заняттям. Помітно зростає роль музейної екскурсії в організації культурного дозвілля місцевого населення, особливо там, де музеї перейшли від епізодичних заходів до повноцінних екскурсійних циклів. У такий спосіб вирішується завдання надати людям систему знань, наприклад, з історії рідного міста, про пам'ятки культури та архітектури певної території.

Відповідно до цієї функції, пізнавальний процес набуває певних особливостей – насамперед, він має бути цікавим і не вимагати від екскурсантів надмірних зусиль для засвоєння інформації. Пізнання на музейній екскурсії здійснюється шляхом показу і розповіді. Людиною значно легше засвоюється зорова інформація, в той час як вербальне сприйняття потребує незрівнянно більших розумових зусиль і уваги. Недаремно кажуть: «краще раз побачити, ніж сто разів почути». Відвідувачі музеїв досить часто ставляться до пояснень екскурсовода як до чогось зайвого і не зовсім потрібного. Для них музейна екскурсія – лише видовище, бажано цікаве, і великі словесні коментарі їх обтяжують. Цей настрій варто враховувати, висуваючи на перший план показ, натомість тривалі теоретичні пояснення небажані та перетворюють екскурсію на лекцію. Перебільшити роль показу на музейній екскурсії неможливо, оскільки вагома частина того, про що йдеться, повинна бути представлена в зоровому ряді.

Музейну екскурсію роблять цікавою її об'єкти. Уже на етапі їхнього відбору закладається той інтерес, з яким буде сприйматися інформація про них. Визначні музейні пам'ятки здатні самі по собі зацікавлювати, утримувати увагу. Якщо ж об'єкти «нікчемні», то жодні методичні прийоми не зроблять музейну екскурсію цікавою. Щоб інтерес зберігався впродовж усього часу, зоровий ряд доцільно вибудовувати від менш цікавих до найцікавіших об'єктів, намагаючись досягти кульмінації зорових вражень під кінець музейної екскурсії. Отже, для показу варто підбирати різноманітний матеріал, щоб уникнути монотонності зорового ряду.

Експурсійна діяльність в музеях виконує **функцію розширення світогляду та формування інтересів**, оскільки кожна з музейних екскурсій безумовно сприяє духовному збагаченню людини. Учасники музейної екскурсії дізнаються чимало нового з історії, мистецтва, архітектури, літератури та економіки. Нерідко музейна екскурсія конкретизує раніше вже набуті знання, допомагає екскурсантам «побачити на власні очі» те, про що їм можливо відомо з літературних джерел, зі шкільної програми тощо.

Важливою функцією екскурсійної діяльності в музеях є **функція наукової пропаганди**. Музейна екскурсія завжди сприяє поширенню політичних, філософських, наукових, художніх та інших поглядів, а також певних ідей і теорій. Виконуючи дану функцію, кожна музейна екскурсія повинна мати чітку спрямованість. В основу кожної музейної екскурсії повинні бути покладені принципи пропаганди, науковості, ідейності, зв'язку із життям, дохідливості та переконливості. Ці принципи виражають сутність пропаганди, дозволяють виокремити в ній головне. Їх слід розглядати в сукупності, тобто у взаємному зв'язку одного з одним. Зокрема, важливою якістю музейної екскурсії, як форми виховання та навчання, є її **науковий характер**. Завдання музейної екскурсії – сприяти поширенню саме наукових знань. Зміст музейної екскурсії повинен викладатися відповідно до відомостей певного розділу сучасної науки, сприяти формуванню світогляду. Факти, події, теоретичні положення подаються в науковому трактуванні, висвітлюються з урахуванням досягнень тих галузей сучасної науки, до яких вони мають відношення. Факти та події повинні завжди отримувати об'єктивну наукову оцінку. *Принцип ідейності* передбачає наявність чіткого плану дій для досягнення поставленої мети. В. Даль розглядав ідею «як поняття про речі, уява предмета, розумова уява». Ідейність слід розглядати як свідому прихильність до певної системи ідей. Принципи ідейності означають об'єктивний підхід до змісту фактичного матеріалу при підготовці музейної екскурсії та переконаність екскурсовода, що викладає цей матеріал екскурсантам. Важливо, щоб кожна музейна екскурсія готувалася з урахуванням даної вимоги, щоб відповідно до нього склалися документи для музейної екскурсії – тексти і технологічна карта.

Не менш важливо, щоб екскурсовод будував свою розповідь на науковій теорії, послідовно висвітлюючи свою особисту (ідейну) переконаність. У розповіді екскурсовода, в аналізі об'єктів знаходить

своє відображення не лише його ерудиція, але й тенденційність як об'єктивний прояв його активної життєвої позиції. Ідейний екскурсовод – це фахівець, що у своїй діяльності та у всіх своїх діях керується чіткими засадами. Матеріал музейних екскурсій повинен бути пов'язаний з життям, дійсністю, практикою господарського і культурного господарювання, з тими змінами, що відбуваються в країні. Викладення фактичного матеріалу повинне супроводжуватися узагальненнями та висновками з урахуванням законів, що лежать в основі історичних та інших процесів.

Певні труднощі з'являються при спробі зв'язати матеріал, що викладається, з сучасністю. Потрібно мати на увазі, що минуле та сьогодення в музейній екскурсії, незалежно від теми, так чи інакше погоджуються між собою. Зв'язок з сьогоденням знаходить вираження в тому, що події минулого (часом багатовікової давнини) оцінюються з позиції сучасності, на основі досягнень науки. Коментарі та висновки враховують домінуючі точки зору сьогодення.

Ефективність музейної екскурсії залежить від того, наскільки зрозуміло викладається матеріал, наскільки він за своїм змістом є доступним для даної аудиторії. Необхідно враховувати підготовленість аудиторії, її загальноосвітній рівень, життєвий досвід. *Переконливість* екскурсійного матеріалу забезпечується також підбором найбільш важливих фактів, що розкривають тему, використанням переконливих порівнянь, вдалим підбором доказів, посиланнями на авторитетні джерела, спогади учасників і очевидців подій, а також демонстрацією фотографій, копій справжніх документів, карт і схем.

Інформаційна функція екскурсійної діяльності в музеях полягає в тому, що відповідно до теми музейна екскурсія містить інформацію з конкретного розділу знань: історії, біології, археології, техніці тощо. Від таких засобів інформації, як телебачення, радіо, газета, музейна екскурсія відрізняється високою наочністю, оскільки в процесі її проведення обов'язковий показ музейних об'єктів.

Функція формування інтересів людини полягає в тому, що завдання екскурсійної діяльності в музеях – повідомити інформацію аудиторії та викликати інтерес у людей до конкретної галузі знань. Так, після літературної музейної екскурсії, у її учасників може виявитися інтерес до конкретного письменника, літератури з образотворчого мистецтва, літературній творчості, музеям та іншим

екскурсіям. Для багатьох екскурсія стає початком роботи із самоосвіти.

Екскурсійна діяльність в музеях сприяє також *розширенню культурного світогляду*. Її учасники отримують знання в галузі історії, мистецтва, архітектури, літератури та економіки. Нерідко музейна екскурсія конкретизує знання екскурсантів, допомагає їм побачити те, що вони знали з письмових джерел, зі шкільних програм, з лекцій. Одним із головних завдань музейної екскурсії, з огляду на цю функцію, є розширення та поглиблення загальних знань, які протиставляються професійним і збагачують духовний світ людини. Зважаючи на це, екскурсовод повинен від конкретного матеріалу, який прив'язаний лише до певної території, перейти до загальних знань. Формування інтересів людини нерозривно пов'язане з розширенням світогляду. Завдання музейної екскурсії – не лише занурити людину в певну галузь знань, але й сформувати до неї інтерес. Усе зводиться до того, щоб екскурсанти надалі прагнули самостійно читати літературу з історії, архітектури, образотворчого мистецтва та ін. Можливо, цей інтерес переросте в хобі людини, значно збагативши її життя у такий спосіб.

6.2. Педагогічне забезпечення екскурсійної діяльності в музеях

Без правильно організованої музейної екскурсії знайомство з музейними експонатами перетворюється на хаотичний огляд об'єктів. Навіть найкращий путівник не в змозі замінити живе спілкування з людиною, здатною правильно презентувати екскурсійний об'єкт, розповісти про нього, створити навколо нього позитивний емоційний фон, перетворити знайомство з культурою, історією та природою на справжню подію. Саме тому екскурсовод є ключовою фігурою музейної екскурсії. Музейна екскурсія має низку ознак, які надають усі підстави стверджувати, що вона являє собою **педагогічний процес**. І такими *ознаками* є:

– суб'єкт-суб'єктний характер музейної екскурсії. При цьому суб'єктність учасників музейної екскурсії виявляється в їх активності стосовно один одного та об'єктивної дійсності;

– наявність теми, мети та завдань, серед яких у кожній музейній екскурсії виділяють дидактичне та виховне завдання. Музейна екскурсія надає нові знання і розширює кругозір, а також дозволяє

виробити у відвідувачів музею певні світоглядні установки, власні оцінки та переконання;

– слідування певній методиці підготовки та проведення музейної екскурсії, використання в ній педагогічних методів та пізнавального компоненту діяльності екскурсовода. Музейна екскурсія будується та проводиться за певною методикою, що складається з методів і засобів виховання та навчання, методичних прийомів, що застосовуються в екскурсійній діяльності;

– умотивованість дій екскурсовода та екскурсантів. Мотиви учасників екскурсії або їх поєднання є поштовхом для участі в музейній екскурсії – мотивація в екскурсії є джерелом активності її суб'єктів;

– визначальна роль інтересу в мотивації пізнання. Головним мотиваційним чинником для участі в музейній екскурсії, як і в навчальній діяльності, є інтерес. Його передумовою є новизна;

– організована колективна та пізнавальна діяльність, організаційний компонент діяльності екскурсовода. Музейна екскурсія є колективним видом діяльності. Екскурсовод взаємодіє з кількісним партнером, проте, на відміну від навчальної групи, група екскурсантів частіше за все є випадково і тимчасово створеною групою людей;

– визначена структура музейної екскурсії. Структура екскурсії є чітко визначеною. Основними елементами екскурсії є вступна, основна та завершальна частина;

– форма прямого спілкування, комунікативний компонент діяльності екскурсовода і застосування вербальних та невербальних засобів спілкування. Взаємодія екскурсовода та екскурсантів полягає у спілкуванні. Як і педагогічне спілкування, спілкування екскурсовода з екскурсантами є формою прямого спілкування;

– індивідуальний підхід. Групова музейна екскурсійна діяльність значною мірою здійснюється через індивідуальну діяльність кожного члена екскурсійної групи, тому слід приділяти велику увагу індивідуальності кожного екскурсанта;

– диференціація методів проведення музейних екскурсій, диференційований відбір інформації, а також урахування вікових особливостей і конструктивний компонент діяльності екскурсовода.

Кожна екскурсія вимагає диференційованого підходу до її учасників залежно від складу групи;

- активність суб'єктів музейної екскурсії. Суб'єкт-суб'єктний характер екскурсії передбачає двосторонню активність її учасників;

- урахування психічних процесів. Кожна музейна екскурсія будується з урахуванням психічних процесів та відбувається за законами психології;

- емоційна. Кожному педагогові відомо, що позитивний емоційний заряд уроку багато в чому визначає його результативність;

- високі вимоги до особистості екскурсовода. Зазначені вище педагогічні ознаки музейної екскурсії є дієвими лише в тому випадку, якщо екскурсовод є цікавою особистістю, емоційним лідером для групи.

Розглядаючи музейні екскурсії як елементи педагогічного процесу зі сталими педагогічними ознаками, слід виділити також і ті ознаки, які дозволяють виявити **найбільш значущі розбіжності між екскурсійним та навчальним процесом пізнання**. До них належать:

- епізодичність музейної екскурсійної діяльності (здебільшого екскурсія є одноразовою подією для екскурсанта);

- відсутність функції контролю (діяльність екскурсантів на музейній екскурсії не оцінюється традиційними для навчального процесу способами);

- високий ступінь наочності;

- відсутність просторового обмеження, ознака пересування;

- добровільність участі в музейній екскурсії;

- відсутність стійкого впливу на мотиваційну сферу екскурсантів;

- поєднання пізнавальної діяльності з відпочинком;

- обмеженість дисциплінарних впливів на екскурсантів;

- неможливість створення повноцінного колективу екскурсантів через часову обмеженість музейної екскурсії;

- прихованість педагогічного впливу на екскурсії.

Таким чином, музейна екскурсія безумовно є самостійною формою організації педагогічного процесу. Навіть екскурсійна методика спирається на методи навчання, запозичені у педагогіки:

словесні, наочні та практичні. У розповіді екскурсовода використовуються **словесні методи**:

- усний виклад матеріалу;
- бесіда;
- пояснення;
- переказ змісту того або іншого джерела;
- пояснювальне читання.

Ефективність музейної екскурсії як педагогічного процесу залежить від рівня активності обох сторін – екскурсовода та екскурсантів. Важливою частиною є осмислення екскурсійної інформації, під час якого у свідомості екскурсантів відбуваються різні **розумові операції**:

- порівняння;
- виділення головного;
- узагальнення та
- висновки.

Складовою частиною майстерності музейного екскурсовода є володіння **педагогічною технікою**:

- мистецтвом спілкування з людьми;
- умінням вибрати потрібний тон і стиль спілкування з ними, управляти їх увагою;
- умінням по зовнішніх ознаках визначати душевний стан людини, визначати темп в педагогічних діях;
- володінням прийомами демонстрації своїх відчуттів, свого суб'єктивного ставлення до дій людей – учасників педагогічного процесу;
- володінням культурою мови, технікою міміки і жести.

Екскурсійний процес в музеях заснований на **дидактичних принципах**, які визначають зміст, організацію і методику навчання екскурсантів. До таких принципів належать:

- науковість;
- ідейність;
- тісний зв'язок з життям;
- доступність;
- системність;
- дохідливість;

– переконливість.

Складовою частиною професійної майстерності екскурсовода є педагогічна майстерність, мистецтво педагога. Поняття *«педагогічна майстерність екскурсовода»* включає:

- фахові знання;
- здатність до аналізу, та образного мислення;
- розуміння психології екскурсанта;
- уміння управляти групою;
- знання і уміння в області педагогічної техніки;
- інтуїцію;
- повагу до особистості екскурсанта;
- майстерне використання педагогічних засобів в цілях виховання.

Будуючи учасником педагогічного процесу, екскурсовод у своїй розповіді використовує педагогічні *методи повідомлення знань*, які розділяються на:

- індуктивні;
- дедуктивні.

Застосовуючи *індуктивний метод* повідомлення знань, екскурсовод узагальнює факти і робить висновки на основі викладеного матеріалу, просуваючись від особливого до загального, від одиничних фактів до формулювання узагальнення. Використовуючи *дедуктивний метод*, він йде від загального до приватного і лише після цього за допомогою аргументів доводить тезу, висунуту спочатку. Зазвичай як така теза виступає формулювання підтеми або одного з основних питань.

Спираючись на вимоги педагогіки, екскурсовод використовує *п'ять рівнів переходу від прямого дедуктивного пояснення*, можливого за наявності достатніх знань, *до вірогідного пояснення* за відсутності достатніх знань:

- *перший* – пояснення фактів з відомих теоретичних знань;
- *другий* – пояснення фактів на основі перебудови раніше засвоєних знань і їх комбінування;
- *третій* – вислів способу пояснення у формі дедуктивної здогадки в тих випадках, коли пояснення неможливе першими двома шляхами;

– *четвертий* – пояснення за допомогою моделювання або аналогії;

– *п'ятий* – індуктивне пояснення, що застосовується за відсутності можливості використовувати моделювання або аналогію.

У педагогічній діяльності екскурсовода виокремлюють наступні **етапи**:

– підготовку екскурсовода і групи до музейної екскурсії;

– проведення самої музейної екскурсії;

– післяекскурсійну роботу, яка дозволяє закріпити екскурсійний матеріал.

Екскурсовод виконує два **педагогічні завдання**:

– дидактичну – озброєння екскурсантів знаннями;

– виховну – формування світогляду, норм поведінки і мовного етикету.

Для екскурсовода, як і для педагога, характерні **чотири компоненти діяльності**:

– конструктивний;

– організаторський;

– комунікативний;

– пізнавальний.

Професійна майстерність екскурсовода – це особливий вид мистецтва, що побудований на:

– активному використанні та умілому сполученні показу і розповіді;

– участі в процесі сприйняття взаємодії таких компонентів, як екскурсовод, екскурсант і екскурсійні об'єкти; застосуванні методичних прийомів ведення екскурсії;

– володінні специфічними вміннями та навичками, властивої даної професії.

Щодо **музейної екскурсійної діяльності**, то її кінцевою метою є:

– збагачення особистості моральними, етичними цінностями;

– поповнення та закріплення знань, розширення кругозору екскурсанта;

– моральне і духовне зцілення, разом із оздоровленням і розвитком адаптивних можливостей організму.

Складові професійної майстерності екскурсовода можна умовно розділити на дві групи – **знання та уміння**. Знання: загальні знання (ерудиція) і знання за фахом (ерудиція за фахом), знання екскурсійної теорії, методики ведення екскурсії, психології і педагогіки, основ ораторського мистецтва, логіки та етики. Уміння: уміння сформулювати знання, викласти свої думки до проведення екскурсії (в тексті), розповіддю та культурою мови розширити кругозір людей, при проведенні екскурсії використовувати методичні прийоми, донести знання до аудиторії та управляти нею, передавати свою переконаність і поводитися в колективі.

Рівень екскурсійної майстерності залежить від багатьох факторів. Їх можна розділити на дві групи:

– перша група – фактори, які не залежать від екскурсовода (рівень методичної документації, відбір об'єктів показу, побудова маршруту, зміст «портфеля екскурсовода»);

– друга група – фактори, що залежать від екскурсовода (його загальна ерудиція, знання по темі, володіння методикою, культура мови, уміння встановити контакт із групою, практичні вміння і професійні навички).

Визначимо наступні **закономірності виховання під час організації музейних екскурсійних послуг**:

– визначальна роль спілкування у вихованні екскурсанта;

– цілісність процесу виховання під час музейних екскурсій і взаємозалежність його компонентів;

– залежність результатів виховання не лише від виховної діяльності, але і від реальних умов.

Найактуальнішою проблемою теорії музейного екскурсійного виховання є проблема класифікації методів виховання. Класифікація – це групування методів виховання за певними ознаками, встановлення зв'язків між групами. Під час музейної екскурсійної діяльності можна застосовувати наступні **групи методів**:

– **методи різнобічного впливу на свідомість, почуття і волю екскурсантів** з метою формування їхніх поглядів і переконань (розповідь, характеристика, опис, бесіда, лекція, диспут, позитивний приклад, обговорення);

– *методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки* (вимога, громадська думка, вправа, привчання, створення виховних ситуацій, правила поведінки у різних місцях);

– *методи регулювання, корекції, стимулювання позитивної поведінки та діяльності екскурсантів* (змагання, покарання, заохочення).

З метою визначення всіх методів виховання, які можна застосовувати під час екскурсійної діяльності, необхідно:

– по-перше, вибрати методи, які оптимально сприяють реалізації основних цілей цього процесу;

– по-друге, обґрунтувати ефективність забезпечення виховних заходів у процесі екскурсійної діяльності;

– по-третє, забезпечити оптимальну методику виховної роботи із різними категоріями екскурсантів.

При підготовці та проведенні музейної екскурсії необхідно мати на увазі:

– минулий досвід людини;

– активний характер сприйняття, залежний від психічних особливостей екскурсанта, його настроїв;

– вибірковість сприйняття (виділення об'єкту з числа інших, а також виділення в об'єкті потрібних деталей);

– свідомість сприйняття;

– залежність сприйняття від життєвого досвіду екскурсанта, його знань практичних навиків; наочність і цілісність сприйняття;

– структурна (віддзеркалення в сприйнятті різних деталей і властивостей об'єкту).

Сприйняття екскурсійного музейного матеріалу засноване на поєднанні трьох видів психічних процесів:

– пізнавальних (відчуття, уявлення, мислення, уява);

– емоційних (переживання);

– вольових (зусилля для збереження уваги, активізація роботи пам'яті).

Численними є теоретичні методи пізнання:

– опис;

– пояснення;

– порівняння;

- аналогія, аналіз;
- синтез;
- індукція;
- дедукція;
- систематизація;
- класифікація;
- узагальнення та ін.

Кожен із цих методів також може бути використаний під час проведення музейної екскурсії.

6.3. Методичне забезпечення екскурсійної діяльності в музеях

Залежно від типу музею, мети екскурсії та вибору об'єктів і прийомів показу, широти тематики і складу екскурсантів виділяються наступні **групи музейних екскурсій**:

- історичні, літературні тощо;
- по експозиції, виставці, території музею;
- загальноосвітні, методичні, навчальні;
- оглядові, тематичні, циклові;
- дитячі, дорослі, змішані;
- для місцевих жителів, приїжджих, туристів;
- для однорідної або різнорідної аудиторії.

Музейні екскурсії можуть проводитися екскурсоводами або аудіогідами. Перш ніж вийти на музейну аудиторію, екскурсовод так само повинен підготувати текст екскурсії і здати пробну екскурсію методичній комісії. Він повинен вільно володіти не лише темою, але й методикою проведення музейної екскурсії. У цілому вимоги до екскурсовода, який проводить музейні екскурсії, такі самі, як і до звичайних екскурсоводів.

Сьогодні музейна екскурсія (екскурсія з використанням музейної експозиції) є однією з основних форм екскурсійного обслуговування, яка має низку переваг – вона постійно спирається на оригінал, а процес екскурсійного обслуговування проходить в залах музею, і є найбільш органічною середовищем для сприйняття музейного пам'ятника. Серед різних типів музейних екскурсій особливе місце займає **оглядова екскурсія**, завдання ознайомчого характеру для якої є провідними і логічними. Оглядові екскурсії призначені, насамперед, для тих відвідувачів, які вперше прийшли до

музею і тих, хто бажає одержати загальне уявлення про його історії і колекції. Відомості, одержані туристами на оглядовій музейній екскурсії, мають інформаційний характер і представляють всю експозицію цілком від її перших і до останніх залів. Змістом і основними питаннями оглядової музейної екскурсії є:

- знайомство з архітектурою та історією музейного будівлі;
- знайомство з історією та змістом музейної колекції;
- загальне знайомство з основними розділами експозиції музею;
- знайомство з окремими видатними експонатами, найбільш яскраво представляють музейну колекцію і основні розділи експозиції музею.

Розподіл інформації по кожній із означених тем може бути рівномірним або різним в залежності від часу, обставин або побажань екскурсійної групи. Більшу увагу на оглядовій музейній екскурсії може бути приділено одній з означених завдань, в той час як інші будуть порушені в меншому обсязі. Тривалість оглядової музейної екскурсії може бути варіативна, в залежності від обставин і побажань групи.

Найбільш поширеним типом музейної екскурсії є **освітня екскурсія**. Елементи освітнього характеру присутні в будь-якій екскурсії, в тому числі і в оглядовій, однак переважне значення вони мають в музейній екскурсії освітнього типу. Освітня (тематична, монографічна) екскурсія адресована широкої аудиторії будь-якого віку і будь-якої соціальної групи. Найбільш поширені відвідувачі такої музейної екскурсії, як правило, школярі або студенти. Екскурсія такого типу може вирішувати різні освітні завдання. При цьому провідною метою освітньої музейної екскурсії є розширення знань. Акцент повинен бути перенесений з інформативності на пізнання більш глибокого рівня, в чому і полягає відмінність освітньої музейної екскурсії від екскурсії ознайомчого (оглядового) типу. Коло завдань і тематику музейної освітньої екскурсії необхідно співвідносити зі специфікою групи, – її рівнем, побажаннями, кількістю часу, відведеним на екскурсію. Освітній характер музейних екскурсій, на відміну від розвиваючого, передбачає дещо інше розуміння їх завдань і змісту. Завдання освітньої екскурсії має більш пізнавальний акцент, ніж в оглядовій музейній екскурсії на ту ж саму тему. Рівень складності матеріалу і методика його подачі в освітній музейній екскурсії також залежать від багатьох чинників:

- орієнтації на певну вікову та соціальну категорію глядачів у виборі методики і рівня складності матеріалу;
- врахування специфіки подачі матеріалу для екскурсійних груп, змішаних як в соціальному, так і в віковому відношенні.

Тривалість музейної освітньої екскурсії в залежності від її мети, віку глядачів і освітніх завдань, може бути різною. Однак, в будь-якому випадку, установка на розширене і глибоке знання вимагає і більшої тривалості музейної екскурсії.

Таким чином, музейна екскурсія освітнього типу, будучи традиційною і досить розповсюдженою формою музейної екскурсії, вирішує пізнавальні завдання поглибленого характеру і передбачає систематичну і цілеспрямовану роботу з учнями на експозиції музею.

В основу *музейної екскурсії розвиваючого типу* покладена розвиваюча функція навчання. Розвиваюча музейна екскурсія не є настільки поширеною як екскурсія ознайомчого та освітнього характеру. Тим не менш, вона має міцні історичні традиції, і її поява практично збігається з періодом появи і поширення перших ідей в сфері естетичного і художнього виховання.

Провідною метою музейної екскурсії розвиваючого типу є розвиток здібностей, що забезпечують повноцінне сприйняття музейних пам'яток. Успішне вирішення завдань розвиваючої музейної екскурсії забезпечує і більшу ефективність навчального процесу на екскурсії освітнього типу. Музейна екскурсія розвиваючого типу покликана розвивати і формувати такі якості та здібності особистості як спостережливість, емоційну і сенсорну сприйнятливність, творче мислення, а також уміння висловлювати словесно власні емоції, думки і спостереження. Вона має суто педагогічну спрямованість, особливо на початковому етапі навчання, і її конкретні завдання пов'язані з формуванням і розвитком певних психічних якостей і здібностей особистості. Основними завданнями музейної розвиваючої екскурсії:

- формування емоційної чуйності на утримання частини;
- формування здатності розмірковувати теоретичні екскурсії ґрунтуються на пам'ятках матеріальної та духовної культури, що відображають розвиток людського суспільства.

Вони проводяться по колекціям, експозиціям і пам'ятникам музеїв історичного профілю:

- у загально історичних музеях міст, в історичних відділах краєзнавчих музеїв, військово-історичних;

– у музеях, пов'язаних з окремими історичними дисциплінами.

При цьому *загальноісторичні музейні екскурсії* висвітлюють весь процес історичного розвитку країни або краю з найдавніших часів до сьогодення, або якийсь один період, етап, одна історична подія в загально історичному процесі або місцевої історії. Вони розкривають історичні закономірності показують процеси соціально-економічного, політичного, культурного розвитку, розповідають про окремі історичні факти і події.

Археологічні музейні екскурсії проводяться в археологічних музеях і археологічних відділах історії краєзнавчих музеїв, по окремим археологічним пам'яткам, що перебувають у природних умовах, а також по місцях археологічних розкопок. Основою цих екскурсій є пам'ятки матеріальної культури, що характеризують давню історію людства. Екскурсії можуть висвітлювати весь археологічний період історичного розвитку або окремі археологічні культури, а також можуть бути присвячені питанням господарства, релігії, мистецтва первісних народів.

Етнографічні музейні екскурсії проводяться за етнографічними музеями і етнографічним відділам і колекціям історичних і краєзнавчих музеїв. Вони характеризують господарство, побут, соціальні відносини, суспільний лад, культуру різних народів нашої країни, окремих національних районів.

Природничо-наукові музейні екскурсії проводяться в природознавчих музеях загального типу, а також в музеях, присвячених окремим галузям природничих наук – антропологічних, біологічних, ботанічних, геологічних, мінералогічних, зоологічних, палеонтологічних, ґрунтово-агрономічних та ін. Природничо-наукові екскурсії проводяться також по відділах природи краєзнавчих музеїв. У музеях-заповідниках природничого профілю (типові або рідкісні ландшафтні утворення, місця проживання рідкісних тварин або зростання рідкісних рослин, унікальні поклади гірських порід, мінералів, палеонтологічні об'єкти та т. і.)

Проводяться комплексні музейні екскурсії по експозиції та по об'єктах природи. З *природознавчих музейних екскурсій* слід виділити:

– *природничо-історичні музейні екскурсії*, в яких висвітлюється розвиток галузей природничих наук в історичному плані;

– *антропологічні музейні екскурсії* характеризують походження і еволюцію людини;

– *геологічні музейні екскурсії* на основі геологічних і мінералогічних колекцій розкривають процеси, що відбуваються в земній корі;

– *ботанічні музейні екскурсії* характеризують життя і розвиток рослин у різних умовах навколишнього середовища, їх поширення, систематику та господарське використання;

– *зоологічні музейні екскурсії* характеризують будову, життя, розвиток, поширення та систематику тварин;

– *монографічні музейні екскурсії* про життя, діяльності та наукових досягненнях видатних вчених в основному проводяться в меморіальних музеях.

Мистецтвознавчі музейні екскурсії проводяться по експозиціям художніх, театральних, музичних музеїв, а також художніх відділів краєзнавчих музеїв. Залежно від профілю музею мистецтвознавчі музейної екскурсії підрозділяються за видами мистецтва на:

– *художні музейні екскурсії* – екскурсії по музейних експозиціях, в яких представлені твори живопису, графіки, декоративно-прикладного мистецтва. Вони можуть поділятися на музейні екскурсії, що характеризують школи, напрямки або окремі жанри мистецтва; музейні екскурсії, присвячені окремим художнім творам, а також музейні екскурсії по творчості окремих художників;

– *театрознавчі музейні екскурсії* включають музейні матеріали, що характеризують театральне мистецтво, історію окремих театрів, вистав, а також творчі біографії акторів і режисерів;

– *музикознавчі музейні екскурсії* охоплюють музейні матеріали, що характеризують музичну культуру і висвітлюють історію її розвитку, історію музичних театрів, філармоній, окремих вистав, окремих діячів музичної культури – композиторів, виконавців, показують історію музичних інструментів і т. і.

У класифікаційній групі мистецтвознавчих екскурсій можна виділити також музейні екскурсії, які висвітлюють історію різних видів мистецтв по епохах, періодам, школам, напрямкам і стилям.

Архітектурні музейні екскурсії проводяться за спеціальними музеями архітектури, а також по історичним, краєзнавчим музеям, архітектурно-історичним музеям-заповідникам, музеям під відкритим небом, музеям-пам'ятників і ансамблям, а також архітектурним і містобудівним пам'ятників, що знаходяться в місті і за його межами. Основними об'єктами огляду є пам'ятники архітектури,

містобудування (історичні і сучасні), а також музейні матеріали про них (документи, фотографічний матеріал, ескізи, проекти, макети і т. і.). Експерсії побудовані на аналізі архітектурних об'єктів або їх зображень. Вони проводяться як по експозиціям, так і по об'єктах, що знаходяться в природних умовах. Тобто, значна частина архітектурних музейних експерсій має комплексний характер.

Архітектурні музейні експерсії можуть мати як історичний характер, так і демонструвати сучасний рівень розвитку архітектури та міського будівництва. Серед архітектурних музейних експерсій можна виокремити:

– *музейні експерсії з історії міст*, в яких висвітлюється історія та сучасний стан міста, його планування, забудова. Експерсантам при цьому демонструють житлові і громадські будівлі, промислові та транспортні споруди, вулиці, площі, житлові масиви, хлопці, сади, зони відпочинку, а також музейні матеріали, що розкривають перспективи реконструкції та забудови міста;

– *музейні експерсії з історії архітектури*, в яких висвітлюється історія розвитку архітектури за певний період, розвиток і зміна стилів в архітектурі, архітектура певного міста, району. Це *музейні експерсії* по архітектурному музею-пам'ятнику (собору, палацу, особняку, театру і т. і.) та експерсії по архітектурному ансамблю-музею (кремля, фортеці, монастирі, садибі, палацового комплексу і т. і.), по музеям-заповідникам .

Крім того, все більш широку популярність набувають *музейні експерсії по музеях під відкритим небом*, т. з. комплексам архітектурних споруд, вивезених з місця їх обітництва на спеціально відведену територію (житлові, виробничі, культові споруди). У деяких пам'ятниках зберігаються або відновлюються інтер'єри, в інших – створюються експозиції.

Монографічні музейні експерсії про життя і творчість знаменитих архітекторів проводяться в музеях, а також по пам'ятниках архітектури і експонованих в них.

Літературні музейні експерсії характерні для літературних, літературно-меморіальних музеїв, а також для історичних і краєзнавчих музеїв. Серед них можна виділити:

– історико-літературні музейні експерсії, які висвітлюють окремі етапи та напрямки розвитку літератури, і

– літературно-монографічні – про життя і творчість письменників, поетів.

Технічні музейні екскурсії проводяться в політехнічних музеях, на постійних і тимчасових технічних виставках в музеях. В історико-технічних екскурсіях висвітлюється історія розвитку техніки і її окремих галузей, розкриваються сучасні досягнення та успіхи науки і техніки. Різновидом технічних є виробничі екскурсії на промислові та сільськогосподарські підприємства, електростанції, в порти і т. і.

При освоєнні методики музейної екскурсії дуже важливо зрозуміти, що таке цільове призначення, цільова спрямованість екскурсії.

Науково-освітні музейні екскурсії є не лише формою отримання загальноосвітніх знань і задоволення почуття прекрасного, а й формою проведення дозвілля, формою активного відпочинку. Велику роль в цих екскурсіях грає цікавість, жвавість викладу матеріалу, проте це не знімає питання про науковість такої екскурсії.

Особливість *навчальних музейних екскурсій* в їх навчально-освітньої спрямованості, в їх тісному зв'язку з навчальними програмами шкіл, середніх і вищих навчальних закладів, різних гуртків, курсів і т. і. Мета навчальних екскурсій – розширення, доповнення, повторення, конкретизація тих знань, які учні отримують в навчальних закладах. Екскурсії, побудовані на музейних матеріалах, на справжніх пам'ятках історії, культури, природи, сприяють посиленню наочності, переконливості, розкривають загальні теоретичні положення з історії, літератури, природознавства, мистецтвознавства на конкретному музейному матеріалі. Такі можливості існують в музеях всіх профілів і типів.

У навчальних музейних екскурсіях особливо важливий диференційований підхід до групи в залежності від віку учнів і рівня їх підготовки, знань. Необхідна певна підготовка в області основ педагогіки – шкільної, вузівської, педагогіки дорослих, основ психології. У навчальних екскурсіях частіше, ніж в екскурсіях інших класифікаційних груп, використовується питально-відповідний метод. Саме шляхом питань повторюється пройдений матеріал, мобілізуються знання, отримані учнями на заняттях, лекціях, перевіряється розуміння, засвоєння учнями змісту екскурсій.

У ході навчальної музейної екскурсії слухачів необхідно вчити аналізувати музейний матеріал, узагальнювати, робити висновки на основі спостережень. За своєю формою навчальні музейної екскурсії можуть бути типовими тематичними екскурсіями з усіма притаманними їм особливостями. Набули поширення і такі види

навчальних екскурсій, як екскурсії-уроки, екскурсії-семінари, екскурсії-лекції. Екскурсії-уроки проводяться в експозиційному залі музею, причому часто їх проводить учитель, і вони поєднують в собі особливості екскурсії (повідомлення нового матеріалу слухачам з використанням музейної експозиції) і особливості уроку (опитування, повторення).

Однією з форм роботи в окремих музеях є *екскурсії-лекції*. При нестачі музейного матеріалу за темою частина її розкривається лекційним шляхом (іноді з діапозитивами і діафільмами). Така лекція поєднується з екскурсією по експозиції. Ця форма навчальної екскурсії набула поширення в невеликих художніх музеях, наприклад, в темах про творчість окремих художників, коли в музеї є всього одна – дві картини цих майстрів і розкриття теми тільки на експозиційному матеріалі неможливо. У таких випадках життя і творчість майстра характеризується в лекції, а потім ілюструється наявними в музеї картинами.

Спеціальні навчальні та навчально-методичні музейні екскурсії можуть бути дуже різними за своїми цілями, змістом, складом слухачів. Їх особливість полягає в тому, що вони призначені для вузьких фахівців і проводяться за спеціальною програмою. Відповідно до цього визначаються тема і мета, проводиться відбір експонатів. Кожна спеціальна екскурсія індивідуальна, своєрідна і проводиться, як правило, один раз. У більшості випадків такі екскурсії проводяться для фахівців, що вивчають музейні матеріали. Наприклад, екскурсії фахівців до фондів або по експозиції музею для вивчення одягу, тканин, вишивок, стародруків або рукописів і т. і. Або екскурсії мистецтвознавців, художників в запасники художніх музеїв. Спеціальною навчальною може бути екскурсія і для початківців музейних працівників. Її мета – показати, як створюється музейна експозиція, як розробляється музейна екскурсія і т. і. Такі музейні екскурсії є методичними.

Зміст і методика проведення музейної екскурсії залежать від рівня освіти, інтересів, запитів, цілей відвідувачів, що в кінцевому підсумку визначається їх віком, соціальним становищем, професією, місцем проживання та т. і. Кожна класифікаційна група буде мати свої вікові, психологічні, соціально-професійні особливості. За віком екскурсантів можна виділити:

- групи дорослих;
- молодіжні групи;

- групи дітей і підлітків;
- групи дошкільнят;
- групи змішаного віку.

За соціальним складом екскурсантів поділяють зазвичай за такими групами:

- робітники;
- службовці;
- учні;
- пенсіонери;
- студенти вищих освітніх закладів.

Диференціація екскурсантів може йти і по лінії «місцеві жителі – туристи», оскільки цілі і запити цих двох категорій екскурсантів будуть різними, що повинно знайти відображення в змісті екскурсій. Туристи приходять до музеїв, щоб отримати загальне уявлення, загальні відомості, цікаву інформацію про музеї, про місто і краї, куди вони приїхали. Їх інтереси обмежуються, як правило, загальним знайомством, їм потрібна широта охоплення матеріалу, ознайомлення з вражаючими атрактивними експонатами, знаменитими пам'ятниками.

6.4. Організаційне забезпечення екскурсійної діяльності в музеях

Музеям, для того, щоб уникнути фінансового краху та виграти боротьбу з конкурентами на ринку надання послуг, потрібно постійно створювати додаткові можливості та передбачити певні методи, що практикуються в комерційному секторі. Така нова стратегія «виживання» музеїв доповнила традиційну музейну мову новими поняттями – менеджменту і маркетингу їх екскурсійної діяльності.

Менеджментом визнається процес планування, прийняття рішень, організації, керівництва, мотивації та контролю людських, фінансових, фізичних та інформаційних ресурсів організації для ефективного досягнення поставлених цілей. **Менеджмент екскурсійної діяльності музею** – це система знань про теорію та практику управління екскурсійною діяльністю музею. За хронологічним критерієм виділяється:

- стратегічний;
- тактичний та
- оперативний менеджмент екскурсійної діяльності музею.

А за аспектом управлінської праці:

– загальний (адміністрування);

– виробничо-технологічний;

– менеджмент людських ресурсів;

– комерційно-фінансовий;

– маркетинговий менеджмент екскурсійної діяльності музею та інші.

Головний постулат стратегічного менеджменту екскурсійної діяльності музею можна сформулювати наступним чином: виживання і розвиток музею на довготривалу перспективу залежить від здатності цього музею своєчасно передбачати зміни суспільних запитів, споживацької мотивації та ринкової кон'юнктури і відповідним чином адаптувати свою організаційно-обслуговуючу структуру і спектр номенклатури музейного продукту.

Сьогодні в Україні бракує досвідчених менеджерів вищої та середньої ланок управління музейними установами та їх об'єднаннями, які займалися б розробкою і втіленням у життя довготермінових стратегій розвитку та комерційної прибутковості музеїв, поповнення їх колекцій, проведення публічної діяльності та участі в глобальних системах соціальної комунікації. Існує проблема укомплектування штату музейних керівників менеджерами нових підрозділів: розвитку, маркетингу, PR і реклами. Умови ринкових відносин вимагають вводити посаду заступника директора з маркетингу.

Однак не слід вважати, що сучасні музеї мусять очолити керівники нового ґатунку – спеціалісти з менеджменту та економіки. Музей – це установа культури, установа, перед якою стоїть завдання збереження, популяризації та передачі наступним поколінням нашої культурної спадщини. Ця обставина завше вимагатиме від керівництва музеїв специфічних професійних знань з історії, археології, мистецтвознавства, етнології та культурології. А от друга вища освіта для повноцінного керівництва музеєм має охоплювати вивчення циклу базових дисциплін з економіки, менеджменту, маркетингу, соціології та туризмології.

В умовах суспільної трансформації традиційних музейних цінностей та орієнтирів діяльності менеджер українського музею насамперед має бути стратегом. Сучасні суспільно-нігілістичні, фінансово-ресурсні та ринкові виклики вимагають від нього розробки чіткої стратегії і політики існування музею на довготермінову

перспективу, координації його мети, виявлення сильних і слабких сторін, оцінки загроз і перспектив. Схематичний алгоритм такого стратегічного охоплення сфер управлінської діяльності та зведення їх до єдиного «спільного знаменника». **Стратегічні зусилля** менеджменту екскурсійної діяльності музею в сучасних умовах повинні зосереджуватися **на напрямках**:

- вироблення нової методології (мережного менеджменту екскурсійної діяльності музею);
- вироблення стратегії фінансового менеджменту (проблеми формування джерел наповнення бюджету музею та раціонального ринкового розподілу фінансових потоків);
- розвитку сфери маркетингу екскурсійної діяльності музею та некомерційних комунікацій;
- розвитку інноваційної сфери, перетворення музею із консервативної установи з «застиглими в часі» експозиціями та сонними доглядачами у затінених закутках залів на безперервно-інноваційні емоційно-експресивні осередки культурної комунікації та естетичного дозвілля;
- розвитку сфери гостьового сервісу, в т.ч. його якісного (інформація + позитивний емоційний заряд) та етичного аспектів.

Маркетинг визначають як систему організаційних, технічних і фінансових заходів по інтенсифікації збуту продукту, яка спрямована на підвищення конкурентоспроможності фірми, отримання максимального прибутку на основі виявлення попиту і задоволення індивідуальних потреб кожного споживача. В організації господарської діяльності підприємства маркетинг являє собою комплекс певних функцій, які здійснюються адміністрацією компанії з метою розширення ринку збуту її продукту і послуг. Зважаючи на сутність діяльності в сфері гостинності, туризму, екскурсійного обслуговування, організації відпочинку, розуміння маркетингу включає систему управління і організації діяльності підприємств, які надають окремі послуги (розміщення, харчування, організація дозвілля тощо) або їх комплекс, щодо розробки нових, більш ефективних видів туристично-екскурсійних послуг, їх виробництва та збуту з метою отримання прибутку на основі підвищення якості продукту (послуг) і врахування процесів, які відбуваються на світовому туристичному ринку.

Тобто, **маркетинг екскурсійної діяльності музею** – це система знань про теорію і практику створення, просування до потенційних споживачів і збуту музейного продукту + налагоджений комплекс комунікативного діалогу між музеєм та його окремими інституціями. Маркетинг (від англ. акт купівлі і продажу на ринку) являє собою систему заходів, спрямованих на максимально вигідний (прибутковий) збут продукції а також інфраструктури з рекламного товару, вивчення і формування попиту. Адже «некомерційний» характер діяльності музеїв не означає заборону на отримання прибутку, а лише накладає певні обмеження на її використання, зароблені кошти музей повинен спрямувати на свій розвиток, і статус некомерційної організації часом забезпечити йому податкові пільги.

Музейним продуктом є комплекс основних та додаткових послуг і товарів, які пропонуються відвідувачами музеїв. Основними музейними товарами виступають наукові книги, путівники, буклети, каталоги і сувеніри. Доступ до музейних зібрань, умови для самоосвіти і спілкування, творчості та проведення дозвілля, надання інформації, реклама і формування іміджу – не повний перелік тих послуг, які пропонує музей. Маркетинг екскурсійної діяльності музею є тим дієвим інструментом, який дозволяє не лише визначити прогнозування запровадження потреб споживачів музейних послуг, але й іноді ефективно впливати на створення цих потреб і навіть безпосередньо їх формувати. Сьогодні чимало навіть успішно працюючих музеїв мають у своєму складі відділи маркетингу, завдання яких полягає в сприянні збільшенню відвідуваності музею, розширення музейної аудиторії та розповсюдженнь інформації про музей. Музейний маркетинг залучає ресурси в двох формах:

- прями за рахунок продажу споживачам своїх послуг і товарів;
- опосередковані за рахунок залучення зовнішніх ресурсів: бюджетних засобів, спонсорської підтримки, приватних пожертвувань.

Чим вища соціальна значимість музею та суспільна привабливість його програм і проєктів, тим більше в нього можливостей одержувати кошти із «зовнішніх» джерел. Маркетинг музею завжди передбачає дві стратегічні напрями:

- презентацію і розвиток музею та його діяльності;
- презентацію і поширення конкретних товарів або послуг.

Одним із джерел поповнення прибутків музею можуть бути продаж права на виробництво репродукції. Деякі музеї мають

прибуток, здаючи власні приміщення в оренду. Музей не може працювати за принципом самоокупності. Наріжним камінням будь-якого маркетингу є аналіз реальної та потенціальної аудиторії музею, вміння стати на позицію відвідувача і його очима подивитись на музею.

Існує декілька категорій відвідувачів (сегментів музейного ринку), це можуть бути школярі, туристи, сім'ї. Правильно визначити сегменти ринку допомагає ПЕСТ-аналіз у процесі якого пояснюються аудиторські дослідження з врахуванням політичних, економічних, соціальних і технологічних умов у яких існує музеї. При вивченні музейної аудиторії відокремлюються два основні підходи відомі як «кабінетне» і «польове» дослідження. Кабінетне полягає у дослідженні різних видів статистики (наприклад про сучасні тенденції в галузі туризму). Польове дослідження передбачає збирання нових емпіричних даних за допомогою спостереження за поведінкою людей або під час бесіди з ними. Якщо музей своє пріоритетне завдання вбачає в підвищенні відповідальності то з погляду маркетингу, найменше витратним способом її розв'язання буде концепція зусиль на тих людях, які вже є музейними відвідувачами. Згідно з базовою схемою класифікації попиту, споживачі поділяються на чотири наступні групи:

- тих, хто не знає про наявні товари і послуги, а тому їх не споживає;
- тих, хто знає, але не споживає;
- тих, хто, знає і споживає;
- тих, хто знає, але споживає конкретні товари і послуги.

В Україні значна частина тих, хто не знає про музейний продукт і не споживає. Щодо тих, хто знає, але не споживає доцільне застосування «стимулюючої» стратегії маркетингу екскурсійної діяльності музею. У сучасній Україні перед музеями стоїть два головні завдання в галузі комунікативної політики. Їм потрібно зруйнувати помилкові стереотипи щодо музейної пропозиції, а також змінити неадекватно оцінку аудиторії музейними працівниками, що базоване лише на їхніх особистих уявленнях. Музей може впливати на аудиторію як безпосередньо у своїх стінах, так і через рекламу та пабліситі (приховану рекламну інформацію). Пабліситі (англ. публічність, гласність) це: безособове стимулювання попиту на товар за допомогою публікацій, презентацій на радіо, телевізорі;

публічність, гласність, слава, популярність. Музейна установа може надавати додаткові музейні послуги:

- екскурсії за спеціальними темами;
- доступ до фондів;
- наукове консультування;
- постачання довідкової інформації для мас-медіа;
- проведення мистецтвознавчих і вартісних експертиз;
- реставраційні роботи;
- авторські вечори, презентації книжок, аукціони;
- здача приміщень в оренду.

Музейна екскурсія – це індивідуальний інтелектуальний продукт, якість якого визначається лише науковістю, об'єктивністю, патріотизмом, толерантністю, логічністю, етикою висловлювань, наочністю та структурованістю викладу запропонованих фактів у контексті експозиції, адаптованістю до культурно-освітніх потреб цільової аудиторії та дотриманням рекомендацій. Рух за типовим маршрутом під час музейної екскурсії і висвітлення за допомогою експонатів ключових подій – обов'язковий. Змістовне наповнення маршруту (тексту музейної екскурсії) – це і є охарактеризований інтелектуальний продукт. Відбір експонатів, їх кількість, стиль розповіді (академічний, поетичний тощо) комунікації (монолог, діалог, «жива бібліотека» тощо) – це результат індивідуальної підготовки музейного екскурсовода, що користується запропонованими вправами.

Не вважаємо критерієм оцінки музейної екскурсії відсутність усталених на сторонній погляд словесних кліше, показ певних експонатів, якщо інше не рекомендовано науково-методичним відділом музею. Водночас наполягаємо, що недоцільно в умовах демократичного суспільства створювати і пропонувати опановувати конкретний, затверджений певним структурним підрозділом музею текст музейної оглядової екскурсії для повторення відвідувачам. У цьому випадку відбудеться повернення до стандартів командно-адміністративної системи, коли співробітники вимушено ставали інструментами озвучування затверджених, цензурованих, ідеологічно вивірених, «застиглих» текстів, відступ від яких був заборонений ідеологією. До того ж екскурсійним відділом, як основним джерелом досвіду музейної екскурсійної роботи, не запропоновано опорного тексту оглядової екскурсії експозицією Національного музею історії України. Серед бажаних рекомендацій до змісту екскурсії все ж таки

запропонуємо розкриття певних тем у конкретних локаціях експозиції та акцент на важливих суспільно-політичних подіях. Наприклад, для 2018 р. – це 100-річчя проголошення Четвертим Універсалом Української Центральної Ради Української Народної Республіки. Важливою є розповідь про фундатора музею М. Ф. Біляшівського (150 років від дня народження у 2017 р.) та його будівлі (у першу чергу, сучасного Національного художнього музею України, Київського міського будинку вчителя, і будівлю по вул. Володимирській, 2; потім Музею історичних коштовностей України (Ковнірівський корпус Національного історико-культурного заповідника)). З огляду на те, що співробітники Національного музею історії України – це фахівці з вищою, здебільшого гуманітарною освітою, потреби в навчанні їх дисциплінам, що профільні тематиці музею (історія України, мистецтвознавство тощо) немає. Здобути навички екскурсовода співробітники можуть на сертифікованих курсах (з отриманням професії екскурсовод), під час неформальної освіти на тренінгах Національного музею історії України, вивчаючи опубліковані джерела та практично – відвідуючи екскурсії колег. Ефективними для підготовки індивідуальної оглядової музейної екскурсії вважаємо «позальні» тексти тематичних екскурсій, що складені кожним науково-експозиційним відділом (звертатися до профільного відділу або наукової частини), позальні та повітринні анотації в експозиції, інформація проєктів Національного музею історії України на Фейсбук сторінці «Експонат тижня», «Відкриті фонди», «Цього дня» тощо. Ця та інша інформація, яку співробітники накопичують для «Власного портфеля екскурсовода», допоможе підготувати якісний музейний продукт.

Враховуючи важливе суспільне значення музейної екскурсійної діяльності в контексті реалізації розширеного відтворення сил людини та задоволення її духовних потреб, можна сказати, що в кінцевому результаті *зміст* маркетингу екскурсійної діяльності музею як складової рекреації і туризму – створення певного життєвого стандарту.

Основна мета маркетингу екскурсійної діяльності музею – цілеспрямований вплив на формування потреб, попиту, цін, сегментацію ринку, розвиток асортименту музейних екскурсійних послуг, їх просування, рекламу і збут. Класично цілі маркетингу

рекреації, туризму та відповідних сфер обслуговування поділяються на три складові:

- збереження та захист традиційного ринку (клієнтури);
- вихід, розширення діяльності і закріплення на новому ринку;
- зменшення впливу сезонності.

Для вирішення цих завдань щорічно складаються та оптимізуються плани маркетингу, призначаються групи для розроблення прогнозу діяльності туристського підприємства, курорту, спільної діяльності ряду країн в регіоні, дослідження клієнтури, і структуризації маркетингу. У контексті такої діяльності підприємствам, що надають екскурсійні послуги, доцільно проводити кооперування з туроператорами і турагентами з метою:

- координації надходження замовлень;
- розроблення спільних заходів щодо просування продукту на ринку туризму;
- здійснення підключення до центральних систем резервування;
- апробації нових продуктів, екскурсійних маршрутів, видів обслуговування;
- опрацювання шляхів проникнення на нові цільові сегменти ринку з сезонним характером обслуговування;
- організації виставок, презентацій;
- проведення конференцій;
- пропозиції пакетів послуг до і після проведення конференцій і конгресів тощо.

Досягнення мети та вирішення завдань маркетингу забезпечує **практична реалізація функцій маркетингу**, що в контексті надання екскурсійних послуг інтерпретуються як:

- створення музейних екскурсій для подальшої пропозиції клієнтам;
- просування музейного екскурсійного продукту та послуг на ринку, реклама;
- збут, організація прямих (персональних) продаж (укладання договорів безпосередньо з клієнтами);
- створення доходу.

У будь-якій сфері господарської діяльності маркетинг починається з усвідомлення мети, заради якої створено корпорацію –

її місії та впровадження корпоративної філософії. Місія відбиває значення функціонування підприємства в цілому для суспільства. Але – це не просто набір гарних слів, які красиво надруковані та вставлені в рамку, щоб прикрашати кабінет президента компанії та формально ілюструвати освіченість підприємця щодо суспільної ролі компанії-Місія повинна повсякденно втілюватися в життя фірми.

Метою бізнесу є створення споживачів. Це робить маркетингову концепцію екскурсійної діяльності музею перспективною, оскільки за відсутності клієнта не буде і доходу. Якщо немає доходу, не буде і прибутку. Навіть, якщо менеджери визначають прибуток як головну мету бізнесу, це не так. Головною метою тих, хто діє в бізнесі, є створення клієнтів та задоволення їх бажань», – так характеризує завдання маркетингу відомий спеціаліст Пітер Друкер. Що ж стосується сфери гостинності, туризму, організації екскурсійного обслуговування, то слід додати: необхідно працювати так, щоб клієнт знову прийшов до вас. Сучасна маркетингова концепція в туризмі, яка безумовно поширюється і на музейне екскурсійне обслуговування, пріоритетом у підприємницькій діяльності визначає виявлення і задоволення бажань і потреб клієнтів. При цьому функціонування підкоряється головному принципу. створити та утримати клієнта, тобто – знайти послугу або продукт, потреба в яких відчувається багатьма людьми. У даному контексті заслуговує на увагу прикладна інтерпретація тез А. Моррісона, які характеризують маркетинг, орієнтований на споживача:

- потреби клієнта – пріоритет номер один:
  - чим більше потреб клієнта задовольняється за рахунок широкого асортименту послуг, екскурсій, туристських маршрутів, гнучкого і творчого підходу до виконання замовлень, тим більше шансів, що він стане вашим постійним клієнтом;
  - задоволення потреб клієнта – єдина мета всього робочого колективу фірми.

Отже, будь-який працівник має орієнтуватися в асортименті послуг, професійно і кваліфіковано надавати інформацію про діяльність підприємства і робити все необхідне для задоволення замовлення клієнта;

– потреби клієнта – об'єкт постійної турботи та предмет наукових досліджень:

– розуміння клієнта збільшує можливості задовольнити його потреби;

– у процесі обслуговування слід постійно вчитися у тих, кому надаються послуги. Лише постійне спостереження дозволяє ефективно «наблизитися до клієнта», зрозуміти його;

– будь-яка інформація, що характеризує уподобання, бажання, потреби клієнтів (як реальних, так і потенційних) має постійно аналізуватися за допомогою сучасного наукового інструментарію;

– маркетингові дослідження мають проводитися постійно, їх пріоритетність дуже висока:

– усі зміни в потребах клієнта необхідно негайно реєструвати і ретельно вивчати;

– потреба у нових продуктах і нових видах послуг має бути своєчасно поміченою, тим більше, що екскурсовод під час проведення екскурсії має широкі можливості безпосереднього спілкування з клієнтами і ненав'язливого вивчення їхніх уподобань та інтересів;

– періодичний аналіз співвідношення слабких та сильних сторін підприємства – умова стабільної позиції підприємства на ринку:

– сучасні технології, маркетингові інструменти і заходи (просування) дозволяють конструктивно підкреслити сильні сторони підприємства і водночас, зменшити вплив слабких;

– цінність перспективного планування не можна переоцінити:

– слід передбачувати зміни потреб клієнтів і діяти відповідно, використовуючи всі маркетингові можливості;

– вчасні корективи стратегії діяльності підприємства – елемент не кризового менеджменту, а менеджменту, спрямованого на виживання, розвиток і успіх;

– оцінка клієнтом підприємства має бути відомою:

– інформація про реакцію клієнтів, їх відношення і відгуки щодо наданих послуг (зворотний зв'язок) – невід'ємний ресурс підвищення якості обслуговування;

- продукти, послуги і реклама розвиваються в залежності від рівня оперативності внутрішніх комунікацій при організації обслуговування;
- ефективна взаємодія (комунікації) між відділами – головна цінність внутрішнього середовища підприємства:
  - чим краща співпраця між підрозділами фірми і між окремими співробітниками, тим вищий рівень обслуговування і більш задоволений клієнт
- співробітництво зі спорідненими підприємствами – інструмент успішного розвитку:
  - що конструктивніше співробітництво із зовнішнім середовищем (партнери), то більше можливостей задовольнити мінливі потреби клієнта, залишаючи його впевненим у тому, що саме ви винайшли можливість відгукнутися на його запит;
- зміни, що сталися, розглядаються як незапобіжні, але не даремні:
  - змінам не опираються, до них пристосовуються;
  - творча діяльність по розробленні нових екскурсій, маршрутів має проводитися на випередження;
- діапазон бізнесу має бути максимально широким:
  - можливості, які ведуть до кращого обслуговування клієнта або до проникнення і закріплення в сфері суміжної діяльності, повинні перетворюватися в капітал;
- оцінка маркетингової діяльності проводиться регулярно:
  - ефективні маркетингові програми і стратегії повторюються і розвиваються;
  - витрати на маркетинг, як і трудові ресурси, повинні бути результативними.

Проведені науковцями дослідження регіональних умов розвитку підприємництва в сфері музейної екскурсійної діяльності встановили, що для впорядкування діяльності фахівців туристичного супроводу на державному рівні необхідно вирішити низку ключових питань, насамперед:

– вирішити питання щодо підготовки (перепідготовки) фахівців туристичного супроводу (екскурсоводи, гіді-перекладачі, спортивні інструктори тощо) певної кваліфікації, які мають базову вищу освіту, з видачею відповідного свідоцтва (диплому, інше) єдиного державного зразка. Мають бути визначені профільні учбові заклади, при яких, за наявності відповідної ліцензії Міністерства освіти і науки України, можуть функціонувати курси з підготовки (перепідготовки) спортивних інструкторів, екскурсоводів, гідів-перекладачів. При цьому обов'язково встановити вимоги до організаторів таких курсів, як то: предметний мінімум та кількість годин по кожному з них, кількість практичних занять тощо;

– внести зміни, у відповідності до Закону України «Про туризм», до міждержавного стандарту ГОСТ 28681.1-95 «Туристсько-екскурсійне обслуговування. Проектування туристських послуг»;

– забезпечити відповідність наказу Державної туристичної адміністрації України від 24 вересня 2004 р. № 83 «Про затвердження Положення про порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу фахівцям туристичного супроводу» (далі Наказ) вимогам Закону України «Про туризм» в частині визначення органу, який здійснює видачу дозволів на право здійснення туристичного супроводу (далі – Дозвіл). Згідно п. 2.5 зазначеного Наказу видача Дозволів здійснюється акредитаційними комісіями, створеними обласними (міськими) держадміністраціями, що суперечить ст. 11 Закону України «Про туризм», згідно якої видачу дозволів на право здійснення туристичного супроводу віднесено до повноважень місцевих державних адміністрацій.

Наявність цієї нормативно-правової колізії унеможлиблює здійснення контролю за діяльністю фахівців туристичного супроводу у відповідності з вимогами Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». Згідно п. 3.4 Наказу скасування дії дозволу на право здійснення туристичного супроводу, у разі порушення фахівцями норм Положення про порядок отримання Дозволу, віднесено до компетенції акредитаційної комісії. Але акредитаційна комісія не має законодавчих повноважень щодо перевірки і документування фактів

порушення фахівцями туристичного супроводу чинного законодавства.

Суттєвим недоліком чинного Наказу є те, що на його підставі на практиці не можливо зобов'язати спортивного інструктора, екскурсовода чи гіда-перекладача одержати Дозвіл, оскільки чинний Наказ не є міжгалузевим і контролюючі органи (з пояснень їх керівництва) не можуть керуватися ним у своїй роботі. У свою чергу це призводить до несплати фахівцями туристичного супроводу податків, інших обов'язкових платежів, не дає можливості проконтролювати якість надання послуг туристичного супроводу тощо. І як наслідок, фахівці зазначеної категорії провадять безконтрольну і неоподатковану діяльність.

Туроператори та турагенти, зі свого боку, також не зацікавлені включати до штатного розпису посади екскурсоводів, гідів-перекладачів, бо це призведе до додаткових витрат, пов'язаних із зростанням витрат по фонду оплати праці. Як правило, тільки незначна кількість туристичних фірм офіційно приймає на роботу екскурсоводів/гідів-перекладачів. В основному це підприємства, що надають екскурсійні послуги іноземним круїзним туристам. У свою чергу, керівництво зазначених підприємств не зацікавлене у одержанні штатними екскурсоводами та гідами-перекладачами дозволів на право здійснення туристичного супроводу. Це обумовлено тим, що у розпал туристичного сезону, при зростанні туристичних потоків, туроператори і тур агенти звертаються до екскурсоводів та гідів-перекладачів пенсійного віку, які не вимагають відповідний запис у трудову книжку, з пропозиціями щодо обслуговування іноземних туристів. При цьому керівники тур підприємств завбачливо вираховували, що екскурсоводи (гіди-перекладачі) – пенсіонери за відсутності дозволів на право здійснення туристичного супроводу будуть поставлені в нерівні умови зі штатними працівниками, які ці Дозволи матимуть. Крім цього, туристичні підприємства, що обслуговують круїзних туристів, нестимуть значні витрати, якщо включатимуть до штатного розпису цілу низку гідів-перекладачів зі знанням різних мов, оскільки специфікою круїзного туризму є те, що на судні можуть перебувати туристи з різноманітних країн, що зобов'язує туроператорів

(турагентів) забезпечити наявність одразу декількох гідів-перекладачів.

Отже, зважаючи на напрямки розвитку туризму, визначені Законом «Про туризм», діяльність з екскурсійного обслуговування відвідувачів музею повинна реалізувати свою роль як однієї з форм змістовного використання вільного часу, дозвілля, вивчення історії рідного краю, залучення широких верств населення до пізнання історико-культурної спадщини, формування туристичної культури народу в цілому.

6.5. Технологічне забезпечення екскурсійної діяльності в музеях

Створення музейної екскурсії завжди є складним технологічним процесом, який вимагає від організаторів екскурсійної діяльності в музеях значних творчих зусиль. Підготовка музейної екскурсії – це завжди розробка нової теми музейної екскурсії, обумовленої передбачуваними запитами потенційних відвідувачів музею, яка визначається екскурсійними можливостями конкретної музейної установи. Технологічний процес підготовки нової музейної екскурсії обов'язково включає визначення теми, постановку мети, завдань музейної екскурсії, вивчення і відбір екскурсійних об'єктів, складання маршруту екскурсії, вивчення і відбір літературних джерел по темі музейної екскурсії, експозицій і фондів музеїв, консультації у фахівців, написання контрольного тексту музейної екскурсії, комплектування «портфеля екскурсовода», вибір методичних прийомів проведення музейної екскурсії, а також складання технологічної карти музейної екскурсії. Тобто, технологічне проектування нової музейної екскурсії за будь-якою темою – складний трудомісткий процес, який поєднує технологічні процеси **підготовки та проведення музейної екскурсії**. Обидва процеси тісно пов'язані між собою і є взаємообумовленими, оскільки неможливо забезпечити високу якість проведення музейної екскурсії при недотриманні вимог технології її проектування і підготовки.

До підготовки проекту нової музейної екскурсії може бути залучена творча група у складі 3-7 чоловік, а в окремих випадках і більше, залежно від складності теми. Здебільшого ними є працюючі в музейній установі екскурсоводи. Інколи, в якості консультантів,

запрошують фахівців різних галузей – науковців музеїв, викладачів вузів і освітніх закладів, краєзнавців тощо. Зазвичай кожному з учасників творчої групи доручається розробка одного з розділів, однієї з підтем екскурсії або одного чи декількох питань підтеми. З метою контролю за роботою обирається керівник творчої групи.

Технологічний процес підготовки проекту нової музейної екскурсії включає **п'ятнадцяти наступних етапів**:

- визначення мети і завдань музейної екскурсії;
- вибір теми музейної екскурсії та її обґрунтування, аналіз ресурсів;
- відбір літератури і складання бібліографії;
- визначення інших джерел музейного екскурсійного матеріалу;
- відбір і вивчення музейних екскурсійних об'єктів;
- упорядкування схеми маршруту музейної екскурсії;
- обхід маршруту музейної екскурсії;
- підготовка контрольного тексту музейної екскурсії;
- комплектування «портфеля екскурсорода»;
- визначення методичних прийомів проведення музейної екскурсії;
- визначення техніки ведення музейної екскурсії;
- складання методичної розробки музейної екскурсії;
- складання індивідуального тексту;
- прийом (здача) музейної екскурсії;
- затвердження технологічних документів музейної екскурсії.

Розглянемо етапи технологічного процесу підготовки та оформлення матеріалів музейної екскурсії детальніше.

Визначення мети і завдань музейної екскурсії. Робота над будь-якою новою музейною екскурсією розпочинається з чіткого визначення її мети. Це допомагає авторам музейної екскурсії більш організовано вести роботу надалі. Прикладами формулювання *мети* музейної екскурсії можуть бути: виховання патріотизму; інтернаціональне виховання; трудове виховання; естетичне виховання; екологічне виховання; показ досягнень міста в економіці країни; показ історичної ролі міста; знайомство з творчістю видатного архітектора; знайомство з особливостями природи краю; виховання любові і поваги до батьківщини; розширення кругозору; отримання додаткових знань в різних областях науки і культури. *Завдання* ж музейної екскурсії є більш локальними, конкретнішими, ніж мета. Вони полягають у досягненні мети шляхом розкриття теми.

Мета і завдання визначають остаточний відбір екскурсійних об'єктів, маршрут музейної екскурсії, зміст екскурсійної розповіді, підбір наочних посібників з «портфеля екскурсовода», емоційний настрій музейної екскурсії та окремих її частин.

Вибір теми музейної екскурсії та її обґрунтування, аналіз ресурсів. Кожна музейна екскурсія має свою певну тему – те, що покладено в її основу, на чому будується показ і розповідь. Саме вона є критерієм для відбору екскурсійних об'єктів, визначає зміст розповіді екскурсовода, особливо під час показу багатопланових музейних об'єктів, які мають великий обсяг інформації і можуть включатися до змісту декількох різних музейних екскурсій. Вибір теми залежить від потенційного попиту, конкретного замовлення або цілеспрямованого створення певної тематики музейної екскурсії. Кожна музейна екскурсія повинна мати свою чітко визначену тему. Тема є стрижнем, який об'єднує всі об'єкти і підтеми музейної екскурсії в єдине ціле. Відбір об'єктів при створенні музейної екскурсії учасники творчої групи ведуть, постійно звіряючи свої матеріали з темою. Однак мало відібрати об'єкт за темою, потрібно знайти конкретний матеріал, на якому ця тема буде розкрита з найбільшою повнотою і переконливістю. Угрупування тем покладено в основу існуючої класифікації музейних екскурсій. А загальними вимогами до назви музейної екскурсії вважаються наступні: індивідуальність; точність; образність; легкість запам'ятовування і відтворення; милозвучність, відсутність негативних асоціацій; змістовний сенс.

Відбір літератури і складання бібліографії. У ході розробки нової музейної екскурсії складається список книг, брошур, статей, опублікованих в газетах і журналах, які розкривають тему. Призначення списку – визначити зразкові кордони майбутньої роботи з вивчення літературних джерел, надати допомогу екскурсоводам у використанні необхідного фактичного і теоретичного матеріалу при підготовці тексту музейної екскурсії. Перелік літератури розмножується на кількох примірниках для зручності в роботі групи і тих екскурсоводів, які в майбутньому будуть готуватися до проведення музейних екскурсій з даної теми. У переліку називаються автор, назва, рік видання, а також глави, розділи та сторінки.

Визначення інших джерел музейного екскурсійного матеріалу. Крім публікацій у пресі можуть бути використані й інші джерела. Автори музейної екскурсії складають їх перелік, до якого

входять державні архіви, музеї, хронікально-документальні та науково-популярні кінофільми, відеоматеріали, перелік електронних та інтерактивних інформаційних ресурсів, у яких містяться матеріали за темою музейної екскурсії. Як джерело можуть бути використані також спогади учасників і очевидців історичних подій. При цьому для розповіді повинні бути відібрані лише достовірні, ретельно перевірені факти і відомості.

Відбір і вивчення музейних екскурсійних об'єктів. Правильний відбір музейних об'єктів, їх кількість, послідовність показу безпосередньо впливають на якість музейної екскурсії. *Екскурсійні музейні об'єкти* класифікуються:

- за змістом:
  - однопланові (шедеври живопису тощо) і
  - багатопланові (наприклад, архітектурний ансамбль);
- за функціональним призначенням:
  - основні, які є основою для розкриття підтем, і
  - додаткові, які показуються під час переходів між основними об'єктами, в ході логічних переходів у розповіді;
- за ступенем збереженості:
  - збережені повністю;
  - такі, що дійшли до наших днів зі значними змінами;
  - збережені частково;
  - втрачені.

Для оцінки музейних об'єктів, які включаються до музейної екскурсії, рекомендується використовувати наступні критерії:

- *пізнавальна цінність* – зв'язок музейного об'єкта з конкретною історичною подією, з певною епохою, життям і творчістю відомого діяча науки або культури, художня цінність пам'ятки, можливість використання в естетичному вихованні учасників музейної екскурсії;
- *популярність* музейного об'єкта, його відомість серед широких верств населення;
- *незвичайність (екзотичність)* музейного об'єкта. Мається на увазі особливість, неповторність музейного об'єкта. Незвичайність музейного об'єкта може бути також пов'язана з певною історичною подією, що відбулася в даній будівлі, на певному місці, або з легендою;
- *збереженість* музейного об'єкта. Робиться оцінка стану музейного об'єкта в конкретний момент, і відповідно визначається можливість його показу відвідувачам музею.

Складання маршруту музейної екскурсії. Маршрут музейної екскурсії являє собою найбільш зручний шлях проходження групи відвідувачів музею, що сприяє розкриттю теми. Розробка маршруту музейної екскурсії – завжди складна багатоступінчаста технологічна процедура, яка вимагає достатньо високої кваліфікації і є одним з головних елементів технології створення нової музейної екскурсії. Основні вимоги, які повинні бути враховані укладачами маршруту – організація показу музейних об'єктів у їх логічній послідовності та забезпечення зорової основи для розкриття теми. У практиці музейних установ існують *два варіанти побудови маршрутів музейної екскурсії: хронологічний* (наприклад, музейні екскурсії, присвячені життю та діяльності видатних людей) і *тематичний* (якщо екскурсії, пов'язані з розкриттям певної теми з життя міста). Розробка маршруту також є складною технологічною процедурою, яка вимагає високої кваліфікації і є одним з головних елементів технології створення нової музейної екскурсії.

Обхід маршруту музейної екскурсії є одним з важливих етапів розробки нової музейної екскурсії. При організації обходу маршруту музейної екскурсії вирішуються наступні завдання:

- провести хронометраж часу, необхідного для показу музейних об'єктів, їхньої словесної характеристики, а також уточнити тривалість музейної екскурсії;
- перевірити доцільність використання намічених музейних об'єктів показу;
- вибрати кращі точки для показу музейних об'єктів і варіанти розташування екскурсійної групи;
- вибрати методику ознайомлення з музейним об'єктом.

Підготовка контрольного тексту музейної екскурсії. Контрольний текст музейної екскурсії являє собою матеріал, необхідний для розкриття всіх підтем, що складають музейну екскурсію. Вимогами до тексту музейної екскурсії є:

- стислість;
- чіткість формулювань;
- необхідна кількість фактичного матеріалу;
- наявність інформації з теми;
- повне розкриття теми;
- літературна мова.

Контрольний текст музейної екскурсії – це ретельно підібраний і вивірений по джерелах матеріал, який є основою для всіх музейних

екскурсій за даною темою. У більшості випадків він містить хронологічний виклад матеріалу та не відбиває повністю структури музейної екскурсії, не будується в маршрутній послідовності з розподілом матеріалу, що викладається. Використовуючи положення та висновки, які містяться в контрольному тексті музейної екскурсії, екскурсовод будує власний індивідуальний текст. Крім матеріалів для розповіді екскурсовода до контрольного тексту музейної екскурсії включають матеріали, які повинні скласти зміст вступного слова та висновку музейної екскурсії, а також логічних переходів. Він повинен бути зручним для користування ним.

Комплектування «портфеля екскурсовода». «Портфель екскурсовода» – це комплект наочних посібників для музейної екскурсії, який повинен доповнювати і відновлювати відсутні ланки зорового ряду. Це особливо важливо в тих випадках, якщо музейні об'єкти показу дійшли до нас у зміненому вигляді або не збереглися зовсім. У такому випадку фотографії, малюнки і креслення допоможуть відновити первісний вигляд об'єкта. Тобто, «портфель екскурсовода» – це умовне найменування комплекту наочних матеріалів, які використовуються під час проведення музейної екскурсії. Дані матеріали містяться в папці або в невеликому портфелі. Подібні «портфелі» створюються, як правило, з кожної теми та використовуються в кожній музейній екскурсії. Їх кількість не повинна бути надто великою, оскільки в такому випадку експонати будуть відволікати екскурсантів від огляду справжніх музейних об'єктів, розсіювати їхню увагу. Завданнями «портфеля екскурсовода» є:

– відновлення відсутніх ланок під час показу (музейний об'єкт не зберігся до наших днів);

– надання зорового уявлення про музейний об'єкт шляхом показу справжніх зразків, їхніх фотографій та макетів.

Визначення методичних прийомів проведення музейної екскурсії. Успіх проведення музейної екскурсії залежить від використаних в ній методичних прийомів показу і розповіді. Вибір того або іншого методичного прийому зумовлюється завданнями, поставленими перед музейною екскурсією, інформаційною насиченістю конкретного музейного об'єкта. Робота творчої групи на даному етапі технологічного процесу складається з таких частин:

– відбору найбільш ефективних методичних прийомів для висвітлення підтем, методичних прийомів, які рекомендуються

залежно від екскурсійної аудиторії (дорослі, діти), особливостей показу;

- визначення прийомів збереження уваги екскурсантів і активізації процесу сприйняття екскурсійного матеріалу;
- вироблення рекомендацій з використання виразних засобів у мові екскурсовода.

Визначення техніки ведення музейної екскурсії. Техніка ведення музейної екскурсії об'єднує всі організаційні питання технології екскурсійного процесу. Дані вказівки адресовані як екскурсоводу, так і до відвідувачів музею. Головним чином вказівки формулюються щодо:

- пересування між музейними об'єктами, його швидкості;
- демонстрації матеріалів «портфеля екскурсовода»;
- використання пауз;
- дотримання часу, відведеного на висвітлення підтем;
- організації відповідей на питання відвідувачів музею;
- порядку дотримання елементів ритуалу;
- місця екскурсовода при показі музейних об'єктів і при пересуванні групи.

Складання методичної розробки музейної екскурсії. Методична розробка – документ, який визначає, як провести дану музейної екскурсію, як краще організувати показ музейних об'єктів, яку методику і техніку ведення слід застосувати, щоб музейної екскурсія пройшла ефективно. Методична розробка викладає вимоги екскурсійної методики з урахуванням особливостей демонстрованих музейних об'єктів і змісту викладеного матеріалу. Вона дисциплінує екскурсовода і повинна:

- підказати екскурсоводові шляхи для розкриття теми;
- озброїти його найбільш ефективними методичними прийомами показу і розповіді;
- містити чіткі рекомендації з питань організації музейної екскурсії;
- враховувати інтереси певної групи екскурсантів (методична розробка складається на кожен тему музейної екскурсії, в тому числі і при диференційованому підході до підготовки та проведення музейної екскурсії);
- поєднувати показ і розповідь у єдине ціле.

Кожна музейна екскурсія композиційно поділяється на три основні частини:

- вступ (вступна частина);
- головна (основна) частина;
- висновок (заклучна частина).

Вступна частина музейної екскурсії, як правило, складається з двох частин: *організаційної* (знайомство з аудиторією, інструктаж екскурсантів щодо правил поведінки, безпеки на маршруті тощо) та *інформаційної* (коротке повідомлення про тему, маршрут, його протяжність, тривалість, час і місце закінчення екскурсії).

Основна частина будується на поєднанні показу конкретних музейних об'єктів і розповіді про них, які підпорядковуються обраній темі. Досвід доводить, що найбільш якісно розкрити основну тему дозволяє виділення від 5-ти до 12-ти окремих підтем.

Заклучна частина займає 5-7 хвилин і складається з таких частин:

- підсумки основного змісту музейної екскурсії;
- висновки за темою музейної екскурсії;
- інформація про інші музейної екскурсії, які можуть поглибити знання з даної теми.

Складання індивідуального тексту. Основою розповіді екскурсовода є індивідуальний текст. Такий текст кожний екскурсовод складає самостійно, спираючись на контрольний текст. Це певним чином полегшує роботу кожному екскурсоводу, оскільки над контрольним текстом працювала творча група найбільш підготовлених екскурсоводів, і екскурсовод, що готує нову для себе тему, не зможе досягти того, що до нього було зроблено колективними зусиллями. Проте ознайомлення з контрольним текстом можливе лише після того, як попередня робота екскурсовода над новою темою буде закінчена (збір, вивчення та первинна обробка матеріалу). За своїм змістом обидва тексти (контрольний і індивідуальний) збігаються. А це означає, що при наявності правильно складеного контрольного тексту в усіх екскурсоводів, які засвоїли дану тему, музейні екскурсії бувають «стандартні». Вони однакові за своїм змістом, збігаються в оцінках історичних подій і фактів, у висновках, які роблять по окремих підтемах і за темою в цілому.

Прийом (здача) музейної екскурсії. При позитивній оцінці контрольного тексту і методичної розробки музейної екскурсії, а також за наявності укомплектованого «портфеля екскурсовода», призначається дата прийому (здачі) нової музейної екскурсії.

Передача музейної екскурсії доручається керівникові творчої групи. У разі його відсутності через хворобу або з інших поважних причин музейну екскурсію здає один з членів творчої групи. У прийомі (передачі) екскурсії приймають участь керівники музейної установи, методичні працівники, члени творчої групи і методичної секції, де готувалася музейна екскурсія, а також керівники інших секцій. Прийом (передача) екскурсії має діловий характер, проводиться в формі творчої дискусії, обміну думками, виявлення недоліків. Учасники прийому музейної екскурсії повинні бути попередньо ознайомлені з усіма необхідними документами музейної екскурсії. Прийом також може проходити у вигляді проведення пробної музейної екскурсії.

Затвердження технологічних документів музейної екскурсії.

До роботи допускаються екскурсоводи, які приймали активну участь у розробці теми і прослуховуванні на маршруті або в ході співбесіди. Висновок по співбесіді робить методист екскурсійно-методичного відділу. Екскурсоводи (незалежно від стажу їх роботи) до проведення музейної екскурсії за новою для них темою допускаються лише за наявності в них індивідуального тексту після прослуховування і рецензування технологічної документації музейної екскурсії та видання відповідного наказу. Підготовка музейної екскурсії вважається завершеною, якщо підготовленими будуть усі визначені законодавством та керівництвом музейної установи необхідні документи. Наведена нижче документація з проектування музейних екскурсійних послуг зберігається в методичному кабінеті за таким переліком:

- список літератури з теми;
- картки (паспорта) об'єктів, включених до маршруту;
- контрольний текст музейної екскурсії;
- індивідуальні тексти екскурсоводів;
- схема (карта) маршруту;
- матеріали «Портфелю екскурсовода» ;
- технологічна карта музейної екскурсії;
- матеріали з рецензування музейної екскурсії;
- список екскурсоводів, які допущені до проведення музейної екскурсії за темою;
- рецензії щодо технологічної документації музейної екскурсії.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте зміст поняття «екскурсійна діяльність музею».
2. Які функції музейної екскурсії Ви знаєте?
3. Окресліть основні завдання музейної екскурсії.
4. Які ознаки характеризують музейну екскурсію як педагогічний процес?
5. Яке місце належить методу пояснення під час організації екскурсійних послуг в музеї.
6. Які риси учасників музейної екскурсії необхідно враховувати екскурсоводам під час підготовки і проведення музейної екскурсії?
7. З яких двох частин складається музейна екскурсія як процес пізнання?
8. У чому полягає сутність логічної побудови матеріалу музейної екскурсії?
9. У чому полягає сутність вибору головної мети музейної екскурсії?
10. Назвіть складові «портфелю екскурсовода».

РОЗДІЛ VII. МУЗЕЙНА СПРАВА ТА НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ

7.1. Інтерактивні технології у музеях

7.2. Музеї просто неба за допомогою геолокаційних технологій

7.3. Інтерактивні виставки: роль геолокації у практичних музейних експозиціях

7.4. Музейні Big Data: збір та переваги

7.5. Технології залучення молоді до музеїв

7.6. Підтримка залучення відвідувачів за допомогою гейміфікації в музеях та художніх галереях

7.7. Технології знаходяться на передньому плані модернізації музеїв

Діяльність сучасних підприємств будь-якої сфери спирається на усталені процедури функціонування в інформаційному середовищі. Окремі аспекти діяльності підприємств у сфері виробництва та сфери послуг в інформаційному середовищі дещо різняться. Якщо для підприємств сфери виробництва важливість інформаційних систем зумовлена необхідністю обліку практично всіх видів робіт та видів діяльності, починаючи від бухгалтерського обліку, фінансово-аналітичних розрахунків, запасів товарно-матеріальних цінностей, розрахунків виробничих програм, виробничих потужностей, обсягів постачання та обсягів збуту продукції, то для підприємств сфери послуг така сфера застосування є дещо ширшою.

Аналогічно з процесами виробництва підприємства сфери послуг продають послуги. Інформаційні системи також застосовуються з метою ведення бухгалтерського обліку, фінансово-аналітичних розрахунків, розрахунку максимальних можливостей обсягу надання послуг, розрахунків започаткування нових проектів, але крім цього такі підприємства можуть використовувати інформаційні системи в якості основи своєї аутсорсингової діяльності, маркетингової, рекламної діяльності. Практично всі підприємства сфери послуг знаходять своїх замовників та споживачів в інформаційних мережах. Це стосується діяльності інформаційних корпорацій, високотехнологічних корпорацій інших сфер, підприємств дизайну, архітектурних бюро і, безумовно, туристичних підприємств.

Музеї не є виключенням. Вони використовують можливості інформаційних систем перш за все з метою залучення клієнтів. На сайтах музеїв та галерей, ми можемо знайти детальну інформацію щодо можливості надання туристичних послуг, особливості екскурсійних програм, термінів надання послуг, цінову політику, програми знижок та акції, описи експонатів, екскурсій, способів доставки туристів до місць відвідування, особливості кліматичних умов, історію країни перебування мандрівника, її культуру, демографічний склад населення тощо.

Весь комплекс чинників, який пов'язує діяльність музеїв, надає змогу стверджувати, що інформаційні процеси є складовою стратегічного управління ними. В процесі управління підприємством інформаційні технології вирішують задачі управління ресурсами і контролінгу. Зокрема, в процесі управління ресурсами використання інформаційних технологій спрямоване на зниження витрат по управлінню взаєминами з клієнтами. Завдання управління вирішується на основі інформації, поповнення якої, на нашу думку, відбувається в процесі виконання конкретних господарських операцій, що відносяться до різних напрямів діяльності. Впровадження інформаційних технологій також дозволяє вирішувати завдання, що виникають на всіх стадіях контролінгу: у фінансовому управлінні, управлінні персоналом, адмініструванні. Як ми вже відзначали, для музеїв велике значення має вирішення питань комплексу маркетингу.

Для того, щоб донести до споживача інформацію про запропоновані набори послуг в повному обсязі, музеї традиційно широко використовують загальноприйняті підходи. Використовувані підходи найчастіше пов'язані: з розміщенням реклами (в засобах масової інформації, рекламних виданнях і буклетах, каталогах, на носіях зовнішньої реклами, прямих поштових відправленнях) тощо.

Основним сучасним інструментом, що визначає напрямок розвитку музеїв, виступає Інтернет. З огляду на той факт, що Інтернет в епоху бурхливого розвитку і широкого поширення технічних засобів є найбільш доступним засобом отримання (збору, обробки, зберігання, передачі, використання) інформації для більшої частини населення світу, та й способом доставки корисної інформації до користувача, 99% музеїв використовують його у відповідності до своїх стратегічних планів і можливостей.

У музейній сфері розвинених країн активно проводяться музеологічні дослідження задля визначення чільних напрямів музейної справи в сучасному середовищі, акцентування вагомості інтерактивності як засобу розвитку музейного закладу, окреслення різних шляхів взаємодії музеїв, зокрема створення мережі, що охоплює музеї різних рівнів і типів: національні, регіональні, місцеві.

7.1. Інтерактивні технології у музеях

Музеї по всьому світу досягають зрілості і все більше майданчиків розуміють, як сучасні музейні технології покращують враження відвідувачів. За даними глобального інтернет-видання музейного сектору Museums + Heritage Advisor, технології, які стають стандартом у музеях та об'єктах культурної спадщини, включають такі інновації, як проекційне картографування, бінауральні технології, голографічні дисплеї, безконтактні пожертвування, гідри через програми, VR та навіть технології потоку відвідувачів. Хоча більшість цих технологій безпосередньо впливають на враження відвідувачів, геолокаційний аналіз, такий як технологія потоку відвідувачів, допомагає музеям зрозуміти, як відвідувачі взаємодіють із експонатами та переміщаються територією будівлі. Зібрані дані показують, що експонати найбільше залучають відвідувачів, і ця інформація допомагає створити враження, які змусять відвідувачів повертатися.

Справді, геолокаційні технології можуть багато чого запропонувати музейній індустрії, оскільки розуміння того, що приваблює вашу аудиторію, життєво важливе для підтримки стійкості та актуальності музейної індустрії.

Технології інтерактивного музею

Для відвідувачів орієнтуватися у великих музеях та галереях часто може бути грою в угадайку без відповідних інструментів. Що, якби ми сказали вам, що існує технологія, яка допомагає відвідувачам орієнтуватися у вашому просторі, допомагає створювати цікаві експонати, досягає цілей зі збирання коштів та приваблює більше людей? Технологічні рішення, засновані на визначенні місця розташування, що використовуються в музеях, можуть зробити це та багато іншого.

Найбільші розробники, які орієнтуються музейну індустрію, перебувають у елітному секторі, коли це стосується технологій

позиціонування. Це інноваційне рішення, яке не потребує маяків Bluetooth, зовнішнього Wi-Fi або обладнання.

Передові рішення для внутрішньої навігації можуть допомогти забезпечити інтерактивний, без маяків спосіб навігації, що допомагає спрямовувати відвідувачів галерей та музеїв за допомогою високоточної технології місцезнаходження в приміщенні. При вході в музей відвідувачі просто сканують QR-код, щоб отримати доступ до спеціалізованого додатку, який надає їм всю інформацію, необхідну для більш індивідуального досвіду.

Знайомство з відвідувачами

Крім того, музеї можуть використовувати повідомлення на основі розташування та поведінки, а також інформацію про місцезнаходження в режимі реального часу, щоб надсилати персональні вітальні повідомлення відвідувачам, продавати супутні товари в магазинах подарунків та отримувати цінні відгуки. Є можливість знайомства зі своїми відвідувачами, використовуючи дані в режимі реального часу, щоб зрозуміти, що їх найбільше цікавить. Це дає можливість курирувати експонати, які вони дійсно хочуть побачити відвідувачі, заощаджуючи час та гроші та одночасно підвищуючи враження відвідувачів.

Інноваційні технології зробили революцію у роботі музеїв у 21 столітті. Цифрові інструменти та маркетингові рішення використовуються для створення найсучасніших вражень для відвідувачів. Музеї також використовують інноваційні технології для оптимізації своєї діяльності та підвищення її рентабельності.

Завдяки технологіям відвідувачі можуть досліджувати експонати та взаємодіяти з ними так, як раніше було неможливо собі уявити. Завдяки цифровим картографічним рішенням музеї можуть надати відвідувачам зручність навігації. Крім того, доступ до відповідного контенту можна отримати без використання зовнішнього обладнання. Це може допомогти покращити враження відвідувачів, надаючи інтерактивний спосіб вивчення музею.

Крім того, рішення для внутрішньої навігації можуть надавати відвідувачам детальну інформацію щодо кожного експонату під час переміщення музеєм. Це дозволить їм дізнатися більше про артефакти та їхню історію в захоплюючій формі. За допомогою цих технологій музеї можуть створювати унікальні враження для своїх відвідувачів, що відповідають їхнім інтересам та уподобанням.

Реакція на запити відвідувачів

Тенденції в музейних технологіях вказують на те, що музеї використовують інноваційні технології для підвищення якості обслуговування відвідувачів. Музеї часто вважалися традиційними у своєму підході, але ситуація змінюється. Тепер проводяться належні дослідження того, на що чекає конкретна група людей, коли вони приходять до музею, щоб справити набагато більший ефект. Технології займають центральне місце, оцифровуючи цей досвід. Крім того, що технології більш безпечні (оскільки клієнти можуть використовувати свої власні мобільні пристрої), вони включають безліч корисної інформації.

Музеї повинні приносити додаткову користь відвідувачам, а інноваційні технології — ідеальний спосіб зробити це. Інноваційні технології надають програми, які дозволяють отримати уявлення про те, що можна побачити, зробити та купити.

Економічні рішення перетворюють музеї та інші об'єкти на ефективно керовані простори, покращуючи якість обслуговування та забезпечуючи безпеку відвідувачів та персоналу. Зробити музей місцем, яке не можна пропустити за допомогою інноваційної музейної технології – завдання керівництва кожного музею.

7.2. Музеї просто неба за допомогою геолокаційних технологій

Поліпшення враження від музеїв просто неба

Музеї, безперечно, є одними з найцікавіших місць для відвідування. Коли вони також «зносять стіни» і влаштовують виставки на відкритому повітрі, фактор крутості подвоюється. Будь то блукання лабіринтами, похід у пошуках художніх інсталяцій або просто проведення часу на свіжому повітрі, розслабляючись серед артефактів, ви не захочете, щоб ваші відвідувачі нічого пропустили – і саме тут технологія позиціонування може вплинути на покращення зовнішнього вигляду.

Мистецтво навігації

Щоб оцінити переваги технологій визначення місця розташування в музейних просторах просто неба, важливо розуміти навігацію на відкритому повітрі. Вона передбачає використання різних технологій, інструментів та методів для визначення та управління місцем розташування та переміщення людей на відкритому повітрі. Його мета — допомогти людям дістатися бажаних місць чи дослідити незнайомі відкриті простори. Навігаційні

системи для музеїв також можуть використовувати додаткові функції для покращення навігації, наприклад:

- ✓ карти та планування маршруту;
- ✓ покрокові інструкції;
- ✓ аналітика в реальному часі;
- ✓ пошук визначних пам'яток;
- ✓ оффлайн навігація;
- ✓ керівництво;
- ✓ використання інтерактивних карток;
- ✓ оновлення розташування в режимі реального часу;
- ✓ контекстна інформація;
- ✓ аудіогіди;
- ✓ поліпшення доповненої реальності (RI);
- ✓ гейміфікація та інтерактивні завдання;
- ✓ безпека та екстрена допомога;
- ✓ потенціал для підвищення досвіду.

Рис. 7.1 – Скульптура в парку скульптур Музею сучасного мистецтва Луїзіани, Данії

Музеї у всьому світі все частіше використовують свої відкриті простори для залучення відвідувачів. Фактично, деякі музеї розташовані строго «під відкритим небом», тобто їх інсталяції

переважно розташовані зовні. Наприклад, у Музеї сучасного мистецтва Луїзіани (LMMA) у Данії є парк скульптур із 60 скульптурами, які не можна пропустити, які додають чарівну візуальну привабливість на свіжому повітрі. Але уявіть, як враження можна покращити за допомогою вуличної цифрової карти та навігаційної системи, які будуть вести відвідувачів по простору, інформуючи їх та спрямовуючи їх на правильний шлях, щоб максимально використати їхнє відвідування. Вони могли б отримати доступ до інформації про творців творів та про те, як кожен твір інтегрується з іншими. Карта також може надавати додаткову інформацію про кожну частину, щоб покращити загальне враження користувача/відвідувача.

Навігація великими площами

Серед тосканських пагорбів Італії заховано ще один творчий музейний художній простір просто неба. У саду Таро представлено 22 величезні скульптури, засновані на колоді Таро, розкидані на значній площі 14 акрів. Дітище французького художника Нікі де Сен-Фалль, Сад Таро сповнений міфічних істот, таких як морська чудовисько, богині та інші істоти незвичайних форм, кольорів та перебільшених пропорцій. Хоча на веб-сайті саду пропонується творча інтерактивна карта, уявіть, наскільки простіше було б побачити великомасштабні скульптури за допомогою технологій, що базуються на визначенні розташування.

Відвідувачі могли розпочати свою подорож з того моменту, як знайшли місце для паркування, закріпивши його на карті, щоб його можна було легко знайти після відвідин. Повідомлення в реальному часі можуть вітати відвідувачів саду, а геозони можуть викликати появу інформації про кожну скульптуру, з якою стикаються відвідувачі. Маючи 14 акрів території, яку слід дослідити, було б також розумно знайти найближчі туалети і, можливо, місця, де можна зупинитися, щоб випити холодний напій та/або перекусити. Наявність навігаційної карти корисна у багатьох відношеннях!

Уявіть також, як технологія місцезнаходження може покращити поїздку в Художній музей Родена в Парижі, де союз мистецтва і природи знаходиться у своїй стихії. У великому музеї також є Сад скульптур, який демонструє таланти Родена в оазі спокою площею сім акрів у центрі галасливого «Міста Світла». Завдяки технології визначення місця розташування, що використовується в такому

просторі, відвідувачі можуть бути оснащені картою навігації всередині та зовні, щоб легко переміщатися з вулиці до приміщення. Завдяки точному розташуванню всіх вуличних скульптур, доступному в додатку для пошуку на мобільних пристроях, відвідувачі могли вибирати, які твори вони хотіли б побачити в першу чергу, і як знайти найпростіший спосіб побачити ті, які їм сподобаються найбільше. Вони зможуть отримувати в режимі реального часу повідомлення про знижки в магазинах і в сувенірних магазинах і про те, що їх може зацікавити, щоб забрати додому на згадку. Можливо, це копія «Мислителя». Сім'ї з маленькими дітьми можуть планувати свої відвідування та мати доступ до туалетів та пеленальних столиків. Відвідувачі з обмеженими можливостями також знатимуть, де знайти доступні місця та послуги.

Рис. 7.2 –Химерна скульптура Нікі де Сен-Фалль у Саду Таро у Тоскані, Італія

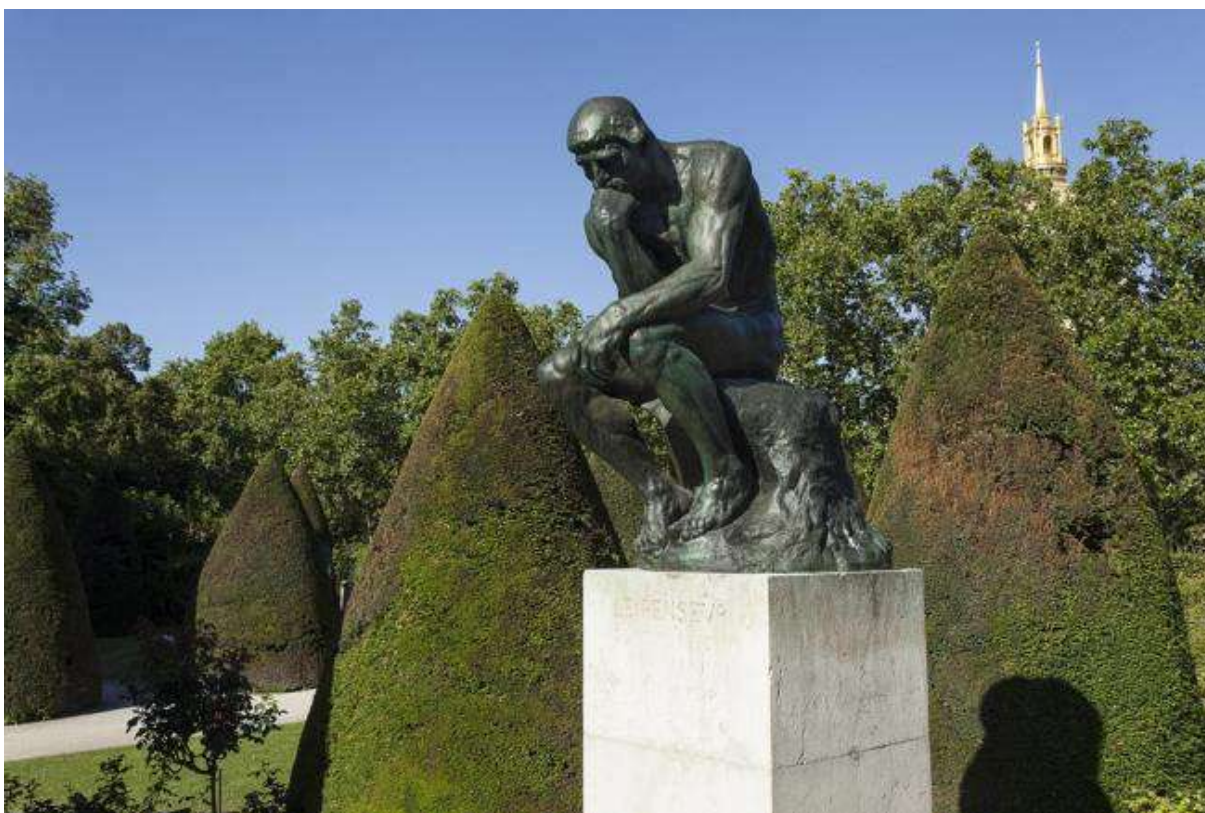
Зробити це простіше за стінами

Карта навігації всередині та зовні приміщень може виявитися надзвичайно корисною для музеїв з експозиціями просто неба наступним чином:

Орієнтація. Цифрова карта відкритого простору дає відвідувачам візуальний огляд всього відкритого простору, дозволяючи їм зрозуміти планування, знайти різноманітні експонати та відповідним чином спланувати відвідини.

Навігація. Цифрові карти, які працюють на відкритому повітрі, можуть включати чіткі стежки, маршрути або стежки, що ведуть відвідувачів від однієї виставки до іншої, допомагаючи їм ефективно орієнтуватися та не пропустити нічого, що, безумовно, підвищує фактор задоволення.

Інформація та контент. Дорожня карта може включати додаткові цікаві факти про експонати просто неба, а також будь-яку історію, пов'язану з ними. Відвідувачі залучаються більше, коли вони знають більше про те, що вони бачать, що зрештою забезпечує набагато багатший досвід.

Рис. 7.3 – «Мислитель» Родена в Саду скульптур Музею мистецтв Родена, Париж

Крапки інтересу. На цифровій карті можна виділити цікаві місця на виставках просто неба, такі як відомі скульптури, інтерактивні інсталяції та пам'ятки. Люди схильні витратити більше часу на вивчення експонатів, коли вони мають більше деталей.

Інтеграція із внутрішніми експонатами. Можуть бути випадки, коли установка на свіжому повітрі збігається з установкою в приміщенні. Карта навігації може забезпечити плавний перехід від перегляду на відкритому повітрі до перегляду в приміщенні, вказуючи стежки чи напрямки, які ведуть відвідувачів до відповідних експонатів у приміщенні. Який згуртований музейний досвід!

Послуги відвідувачів. Карта навігації може містити інформацію про послуги у відкритому центрі, таких як туалети, місця для сидіння та відпочинку, місця для пікніка або магазини їжі. Таким чином, відвідувачі можуть планувати свої перерви так, щоб максимально використати час, проведений на свіжому повітрі.

Підвищення. Шляхова карта безцінна для музею, якщо її використання включає рекламу. Він може продемонструвати різноманітність експонатів на відкритому повітрі, щоб спонукати відвідувачів вивчити їх. Його можна розповсюджувати в Інтернеті, у брошурах або виставляти на видному місці у музейних приміщеннях, щоб підвищити обізнаність та викликати інтерес.

Очевидно, що технологія місцезнаходження може покращити якість музейного обслуговування як на відкритому повітрі, так і в приміщенні, і передова технологія позиціонування Mapsted на відкритому повітрі та в приміщенні є найкращою системою для вирішення цього завдання. Ця гнучка структура забезпечує плавну навігацію всередині та зовні приміщення та не вимагає використання маяків Bluetooth, зовнішнього Wi-Fi або додаткового зовнішнього обладнання. Це означає, що економію на витратах на встановлення та обслуговування. Більше того, Mapsted працює будь-де. Розробники технології позиціонування Mapsted безкоштовно демонструють обладнання та можливості того, як можна покращити враження відвідувачів від музею як у приміщенні, так і на відкритому повітрі, і водночас рекламувати свою дестинацію.

7.3. Інтерактивні виставки: роль геолокації у практичних музейних експозиціях

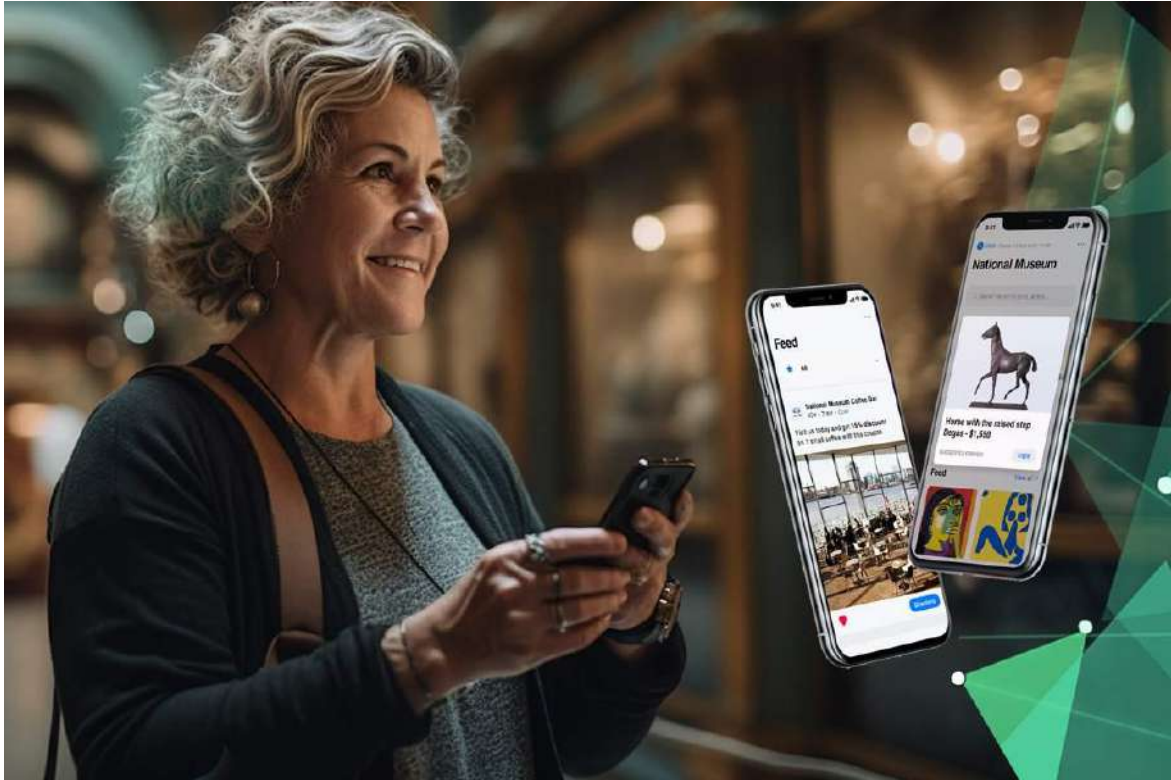
Інтерактивні музейні експонати

Музеї, як та інші галузі, стають свідками масового проникнення контекстно-залежних технологій. Цей термін все частіше обговорюється в музейних колах через його вирішальну роль у стимулюванні інновацій та підтримці актуальності у цій галузі. Поняття контекстно-залежна технологія відноситься до систем та додатків, які здатні збирати та аналізувати контекстну інформацію з навколишнього середовища та використовувати її для адаптації та надання користувачам персоналізованого досвіду чи послуг. Ця технологія враховує різні фактори, такі як розташування користувача, переваги, поведінка, час та навколишні умови для надання актуальної та адаптованої інформації або функцій. Використовуючи датчики, аналіз даних та алгоритми машинного навчання, контекстно-залежна технологія покращує взаємодію з користувачем, динамічно коригуючи його поведінку залежно від конкретного контексту, в якому вона розгортається. Це дозволяє створювати інтелектуальні та адаптивні системи, які можуть передбачати потреби користувачів, оптимізувати ресурси та покращувати загальний користувацький досвід.

Додатки для музеїв

У контексті музеїв ця технологічна інновація перевершує можливості традиційних програм для інтерактивних гідів, які часто вимагають ручного втручання для запуску функцій. На відміну від автономних додатків, установка яких складна, контекстно-залежна технологія легко інтегрується, дозволяючи відвідувачам музею отримувати доступ до ретельно підібраного та персоналізованого мультимедійного контенту та інтерактивних музейних експонатів залежно від їхньої близькості до експонатів та їхньої подорожі в реальному часі. Лідерами в цій галузі є новатори в галузі геолокаційних технологій, такі як Mapsted, чия новаторська концепція спрямована на покращення музейного досвіду за рахунок розширення кордонів мобільних програм, приносячи користь як відвідувачам, так і менеджерам музеїв. Хоча ця технологія контекстуалізує досвід відвідувачів, вона також виконує автоматизовані функції контекстно-залежного управління, такі як

регулювання руху, моніторинг зайнятості, інтелектуальне укомплектування музею персоналом та надання повідомлень про події в режимі реального часу. Ці досягнення спрямовані на те, щоб зробити музеї більш привабливими та безпечними.

Переосмислення геолокації: звільнення від залежності від GPS

Останнім часом відбулося зрушення в переконанні, що реалізація позиціонування всередині приміщень неможлива без протоколів зв'язку і, що найважливіше, GPS. Однак це сприйняття змінилося з появою Інтернет-речей (IoT) та смартфонів, оснащених датчиками. В даний час підключені пристрої IoT на обмежених територіях розширюють зону покриття ефективно усуваючи мертві зони сигналу. Більш того, IoT підвищує видимість пристроїв у мережі та полегшує обмін даними. Саме тут метод злиття датчиків стає важливим. Використовуючи штучний інтелект, дані можна ефективно організувати та інтерпретувати за допомогою алгоритмів, що прискорює ухвалення рішень на основі даних. Для відвідувачів дані про їх місцезнаходження можуть запускати персоналізований мобільний контент, пов'язаний з прилеглими експонатами, або навіть захоплюючу аудіовізуальну презентацію, якщо надаються пристрої віртуальної реальності. З іншого боку, керівництво може отримати

вигоду з безперервного потоку анонімних даних про місцезнаходження, отримані від краудсорсингу, щоб миттєво приймати рішення щодо управління об'єктом. Крім того, дані геолокації можна додатково деталізувати, щоб отримати закономірності використання приміщень, найбільш відвідувані виставки та іншу цінну інформацію, яка залишилася б прихованою без шару розташування.

Поліпшене виявлення розташування

Геолокація спрямована насамперед на анімацію експонатів та покращення взаємодії з ними людей. Сприяючи більшій взаємодії, геолокація виходить за рамки простого вдиху життя у дисплеї. Це стимулює інтерес до артефактів, творів мистецтва та експонатів віртуальної реальності, підвищуючи обізнаність та хвилювання. Передача знань протягом усієї подорожі — це не лише особливість використання технології геолокації, вона також руйнує бар'єри, що заважають відвідувачам відкрито познайомитись із музеєм.

Інтерактивна навігація

Чи можна переміщатися приміщеннями без Wi-Fi, Bluetooth чи GPS? Рішення полягає у ефективному використанні даних геолокації. Музеї можуть надати відвідувачам актуальну інформацію про місцезнаходження, тому заблукати стає проблемою минулого. Основні функції рішень для внутрішньої навігації, таких як Mapsted, включають контекстне дослідження, покрокові інструкції та сповіщення в реальному часі. Більше того, геолокація відіграє життєво важливу роль у виборі найбезпечніших маршрутів для відвідувачів під час надзвичайних ситуацій, ставлячи їхній добробут на перше місце.

AR-досвід

Коли геолокація та технології доповненої реальності (AR) поєднуються, до фізичних експонатів можна додати додатковий вимір інформації та інтерактивності. Відвідувачам просто потрібно направити свої пристрої на експонати, щоб миттєво отримати контекстну та персоналізовану спливаючу інформацію, що супроводжується аудіовізуальними елементами, якщо це можна застосувати. Будь то інформація про культуру або особливості мови, ви можете бути впевнені, що дана інформація адаптована до індивідуальних уподобань.

Гейміфікація

Без двосторонньої взаємодії музеї часто можуть сприйматися як нудні. Тим не менш, щоб надати атмосферу азарту, відвідувачам можна запропонувати взяти участь у спільних заходах, пов'язаних з місцем розташування, таких як полювання за сміттям, вікторини та головоломки. Ці захоплюючі заняття не лише підкреслюють винагороду та визнання за вирішення проблем, а й підвищують загальну освітню цінність. Об'єднавши гру та педагогіку, музеї можуть створити стимулюючу середу.

Підвищення доступності

Дані про розташування можуть покращити доступність музеїв, пропонуючи аудіоописи, переклади на мову жестів або субтитри для експонатів, щоб відвідувачі з порушеннями зору або слуху могли повною мірою брати участь у процесі пізнання. Функції доступності на основі геолокації сприяють інклюзивності та створюють більш гостинне середовище для всіх відвідувачів.

У майбутньому музеїв, використання технології геолокації стане ключем до того, щоб залишатися актуальними та залучати молоде покоління, яке віддає перевагу захоплюючому та інклюзивному досвіду, який втілює мистецтво в життя, як ніколи раніше. Безпосереднім експертом із картографічних рішень безумовно є Mapsted. Як новаторська технологічна фірма, вона пропонує інноваційні геолокаційні рішення для музейної навігації, управління та аналітики. Що відрізняє Mapsted, то це безапаратний метод, який революціонує підхід музеїв до вирішення нагальних проблем. Більше ніяких перешкод, лише цілісні та інтуїтивно зрозумілі рішення, які легше розгортати та керувати.

7.4. Музейні Big Data: збір та переваги

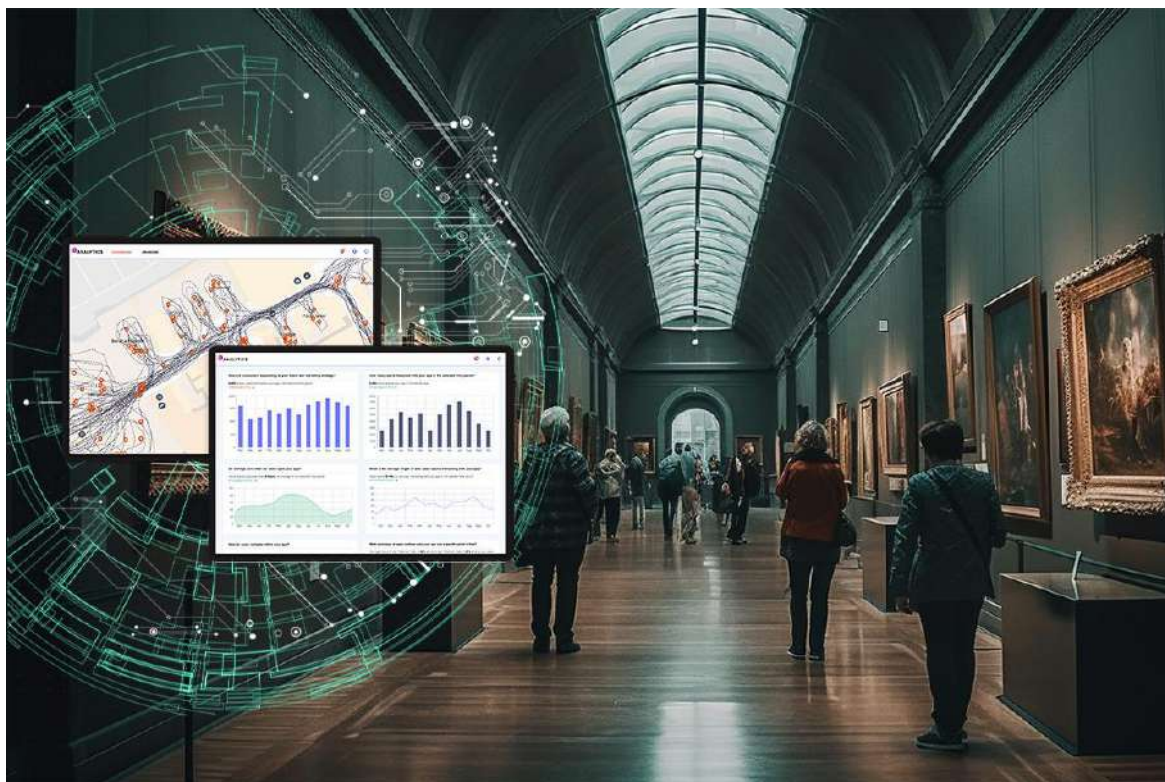
Сьогодні дані стали найціннішою валютою, оскільки вони надають важливу інформацію про клієнтів, необхідну підприємствам для покращення якості обслуговування. Однак отримання надто показових даних може бути утруднене через різні фактори. Іноді простого запиту достатньо, щоб люди відмовилися від своїх даних, тоді як в інших випадках потрібно більше зусиль, щоб переконати клієнтів, що збирання та обробка даних приносять їм користь. У будь-якому випадку збір поведінкових даних може виявитися дорогим з погляду продуктивного часу та втрачених можливостей. Ось чому Big Data стали такими важливими. У цьому параграфі ми

розглянемо роль, яку Big Data гратимуть у музеях майбутнього. Для початку важливо прояснити, чим є Big Data. Якщо ви власник малого бізнесу, який обслуговує клієнтів на рівні спільноти, відомості у вашій бізнес-базі даних не є Big Data. Однак для підприємства, подібного до Walmart, яке обробляє численні транзакції та сегментує тисячі складних наборів даних за хвилину, такі операції підпадають під сферу Big Data.

Ключові категорії даних, які забезпечують успіх музею

Big Data, які збираються в музеях, можуть відрізнятися в залежності від типу музею та мети збору даних. Ось деякі поширені типи Big Data, які збираються в музеях:

- ✓ *дані про відвідувачів*: сюди входить інформація про демографічні характеристики відвідувачів, їх інтереси, поведінку та відгуки.
- ✓ *дані колекції*: сюди входить інформація про музейні предмети, такі як їх походження, походження, стан та використання.
- ✓ *операційні дані*: сюди входить інформація про діяльність музею, така як бюджет, укомплектування персоналом, розклад та технічне обслуговування.
- ✓ *маркетингові дані*: сюди входить інформація про ефективність маркетингових кампаній та рекламних зусиль.
- ✓ *дані соціальних мереж*: сюди входить інформація про те, як відвідувачі взаємодіють із музеєм у соціальних мережах.

Таким чином, Big Data відносяться до величезного обсягу даних, що генеруються в результаті людської взаємодії на щогодинні або щоденні основі, які впливають на бізнес. У контексті музеїв ці дані можуть включати кількість відвідувачів, час перебування, точки доступу, активність у соціальних мережах (твіти, лайки, ріпости) та багато іншого. Такі дані важливі для глибшого розуміння закономірностей, кластерів та зв'язків між купами музейних даних. Робота з великими музейними даними потребує етичних міркувань, процесів та контексту як у фізичному, так і у цифровому світі, де взаємодіють відвідувачі музею. Тільки вирішуючи проблеми, які є важливими для відвідувачів та їх діяльності, музеї можуть розробити стратегічну основу для ефективного використання Big Data. Декілька музеїв успішно впровадили рішення для роботи з Big Data, щоб покращити свою роботу та підвищити якість обслуговування відвідувачів. Наприклад, **Метрополітен-музей у Нью-Йорку** використав Big Data для аналізу поведінки та уподобань відвідувачів, що призвело до створення персоналізованих аудіогідів для відвідувачів. **Британський музей у Лондоні** використав Big Data для оптимізації чисельності персоналу та скорочення часу очікування відвідувачів. **Національна галерея мистецтв у Вашингтоні, округ Колумбія**, використала Big Data для аналізу відгуків відвідувачів та покращення цифрових пропозицій музею.

Музеї впроваджують підходи на основі даних

Музеї все частіше застосовують підхід, що базується на даних, щоб покращити якість обслуговування відвідувачів, залучити більше відвідувачів та збільшити доходи. Вони використовують різні методи збору даних, такі як опитування, фокус-групи та технологічні підходи, такі як штрих-коди, електронне відстеження та Wi-Fi. Ці дані допомагають музеям навчати персонал, займатися бажаними виставками та оптимізувати свої витрати. Деякі музеї навіть інтегрують дані до своїх експонатів. Однак відсутність використання аналітики може поставити їх у не вигідне конкурентне становище. Використання апаратних технологій для збору та синтезу даних має свої недоліки, особливо для некомерційних організацій, таких як музеї.

За даними Американського альянсу музеїв (ААМ), лише невелика частина (10%) музеїв у США мають бюджети, що перевищують 15 мільйонів доларів. З іншого боку, значний відсоток музеїв (48%) мають бюджети від 500 000 до 2,9 мільйонів доларів. Більшість музеїв мають обмежені бюджети і не можуть вкладати значних коштів у експериментальні технології, такі як електронне відстеження, Wi-Fi та дороге обладнання. Крім того, серйозні проблеми створюють проблеми конфіденційності та необхідність підходу, заснованого на згоді. Щоб подолати ці перешкоди, Mapsted розробила безапаратне рішення для геолокаційної аналітики, яке дозволяє музеям використовувати дані, не впливаючи на їхні прибутки. Технологія Mapsted дає музеям доступ до цінних даних, які допомагають їм визначати найбажаніші експонати та оптимізувати потік відвідувачів для підвищення вражень. Платформа також дозволяє музеям створювати подорожі на основі даних, які з більшою ймовірністю будуть успішними. Платформа Mapsted включає три функції, що надають музеям цінну інформацію:

- ✓ зручна для користувача функція візуалізації *інформаційної панелі* дозволяє музеям аналізувати траєкторії користувачів, середній час відвідування, теплові карти кроків та аналіз маршрутів для планування успішної подорожі.
- ✓ *звіти та аналітична інформація* в режимі реального часу дозволяють музеям зберігати контроль над операціями, швидко реагуючи на тенденції, які виявляють дані.
- ✓ *прогнозуючі сповіщення* дозволяють музеям передбачати поведінку, наміри та потенційні проблеми, що дозволяє їм вживати запобіжних заходів.

Зрештою, Big Data = великі вигоди для музеїв та відвідувачів музеїв. Переваги збирання великих даних численні. Наприклад, музеї:

- ✓ *поліпшення досвіду користувача*: Big Data дозволяють музеям отримати більш глибоке розуміння поведінки, переваг і потреб відвідувачів. Це розуміння може допомогти музеям адаптувати свої пропозиції, щоб краще відповідати очікуванням відвідувачів.
- ✓ *залучення відвідувачів*. Аналізуючи дані про демографію, уподобання та поведінку відвідувачів, музеї можуть створювати цільові маркетингові кампанії для залучення нових відвідувачів та утримання існуючих.
- ✓ *збільшення доходів*. Аналізуючи дані про структуру витрат відвідувачів, музеї можуть оптимізувати свої стратегії ціноутворення, створювати ефективніші кампанії зі збору коштів та розвивати нові потоки доходів.
- ✓ *підвищення операційної ефективності*. Аналізуючи дані про музейну діяльність, такі як потік відвідувачів, популярність експонатів та рівень укомплектування персоналом, музеї можуть оптимізувати свої ресурси та підвищити загальну ефективність.
- ✓ *поліпшення експонатів*. Аналізуючи дані про популярність експонатів, залучення відвідувачів та відгуки, музеї можуть оптимізувати дизайн своїх виставок та створювати більш привабливі та інтерактивні експозиції.

Процес збирання великих музейних даних включає п'ять основних кроків:

1. *Визначення джерел*. Визначте, які джерела даних доступні та підходять для вашого аналізу. Це можуть бути записи відвідувачів, дані виставок, аналітика веб-сайту, фінансові звіти та багато іншого.

2. *Налаштування системи збирання даних*. Для ефективного збору даних необхідно налаштувати системи, які зможуть збирати та зберігати необхідні вам дані. Це може включати розробку форм збору даних, налаштування баз даних або використання інструментів аналізу даних.

3. *Аналіз даних*. Після того, як ви зберете дані, вам потрібно буде проаналізувати їх, щоб виявити ідеї та закономірності. Це може включати використання статистичного аналізу, інструментів візуалізації даних чи алгоритмів машинного навчання.

4. *Інтерпретація результатів.* Після того, як ви проаналізували дані, вам потрібно буде інтерпретувати результати, щоб зрозуміти, що вони означають для вашого музею. Це може включати визначення областей, в яких ви можете поліпшити якість обслуговування відвідувачів, оптимізувати операції або краще взаємодіяти зі своєю аудиторією.

5. *Дія.* На основі вашого аналізу та інтерпретації даних вживіть заходів щодо покращення музею. Це може включати в себе реалізацію нових програм, зміну схеми виставок або вдосконалення вашої маркетингової стратегії.

Технологія, що використовується в даний час для збору даних

Технологія RFID (Радіочастотна ідентифікація). Ця технологія використовується для відстеження музейних об'єктів та відстеження переміщень відвідувачів.

Системи зворотного зв'язку із відвідувачами. Ці системи збирають відгуки відвідувачів за допомогою опитувань, коментарів або інтерактивних кіосків.

Інструменти веб-аналітики. Ці інструменти відстежують активність відвідувачів на сайтах музеїв та соціальних мережах.

Системи управління колекціями. Ці системи допомагають музеям організувати свої колекції та керувати ними, включаючи каталогізацію та оцифрування.

Мобільні додатки. Ці програми надають відвідувачам інтерактивний досвід і можуть збирати дані про поведінку та уподобання відвідувачів.

Однак окремі переваги цих технологій посилюються за рахунок їх інтеграції з технологією позиціонування Mapsted. Як ми раніше зазначали, технологія Mapsted розроблена для збору контекстних даних, коли користувачі знаходяться поблизу точок інтересу (POI) та геозон. Це підвищує ефективність існуючих технологій, які музеї використовують для підвищення якості обслуговування відвідувачів, безпеки та операційної ефективності.

Використання Big Data у музеях стає все більш важливим для покращення загального враження відвідувачів, залучення більшої кількості відвідувачів, збільшення доходів, підвищення операційної ефективності та покращення експонатів. Для музеїв це стало найважливішим інструментом збереження конкурентоспроможності у сучасну цифрову епоху. За допомогою технологічної платформи Mapsted музеї можуть отримати цінну інформацію про поведінку та

уподобання відвідувачів, оптимізувати ресурси та створювати персоналізовані та привабливі враження для своїх відвідувачів.

7.5. Технології залучення молоді до музеїв

Музеї та галереї – фантастичні способи збагатити наше культурне розуміння та освіту. Взаємодіючи з молодшою аудиторією, ці установи можуть сприяти розвитку культурного розуміння та розуміння, що є ключем до створення різноманітного та інклюзивного суспільства. Музеї та галереї також потребують більшої кількості молодих відвідувачів для їхнього довгострокового успіху та стійкості. Зрештою, ці місця сповнені цікавих та пізнавальних експонатів, які пробуджують творчість та уяву та мають продовжувати надихати майбутні покоління. Отже, як ми можемо гарантувати, що молоді люди будуть у захваті від того, що можуть запропонувати музеї та галереї? Технології та молоде покоління нерозривно пов'язані, тому є сенс мати повне уявлення про те, які технології можна використовувати для залучення молоді до музеїв. Але спочатку окреслимо деякі перешкоди, з якими стикаються музеї, намагаючись залучити молодих людей до себе. То чому ж сьогодні музеї щосили намагаються залучити молодь? Ну, насправді тут є чимало чинників. Давайте подивимося ближче:

- ✓ *цифрові відволікаючі фактори.* Смартфони, соціальні мережі та відеоігри – це лише деякі з багатьох цифрових відволікаючих чинників, які змагаються за увагу молодих людей. Враховуючи таку велику конкуренцію за їхній час та енергію, не дивно, що музеї тонуть у цифровому шумі;
- ✓ *сприйняття музеїв як нудних.* Ні для кого не секрет, що багато молодих людей можуть знайти музеї нудними, старомодними або просто невідповідними їхнім інтересам. Вони можуть асоціювати ці місця з курними старими артефактами та сухими традиційними експозиціями, які просто не захоплюють їхню уяву;
- ✓ *відсутність залучення.* Було зазначено, деякі музеї піддаються критиці через те, що вони роблять досить для значного залучення відвідувачів. Без імерсивного та інтерактивного досвіду молодим людям може бути складно зрозуміти контент та по-справжньому оцінити те, що демонструється.

Технологічне рішення

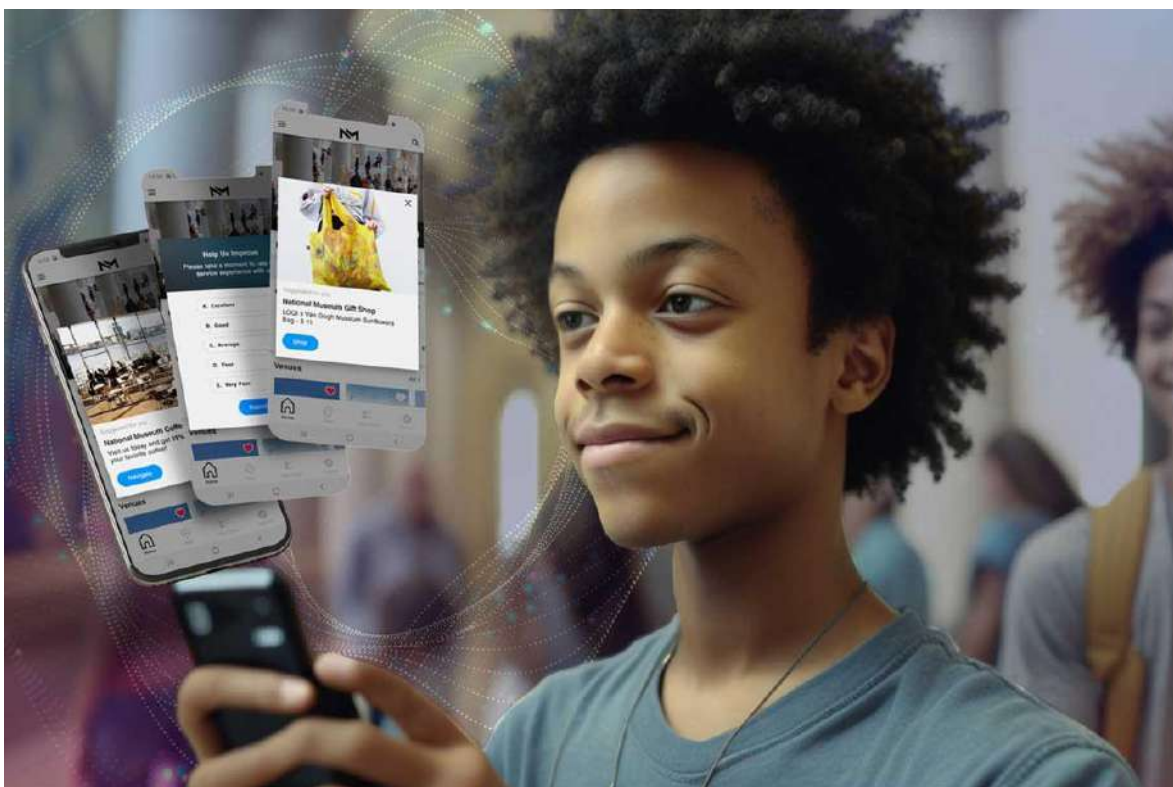
Використання технологій визначення місцезнаходження для залучення молоді до музеїв та галерей — ідея не свіжа. Це може надати відвідувачам, особливо молоді, більш персоналізований та інтерактивний досвід, що зробить їх візит більш цікавим та незабутнім. Ось кілька способів досягти цього:

- ✓ *мобільні програми.* В даний час безліч музеїв та галерей використовують передові мобільні технології, щоб запропонувати своїм відвідувачам незабутні враження. За допомогою геолокаційних програм відвідувачі можуть легко переміщатися експонатами, оскільки ці програми надають їм інтерактивні карти, аудіогіди і навіть можливості доповненої реальності. Включивши ці особливості до свого візиту, відвідувачі можуть зануритися в експонати та отримати глибше розуміння та оцінку виставлених робіт.
- ✓ *промоакції на основі геолокації.* Чи знаєте ви, що музеї та галереї використовують технології місцезнаходження, щоб пропонувати відвідувачам вигідні пропозиції та рекламні акції? Наприклад, уявіть, що ви гуляєте музеєм і раптово отримуєте на смартфон доброзичливе push-повідомлення з пропозицією знижки на вхід. Досить круто, правда? Використовуючи технології місцезнаходження, музеї можуть стимулювати відвідувачів заходити на їх виставки та вивчати їх за допомогою фантастичних пропозицій.
- ✓ *ігри, засновані на місцезнаходження:* музеї та галереї, тепер можуть використовувати технологію визначення місцезнаходження для створення інтерактивних ігор, які піднімають враження відвідувачів на новий рівень. Уявіть собі, що ви вирушаєте на пошуки скарбів, де відвідувачі повинні переміщатися музеєм у пошуках конкретних експонатів, а смартфон допомагає їм на цьому шляху за допомогою підказок, заснованих на місцезнаходження. Додаючи такого роду інтерактивні ігри, музеї можуть спонукати відвідувачів дослідити експонати в захоплюючій і захоплюючій формі, що в кінцевому підсумку створює враження, що запам'ятовуються.
- ✓ *навігація:* музеї та галереї тепер використовують технології місцезнаходження, щоб запропонувати відвідувачам більш простий та оптимізований спосіб пошуку шляху. Завдяки інтерактивним картам, на яких позначені конкретні експонати

та вказані маршрути до них, вони тепер можуть переміщатися музеєм як професіонали. Неважливо, чи є ваші відвідувачі досвідченими відвідувачами музеїв чи новачками, інструменти місцезнаходження можуть допомогти їм отримати максимальну віддачу від відвідування, спрощуючи пошук та вивчення експонатів, які їм цікаві, найбільше цікавять.

Спроби подолати розрив поколінь

Зміни у програмних продуктах більшості компаній з розробки та впровадження спеціалізованих систем для музеїв зосереджені на трьох фундаментальних сферах: плануванні, налаштуванні та досвіді. Було виявлено, що музеям не вистачає комплексного вирішення для існуючих багатогранних проблем, які ускладнюють навігацію та споживання інформації, що зрештою заважає молодим людям повною мірою брати участь у музеї та отримувати від нього задоволення. На сьогоднішній день знайдено просте рішення, яке встановлює галузеві стандарти, випереджаючи всі інші варіанти. Воно включає набір комплексних функцій:

- ✓ *інтерактивна картка* (Інтернет, мобільний телефон, кіоск). Інтерактивні карти надають відвідувачам повне уявлення про місце проведення, дозволяючи їм планувати свою подорож за

допомогою смартфонів, Інтернету чи кіосків, без будь-яких компромісів під час відвідування музею. Карти легко налаштовуються і можуть бути змінені «на льоту», відображаючи зміни в реальному часі та гарантуючи, що відвідувачам завжди буде надана найактуальніша інформація на початку їхньої подорожі.

- ✓ *внутрішня навігація та навігація Blue-Dot*. Навігація по синім точкам, що забезпечується інтегрованими платформами, корисна для прокладання курсу від паркування до конкретних визначних пам'яток і назад, позбавляючи відвідувачів від занепокоєння, якщо їм важко згадати орієнтири або ключові точки всередині або за межами будівлі музею або галереї. Це надійне рішення працює поетапно, служачи надійним путівником для відвідувачів після прибуття на місце відвідування.
- ✓ *розширений пошук*. Оскільки тисячі експонатів неможливо охопити за один день, функція розширеного пошуку відфільтровує артефакти, які можуть бути менш актуальними для інтересів відвідувачів, надаючи цифрову бібліотеку, в якій можна легко шукати, використовуючи прості фрази. Система, заснована на штучному інтелекті (ШІ), навіть пропонує пропозиції щодо оптимізації пошуку, завдяки чому відвідувачам стає ще простіше знайти те, що вони шукають.
- ✓ *функція «Що поруч»*. Відвідувачі музею мають можливість отримувати повідомлення про нові інсталяції залежно від їхньої близькості до експонатів. Ця функція гарантує, що вони не пропустять важливих виставок і матимуть можливість переглянути ті, які їм цікаві. Уявіть, що ви дізналися, що поруч із вами виставлена рідкісна картина. Як поціновувач мистецтва, відвідувач може вирушити на конкретну виставку, де виставлено мистецтво. Це заощаджує їм дорогоцінний час замість дотримуватися заздалегідь визначеного шляху.
- ✓ *поділитися місцем розташування*. Ця технологія призначена для задоволення потреб відвідувачів, які приходять до музею у різний час, щоб зустрітися зі своїми однолітками чи родиною. Завдяки функції обміну даними про місцезнаходження в режимі реального часу схвалені контакти можуть отримувати широкомовні повідомлення, що полегшує проведення зустрічей, а також забезпечує особисту безпеку, інформуючи

колег відвідувачів про їхнє місцезнаходження для швидкого реагування у надзвичайних ситуаціях.

- ✓ *гейміфікація всередині програми.* Використовуючи логіку винагороди та визнання, інноваційну технологію позиціонування можна застосовувати для гейміфікації в музеях, що призведе до більш персоналізованого та авантюрного досвіду. Це робить відвідувачів більш допитливими та прагнуть навчатися, не відвідуючи традиційні, найчастіше нудні екскурсії.

Нарешті, технології виявилися ефективним інструментом залучення молоді до музеїв та галерей. Технології можуть покращити якість відвідування музеїв за допомогою інтерактивних карт, навігації по синіх точках, розширених пошукових фільтрів, повідомлень у реальному часі та гейміфікації. Використовуючи технології таким чином, музеї та галереї можуть забезпечити більш привабливий, доступний та персоналізований досвід для відвідувачів, особливо для молодого покоління, яке розуміється на технологіях та цінує різноманітність та інклюзивність. Музеї та галереї поступово (залежно від наявності коштів) революціонізують методи взаємодії зі своєю молодю аудиторією, щоб забезпечити своє місце в епоху цифрових технологій, використовуючи інноваційні рішення для визначення місцезнаходження.

7.6. Підтримка залучення відвідувачів за допомогою гейміфікації в музеях та художніх галереях

Термін «музейна втома» був винайдений ще в 1930-х роках, коли дослідження показали, що інтерес відвідувачів музею до експонатів знижується в міру збільшення тривалості їхнього відвідування. Хоча причина цієї втоми вивчалася, точна причина не була знайдена, і, схоже, кожна людина має унікальний поріг сприйняття нової інформації та візуального досвіду. Тут ми розглянемо концепцію гейміфікації в музеях, її переваги та те, як вона використовується для залучення відвідувачів новими та цікавими способами.

У наш час технологій ці культурні центри також конкурують з ігровими системами та простими смартфонами, через які голови опускаються вниз, а концентрація уваги перебуває на рекордно низькому рівні. У результаті такі рішення, як гейміфікація, стали

популярнішими: дедалі більше музеїв та галерей вивчають способи включення ігрових елементів у музейний досвід. Додаючи ігрові функції, такі як випробування, нагороди та інтерактивні компоненти, музеї та галереї сподіваються надати відвідувачам більш захоплюючий, незабутній та захоплюючий досвід навчання, який спонукає їх залишатися довше та повертатися частіше.

Вивчення музейної гейміфікації: перетворення реальної діяльності на ігри

Коли інтелектуальні технології використовуються для перетворення простих завдань на ігри, це називається «гейміфікацією». Відмінним прикладом гейміфікації є весела вікторина, яка пропонується наприкінці відвідування музею.

Вікторина не лише перевіряє знання, а й дає відчуття досягнення за допомогою нагород, сертифікатів та значків за правильні відповіді. Завдяки гейміфікації закладу можуть створювати досвід користувача, що виходить за рамки інших технологій, таких як програми віртуальної реальності. Основними перевагами, які гейміфікація може запропонувати музеям виглядають таким чином:

- ✓ *підвищення залучення відвідувачів.* Гейміфікація спонукає відвідувачів брати участь у виставках та взаємодіяти з ними в інтерактивній та ігровій формі. Це викликає почуття задоволення і занурення у людей різного віку, що призводить

до незабутніх вражень, які відвідувачі з більшою ймовірністю запам'ятають.

- ✓ *розпалювання пристрасті до навчання.* Гейміфікація може подати освітній контент у захоплюючій та інтерактивній формі. Включивши гейміфікацію в експонати, музеї можуть покращити навчання відвідувачів та покращити збереження інформації.
- ✓ *залучення різноманітної аудиторії.* Гейміфікація може допомогти музеям залучити ширшу аудиторію, включаючи молодих відвідувачів та тих, кого традиційні експонати не цікавлять. Він також надає можливості людям із різними стилями навчання взаємодіяти з контентом.
- ✓ *максимізація часу перебування у музеї.* Гейміфікація може спонукати відвідувачів залишатися в музеї довше, вивчаючи інтерактивні експонати та беручи участь у іграх та змаганнях. Це може призвести до більш значних і незабутніх вражень для відвідувачів.
- ✓ *поглиблення розуміння музеями відвідувачів.* Використовуючи функції гейміфікації в рамках технологічної платформи, заснованої на визначенні розташування музеї, також можуть збирати цінну інформацію про відвідувачів, таку як рівень участі, рівень залучення та багато іншого. Інформація, отримана з цих даних, може бути використана для інформування майбутніх виставок та оптимізації ефективності роботи музею.

Фактори, які слід враховувати під час впровадження та використання гейміфікації в музеях.

Визнаючи, що деякі технологічні рішення швидкоплинні і можуть розглядатися як просто новинки, а не як цінні довгострокові функції, розробники безапаратних технологічних рішень на основі позиціонування, що включають можливості гейміфікації, підкреслюють необхідність ретельного розгляду при впровадженні технологій для досягнення конкретної мети в подорожі відвідувача. Замість того, щоб вибирати програмне забезпечення з одним рішенням, можна отримати максимальну віддачу від своїх музейних доларів за допомогою багатофункціонального рішення для геолокаційної розвідки. Провідні технологічні компанії змінили спосіб відвідування музеїв та навігації відвідувачів. Сучасні пакети програмного забезпечення розроблені, щоб зробити планування

відвідування музею легким та приємним. Однією з суттєвих переваг використання безапаратних технологій є те, що вони реалізуються без необхідності внесення змін до обладнання чи інфраструктури. В результаті музеї можуть легко інтегрувати програмне забезпечення у свою діяльність, не порушуючи при цьому фізичного простору. Різноманітні набори інструментів передбачають багато функцій, що покращують враження від відвідування музею. Наприклад, внутрішня навігаційна система використовує передові алгоритми та штучний інтелект, щоб допомогти відвідувачам легко пересуватися музеєм та досліджувати експонати у зручному для них темпі. Програмне забезпечення також включає інтерактивні функції, які вдихнуть життя в експонати. Від віртуальної реальності та мультимедійного контенту до інтерактивних вікторин та ігор. Ці технології дозволяють відвідувачам взаємодіяти з експонатами новими та захоплюючими способами. Більше того, інструменти аналізу даних пакетів дозволяють музеям отримувати цінну інформацію про поведінку відвідувачів, структуру трафіку та багато іншого. Ці дані можна використовувати для оптимізації роботи музею, підвищення задоволеності відвідувачів та покращення роботи музею. Коротше кажучи, провідні розробники пропонують музеям комплексне рішення для покращення вражень відвідувачів без дорогих модифікацій обладнання чи інфраструктури. А розширений набір інструментів дозволяє відвідувачам легко досліджувати та переміщатися музеями, одночасно надаючи музеям цінну інформацію для покращення їхньої роботи.

Хоча інтерес до музеїв та галерей серед любителів культури значно зріс після пандемії, ще невідомо, чи ці цифри залишаться стабільними без допомоги технологій. Зрештою, ключем до створення захоплюючого музейного враження є вибір правильної технології, що відповідає різноманітним потребам та перевагам відвідувачів. Хоча віртуальна реальність має своє місце у музейних експонатах, вона не є універсальним рішенням. Прийнявши гейміфікацію, музеї зможуть продовжувати залучати та захоплювати відвідувачів свіжими та інноваційними способами.

Створюючи привабливе середовище для відвідувачів різного віку, музеї зможуть викликати суспільний інтерес до своїх експонатів. За допомогою таких компаній, що спеціалізуються на розробці інноваційно-інформаційних продуктів, музеї можуть

відновити свою популярність до пандемії, не роблячи значних інвестицій і не набуваючи дорогих технологій.

7.7. Технології знаходяться на передньому плані модернізації музеїв

COVID-19 вплинув на музейний ландшафт безліччю способів. Пандемія змусила музеї закрити свої двері для публіки на кілька років, що мало вимірні економічні та емоційні наслідки. Але, як говорить старе прислів'я, «коли зачиняються одні двері, відчиняються інші двері можливостей». А для музеїв ця можливість включає цифровізацію, пропонуючи відвідувачам можливість віртуального відвідування музеїв, прослуховування подкастів та участі в прямих трансляціях. Тепер, коли музеї знову фізично відчинили свої двері, багато директорів мають чітке уявлення про те, як багато існує способів модернізувати музеї та досвід їхніх відвідувачів.

Дослідження музейних технологій

У 2021-2022 рр. близько 150 індивідуальних та кластерних музеїв у 39 країнах взяли участь в опитуванні віденської дослідницької та консультативної компанії Museum Booster. «Барометр музейних інновацій», що вийшов у результаті, докладно описує, як музеї у всьому світі використовують технології та цифровізацію до і після пандемії. Одне з питань стосувалося того, наскільки технології сприятимуть успіху музеїв у найближчі три роки. Результати були очевидними: майже 80% респондентів вважали нові технології важливими або надзвичайно важливими при розгляді того, як вести бізнес у майбутньому. Близько 70% респондентів заявили, що планують продовжувати розширювати використання веб– та/або мобільних додатків. Багато музеїв нині використовують платформи соціальних мереж, такі як Facebook, Twitter, YouTube та LinkedIn, проте лише 26% нині використовують цифрові інструменти для планування та/або курування виставок. Але надалі статистика опитувань також показує, що багато музеїв справді планують використовувати цифрові інструменти для курування чи планування виставок.

Методи модернізації музеїв

Результати опитування також показують, що музеї хочуть модернізувати свої приміщення. Але багатьом, можливо, знадобиться дорожня карта, щоб досягти цього. Проте найчастіше

використовуваними інструментами є відстеження відвідувачів у режимі реального часу, цифрові черги та розподіл часу, а також безконтактний контроль доступу. Цікаво, що коли адміністратори музеїв використовують аналітику даних, вони в основному використовують її для покращення якості обслуговування відвідувачів (71%) та оптимізації операцій. Пандемія ясно показала, що музеї мають бути гнучкими; їм необхідно мислити ширше, коли йдеться про технології та цифровий досвід за межами веб-сайтів, і розглядати технології як допомогу у стійкому досягненні своїх цілей, однією з яких є підвищення якості досвіду користувача. Підбиваючи підсумки опитування, Museum Booster цитує Томаса Коллінза, президента Фонду Барнса, який сказав: «Без цифрових пропозицій шляху назад до музеїв немає».

Допомога технологій

У галузі технологій позиціонування, призначених для перетворення музейного досвіду, відзначена нагородами інноваційна технологія Mapsted для музеїв пропонує масштабовані та точні безапаратні програми для позиціонування. Ці економічні інструменти перетворюють музеї та інші об'єкти на ефективно керовані простори, підвищуючи якість обслуговування і навіть допомагаючи забезпечити безпеку відвідувачів та персоналу. Технологія рішень для визначення місцезнаходження, що використовується в музеях, може допомогти

створювати виставки, які залучатимуть відвідувачів, досягатимуть цілей зі збору коштів та залучатимуть більше людей до музею. Провідні розробники технологій позиціонування знаходяться в елітному сегменті, коли йдеться про технологічні рішення без необхідності використання Wi-Fi, маяків Bluetooth або будь-якого зовнішнього обладнання. Команди досвідчених інженерів пропонують безліч додатків на додаток до навігації всередині приміщень. Багатьом відвідувачам складно орієнтуватися у великих музеях та галереях, знаходити експонати, які вони справді хочуть побачити. Без відповідних інструментів це може бути гра в угадайку. Удосконалені рішення для внутрішньої навігації, геолокаційного маркетингу та аналізу розташування в режимі реального часу можуть допомогти надати інтерактивний, без маячків спосіб навігації, що допомагає спрямовувати відвідувачів за допомогою високоточної технології позиціонування в приміщенні. При вході до музею відвідувачі можуть завантажити спеціалізовану програму, що надає їм всю необхідну інформацію, щоб отримати максимально індивідуальний досвід відвідування музею.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність інтерактивного музею?
2. Які типи інноваційних технологій використовують музеї?
3. Які функції для покращення навігації Вам відомі?
4. Розкрийте особливості геолокаційних технологій.
5. Розкрийте сутність контекстно-залежної технології.
6. Що дають інтерактивні виставки відвідувачам і музеям?
7. Яким чином відбувається процес збору музейних Big Data та в чому полягають переваги цієї технології?
8. Для чого в музеях та художніх галереях потрібно використовувати гейміфікацію?
9. Як можна подолати розрив поколінь серед відвідувачів музеїв?
10. У чому переваги безапаратних програм для позиціонування?

РОЗДІЛ VIII. НАЙВІДОМІШІ МУЗЕЇ (ГАЛЕРЕЇ) СВІТУ

8.1. Музеї, які демонструють шедеври світового мистецтва

8.2. Музеї, що передають відвідувачам світову культуру

8.3. Історичні музеї світу

Для більшості країн світу сфера культури вважається не тільки соціокультурною складовою в житті суспільства, а й являє собою важливий чинник соціально-економічного розвитку, розглядається як один із чинників формування конкурентоспроможності країни в сучасному глобалізованому світі. На культуру дивляться як на складову в розв'язанні економічних, політичних і соціальних проблем.

Музеї виступають багатofункціональними закладами соціальної інформації, які призначені для збереження культурно-історичних і природничо-наукових цінностей, накопичення та поширення знань через вивчення і демонстрацію унікальних пам'яток матеріальної культури. Міжнародна рада музеїв (ICOM), Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), Панєвропейська федерація культурної спадщини (Europa Nostra) координують зусилля країн з проблем використання музеїв, пам'яток історії та культури в туризмі в Європі та світі в цілому, що сприяє соціокультурному та економічному розвитку країн і регіонів, розвиває міжкультурний діалог. Моральний кодекс музеїв ICOM стверджує, що чільне призначення музейних закладів – надавати послуги суспільству.

Зарубіжні музеї ведуть пошук свого місця в багатоманітному культурному просторі. Музеї перетворюються на важливі осередки освіти і навчання, оскільки саме вони забезпечують доступ до національної культурної та природної спадщини людям різного фаху та віку. Вагомість цієї ролі базується на спроможності музеїв надавати громадськості інтерактивну, предметну та ідейну платформи для глибшого пізнання своєї етнічної ідентичності, нації та всього світу. Музеї та культурні установи приваблюють людей досліджувати нові культури та теми за допомогою ретельно підібраних колекцій та трансцендентних виставок. Для тих, хто вважає музей нудним, настав час подумати ще раз. Галереї у всіх куточках світу, від Сенегалу до Японії, опанували мистецтво створення захоплюючих виставок з мистецтва, історії та культури, які можуть змінити думку будь-якого скептика. Хоча тематика може змінюватись від місця до місця, найкращі музеї світу змушують відвідувачів інакше думати про

суспільство. Додатковим бонусом є те, що багато з цих музеїв також відомі своїми неймовірними ресторанами та пишними краєвидами, що робить день у музеї максимально насиченим.

У цьому розділі ми пропонуємо ознайомитися з найпопулярнішими та найвидатнішими музеями світу, які розкривають нам історію людства, його культуру й бачення видатних художників і скульпторів давнини та сьогодення, що втілено в їх творіннях. Ми свідомо не включили у цей список вузько-спеціалізовані музеї. Це стане наступним проєктом, присвяченим музеєзнавству.

8.1. Музеї, які демонструють шедеври світового мистецтва

Музей мистецтв Сан-Паулу (Бразилія)

Музей мистецтв Сан-Паулу, заснований 1947 року бразильським бізнесменом Ассісом Шатобріаном, став першим сучасним музеєм у всій Бразилії. Спочатку розташований на Rua 7 de Abril, нинішня скляна структура музею на Avenida Paulista була спроектована Ліною Бо Барді у 1968 році. Повітряний вигляд відзначеної нагородами будівлі відбивається у всіх виставкових залах, оскільки роботи на кришталевих мольбертах здаються широкими. Його фонди

складаються з майже 11 000 творів мистецтва та предметів, зібраних з усього світу, включаючи найважливішу колекцію європейського мистецтва у південній півкулі.

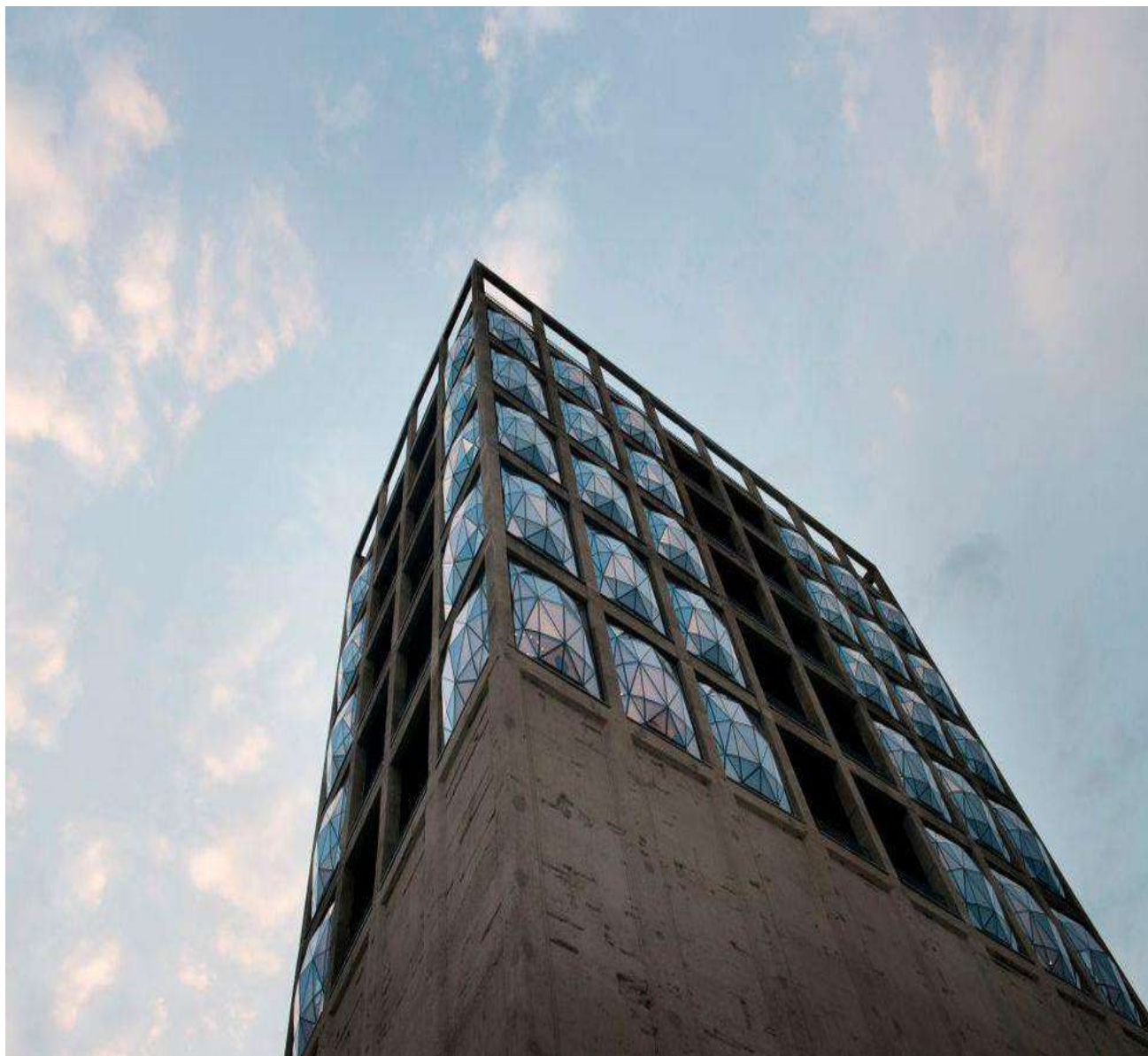
Музей сучасного мистецтва Луїзіани в Хумлебеку (Данія)

Бачення Кнуда В. Єнсена було ясным: він хотів створити музей, в якому данці могли б побачити сучасне мистецтво від своїх однолітків. Хоча в роки, що послідували за його заснуванням у 1945 році, Музей сучасного мистецтва Луїзіани швидко перетворився на переважну установу міжнародного модерністського мистецтва та архітектури.

Колекція з 4000 предметів включає роботи з 1945 року по сьогоднішній день із безлічі стилів, включаючи еклектичний європейський модерн, глобальний реалізм та американський арт-поп. Головний принцип установи – не просто виставляти речі напоказ, а просвітлювати маси про кожну роботу та її вплив на суспільство.

*Музей сучасного мистецтва Zeitz в Африці у Кейптауні
(Південно-Африканська Республіка)*

За допомогою дизайнерської фірми Heatherwick Studio комплекс зерносховищ, колись забарвлений у жовтий колір магнолії та сторічний вік, у самому серці Кейптауна перетворився на музей мистецтва 21 століття з Африки та її діаспори з сотнею галерей. Zeitz MOCAA проводить міжнародні заходи та виставки, щоб забезпечити міжкультурний погляд на світ африканського мистецтва. Роботи художників-революціонерів, таких як Кудзанаї Чіураї із Зімбабве та Вангечі Муту із Кенії, прикрашають дев'ять поверхів музею.

Національна галерея у Оттаві (Канада)

Коли в 1880 році була заснована Національна галерея Канади, перша виставка в основному складалася з творів XIX століття в історичному готелі Clarendon в Оттаві. Понад 140 років 30-футовий бронзовий павук на ім'я Маман зустрічає відвідувачів у новому будинку галереї, спроектованому архітектором Моше Сафді.

У національному художньому музеї зараз зберігається 75000 творів мистецтва, починаючи від творів канадців та корінних народів і закінчуючи неокласичною картиною Бенджаміна Веста «Смерть генерала Вулфа».

Тейт Модерн у Лондоні (Великобританія)

Народження Тейт Модерн почалося 1889 року, коли Генрі Тейт, британський промисловець, пожертвував свою колекцію британського мистецтва 19-го століття і профінансував першу галерею Тейт. Через сторіччя опікуни Тейт оголосили про створення міжнародної галереї сучасного мистецтва.

Розташована на території колишньої електростанції Бенксайд, галерея демонструє новаторські роботи, у тому числі «Мерілін Діптіх» Енді Уорхола та «Оголена жінка з намистом» Пабло Пікассо.

Метрополітен-музей у Нью-Йорку (США)

Історія Метрополітен-музею розпочалася ще 1866 року в Парижі, Франція, де група американців обговорювала необхідність доведення художньої освіти до широкої публіки. 13 квітня 1870 року Метрополітен відкрився в історичній будівлі Додворт, а в 1880 році переїхав на постійне місце на П'ятій авеню та 82-й вулиці. У музеї представлені витвори мистецтва, яким понад 5000 років, у тому числі ісламське мистецтво, що відноситься до сьомого століття, та відома картина Едгара Дега «Танцювальний клас».

Метрополітен-музей у Нью-Йорку є один із найбільш відвідуваних музеїв світу – більше 6 млн. людей щорічно. Не дивно, адже він вміщає в себе близько 3 млн. експонатів. Та більше, колекція музею – це як подорож у часі, бо охоплює період 5 тис. років історії культури людства з усього світу: Стародавніх Єгипту, Греції та Риму, країн Західної Європи (Франції, Італії, Німеччини, Англії, Нідерландів та ін.), Близького і Далекого Сходу, США. Це місце – справжня культурна скарбниця, що складається з образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, неповторні колекції костюмів та аксесуарів, музичних інструментів, зброї, обладунків тощо. Можна

лише собі уявити скільки потрібно часу, аби переглянути кожен експонат!

Мауріцхейс в Гаазі (Нідерланди)

У Мауріцхейсі, відомому як Королівська картинна галерея Нідерландів, зберігається рідкісна колекція картин Золотого віку, створена незліченними голландськими та фламандськими майстрами. У 1816 році король Вільгельм I запропонував голландській державі колекції, що колись належали його батькові, штатгальтеру принцу Вільгельму V, заснувавши першу національну галерею в Гаазі. 841 витвір мистецтва Мауріцхейса включає «Дівчину з перловою сережкою» Йоганна Вермеєра та «Щігол» Карела Фабриціуса.

Художньо-історичний музей у Відні (Австрія)

Імператор Австро-Угорщини Франц Йосип I замовив Художньо-історичний музей приблизно в 1891 році як місце для демонстрації чудової колекції творів мистецтва з Будинку Габсбургів, яка досі є основною колекцією музею. Розташований у палацовому будинку на Рінгштрассе, музей включає «Мадонну дель Прато» Рафаеля і відомий портрет Дієго Веласкеса «Інфанта Маргарита Тереза в блакитній сукні».

Це найбільший серед художніх музеїв Австрії. Належить до числа найбільших музеїв світу, у зібраннях якого зберігаються прославлені шедеври західноєвропейського мистецтва. Відкритий 17 жовтня 1889 року. Музей є власністю держави і знаходиться під її охороною, у веденні Міністерства культури.

До складу музею входять: Колекція Єгипту та Близького Сходу, Колекція грецьких та римських старожитностей, Картинна галерея, Кунсткамера, Нумізматичний кабінет і наукова бібліотека; в Нойс-Бург – музей Ефеса, Колекція зброї та обладунків і Колекція історичних музичних інструментів. Також музею підпорядковуються Театральний музей, Музей карет, Етнологічний музей та Замок Амбрас у Тіролі.

Музей мистецтва у Сан-Хуані (Пуерто-Ріко)

Місія Museo de Arte de Puerto Rico, відкритого в 2000 році, полягає в тому, щоб просувати образотворче мистецтво Пуерто-Ріко та всього світу серед різноманітної аудиторії. Основна та велика колекція музею пуерториканського мистецтва варіюється від 16 століття до наших днів. У музеї представлені такі твори, як «Чула» («Дівчина в типовому мадридському костюмі») Хосе Кучі-і-Арнау та робота 18 століття «Дочки до губернатора Рамона де Кастро» Хосе Кампече.

Музей сучасного мистецтва Сан-Франциско (США)

Перший музей на Західному узбережжі, присвячений виключно мистецтву 20-го століття з 1935 року, Музей сучасного мистецтва Сан-Франциско може похвалитися вражаючими сімома поверхами галерей з більш ніж 33 000 робіт та стіною з тисячами рослин. У музеї зберігаються одні з найбільш всесвітньо визнаних творів сучасного мистецтва, у тому числі «Жінка в капелюсі» Анрі Матісса та провокаційний «Фонтан» Марселя Дюшана. Музей сучасного мистецтва в Сан-Франциско є приватним, некомерційним підприємством. Він був створений 1935 року, називався Художнім музеєм Сан-Франциско, і в основу його зборів лягла подарована Альбертом Бендером колекція з 36 творів мистецтва, що включала картину Дієго Рівери «Носій квітів». Потім зібрання стало стрімко розширюватися внаслідок придбань і передачі на довгострокове експонування приватних колекцій. Наприклад, 2009 року був укладений на 100 років контракт на зберігання колекції Доріс і Дональда Фішерів (1100 робіт, включаючи твори Енді Воргола, Ансельма Кіфера, Александра Колдера, Роя Ліхтенштейна і ін.) Тут пройшли перші музейні виставки таких корифеїв сучасного мистецтва як Джексон Поллок, Аршиль Горкі і Кліффорд Стілл.

Музей Орсе в Парижі (Франція)

У музеї д'Орсе, що був залізничної станції, зберігається всесвітньо відома колекція творів імпресіоністів та інших західних творів 1848 та 1914 років. Архітектор Віктор Лалу збудував оригінальну чудову будівлю у 1900 році, щоб вітати відвідувачів Всесвітньої виставки. Після закриття 1939 року станція образотворчих мистецтв не використовувалася доти, доки президент Валері Жискар не санкціонував ремонт історичної будівлі наприкінці 1970-х років. Колекція музею д'Орсе походить головним чином з трьох музеїв: Лувру (художники, що народилися після 1820 року або проявили себе в мистецтві в період Другої республіки); музею Же де Пом (імпресіонізм починаючи з 1847 року); Національного музею сучасного мистецтва. За задумом, колекції музею д'Орсе охоплюють період від 1848 року до 1914-го, стаючи хронологічним продовженням колекцій Лувру. Мистецькі твори з 1915 року купує та демонструє Центр Жоржа Помпиду.

Колекція музею, збагачена приватними пожертвами, охоплює всі сфери образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва: живопис, скульптура, графіка, меблі, фотографія, архітектура (фрагменти будівель, декоративна скульптура), сценографія-художнє оздоблення опери. Серед представлених – твори пізнього класицизму, академізму, реалізм, імпресіонізм та постімпресіонізм, твори декоративного стилю модерн (відомого у Франції як ар нуво), новітні течії самого початку 20 століття.

Художній інститут Чикаго (США)

Первісно будинок Художнього інституту Чикаго побудували для Всесвітньої виставки 1893 року. Тут був розташований Всесвітній конгрес з правом передачі будівлі по закінченню виставки під інститут і музей.

Інститут навчає понад 3200 студентів та пропонує заняття з таких спеціальностей, як мистецтво та технологія, комп'ютерна анімація, мистецтво управління; історії мистецтва, теорія та критика, художня освіта та арттерапія; кераміка; дизайн одягу; кіно; збереження історичної спадщини; архітектура; інтер'єр архітектури; журналістика; живопис та графіка; Світлина; естамп, скульптура, звук, відео, візуальні комунікації, візуальні та критичні дослідження та літературна творчість. Інститут також є базою для вирішення питань, пов'язаних з розвитком та становищем мистецтв у сучасному суспільстві. Художній інститут Чикаго має понад 300 000 творів мистецтва, які відвідувачі можуть побачити в оригінальній будівлі та у Сучасному крилі, спроектованому Ренцо Піано. Після Великої пожежі 1871 року керівники Чикаго присвятили себе відновленню та розвитку міста, у тому числі відкриття музею та школи витончених мистецтв. Художній інститут знайшов свій постійний будинок на розі

Мічиган-авеню та Адамс-стріт у 1893 році, коли два бронзові леви відзначали головний вхід до музею. Паризька вулиця Гюстава Кайботта; «Дощовий день» та «Американська готика» Гранта Вуда входять до величезної колекції Інституту.

Музей Ларко в Лімі (Перу)

Музей Ларко або Археологічний музей Рафаеля Ларко Еррери, розташований в районі Пуебло-Лібре в Лімі, спеціалізується на доколумбовому мистецтві, що охоплює понад 5000 років перуанської історії. Установа, заснована Рафаелем Ларко Хойлом у 1926 році після придбання 45 000 артефактів та судин, наразі розміщується у будівлі віце-короля 18-го століття. Серед постійної колекції музею в Галереї золота та срібла представлена найбільша колекція доколумбових прикрас, які на той час часто носили відомі правителі. Музей містить галереї, упорядковані в хронологічному порядку, що демонструють понад 4-тисячолітню доколумбову історію Перу. Тут виставлені вироби культур Моче, Наска, Чиму та інків. Це один з перших музеїв світу, що одночасно виставив колекцію з понад 45 тис. експонатів у своєму електронному каталозі.

Музей дю Лувр у Парижі (Франція)

Музей Лувр – художній музей в Парижі, один з найзнаменитіших і великих музеїв світу, який щорічно відвідують близько 10 млн. чоловік.

Спочатку будівля палацу Лувру – це оборонна фортеця в пониззі Сени для захисту Парижа, що перетворилася у 16 столітті в королівський палац для монархії, доки король Людовік XIV не переніс королівську резиденцію у Версаль.

Величний палац, у якому розміщено музей, який датується кінцем дванадцятого століття, є справжнім уроком архітектури: з 1200 до 2011 року найновіші архітектори по черзі будували та розвивали Лувр. Ця королівська резиденція, яка довгий час була резиденцією влади, також була домом для глав французьких держав до 1870 року та є одним із головних фонів історії Парижа та Франції.

Музей був заснований в 1793 році. Лувр являє собою 73 000 кв. метрів творів мистецтва від часів Середньовіччя до середини 19 століття, а також античних часів. У ньому зберігається близько 35 000 експонатів, деяким з яких 7 000 років. Будівля Лувру складається з 4 частин, які називають «крилами».

Лувр може запропонувати набагато більше, ніж просто Мона Ліза Леонардо да Вінчі. Національні збори відкрили «Крилата перемога Самофракії» і «Психея, відроджена поцілунком Амура» – лише деякі з майже 380 тис. творів мистецтва в Луврі.

Національний музей Прадо у Мадриді (Іспанія)

Національний музей Прадо, спроектований знаменитим архітектором Хуаном де Вільянуева, є національним музеєм Іспанії, в якому представлені незліченні іспанські художники, такі як Дієго Веласкес і Франсіско Гойя. У 1785 році король Карл III наказав побудувати Прадо для Кабінету природної історії. Пізніше у листопаді 1819 року король Фердинанд VII призначив цей будинок новим будинком для найцінніших картин та скульптур Іспанії.

Музей Прадо вважається одним із найкращих у світі музеїв. У цій картинній галереї в Мадриді знаходиться найповніша колекція іспанського живопису XI-XVIII століть, а також багато шедеврів всесвітньо відомих художників світового значення, таких як Ель Греко, Веласкес, Гойя, Босх, Тіціан, Ван Дейк або Рембрандт. Національний музей Прадо є одним із найкращих у світі за якістю та різноманітністю своїх колекцій. Тут представлена найкраща колекція іспанського живопису, найважливіші твори фламандського та італійського живопису, а також визначні зразки німецької, французької та англійської шкіл. У залах музею можна помилуватися такими найбільшими шедеврами всесвітнього мистецтва, як «Меніни» Веласкеса, «Махи» Гойї, «Лицар з рукою на грудях» Ель Греко, «Сад насолод» Босха або «Три грації» Рубенса, а також багатьма іншими безцінними творами мистецтва. Незважаючи на те, що музей був створений для розміщення живопису та скульптури, тут

також є чудові колекції малюнків, гравюр, монет та медалей, а також предметів розкоші та декоративного мистецтва.

У 2007 році площа музею збільшилася більш ніж на 50 відсотків завдяки розширенню, яке було виконано за проектом іспанського архітектора Рафаеля Монео. Новий простір включає чотири зали для тимчасових виставок, відреставровану галерею церкви Херонімос, великий зал для прийому відвідувачів, аудиторію місткістю 438 осіб, а також різні приміщення для зберігання та реставрації творів мистецтва. Зовні привертають увагу монументальні бронзові двері, спроектовані Крістіною Іглесіас, та самшитовий сад у тосканському стилі. У 2016 році Прадо оголосив, що британські архітектори Норман Фостер і Карлос Рубіо Карвахаль відремонтують Залу Царств, яка раніше входила до складу Палацу Буен-Ретіро як прибудова до музею за 32 млн доларів.

Музей Васа у Стокгольмі (Швеція)

Сідайте на відновлений шведський корабель 17-го століття і здійсніть незабутню подорож скандинавською алеєю пам'яті в музеї Васа. Густав II Адольф керував будівництвом нових кораблів шведського флоту близько 1618 року, зокрема «Васа», названого на

честь династії Васа. Корабель вважався одним із найпотужніших військових кораблів на Балтиці, поки не затонув у серпні 1628 року. Сьогодні відновлений корабель є частиною музею та прикрашений сотнями дерев'яних скульптур.

Британський музей у Лондоні (Великобританія)

Перший національний музей у світі, Британський музей, був заснований парламентом, коли лікар сер Ганс Слоан передав 71 000 експонатів королю Георгу II для нації після його смерті у 1753 році. Сер Роберт Смірк спроектував нинішню будівлю музею у стилі грецького відродження, включаючи знамениту читальну залу з мідним куполом. В даний час музей також є хранителем класичних мармурів Елгіна та Розетського каменю.

Сучасний Британський музей – зібрання безцінних творів мистецтва та культурних надбань різних народів світу за 4-5 тисячоліть. Основу греко-римського відділу музею склали приватні колекції Таунлі, Елгіна, Гамільтона та Гревіля. Основу єгипетської колекції склали нечисленні пам'ятки, вивезені з Єгипту після здачі Александрії в 1801 році. З тих часів відділ розрісся в кілька разів і нині є першим за повнотою в Європі зібранням давньоєгипетських

старожитностей. Бібліотека Британського музею (початково бібліотеки, оскільки були розміщені в різних частинах будівлі), відокремлена 1972 року від музею з утворенням Британської національної бібліотеки, володіє такими рідкісними експонатами, як найперша друкована книга у світі «Алмазна сутра», перші видання давньогрецьких класиків та інші раритети. В залі рукописів зберігається Велика хартія вольностей, купча, підписана Вільямом Шекспіром, лист Олівера Кромвелля з описом битви при Нейсбі, автографи Мартіна Лютера, Жана Кальвіна, Еразма Роттердамського, Ісаака Ньютона, Галілео Галілея, Рене Декарта та інших.

Національна галерея у Лондоні (Великобританія)

Національна галерея Лондона – головний художній музей столиці Великобританії, один із найцікавіших на території всієї держави. Колекція Лондонської галереї налічує понад 2000 полотен художників світового рівня популярності. Історія цих дивовижних зборів сягає корінням у далеке 19 століття, коли в 1824 році парламент Великобританії прийняв рішення про необхідність створення такого культурного об'єкта. Фінанси було виділено негайно. Ядром колекції стали 38 полотен різних художників, які належали банкіру та меценату Ангерштейну. Спочатку невелика експозиція розташовувалась прямо в його особняку, але картин ставало все більше і були потрібні відповідні заходи.

Будівництво нової окремої будівлі для галереї почалося 1831 року. У 1836 році був складений перший каталог колекції галереї, а вже через два роки вона переїхала в новий будинок.

Лондонська Національна галерея розташовується там досі, але за майже дві сотні років збори дуже розрослися, і для нього багаторазово прибудовували до будівлі все нові та нові приміщення та крила. Остання прибудова відбулася 1991 року.

На даний момент тут зібрано полотна представників усіх європейських шкіл живопису з 13 по 20 століття. Серед всесвітньо відомих шедеврів, які доступні для огляду відвідувачам галереї – «Святе сімейство» Тіціана, «Соняшники» Ван Гога, «Венера з дзеркалом» Веласкеса. Лондонській Національній галереї належить велика кількість картин Тіціана, Рубенса, Рембрандта. Масштабно представлений тут живопис і графіка різних технік і стилів. Розміщено витвори мистецтва у безлічі залів, у хронологічному порядку.

Експонування шедевром мистецтва – не єдиний вид діяльності Лондонської Національної галереї. На її основі активно працює науковий центр, де картини, акварелі, малюнки вивчають, реставрують. Проводяться тут великі конференції, відкриті лекції, тематичні виставки.

На відвідувачів чекає не тільки експозиція, прямо в приміщенні галереї можна випити чудової кави в The National Café або Еспресо барі, супроводжуючи відпочинок переглядом медіа-презентацій про художників та їхні картини. Також до послуг гостей – сувенірні та книжкові крамниці, магазини мистецтв, де можна придбати репродукції будь-якого полотна, побаченого в залах музею.

Лондонська Національна галерея заслужено займає місце в п'ятірці музеїв світу, що найбільш відвідувані.

Державний музей в Амстердамі(Нідерланди)

Раніше відомий як Nationale Kunstgalerij, Rijksmuseum вперше відчинив свої двері 31 травня 1800 року, виставивши понад 200 картин та історичних об'єктів. Незабаром після сходження на престол король Луї-Наполеон наказав перевезти колекції до нової столиці Королівства Голландія, Амстердам, де вони й досі.

Державний музей, пропонує безліч нових можливостей, знайомить відвідувачів із шедеврами нідерландського живопису. Музей знаходиться в самому центрі Амстердама на Музейній площі (Музеумплейн), неподалік мальовничих каналів і магазинів, всього за 20 хвилин ходьби від будинку Ганни Франк. У його помешканнях можна відпочити від міської суєти.

Державний музей відомий на весь світ завдяки шедеврам у його колекції. Це «Молочниця» Вермеєра, «Автопортрет» Ван Гога, «Весела компанія» Яна Стіна та «Нічна варта» Рембрандта. Водночас

у колекції музею є багато інших експонатів, здатних здивувати та залишити незабутні враження: «Дівчина у білому кімоно» Брейтнера, полотна в залі азіатського мистецтва та багато іншого. Відкрити для себе щось нове у Державному музеї може кожен, незалежно від віку та національності. У Державному музеї знайдеться щось цікаве для кожного. Від екскурсій до сімейних ігор, майстер-класів та театральних програм. Якщо ви в музеї вперше, рекомендується замовити оглядову екскурсію. Під час шкільних канікул організовуються спеціальні заходи для дітей, наприклад, квести.

При дослідженні та реставрації «Нічної варти» Державний музей застосовує останні технології. Оскільки шедевр Рембрандта є найвидатнішим полотном у Галереї Слави, було ухвалено рішення реставрувати його прямо в залі музею, щоб кожен міг поспостерігати за цим процесом. Відвідувачі можуть стежити за роботою наукових співробітників у режимі реального часу, у самому музеї чи онлайн. Цей досвід отримав назву «Операція Нічна варта».

Музей Ван Гога в Амстердамі (Нідерланди)

Вінсент Ван Гог, визнаний одним із найвпливовіших голландських художників усіх часів, за своє життя створив близько 900 картин і понад 1100 робіт на папері. Дві будівлі Музею Вінсента Ван Гога були спроектовані Геррітом Рітвельдом у 1973 році, а ядро колекції належить Тео Ван Гогу, молодшому брату Вінсента. Поряд із

його власними роботами, такими як «Соняшники», у галереї також представлені роботи тих, на кого вплинув Ван Гог.

Музей ван Гога – художній музей в Амстердамі, що зберігає найбільшу у світі колекцію картин і малюнків Вінсента ван Гога, а також роботи його сучасників, у тому числі Поля Гогена, Жоржа Сера, Поля Сіньяка, Клода Моне, Анрі Тулуз-Лотрека, Пабло Пікассо. Музей відкрився 2 червня 1973 року. Він розташований у будинках, спроектованих Геррітом Рітвельдом і Кісе Курокавай. Колекція музею – найбільша колекція картин і малюнків Ван Гога у світі, 2-й музей у Нідерландах і 31-й найбільш відвідуваний художній музей у світі.

Галерея Академії у Флоренції (Італія)

У середині XVI століття Флоренція перестала бути республікою, але мистецтво певною мірою ще залишалося надбанням народу. Твори мистецтва часів епохи Відродження ще стояли на вулицях та тішили очі флорентійців. Втім, витончені мистецтва дедалі менше турбували громадян. Джорджо Вазарі – живописець і архітектор, художник Аньоло Бронзіно та Бартоломео Амманаті – флорентійський скульптор, спостерігаючи, як майстри мистецьких справ переїжджають до Франції, Риму та Венеції. Тоді Вазарі запропонував заснувати у Флоренції єдину у світі Академію образотворчих мистецтв, де могли б навчатися майстри мистецтв зі всієї Європи. Цю ідею підтримали Бронзіно, Амманаті та тосканський герцог Козімо I Медічі.

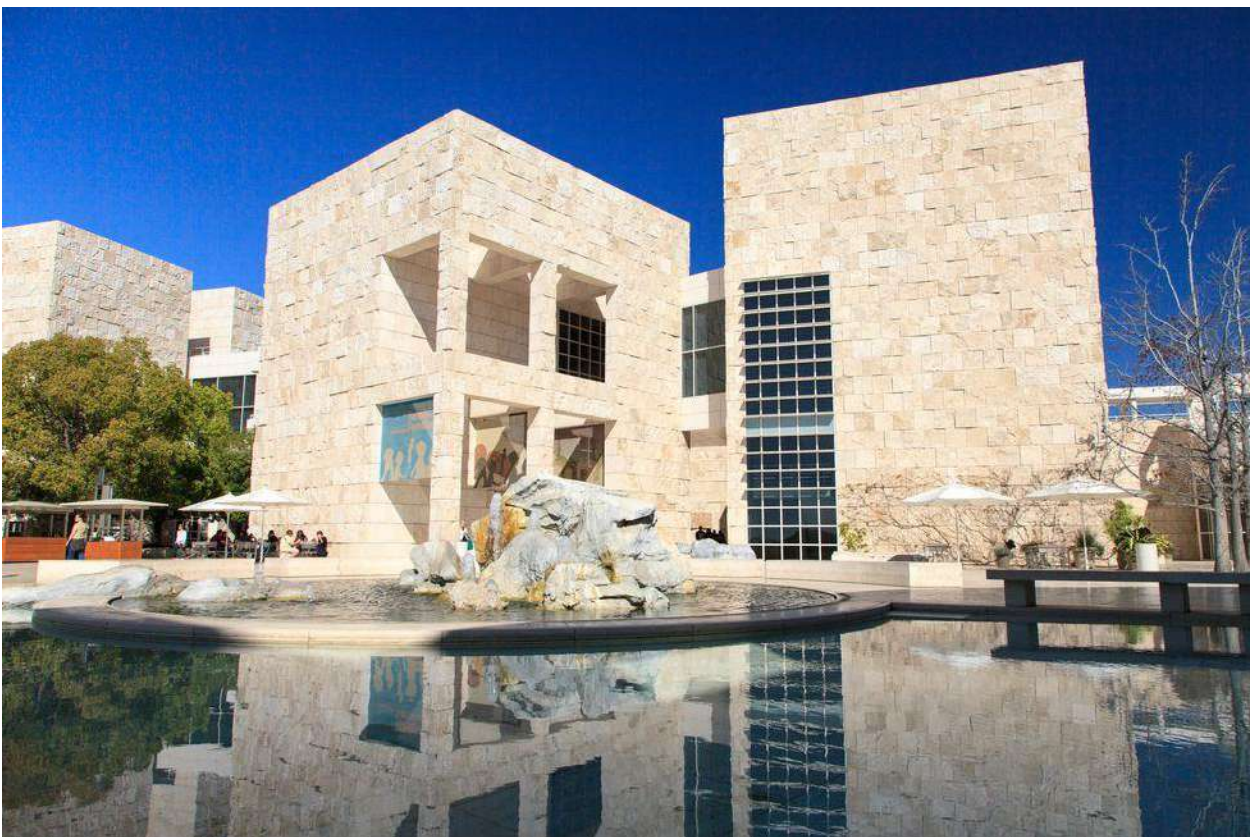
У 1562 році в церкві Сантисіма-Аннунціата Академія була відкрита. Першими викладачами були самі основоположники Академії, визначні майстри тієї епохи, яскраві представники маньєризму. Учні з усіх країн Європи вивчали на вулицях Флоренції витвори мистецтва великих флорентійських майстрів. Найкращі з них допускалися до реставрації шедеврів. Так у 1588 році з'явився реставраційний напрямок. Студенти навчалися скульптури, архітектури, живопису, гротеску, а також опановували методи травлення металу та створення музичних інструментів. Охочих навчатися у Флоренції додалося, творів мистецтва теж, і в 1784 за указом тосканського герцога П'єтро Леопольда II Академію перенесли в колишній госпіталь при монастирі. Тоді ж усі мистецькі школи міста віднесли до Академії. У самій Академії створили Галерею, де учні вивчали шедеври мистецтва майстрів різних епох. Крім художнього спрямування, в Академії викладали музику. У 1849 році музичне відділення перетворилося на Флорентійську консерваторію імені Луїджі Керубіні.

1873 року в Галереї відкрився музей робіт Мікеланджело. Для знаменитого шедевра, скульптури Давида, в 1882 році побудували окрему трибуну з особливим освітленням – здається, що статуя зараз оживе. Відвідувачі Галереї зазнають культурного шоку – тут зібрано досконалі твори майстрів. Галерея за відвідуваністю поступається лише Галереї Уффіці.

Церкви Флоренції дарували Академії збори живопису XV-XVI століть, серед яких «Мадонна біля моря» та «Мадонна з немовлям, двома ангелами та Іоанном Хрестителем» Сандро Боттічеллі, "Адімарі Кассоне" кисті Скеджі. Тут знаходяться творіння Ліппі,

П'єтро Перуджіно, інших знаменитих художників. У колекцію готичного живопису XIV століття входить зображення мотивів життя Ісуса та Святого Франциска Ассизького на панелі різниці пензля Таддео Гадді. На другому поверсі ви знайдете багато готичних вітварних картин. Виставлені в Галереї і сучасні роботи як фотографія американця Роберта Мепплторпа, зроблена в 1986 році. У Консерваторії поруч із Галереєю зберігаються антикварні музичні інструменти.

Центр Гетті у Лос-Анджелесі (США)

Великий культурний центр, розташований в Лос-Анджелесі, вважається одним з найвідоміших і сучасних культурних центрів світу, а також відвідуваним з усіх музеїв Лос-Анджелеса. Центр Гетті має найбільшу у світі колекцію предметів мистецтва та творчості, яка, цілком заслужено, вважається одним із найдорожчих зібрань образотворчого мистецтва, біля витоків якого стоїть приватна особа.

Центр Гетті був названий на честь свого засновника – американського нафтового магната, мільярдера Жана-Поля Гетті. Він був пристрасним колекціонером предметів мистецтва та

антикваріату. Перші покази багатих колекцій Гетті проходили його віллі в Малібу.

Перед смертю мільярдер розпорядився, щоб створений ним фонд збудував музей та розмістив там зібрані колекції. Під будівництво 1983 року було куплено ділянку вартістю 25 млн доларів. Процес створення музею завершився лише 1997 року.

Сьогодні Центр Гетті відвідують близько 1,3 млн. відвідувачів щорічно. Більшість туристів приїжджають сюди не тільки через справді безцінну колекцію предметів мистецтва, а й через карколомну панораму міста Лос-Анджелес, яка відкривається звідси, за рахунок того, що музей розташований на вершині гори.

Центр включає комплекс, що складається з п'яти будівель, кожна з яких зберігає великі колекції скульптур, живопису, предметів декоративно-ужиткового мистецтва. Також до комплексу центру входить велика бібліотека та науково-дослідний інститут, який працює у сфері образотворчого мистецтва, і в тому числі проводить роботи з підтвердження справжності та цінності полотен.

Усі представлені в колекції експонати розміщені у визначеному порядку. Наприклад, східний павільйон містить предмети мистецтва 17 століття, у північному зберігаються роботи до 1600 року, у південному павільйоні відвідувачам представлено зібрання живопису 18 століття.

Колекцію Центру Гетті визнано однією з найцінніших колекцій образотворчого мистецтва у світі. Тут можна побачити роботи найвідоміших французьких, фламандських, іспанських, голландських художників.

На окрему увагу заслуговує архітектура музею, як його екстер'єр так і інтер'єр. Так, у центральній частині знаходиться гарний сад і басейн, який був виконаний таким чином, щоб відвідувачі музею могли спостерігати заворожливу гру відображення сонячного світла.

Другі поверхи окремих павільйонів з'єднані між собою відкритими, застеленими коридорами-терасами, звідки відкривається незвичайний вид на передгір'я Лос-Анджелеса і далі на весь мегаполіс. Вечірній вид з території музею на великий Лос-Анджелес визнаний одним із найчарівніших.

Велику увагу при проектуванні та будівництві музею архітектор Річард Мейер приділив природному висвітленню основних експозиційних приміщень. З цією метою більшість стін виставкових павільйонів були повністю виконані зі скла.

Окрім своєї безцінної колекції шедеврів живопису, Центр Гетті широко відомий у Лос-Анджелесі своїм парком, що оточує територію музею. Над його створенням працювали найкращі ландшафтні архітектори Каліфорнії і сьогодні парк є окремою пам'яткою Лос-Анджелеса та улюбленим місцем відпочинку його мешканців.

Ще одна важлива деталь полягає в тому, що при своїй абсолютно фантастичній колекції робіт вхід до Центру Гетті для відвідувачів абсолютно безкоштовний. При цьому на вході кожен відвідувач отримає безкоштовний путівник музею. Крім того, на всій території музею до Ваших послуг забезпечено безкоштовний Wi-Fi.

Національна художня галерея у Вашингтоні, округ Колумбія (США)

Створення у 1937 році Національної художньої галереї значною мірою частково пов'язане з колекціонером творів мистецтва та колишнім міністром фінансів Ендрю У. Меллоном. Ентузіаст мистецтва запропонував свою велику колекцію творів мистецтва президентові Франкліну Д. Рузвельту для створення нового музею на

території Національної алеї, щоб він міг зрівнятися з національними художніми музеями інших країн.

Архітектор Джон Рассел Поуп змодельовав ротонду в Західній будівлі на зразок давньоримського Пантеону зі склепінчастими скульптурними залами на схід та захід від нього. Галерея є постійним будинком для майже 4000 європейських та американських картин, 3000 скульптур, 31000 малюнків, 70000 гравюр та 12000 фотографій.

У західній будівлі знаходиться багата колекція картин та скульптур європейських майстрів з часів Середньовіччя до кінця XIX століття, а також роботи американських художників до XX століття. Шедеври колекції включають твори Я. Вермеєра, Рембрандта, К. Моне, Ст Ван Гога, Леонардо да Вінчі.

У східній будівлі зібрано твори сучасного мистецтва (з кінця XIX століття), у тому числі роботи П. Пікассо, А. Матісса, Д. Поллока, Енді Уорхола, Р. Ліхтенштейна, А. Колдера. У будівлі крім зборів розташовуються головні офіси галереї, дослідницькі лабораторії та центр спеціальних досліджень образотворчого мистецтва.

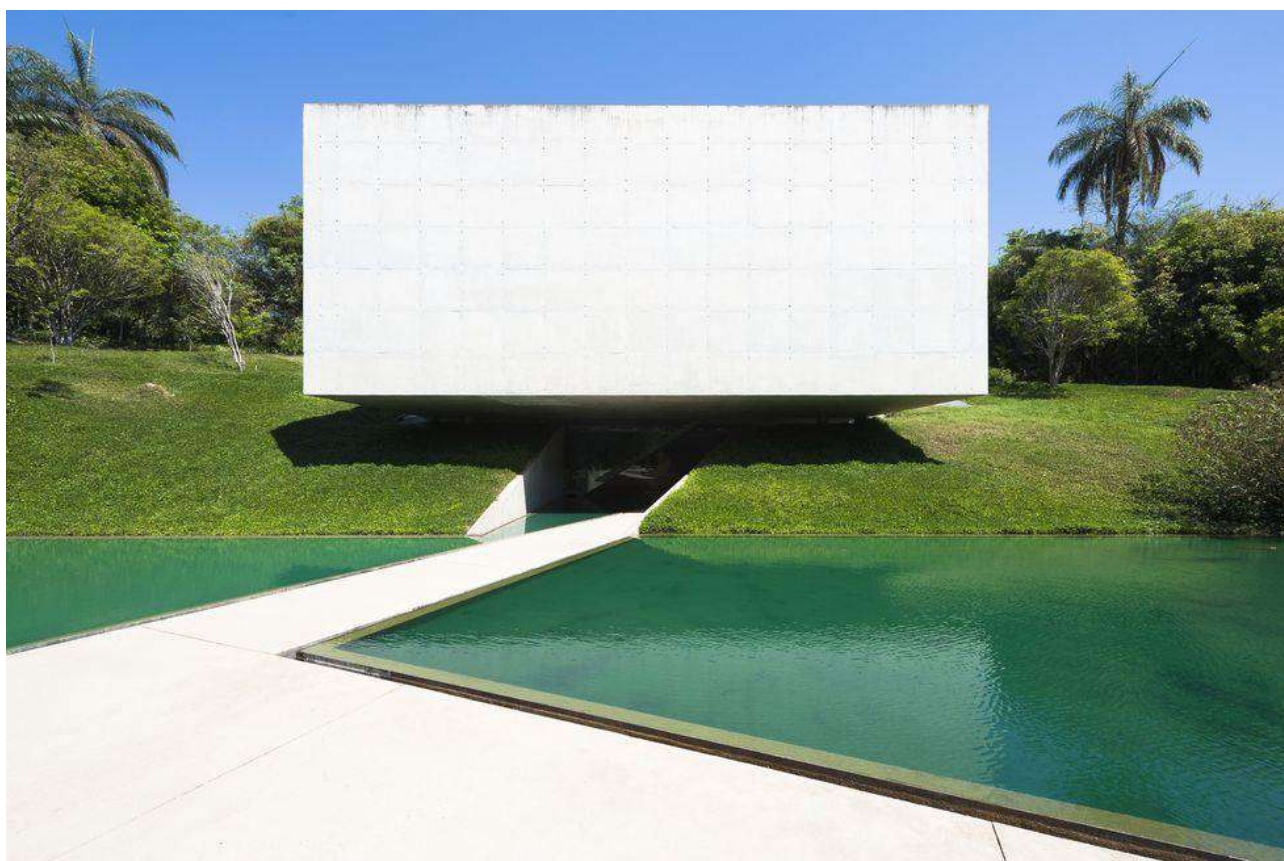
На захід від західної будівлі, по перетині 7 вулиці, розташований сад скульптур. У центрі саду площею 25 тис. м² працює великий фонтан (взимку використовується як ковзанка), по периметру оточений кам'яними сидіннями. Навколо нього встановлені скульптури таких майстрів, як Х. Міро, Л. Буржуа, Е. Гімар.

У 2014 році до Національної галереї надійшли 17000 творів із збанкрутілої галереї Коркорана. Серед них роботи Делакруа, Дега, Гейнсборо, Моне, Пікассо та всіх видатних американських художників.

Уряд США фінансує управління та експлуатацію галереї шляхом щорічного асигнування. Усі витвори мистецтва, а також спеціальні програми галереї фінансуються за рахунок приватних пожертв та фондів. Галерея формально не є частиною Смітсонівського інституту, але входить до більш ніж 90 культурних установ, контрольованих інститутом.

Інхотім у Брумадіньо (Бразилія)

В Інхотімі знаходиться одна з найбільших колекцій сучасного мистецтва в Бразилії, а також один з найбільших художніх центрів просто неба у всій Латинській Америці. Щоб захистити природний ландшафт навколо свого фермерського будинку, у середині 1980-х років бізнесмен із штату Мінас-Жерайс Бернардо де Мелло Паз почав купувати землю навколо цього будинку. Незабаром після цього Паз заклав основу для Інхотіма, перетворивши своє ранчо на ботанічний сад площею 5000 акрів. Наразі сади відомі тим, що містять рідкісні види рослин з усіх континентів.

Музей латиноамериканського мистецтва Буенос-Айреса (Аргентина)

Музей латиноамериканського мистецтва у Буенос-Айресі, заснований з метою збереження, вивчення та розповсюдження латиноамериканського мистецтва від початку ХХ століття до наших днів. Музей було засновано аргентинським мільярдером і філантропом Едуардо і відкрито 21 вересня 2001 року. Основу експозиції музею становила особиста колекція творів мистецтва, зібрана засновником. Музей знаходиться в введенні некомерційної організації «Фонд МАЛБА – Костантіні». До складу музею також входить активно діючий культурний центр. Щорічно музей приймає до мільйона відвідувачів і його підтримують понад 1400 активних меценатів.

Колекція музею налічує понад 400 робіт близько 160 художників з усієї Латинської Америки. Вона охоплює період від початку ХХ століття до сучасних робіт. Серед майстрів представлених в експозиції музею, виділяються такі художники як Фріда Кало, Фернандо Ботеро, аргентинці Антоніо Берні, Хорхе де ла Вега, Леон Ферарі.

Будівля музею налічує 3 поверхи. На першому виставлені твори сучасного мистецтва, на другому – основа колекції, 270 живописних робіт, що відносяться до першої половини ХХ століття. Третій поверх музею віддано під тимчасові виставки.

8.2. Музеї, що передають відвідувачам світову культуру

Музей королівських гробниць Сіпана в Чиклайо (Перу)

1987 року поліція викликала перуанського археолога Вальтера Альву для розслідування археологічних розкопок Мочі в Сіпані, де грабіжники гробниць грабували артефакти. Коли він почав розкопки, Альва незабаром виявив, що розкопує не кілька коштовностей та золота, а гробниці правителя Сіпана та 14 інших представників цивілізації Моче.

Музей королівських гробниць Сіпана був побудований на честь і для демонстрації того, що вважається одним із найважливіших археологічних відкриттів у Південній Америці. Гості можуть подивитись на розкішні коштовності, королівські судини та інші приголомшливі артефакти стародавньої перуанської громади.

Національний музей Бангкока (Таїланд)

Перший національний музей в Таїланді, це культурне розкіш Бангкока, в якому знаходиться найбільша в країні колекція тайських артефактів і творів мистецтва. Будівлі музею можна простежити до 1782 року, коли вони були палацом намісника Рами I, принца Ван На.

Майже 100 років потому територія була перетворена на музей з трьома галереями з різною тематикою: галереєю тайської історії, колекцією археології та історії мистецтва та колекцією декоративного мистецтва та етнології. Крім основних колекцій, гості можуть відкрити для себе одне з найшанованіших зображень Будди, Phra Phuttha Sihing, у каплиці Bhuddhaisawan.

Національний центр мистецтв у Токіо (Японія)

Ви ніколи не знаєте, яку вражаючу скульптуру чи японський шедевр ви знайдете у цьому вражаючому закладі. Національний центр мистецтв пишається тим, що є «порожнім музеєм», постійно відкриваючи нові виставки та колекції, розкидані за його структурою з бетону та скла, спроектованої Кішо Курокавою.

Химерний музей, заснований у 2007 році, швидко набрав популярність і став визначною пам'яткою Токіо, яку щорічно відвідують близько 2 млн людей. Попередні виставки охоплюють широке коло тем: від робіт імпресіоністів Клода Моне та впливу аніме на японську культуру до історії Cartier.

Національний музей афроамериканської історії та культури у Вашингтоні, округ Колумбія (США)

Єдиний національний музей, присвячений документуванню афроамериканського досвіду.

Цей Смітсонівський інститут було відкрито у 2016 році. Однак ідея музею вперше була запропонована більш ніж за сто років до цього, 1915 року, чорношкірими ветеранами громадянської війни. Початкова пропозиція передбачала спорудження пам'ятника на честь чорношкірих солдатів і моряків у столиці країни, але суперечки про фінансування та місцезнаходження об'єкту продовжували відсувати проект.

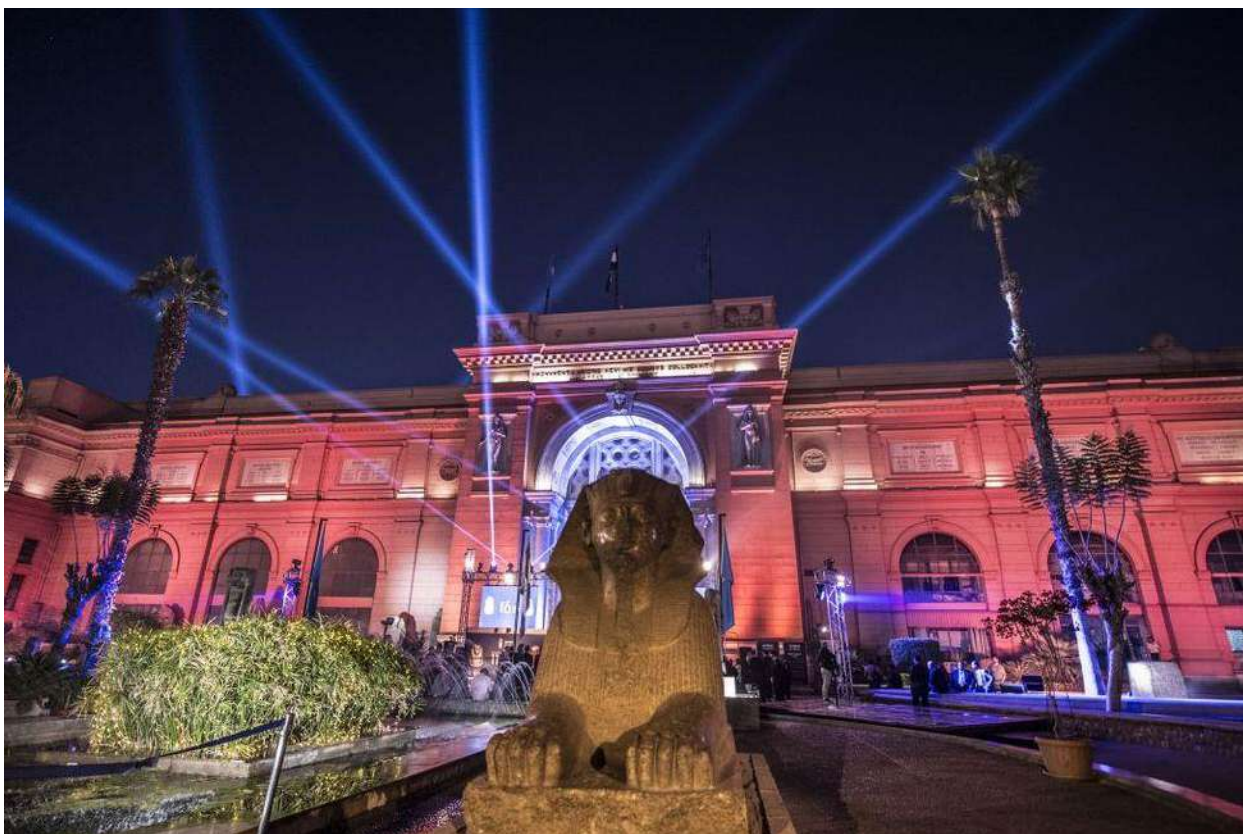
Лише 2003 року Акт Конгресу заснував установу та розпочалися плани будівництва. Сьогодні в Національному музеї історії та культури афроамериканців зберігається понад 40 тис. предметів, присвячених життю, історії та культурі афроамериканців.

Національний палац-музей у Тайбеї (Тайвань)

Музей імператорського палацу розташований у північній частині міста. У ньому міститься найбагатша колекція предметів (понад 700 тис.) палацового комплексу Заборонене місто, перевезене сюди 1948 року під час громадянської війни. колекція якого включає витвори мистецтва династій Мін та Цін. Постійна колекція включає близько 700 тис. предметів імперських артефактів та охоплює 8 тис. років історії Китаю, включаючи каліграфічні роботи Тан Іня. Серед експонатів музею – старовинні книги, картини, скульптури, вироби з кераміки, порцеляни, металів та нефриту, архівні документи та багато іншого. При музеї є чудовий традиційний китайський садок Чжишань в стилі Сун і Мін.

Музей єгипетської старовини в Каїрі (Єгипет)

Єгипетський музей, один із найбільших музеїв Північної Африки, містить близько 120 тис. стародавніх єгипетських артефактів та найбільшу у світі колекцію старовин фараонів.

Величну будівлю, в якій зараз знаходиться Єгипетський музей у Каїрі, було збудовано за проектом французького архітектора Марселя Дурньона. Тут зібрано найбільшу колекцію єгипетського мистецтва у світі.

Величезний інтерес до Стародавнього Єгипту виник у європейців на межі XVII і XVIII століть і був зумовлений принаймні трьома чинниками: наполеонівським походом до Єгипту у 1798 році, відкриттям Розеттського каменя в 1799 році, а також виданням у Франції в 1809-1816 рр. найповнішої наукової праці «Опис Єгипту».

Європейці, які навідували цю країну, вивозили цілі колекції єгипетської старовини, деякі з яких зараз становлять ядро експозицій у багатьох музеях Європи. Щоб запобігти безконтрольному вивозу історичних цінностей, у 1834 році, за вказівкою паші Мухаммеда Алі, був заснований музей, де всі експонати каталогізувалися. Згодом колекцію перемістили на територію Цитаделі у Каїрі. На жаль, всі

первісні зібрання колекції були подаровані пашею ерцгерцогові Австрії Максиміліану, і в даний час вони знаходяться у Відні.

У 1858 році, для керівництва розкопками, до Єгипту прибув один з директорів Лувру Огюст Марієт. У невеликому містечку, яке знаходиться неподалік від Каїру, було зібрано нову колекцію, яка і поклала початок Каїрському Єгипетському музею. У 1902 році колекцію перевезли у будівлю, яка сьогодні прикрашає одну з центральних площ Каїра, – Тахрір.

У більш, ніж ста залах і галереях Єгипетського музею зібрано близько 150 тис. експонатів. На огляд усієї колекції пішло б декілька днів або навіть тижнів. Тому, під час екскурсії, варто звернути увагу на найцікавіше.

На першому поверсі музею представлені твори амарнського періоду. Вони куди реалістичніші, ніж все, що було створено у Єгипті до, та і після них. Чого вартує лише одна голова знаменитої цариці Нефертіті. Перш за все – це скарби гробниці фараона Тутанхамона, які виставлені у дальньому торці другого поверху. Гробницю виявлено у 1922 році в Долині Царів, поблизу міста Луксора.

Знахідка стала археологічною сенсацією ХХ століття, оскільки гробниця Тутанхамона – єдина з царських усипалень, знайдена нерозграбованою, у своєму первинному вигляді. Скарби її були такі численні, що на їхній опис та перевезення до Єгипетського музею було потрібно п'ять років. У залах, де експонуються скарби гробниці, встановлено чотири позолочені дерев'яні ковчеги.

Колись в них зберігався кам'яний саркофаг Тутанхамона, який і сьогодні знаходиться в долині Царів. У музеї представлено три саркофаги, один з яких з литого золота, вагою 110 кілограмів. Усьому світові відома нині посмертна золота маска юного Тутанхамона. Вона достовірно відтворює обличчя цього молодого фараона, який помер у 18-тилітньому віці. Інший безцінний експонат – позолочений трон Тутанхамона, що прикрашений коштовними каміннями. Підлокітники виконані у вигляді змій, з боків сидіння розташовані левові голови. На спинці трону зображений сам фараон зі своєю улюбленою дружиною.

Нещодавно у музеї знову відкрили зал царських мумій. У вітринах, де лежать мумії, створено такий мікроклімат, як в гробницях долини Царів. Тут виставлено мумії 11 фараонів, включаючи Рамзеса II, Тутмоса II і Сеті I. А взагалі – нецікавих експонатів у Єгипетському музеї немає, їх відбирали з сотень тисяч

тих, які зберігаються у запасниках. Всі вони є унікальними, і вражають майстерністю стародавніх художників і творців.

Пергамський музей у Берліні (Німеччина)

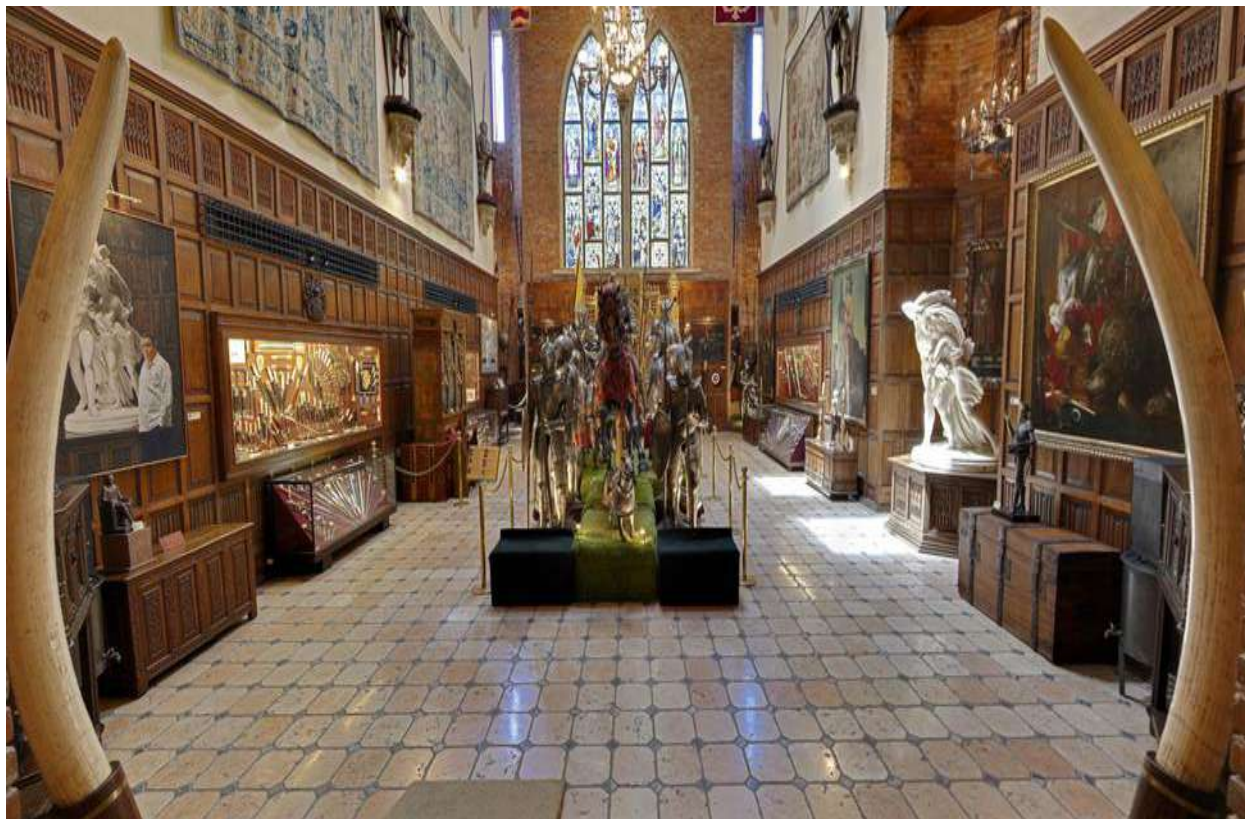
Як найвідвідуваніший музей у Німеччині, у Пергамі представлені реконструкції масивних археологічних споруд, таких як Пергамський вівтар, Ринкові ворота Мілета, Вавилонські ворота Іштар та Фасад Мшатта. У ХІХ ст. відкриття древнього міста Троя археологом Генріхом Шліманом спонукало німецьких дослідників вирушити до Вавилону, Уруку, Ашурі та Єгипту, щоб виявити інші світські скарби. Острів-музей став місцем збереження цих давніх скарбів, а згодом будинком для Пергамського музею.

23 жовтня 2023 року Пергамський музей, який є одним з найпопулярніших музеїв Берліна, заклав свої двері для відвідувачів для проведення масштабної реконструкції, яка має тривати аж 14 років. На реконструкцію музею збираються витратити понад 1,2 млрд євро.

При цьому очікується, що до 2027 року для відвідувача все ж відкриють окремі частини північного крила музею, в якому, зокрема,

знаходиться однойменний Пергамський вівтар, тоді як інша частина залишиться закритою.

Інститут Рікардо Бреннанда у Ресіфі (Бразилія)

Інститут Рікард Бреннанда – музей, розташований в районі Варзеа міста Ресіфе в штаті Пернамбуку. Бразильський колекціонер та бізнесмен Рікардо Бреннан відкрив некомерційну культурну установу у 2002 році з історичними та мистецькими об'єктами, пов'язаними з колоніальною та голландською Бразилією на основі приватної колекції пернабуканського колекціонера та бізнесмена Рікарду Бреннанда.

Інститут займає архітектурний комплекс, збудований у середньовічному стилі та складається з музею, художньої галереї зі сховищем – пінакотекою, бібліотеки, оточених парком з великою кількістю скульптур. Архітектура Інституту Рікардо Бреннанда натхненна замком у стилі Тюдорів з розвідним мостом.

Музей має постійну колекцію з історико-художніх об'єктів різного походження, що охоплюють період від початку середньовіччя до XXI століття, багату історичну документацію та іконографію, пов'язаних з колоніальним періодом країни та періодом Голландської Бразилії. У тому числі там знаходиться найбільша у світі колекція

картин Франса Поста із двадцяти робіт. У музеї представлено вражаючу колекцію з 3000 одиниць зброї.

Музей Нової Зеландії Ті Папа Тонгарьова у Веллінгтоні (Нова Зеландія)

Національний новозеландський музей Те-Папа-Тонгарьова, як правило, називають скорочено «Ті Папа». Сама назва музею є маорійським виразом, що означає «місце, де знаходяться багатства цієї землі». Основний напрямок музею – природна історія, яка об'єднала колекції різних народностей, опис культур, їх взаємодій та місць. А ось більш вузькоспеціалізованою установою, яка представляє предмети мистецтва корінного населення маорі, є музей Патака.

У Національному музеї Нової Зеландії відвідувачі дізнаються про двокультурне партнерство між корінними та некорінними народами. Акцент Те Па на різноманітність розпочався у 1865 році з відкриттям Колоніального музею, в якому було представлено безліч картин та етнографічних предметів корінних народів маорі.

Після низки змін назви Музей Нової Зеландії Ті Папа Тонгарьова офіційно відкрився у 1998 році, об'єднавши Національний

музей та Національну художню галерею в одне ціле. Велика колекція з 800 000 предметів варіюється від сучасних творів мистецтва до різьблених фігурок предків у їхній колекції маорі Таонга.

8.3. Історичні музеї світу

Музей королеви Софії у Мадриді (Іспанія)

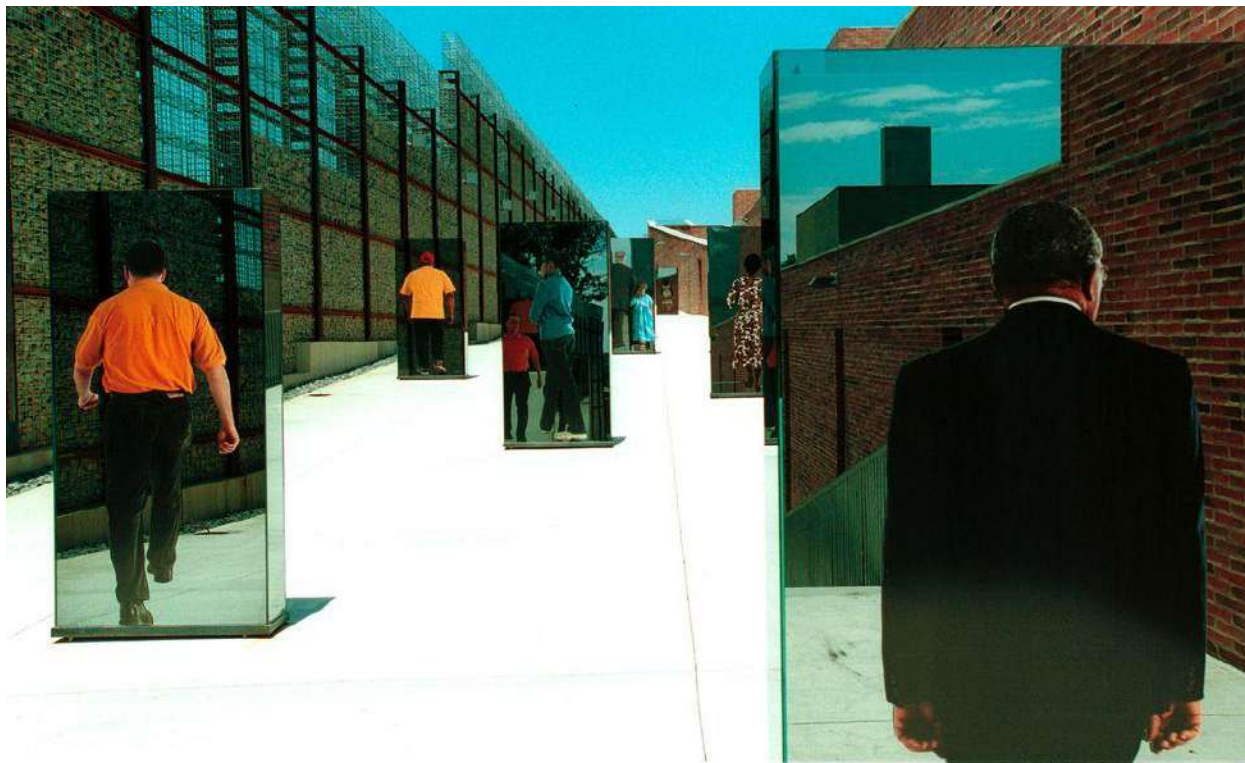

На бульварі мистецтв знаходиться Центр мистецтв королеви Софії, в якому зберігається велика колекція сучасного іспанського мистецтва, визнана одним із найцінніших зборів у світі. Тут можна побачити твори Далі, Міро та Хуана Грися, а також головний шедевр музею – картину «Герніка» – одну з найвидатніших робіт андалузського художника та скульптора Пабло Пікассо, що нагадує про біль жертв бомбардування містечка Герніка 27 квітня 1937 року під час Громадянської війни. в Іспанії.

З моменту свого заснування у 1990 році Музей королеви Софії завжди вважався культурним центром, де мистецтво переказує історію Іспанії та дає уявлення про її майбутнє. Колекція з 20 000 творів присвячена переважно іспанським художникам 20-го століття,

але ви знайдете низку новаторських робіт від зарубіжних художників, таких як Василь Кандинський та Сара Грило.

Музей апартеїду в Йоганнесбурзі (ПАР)

Музей апартеїду присвячений найпохмурішому етапу історії ПАР – майже півстолітньому періоду расової дискримінації, але його відвідування необхідне розуміння історії та культури країни. У музеї представлені фотографії резервацій, предмети, пов'язані з життям та боротьбою політичних ув'язнених, знаряддя страти та тортур. Експозиція мультимедійна – можна не лише ознайомитись з письмовими архівними матеріалами, а й подивитися тематичні відеоролики, почути знаменитий виступ Нельсона Мандели 1961 року, а також голоси його опонентів, які обстоюють режим апартеїду. Окрема експозиція присвячена життю Нельсона Мандели. Також у музеї відбуваються тематичні виставки, присвячені, наприклад, історії емансипації африканських жінок або здобуткам вихідців з Африки на інших континентах.

З моменту свого відкриття у 2008 році Музей апартеїду вважається одним із найінформативніших музеїв в історії Південної Африки. 21 виставковий зал закладу документує підйом та падіння апартеїду в країні за допомогою кінозйомок, фотографій та артефактів.

Після прибуття гостей зустрічають сім колон, що зображають Стовпи Конституції у головному дворі.

Музей жертв війни в Хошиміні (В'єтнам)

Музей жертв війни в Хошиміні – одна з небагатьох світових колекцій артефактів, що показують війну очима не переможців, але постраждалих – мирного населення, яке пережило на собі усі жахи збройних конфліктів. У рік тут буває понад півмільйона відвідувачів, і цей інтерес легко пояснити: жорстокість та безглуздість воєн рідко де виставляється на загальний огляд. Експозиція Музею жертв війни – не для людей зі слабкими нервами. Експонати, які представлено у музеї шокують жорстокістю свого призначення (гільйотини та «тигрині клітини» та ін.), Тут можна побачити фотографії наслідків напалмової атаки та іншої зброї масового знищення. Словом, тут стають переконаними пацифістами навіть затяті циніки. Мабуть, єдина яскрава пляма у похмурих зборах – документи, присвячені міжнародному антивоєнному руху.

У музеї можна побачити знамениту фотографію Ніка Ута, зроблену в 1972 р. і оголену в'єтнамську дівчинку, що біжить по

дорозі. Фото згодом здобуло Пулітцерівську премію, а його героїня стала Послом доброї волі ООН.

Експозиція Музею жертв війни в Хошимін розташовується в декількох будівлях і включає виставкові простори на відкритому повітрі з трофейною військовою технікою США та Південного В'єтнаму. Тут можна побачити гелікоптер, винищувач F-5, штурмові літаки та історичний танк M48, який у 1975 р. увірвався до Палацу возз'єднання. Трохи віддалік варто звернути увагу на боєприпаси, що не розірвалися, зрозуміло, знешкоджені. Серед них сумно відома бомба масової поразки BLU-82, яка за часів В'єтнамської війни була найпотужнішим неядерним боєприпасом у світі.

Експозицію критої частини музею розділено на 8 тематичних розділів. В окремих залах представлені фотографії та архівні документи, зброя страт та катувань, речові докази жорстокості загарбників, свідчення впливу бойових хімічних речовин на організм людини. Увагу відвідувачів незмінно привертають жахливі фотографії наслідків застосування хімічного реагенту «оранж», напалму та фосфорних бомб, свідцтва та фото жертв різанини у громаді Мілай та законсервовані людські плоди, що зазнали мутацій під впливом реагентів. Експонати супроводжуються пояснювальним текстом трьома мовами, включаючи англійську.

Музей чорних цивілізацій у Дакарі (Сенегал)

Музей африканських цивілізацій – державний історичний музей у Дакарі, у Сенегалі. Відкрито 6 грудня 2018 року. Ініціатором створення музею у 1966 році виступив президент Леопольд Седар Сенгор. Експозиція музею, що включає понад 18 000 експонатів, присвячена історії та культурі африканських народів. Створення музею, присвяченого африканській культурі, запропонували сенегальський поет і політик Леопольд Седар Сенгор на закритті першого Всесвітнього фестивалю африканських мистецтв у 1966 році. Реалізації проекту у 1970-х роках завадила економічна криза. 2009 року сенегальський президент Абдулай Вад заявив про поновлення проекту, і 20 грудня 2011 року ним було закладено перший камінь у фундамент майбутньої будівлі музею. Через політичну нестабільність у країні будівельні роботи були продовжені лише у грудні 2013 року та завершені у грудні 2015 року.

На реалізацію проекту витрачено понад 30 мільйонів євро, які Сенегалу надала Китайська Народна Республіка. Будівництво музею велося китайською компанією Shanghai Construction Group. Про завершення будівельних робіт офіційно було оголошено 26 січня 2016 року у присутності міністра культури та комунікацій Сенегалу Мбагніка Ндіайє та віце-міністра торгівлі Китаю Цянь Кеміна. Музей служить не лише важливим культурним проектом Сенегалу та відображенням статусу країни як культурної держави в Африці, а й символом китайсько-сенегальських відносин всебічного стратегічного співробітництва та партнерства. Відкриття культурної пам'ятки також викликало суперечки у світі мистецтва: багато вчених закликають музеї по всій Європі повернути тисячі артефактів, які викрали з Африки в колоніальний період.

Національний музей антропології у Мехіко (Мексика)

Національний музей антропології – найвідоміший музей у Мехіко і, мабуть, у всій Мексиці. Щороку сюди навідуються не менше двох мільйонів туристів, тим самим роблячи цю мексиканську пам'ятку однією з відвідуваних у світі. Національний музей антропології в Мехіко складається із двох основних відділів. На першому поверсі знаходиться антропологічна секція, на другому – етнографічна. Кожен із відділів, у свою чергу, включає по 11 виставкових залів. У музеї антропології зібрано десятки тисяч експонатів часів майя, ацтеків та інших стародавніх народів, які колись існували на території Мексики. Так, тут зберігаються скарби цивілізації майя, знаменитий календар ацтеків (камінь Сонця) та інші артефакти історії.

Національний музей антропології у Мехіко можна відвідати безкоштовно, якщо прийти сюди у неділю. Цього дня тут для всіх іноземців проводять безкоштовні екскурсії. У музеї туристам дозволяють фотографувати, але без спалаху і тільки як аматорську зйомку. Щоб знімати екскурсію на відеокамеру, потрібна роздільна здатність, яку, до речі, видають усім. Відвідувачі можуть користуватися аудіогідами, щоправда, вони розповідають про музей лише англійською, французькою та іспанською мовами.

Музей циньських теракотових воїнів та коней у Сіані (Китай)

Теракотова армія – один із найнезвичайніших музеїв у світі. У ньому можна побачити понад 600 скульптур воїнів, коней та колісниць у натуральну величину, виконаних у 200-х роках до нашої ери. Ця глиняна армія – частина мавзолею імператора Цинь Шихуанді, всього разом із правителем було поховано понад 8 тис. скульптур. Музей занесено до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Гробницю почав будувати на горі Лішань Ін Чжен (у майбутньому – імператор Цинь Шихуанді), коли йому було лише 13 років. На момент його смерті у 210 році до нашої ери у віці 49 років мавзолей був грандіозною спорудою. Загальна довжина стін становила шість кілометрів.

Разом з імператором було поховано понад 70 тис. осіб та їхніх сімей, 48 наложниць, домашнє начиння, прикраси та багато іншого. Були б, за традицією, поховані і воїни, але з останньої волі імператора їх замінили скульптурами. Це був прогресивний крок на той час.

Скульптури створювалися у різних частинах імперії. Кожна – вагою 200 кілограмів. Статуї зазнавали випалення і покривалися глазур'ю. Вражаюча особливість: кожен воїн – з індивідуальними рисами обличчя. Є командири та рядові, піхотинці та лучники. Мало того, їм видали справжню зброю. Через кілька років після поховання імператора могила була розграбована. Скульптури не зачепили, а ось зброю використовували повстанці. Щоправда, вони обміняли справжнє озброєння на олов'яні та бронзові копії.

Скульптури воїнів розташовувалися за півтора кілометри від місця поховання імператора. Їх вишикували в ряди, у склепах.

Виявлено було глиняне військо 1974 року цілком прозаїчно: місцеві жителі бурили свердловину і натрапили на це багатство. За чотири роки вчені почали вести розкопки. Це триває досі. З восьми тисяч скульптур із склепів дістали лише десяту частину. Її і можна побачити в Музеї теракотових воїнів та коней Цинь, як іноді називають цю «армію».

Теракотова армія вражає не менше, ніж Велика Китайська стіна. Музей відвідують перші особи різних країн світу. І всі вони, як і рядові туристи, насилу стримують почуття здивування та захоплення цією культурною спадщиною.

Музей Акрополя в Афінах (Греція)

Новий музей Акрополя в Афінах присвячений археологічним розкопкам дома Акрополя. Музей розташовується в ультрасучасній будівлі, побудованій за проектом швейцарського архітектора Бернарда Чумі. Площа нового музею в 10 разів більша за старий і становить близько 226 тис. кв. м, а сама ця архітектурна споруда – найбільша сучасна будівля, розташована так близько до стародавньої афінської споруди.

Дизайн нової будівлі музею викликав неоднозначну реакцію у місцевих мешканців: багатьом здавалося, що вона не вписується у міський краєвид. Однак не можна не визнати, що це дуже гарний та високофункціональний архітектурний твір.

Перший музей Акрополя був збудований у 1865 р. поряд з Парфеноном. Через рік почалися археологічні розкопки в цих місцях, виявили багато нових артефактів, і місця в цьому будинку для них вже не знайшлося. 1888 р., щоб вмістити всі експонати, збудували

другий корпус музею. Але побачити його не можна: його зруйнували 1947 р., коли було ухвалено рішення розширити першу будівлю, щоб усі колекції зберігалися в одному місці.

На початку 70-х років. і в цій оновленій будівлі стає тісно і експонатам, і численним відвідувачам. Крім того, грецька влада вважала, що стара будівля не відповідає таким цінним артефактам, які в ній зберігаються, і потрібне більш просторе, красиве місце, яке добре охороняється. Незабаром після цього було оголошено конкурс архітектурних проектів, але будівництво нової будівлі було відкладено – бракувало фінансування та й гідного проекту не знайшлося.

У 1989 р. міністр культури Греції Меліна Меркурі оголосила новий конкурс, але на будівельному майданчику під час розкопок було знайдено стародавнє місто, і цю ідею знову довелося тимчасово заморозити. Нарешті, у 2000 р. конкурс був все ж таки проведений, і в ньому переміг швейцарський архітектор Бернард Чумі. У 2007 р. розпочалося будівництво, а через два роки музей було відкрито для відвідувачів.

Колекція музею – лише понад 4000 експонатів – розташовується на трьох поверхах. На першому поверсі можна побачити стародавні артефакти, знайдені на схилах Акрополя. Підлога місцями зроблена зі скла, щоб гості музею могли побачити процес розкопок, які ведуться досі.

У залі Парфенона (один із найбільших у музеї) представлені стародавні гравіювання – портрети Посейдона, Артеміди, Аполлона, Афродіти та Ерота, із цього ж залу через скляну стіну відкривається вид на Парфенон.

У музеї зберігаються експонати та скульптури з інших будівель Акрополя, наприклад, з храмів Нікі Аптерос, Ерехтейон та Пропілеї, а також артефакти інших епох – римської та ранньохристиянської. Більшість експонатів музею пов'язані з релігією, наприклад, античні статуї богів, які в давнину використовувалися при релігійних церемоніях.

У Новому музеї Акрополя виставлені справжні каріатиди (статуї жінок, які заміняли колони), що збереглися від храму Ерехтея, а на місці храму сьогодні знаходяться копії.

Крім виставкових залів, у музеї є амфітеатр, віртуальний театр, хол для тимчасових виставок, а на четвертому поверсі розташовані музейний магазин, кафе та офісні приміщення.

Национальный музей Второй мировой войны в Новом Орлеане (США)

Національний музей Другої Світової Війни Нового Орлеана визнаний одним із найкращих музеїв світу у своїй галузі. Сьогодні саме цей музей Нового Орлеана відомий далеко за межами країни та відвідуваними гостями міста. Але, що найцікавіше – він був заснований, можна сказати, нещодавно – влітку 2006 року. Вибране місце може здатися випадковістю – де Новий Орлеан і де битви з фашистами. Однак цьому є закономірне та зрозуміле пояснення – справа у тому, що у воєнні роки на території міста працював завод з виробництва десантних катерів, що належить Ендрю Хіггінсу. Місія Музею – розповісти відвідувачам про Другу Світову Війну, яка змінила світ, і про той внесок, який внесли США у спільну справу світу на нашій планеті.

Музей поділено на кілька тематичних зон, кожна з яких присвячена тому чи іншому етапу участі Сполучених Штатів Америки у війні. Розповідається у тому, як союзники координували між собою наступ фашистську Німеччину різних фронтах. Одна з найбільших експозицій музею якраз і присвячена «Дню Д» – тобто висадці союзницьких військ у Нормандії, проведеній у червні 1944

року, яка стала поворотним моментом у придушенні супротивника на західному фронті. Можна також побачити, як жили прості американці в тилу та працювали виробничі підприємства у роки битв.

Після відкриття музею він став однією з головних пам'яток Нового Орлеана. Особливу увагу відвідувачів привертають справжні бомбардувальники, що ширяють над його залом. Трохи пізніше запустили кінотеатр, де показували фільм «За межами кордонів» у форматі 4D. Потім у комплексі було організовано ресторан та музичний театр, де можна було відчувати атмосферу того часу – 40-х років.

Ще тут можна побачити різну військову техніку, документи, карти, агітаційні плакати, старовинні фотографії, багато особистих речей. Відвідувачі можуть зробити своє фото у вигляді солдата армії США. До речі, у павільйоні «Дня Д» можна познайомитися, поспілкуватися та сфотографуватися зі справжніми ветеранами війни. В одному з павільйонів є симулятор справжнього підводного човна. Відвідувачі можуть взяти участь у бойовій операції, отримавши браслетик із номером, що відповідає бойовому посту. Під час атаки дуже реалістично чути всі залпи гармат, звуки механізмів, що працюють, команди офіцерів. Всі, без винятку експозиції справді чудово оформлені і дозволяють глибоко і повною мірою відчувати атмосферу воєнних років.

Колекція музею включає понад 250 тис. артефактів часів Другої світової війни. Персонал музею налічує 9000 осіб. Національний музей Другої Світової Війни Нового Орлеана розміщений у кількох, вражаючих своїми розмірами будинках, виконаних з бетону, сталі та скла. Щоб ознайомитися з усіма експонатами знадобиться, Вам знадобиться щонайменше 4 години. При цьому, безумовно, цей музей заслуговує на відвідування, в тому випадку, якщо Ви хочете побачити історію Другої Світової війни очима американців.

Але найголовнішою, як зараз заведено говорити "фішкою" музею є те, що при вході у величезну експозицію, кожному відвідувачеві видають магнітну електронну карту, в якій зашифровано ім'я звичайного рядового солдата або офіцера, який бився в боях Другої світової, у лавах американської армії. При цьому в кожній із залів є мультимедійний стенд, до якого відвідувач може підійти, додати свою карту і дізнатися, чим твій особистий герой займався в цей конкретний відрізок часу, якому присвячена дана частина експозиції, чим відзначився і скільки заслуговував нагород.

А на виході з музею, на останньому стенді, так само приклавши карту, можна дізнатися чи дійшла ця людина до дня перемоги чи геройськи загинула в боях. Ось так незвичайно, гуляючи музеєм ти дізнаєшся, і в якомусь сенсі, навіть «проживаєш» життя одного з мільйонів американських солдатів та офіцерів.

Смітсонівський національний музей авіації та космонавтики у Вашингтоні, округ Колумбія (США)

Національний музей авіації та космонавтики Смітсонівського інституту – один із найпопулярніших музеїв світу. В даний час в ньому проводиться масштабна багаторічна реконструкція, в рамках якої будуть представлені нові галереї та громадські простори. Перший етап реконструкції було відкрито у жовтні 2022 року. Забронюйте безкоштовні вхідні квитки за часом або детальніше і перетворення.

Другий об'єкт музею, Центр Стівена Ф. Удвара-Хейзі, розташований на південь від злітно-посадкових смуг аеропорту Даллес в окрузі Ферфакс, штат Вірджинія. Подивіться на Wright Flyer 1903, проведіть руками по місячному каменю і пориньте в неймовірний світ авіації та космічних подорожей. Національний музей авіації та космосу. З моменту відкриття на Національний

торговий центр У 1976 році цей центр всього, що пов'язано з польотами, навчав та надихав майбутні покоління пілотів та астронавтів з усього світу. Музей (разом з його другою локацією – Удвар-Хазі Центр Шантійї, штат Вірджинія) містить найбільшу і найбільшу колекцію авіаційних та космічних артефактів у світі. На виставці представлені усі компоненти польоту людини, у тому числі пов'язані з мистецтвом та архівні матеріали.

Музей авіації та космонавтики забирає відвідувачів у небо, демонструючи дивовижні технологічні досягнення, які сприяли розвитку авіації та освоєння космосу протягом останнього століття. Наше захоплення польотами все ще живе і добре, оскільки музей (і Центр Удвар-Хазі, що його супроводжує) з року в рік є одним з найбільш відвідуваних у світі.

Виставлені історичні об'єкти мають значення для історії польоту. Райт Флайєр 1903 став першим у світі успішним польотом, і можна особисто побачити цей новаторський літальний апарат. Також є «Дух Сент-Луїса» Чарльза Ліндберга, перший літак, який здійснив безпосадковий переліт із Нью-Йорка до Парижа.

Командний модуль «Аполлон-11» «Колумбія», єдина частина космічного корабля «Аполлон-11», що повернулася на Землю, зараз знаходиться в центрі Удвар-Хейзі. Відвідувачі також можуть побачити скафандр астронавта Ніла Армстронга, який він носив під час своєї місії на Місяць, і торкнутися зразка місячного каменю, привезеного з місії Аполлона-17 у 1972 році.

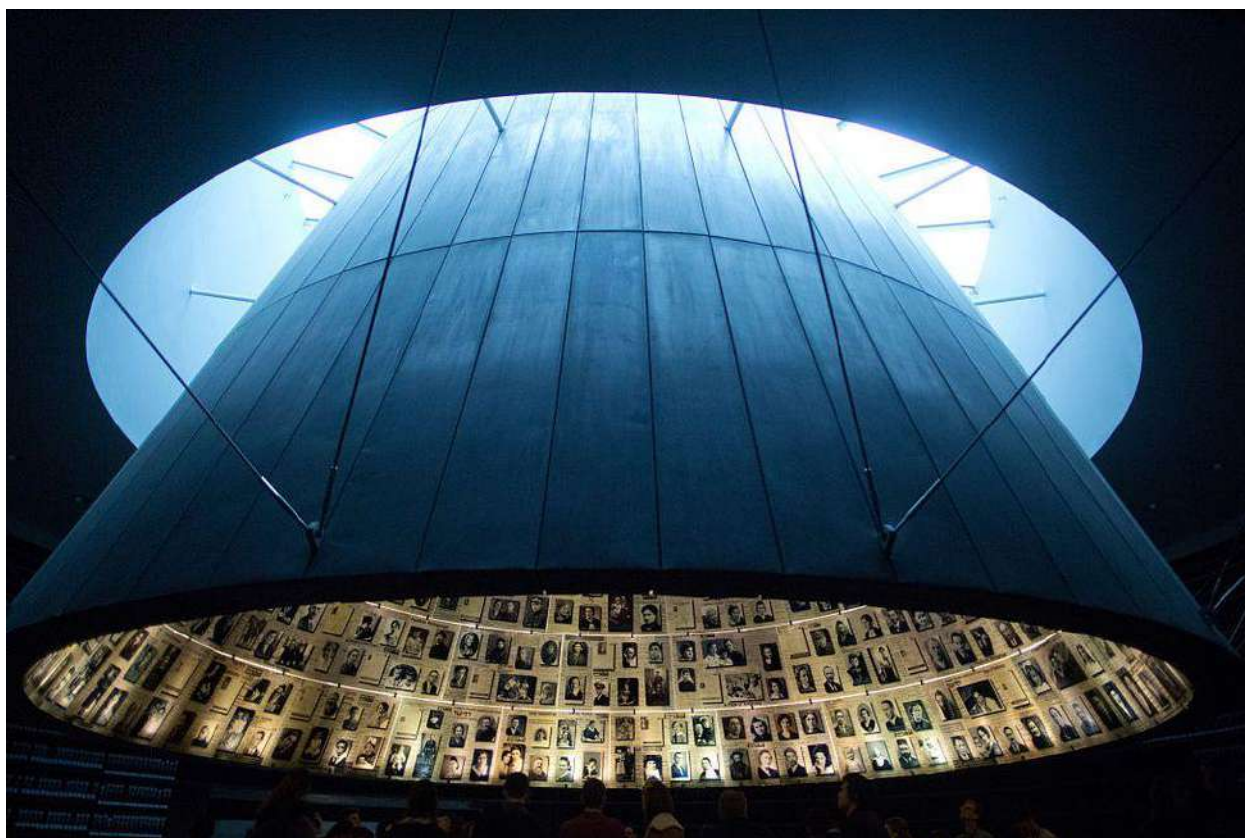
Це Віхи Boeing Flight Hall особливості Bell X-1 Гламурний Гленіс (перший літак, що подолав звуковий бар'єр), історії про авіацію та космічні польоти, а також ексклюзивний мобільний досвід, який дозволить відвідувачам персоналізувати свої дослідження, як ніколи раніше.

Планетарій Музею авіації та космонавтики було закрито до 2022 року. Театр IMAX, обсерваторія, екскурсії та освітні програми було припинено. Подивившись у лінзу потужного телескопа, можна спостерігати, як небесні тіла потрапляють у фокус. Нічні спостереження за зірками у Громадській обсерваторії Національного музею авіації та космонавтики, які проводяться у певні вечори протягом року, збирають експертів-добровольців (багато з яких користуються своїми особистими телескопами), сім'ї та пари. Можна дивитися три телескопи, кожен з яких сфокусований на окремій точці неба.

Меморіал Голокосту Яд Вашем у Єрусалимі (Ізраїль)

На заснований у 1953 році з ініціативи Кнесета (ізраїльського парламенту) Меморіальний комплекс історії Голокосту, Яд Вашем, покладено завдання увічнювати пам'ять, збирати документи, вивчати та викладати історію Голокосту. Комплекс розташований на 45-ти акрах на горі Пам'яті в Єрусалимі і включає музеї, дослідні та освітні центри, зал Пам'яті, Долину громад, Дитячий меморіал та інші пам'ятники та меморіали. У 2019 році Яд Вашем відвідало понад мільйон людей, і ще мільйони людей по всьому світу познайомилися з сайтом комплексу, який доступний для користувачів восьми мовами.

Інтерес до історії та подій Голокосту, їхнє значення для євреїв та для світу в цілому, постійно зростає. Основні інструменти, якими користуються в процесі збереження пам'яті, змінюються, тому Яд Вашем постійно прагне, більш точно і всеосяжно, зберігати і передавати пам'ять про події Голокосту майбутнім поколінням. Для вирішення проблем збереження пам'яті про Голокост, понад півстоліття після закінчення Другої світової війни, Яд Вашем створив систему багатопланового навчання та увічнення пам'яті.

Процес збору та передачі в Отруту Ваших документів з Європи та Північної Африки, відео зйомка свідчень тих, хто вижив, і створення найбільшого та найповнішого у світі сховища матеріалів про Голокост йде в Отруту безперервно. У сучасному, високотехнологічно оснащеному Архіві нині зберігаються сотні мільйонів сторінок документів, фотографій, відео-, аудіо- та письмових свідчень. Продовжуються зусилля щодо пошуку імен та історій жертв Голокосту. У Центральній базі імен жертв Голокосту наразі перебуває понад 4,8 млн. імен жертв Голокосту. Відомості про майже половину із загальної кількості цих імен є «Листи показань свідків», а інші імена були виявлені в архівах та інших документах.

У Бібліотеці зібрано найбільшу у світі колекцію друкованих видань, пов'язаних з Голокостом, яка надає дослідникам, педагогам та широкому загалу доступ до опублікованих матеріалів з цієї теми.

Відеоцентр Яд Вашем – сучасний центр кінематографічних ресурсів, пов'язаних із Голокостом. Центр забезпечує доступ до свідчень євреїв, що пережили, а також до художніх і документальних фільмів, пов'язаних з Голокостом, які створені в різних жанрах: особисті сімейні зйомки, анімація та багато іншого. Існує можливість пошуку у базі даних та перегляду всієї колекції фільмів.

Центральним елементом Меморіального комплексу є Музей історії Голокосту, що представляє події Голокосту як з єврейської сторони загалом, так і з особистої зокрема, використовуючи для цього справжні артефакти, тексти та документи, що належали загиблим євреям, а також свідчення вцілілих.

Іншими невід'ємними частинами комплексу є: Художній музей, де виставляються експонати з найбільшої у світі колекції творів мистецтва, пов'язаних з Голокостом; Виставковий павільйон, призначений для змінних експозицій та Синагога, служить місцем особистої та спільної молитви. У ній проходять меморіальні служби на згадку про знищені єврейські громади. У Синагозі розміщена постійна експозиція «арон кодеш» – шаф для зберігання сувоїв Тори та інших предметів юдаїки, врятованих зі знищених синагог Європи.

Протягом року Яд Вашем проводить десятки пам'ятних заходів, які часто спільно з організаціями вижили, на згадку про жертви Голокосту та знищені єврейські громади. Щороку Президент і Прем'єр-міністр Держави Ізраїль, високопосадовці, дипломати та громадські діячі з усього світу беруть участь разом з євреями та їхніми сім'ями, що вижили, в офіційних церемоніях, присвячених

Дню пам'яті жертв Голокосту та героїв опору, які проводяться в Отруті.

Станом на сьогодні звання «Праведник народів світу» удостоєно понад 27 тис. осіб. Щороку це почесне звання отримують сотні нових Праведників, оскільки стають відомими унікальні історії спасіння. Раніше на території Яд Вашем висаджували дерева на честь Праведників, а сьогодні – гравіюють їхні імена на спеціальних стінах у Саду Праведників. Багато історії порятунку опубліковано у багатотомній «Енциклопедії Праведників народів світу». Імена Праведників народів світу, інформацію історичного характеру, фотографії та інші матеріали, пов'язані з цими подіями, можна знайти в інтернеті, використовуючи базу даних та можливість пошуку на веб-сайті Яд Вашем.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Музей та історико-культурна спадщина.
2. Історія виникнення музеїв.
3. Музей як соціокультурне явище.
4. Функції музеїв.
5. Музейна мережа України.
6. Музейний фонд України.
7. Класифікація музеїв.
8. Музейний предмет та його основні етапи вивчення.
9. Напрями науково-дослідної роботи музеїв.
10. Організація науково-дослідної роботи музеїв.
11. Фонди музею та їх структура.
12. Форми комплектування музейних фондів.
13. Організація та проведення археологічних та етнографічних польових експедицій.
14. Організація фондового обліку музейних предметів.
15. Фондова документація та специфіка її оформлення.
16. Організація роботи дослідників у музеї.
17. Режим зберігання музейних фондів.
18. Консервація та реставрація у музейній діяльності.
19. Експозиційно-виставкова робота музеїв.
20. Етапи наукового проектування експозиції.
21. Сутність мистецького проектування експозиції.
22. Використання музейних колекцій в експозиційній діяльності.
23. Становлення та розвиток музейної педагогіки в країнах Західної Європи.
24. Розвиток музейної педагогіки країнах ближнього зарубіжжя.
25. Музейна комунікація та її сутність.
26. Підготовка та проведення музейної екскурсії.
27. Форми культурно-освітньої діяльності музеїв.
28. Проведення рекламної компанії у межах музею.
29. Музейна аудиторія та її вивчення.
30. Менеджмент у практичній діяльності музею.
31. Маркетинг у музеї та його сутність.
32. Інформаційні технології діяльності музеїв.

ПІСЛЯМОВА

Матеріал посібника сформований на основі системного підходу, цінність якого полягає, перш за все в тому, що він дозволяє представити проблеми музеєзнавства цілісно, в сукупності безлічі її проявів. Застосування методології загальної теорії права та методів галузевих правових наук дозволяє розкрити закономірності функціонування і розвитку правового регулювання відносин у сфері музейної діяльності.

У процесі формування структури посібника і викладу навчального матеріалу автори слідували логіці побудови правової інформації в законодавчих та інших правових актах в області музеєзнавства. Разом з тим, структура і зміст навчального посібника мають певні відмінності, пов'язані з адаптацією допомоги до вимог освітніх програм вищої професійної освіти в сфері туризму та гостинності.

Термінологія, а також зміст понять і визначень подаються в підручнику з урахуванням актуального міжнародного і зарубіжного досвіду правового регулювання відносин у сфері музейної діяльності. Деякі дефініції, що містяться в міжнародному та зарубіжному законодавстві, були творчо перероблені автором з урахуванням реалій правової системи України. Низка правових категорій використовуються в навчальному курсі для наукових цілей, що може не завжди збігатися з їх легальними аналогами.

Запропонований навчальний посібник буде корисним не тільки здобувачам вищої освіти усіх рівнів, але і практичним працівникам туристичної індустрії та слухачам післявузівської освіти.

Первинну апробацію навчальний посібник пройшов при викладанні навчального курсу «Музеєзнавство» у ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет» та отримав високу оцінку студентів, які навчались за спеціальністю «Туризм та рекреація».

ТЕСТИ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Міжнародний день музеїв щорічно відмічається:

- а) 18 травня;
- б) 18 квітня;
- в) 18 березня;
- г) 18 червня.

2. Процес становлення музею як соціокультурного інституту починається в епоху:

- а) Середньовіччя;
- б) Відродження;
- в) Просвітництва;
- г) Античності.

3. Міжнародне об'єднання музеїв та професійних музейних працівників, які займаються збереженням, охороною та популяризацією світової природничої і культурної спадщини:

- а) ICOM;
- б) ICOMOS;
- в) UNESCO;
- г) ICCROM.

4. Коли в Україні з'являються музеї різних профілів і напрямів, а теорія й методика музеєзнавства стають предметом спеціального дослідження?

- а) п.п. XX ст.;
- б) д.п. XX ст.;
- в) XXI ст.;
- г) д.п. XIX ст.

5. Сукупність матеріальних і духовних цінностей, які створені людством у процесі суспільно-політичної практики і характеризують історично досягнутий рівень розвитку суспільства:

- а) культурні цінності;
- б) культура;
- в) пам'ятки історії та культури;
- г) культурна спадщина.

6. Визначення музею як постійного некомерційного закладу, який знаходиться на службі суспільства і його розвитку й відкритий для людей, що набуває, зберігає, вивчає, популяризує та експонує в освітніх, просвітницьких і розважальних цілях матеріальні свідчення людини й оточуючого її середовища, сформовано:

- а) у ЗУ «Про музей і музейну справу»;
- б) українськими музеєзнавцями;
- в) Міжнародною радою музеїв;
- г) європейськими музеєзнавцями.

7. Спеціальний вид наукової та культурно-освітньої діяльності, що включає комплектування, зберігання, охорону та використання музеями культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини України – це:

- а) пам'яткознавство;
- б) музейна справа;
- в) охорона історико-культурної спадщини;
- г) експозиційна діяльність.

8. Науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини – це:

- а) Музейний фонд України;
- б) скансен;
- в) історико-архітектурний заповідник;
- г) музей

9. Сукупність окремих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їх походження та форм власності, а також музейних предметів і музейних колекцій, що перебувають за межами України і є власністю держави або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну – це:

- а) національне культурне надбання;
- б) Музейний фонд України;
- в) пам'ятки культурної спадщини;
- г) культурні цінності.

10. Найрізноманітніші й найчисленніші музейні предмети, що комплектують за принципом зв'язку з тією або іншою видатною особою називаються:

- а) історичні пам'ятки;
- б) меморіальні пам'ятки;
- в) речові пам'ятки;
- г) особові пам'ятки.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабарицька В. Екскурсознавство і музеєзнавство: навч. посібник. К. : Альтерпрес, 2007. 464с.
2. Байдахер Фрідріх. Загальна музеологія / За ред. Зеновія Мазурика; Пер. з нім. Х. Назаркевич, О. Лянґ, В. Лозинського. К.: Літопис, 2005.
3. Буланий І. Т., Явтушенко І. Г. Громадські музеї України. Історія, досвід, проблеми. К.: Наукова думка, 1979.
4. Власюк Г. М., Зосимович О. Ю., Хададова М. В. Музеєзнавство та архівна справа: Навч.-метод, посіб. Житомир: ЖДПУ імені Івана Франка, 2006.
5. Гайда Л. А. Музеєзнавство в закладах освіти: Навч.-метод. посібник / Кіровоградський обласний ін-т післядипломної педагогічної освіти ім. Василя Сухомлинського. Кіровоград : Видавництво КОІШО, 2006. 106с.
6. Горішевський П., Ковалів М., Мельник В., Оришко С. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв: навч. посіб. Івано-Франківськ: Плай, 2005.
7. Джинджоян В.В., Горожанкіна Н.А., Бойко З.В. Основи туризмознавства : навчальний посібник. Київ: Видавець ФО-П Піча Ю.В., 2022. 246 с.
8. Джинджоян В.В., Тесленко Т.В., Горб К.М. Інноваційні технології в туризмі та гостинності : навчальний посібник. Київ: Видавництво «Каравела», 2022. 340 с.
9. Заклади культури, мистецтв, фізкультури та спорту України у 2004 році: Статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2005.
10. Закон України «Про музеї та музейну справу». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 25, ст. 191.
11. Закон України «Про національну поліцію» від 02.07.2015р.
12. Закон України «Про охоронну діяльність» від 22.03.2012р.
13. Мезенцева Г. Музеєзнавство: (На матеріалах музеїв УРСР) / Галина Георгіївна Мезенцева,; Ред. С. М. Чайковський. К. : Вища школа. Голов. вид-во, 1980. – 120 с.
14. Музеєзнавство: Метод. рек. та плани семінарських занять для студ. спец. 6.020150 "Документознавство та інформаційна

діяльність" / Національний авіаційний ун-т / Тетяна Євгенівна Курченко (уклад.). К. : НАУ, 2006. 36с.

15. Музеї України: Довідник / Міністерство культури і мистецтв України. К.: Задруга, 1999.

16. Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ століття. К.: Златограф, 2004.

17. Наказ МВС України від 14.12.2022р. №816 «Про затвердження Порядку забезпечення охорони об'єктів органами поліції охорони на договірних засадах».

18. Постанова КМУ від 21.11.2018р. №975 «Про затвердження категорій об'єктів державної форми власності та сфер державного регулювання, які підлягають охороні органами поліції охорони на договірних засадах».

19. Проблеми збереження і використання культурної спадщини в Україні; Культурна спадщина України. Питання збереження, дослідження, використання (секція 1); Археологія, історія, музеєзнавство (секція 2): Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (на базі Держ. історико-архітектурного заповідника м. Святогірськ Донецької обл.), 25-27 травня 2005р. Управління культури Донецької облдержадміністрації ; Донецький національний ун-т ; Слов'янська міська Рада. Слов'янськ : Печатный двор, 2005. — 340с.

20. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство: Навч. посіб. К.: Знання, 2008. 428 с.

21. Торяник В. М., Хрідочкін А. В., Джинджоян В.В. Екскурсологія : підручник. За заг. ред. доктора юридичних наук, професора, В.О. Негодченка. Дніпро : ДГУ, 2022. 370 с.

22. Торяник В.М., Джинджоян В.В. Безпека туризму: навчальний посібник. За заг. ред. доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України О.В. Негодченка. – Дніпро: ВНПЗ «ДГУ», 2018. 284 с.

23. Торяник В.М., Сардак С.Е. Джинджоян В.В. Туризмологія : підручник. За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора В.О. Негодченка Дніпро: ДГУ, 2022. 306 с.

24. Шевченко В. Музеєзнавство: навч. посіб. для дистанц. навч. Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини «Україна». Інститут дистанційного навчання. К. : Університет «Україна», 2007. 288с.

25. Якубовський В.І. Музеєзнавство. Підручник. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2010. 352 с.

ДОДАТКИ

ЗАКОН УКРАЇНИ Про музеї та музейну справу

Цей Закон регулює суспільні відносини у сфері музейної справи, визначає правові, економічні, соціальні засади створення і діяльності музеїв України та особливості наукового формування, вивчення, обліку, зберігання, охорони і використання Музейного фонду України, його правовий статус.

Цей Закон поширюється на всі види музеїв та заповідників у частині їх музеєфікації, а також обліку, зберігання та використання, охорони, консервації, реставрації музейних предметів, музейних колекцій та предметів музейного значення.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Основні терміни та їх визначення

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються у такому значенні:

асортиментний кабінет (кімната зразків виробів) - приміщення на підприємствах, у яких зберігаються унікальні зібрання художніх виробів, наукові колекції, інші колекції або окремі зразки виробів, що мають історичну, художню, науково-технічну цінність;

зберігання - один з основних видів діяльності музею щодо створення матеріальних умов і правових засад, за яких забезпечується збереження музейних предметів та музейних колекцій;

консервація - здійснення комплексу організаційних, науково обґрунтованих заходів щодо забезпечення захисту музейних предметів та предметів музейного значення від подальших руйнувань, збереження їх автентичності з мінімальним втручанням у їх існуючий вигляд;

культурні цінності - об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню, охороні, перелік яких визначено Законом України "Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей";

музеєфікація - сукупність науково обґрунтованих заходів щодо приведення об'єктів культурної спадщини до стану, придатного для екскурсійного відвідування;

музей - науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини;

музейна колекція - сукупність музейних предметів, що об'єднані однією або кількома спільними ознаками;

музейна справа - спеціальний вид наукової та культурно-освітньої діяльності, що включає комплектування, зберігання, охорону та використання музеями культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини України, в тому числі їх консервацію, реставрацію, музеєфікацію, наукове вивчення, експонування та популяризацію;

музейне зібрання - сукупність музейних колекцій та музейних предметів, а також пов'язаних з ними бібліотечних фондів, архівів, каталогів та наукової документації музею;

музейний облік - один з основних напрямів роботи музею, що здійснюється шляхом ведення фондово-облікової документації (у тому числі в електронному вигляді), яка містить назву предмета (прізвище автора твору), датування, місце створення, дату надходження до музею, матеріал, техніку виготовлення, короткий опис, наукову атрибуцію, стан збереження, облікові позначення та забезпечує можливість їх ідентифікації, правовий статус музейних предметів і музейних колекцій;

музейний предмет - культурна цінність, якість або особливі ознаки якої роблять необхідним для суспільства її збереження, вивчення та публічне представлення;

Музейний фонд України - сукупність окремих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їх походження та форм власності, а також музейних предметів і музейних колекцій, що знаходяться за межами України і є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну;

охорона музеїв - система правових, організаційних та фінансово-економічних заходів, що забезпечують недоторканність музейного приміщення і музейного зібрання;

предмет музейного значення - культурна цінність, особливі ознаки якої є підставою для внесення її до Музейного фонду України та набуття статусу музейного предмета з метою збереження, вивчення і публічного представлення;

реставрація - здійснення комплексу науково обґрунтованих заходів щодо зміцнення фізичного стану та поліпшення зовнішнього вигляду, розкриття найбільш характерних ознак, відновлення втрачених або пошкоджених елементів музейних предметів та предметів музейного значення із забезпеченням збереження їх автентичності.

Стаття 2. Музейна справа та основні напрями діяльності музеїв

Музейна справа уособлює національну музейну політику, музеєзнавство та музейну практику.

Основними напрямками діяльності музеїв є науково-дослідна, культурно-освітня діяльність, комплектування музейних зібрань, експозиційна, фондова, видавнича, реставраційна, виставкова, пам'яткоохоронна робота, а також діяльність, пов'язана з науковою атрибуцією, експертизою, класифікацією, державною реєстрацією та усіма видами оцінки предметів, які можуть бути визначеними як культурні цінності, з метою включення до Музейного фонду України.

Стаття 3. Національна музейна політика

Національна музейна політика - це сукупність основних напрямів і засад діяльності держави і суспільства в галузі музейної справи.

Основними напрямками національної музейної політики є:

збереження та державна підтримка Музейного фонду України;

забезпечення соціально-економічних, правових і наукових умов для ефективної діяльності музеїв;

сприяння формуванню сучасної інфраструктури музейної справи;

підтримка і розвиток мережі музеїв;

забезпечення підготовки та підвищення фахової кваліфікації музейних кадрів, їх правовий і соціальний захист;

бюджетне фінансування (у тому числі на дольових засадах) і пріоритетне матеріально-технічне забезпечення розробки і реалізації державних, регіональних і місцевих програм розвитку музейної справи;

забезпечення охорони музеїв;
підтримка фундаментальних і прикладних наукових досліджень,
пов'язаних з музейною справою;
сприяння міжнародному співробітництву в галузі музейної
справи.

Стаття 4. Законодавство України про музеї та музейну справу
Законодавство України про музеї та музейну справу базується на
Конституції України і складається з цього Закону та інших
нормативно-правових актів.

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого
надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті,
що передбачені законодавством України про музеї та музейну справу,
то застосовуються правила міжнародного договору.

Стаття 5. Національні, регіональні та профільні організації
музеїв України. Участь у міжнародних організаціях

Музеї України мають право об'єднуватись у національні,
регіональні та профільні організації (спілки, асоціації тощо), вступати
до міжнародних музейних організацій і фондів.

Розділ II ВИДИ МУЗЕЇВ. ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ І МАТЕРІАЛЬНА БАЗА МУЗЕЇВ

Стаття 6. Види музеїв

За своїм профілем музеї поділяються на природничі
(антропологічні, біологічні, ботанічні, геологічні, зоологічні,
мінералогічні, палеонтологічні), історичні (загальноісторичні,
військово-історичні, історії релігії, історико-побутові, археологічні,
етнографічні), літературні, художні (образотворчого, декоративно-
прикладного, народного, сучасного мистецтва), мистецькі
(театральні, музичні, музеї кіно), науково-технічні, комплексні
(краєзнавчі, екомuzeї), галузеві тощо.

На основі об'єктів культурної спадщини, пам'яток природи, їх
територій можуть створюватися музеї просто неба та меморіальні
музеї-садиби.

Музею, що є у державній чи комунальній власності, який має
музейні колекції загальнодержавного значення, набув міжнародного
визнання і є провідним культурно-освітнім та науково-дослідним

зкладом у відповідних профільних групах музейної мережі України, у встановленому законодавством порядку може бути надано статус національного музею України.

Стаття 7. Створення музеїв

Музеї можуть засновуватися на будь-яких формах власності, передбачених законами. Засновниками музеїв можуть бути відповідні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи.

Рішення про створення музеїв приймають їх засновники.

Для створення музею засновники повинні забезпечити:

формування музейного зібрання;

матеріальну базу - відповідно обладнані приміщення для зберігання, консервації та реставрації музейних предметів, для експозицій і виставок, для проведення культурно-освітньої роботи, роботи наукових працівників музею, а також приміщення для забезпечення належного рівня обслуговування відвідувачів;

умови для охорони музею, оснащення його засобами охоронної та пожежної сигналізації;

фінансування та кадри для належного його функціонування;

роботу музею за чітким розкладом.

Музеї є юридичними особами, крім тих, що створюються і діють у складі підприємств, установ, організацій та закладів освіти.

Засновники музею можуть створювати філії та відділи музею, що не є юридичними особами.

Земельні ділянки, інші природні ресурси, необхідні для створення музею, надаються в користування у встановленому законодавством порядку.

Музеї можуть створюватись і діяти в усіх організаційно-правових формах.

Стаття 8. Статут музею

Музей діє на підставі статуту (положення), що затверджується його засновником чи засновниками.

У статуті (положенні) музею визначаються:

назва музею, його статус, склад засновників, їх права та обов'язки;

організаційна структура, основні завдання та напрями діяльності;

джерела надходження коштів і їх використання, склад майна музею, порядок його реорганізації та ліквідації, умови збереження музейного зібрання у разі ліквідації музею;
інші умови діяльності музею.

Стаття 9. Державна реєстрація музеїв

Державна реєстрація музеїв незалежно від форм власності проводиться за їх місцезнаходженням відповідно до закону.

Музеї, створені у складі підприємств, установ, організацій, закладів освіти, реєстрації не підлягають. Порядок обліку таких музеїв визначає центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Стаття 10. Ліквідація та реорганізація музеїв

Ліквідація музеїв здійснюється за рішенням засновника, а також за рішенням суду у випадках, передбачених чинним законодавством.

У разі ліквідації музеїв, що засновані на державній і комунальній формах власності, порядок подальшого використання їх музейних зібрань визначає засновник за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв. У разі ліквідації підприємства, установи та організації, при (у складі) яких діють музеї, а також у разі ліквідації музеїв, які діяли на громадських засадах, їх музейні зібрання та колекції асортиментних кабінетів, окремі предмети музейного значення, придбані за кошти державного та місцевих бюджетів, передаються до відповідних профільних музеїв у порядку, передбаченому Положенням про Музейний фонд України. У разі ліквідації музеїв, заснованих на приватній формі власності, переважне право на придбання музейних зібрань за інших рівних умов має держава.

Реорганізація (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) музеїв може відбуватися відповідно до чинного законодавства.

Стаття 11. Музейна територія

Територія, відведена для музею, належить до земель історико-культурного призначення. На цій території та в музейних будівлях (спорудах) забороняється діяльність, що суперечить його функціональному призначенню або може негативно впливати на стан

зберігання музейного зібрання, та інша діяльність, несумісна з діяльністю музею як закладу культури.

Територія, відведена для музею, підлягає просторово-функціональному зонуванню.

На території, відведеній для музею, згідно із статутом музею може бути виділено зони:

заповідна - для зберігання і охорони найбільш цінних історико-культурних, меморіальних комплексів та окремих об'єктів;

експозиційна - для стаціонарного демонстрування великогабаритних музейних предметів і використання в культурно-пізнавальних цілях;

наукова - для проведення науково-дослідної роботи;

рекреаційна - для відпочинку відвідувачів музею та їх обслуговування, зокрема розташування музейних крамниць, буфетів, кафе, інших пунктів громадського харчування, проведення мистецьких, культурно-освітніх заходів, гостьових місць для паркування автомобілів;

господарська - для розміщення допоміжних господарських об'єктів, місць для паркування службових автомобілів та інших транспортних засобів.

Стаття 12. Користування природними ресурсами

Музей здійснює користування землею, іншими природними ресурсами та несе відповідальність за дотримання норм щодо їх охорони і раціонального використання згідно з чинним законодавством.

Стаття 13. Фінансування музеїв

Фінансування музеїв залежно від форм власності здійснюється за рахунок коштів відповідно державного бюджету, місцевих бюджетів, благодійних внесків фізичних та юридичних осіб, інших джерел, не заборонених законодавством.

Бюджетні призначення та кошти, одержані від додаткових джерел фінансування музеїв, не підлягають вилученню протягом бюджетного періоду, крім випадків, передбачених законом. Кошти, що надійшли з додаткових джерел фінансування, не впливають на обсяги бюджетного фінансування державних та комунальних музеїв.

Сума витрат на забезпечення охорони музеїв обов'язково визначається в державному та місцевих бюджетах і вноситься до переліку захищених статей видатків загального фонду бюджетів.

Додатковими джерелами фінансування музеїв є:

кошти, що надходять від господарської діяльності, надання платних послуг, у тому числі за відвідування музеїв і виставок;

кошти, одержувані за науково-дослідні та інші види робіт, які виконує музейний заклад на замовлення підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян та громадян;

доходи від реалізації сувенірної продукції, предметів народних художніх промислів, видавничої діяльності, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;

плата за кіно- і фотозйомки;

гранти, благодійні внески, добровільні пожертвування, грошові внески, матеріальні цінності, одержані від фізичних і юридичних осіб, у тому числі іноземних;

кошти, отримані державними і комунальними музеями як відсотки на залишок власних надходжень, отриманих як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти і розміщених на поточних рахунках, відкритих у банках державного сектору;

інші джерела, в тому числі валютні надходження, відповідно до законодавства України.

"Розмір плати за надання платних послуг встановлюється державним і комунальним музеєм щороку у національній валюті України.

Перелік платних послуг, які можуть надаватися державними і комунальними музеями, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Порядок надання платних послуг музеями, заснованими на державній та комунальній формі власності, затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері культури.

У разі одержання коштів від надання платних послуг, добровільних пожертвувань фізичних і юридичних осіб, у тому числі іноземних, з інших джерел, не заборонених законодавством, бюджетні асигнування державних і комунальних музеїв не зменшуються".

Стаття 14. Матеріально-технічне забезпечення музеїв

Власники музеїв зобов'язані забезпечувати їх будівлями (спорудами), збудованими за спеціальними проектами, або іншими упорядкованими приміщеннями, що відповідають вимогам функціонування музеїв, а також відповідним обладнанням та транспортом.

Приміщення музеїв, що є у державній чи комунальній власності, передаються їм на праві оперативного управління. Воно може бути вилучене лише за умови надання музею іншого рівноцінного приміщення. У разі вилучення приміщення музею, що є пам'яткою культурної спадщини, рішення про його вилучення приймається за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Під час проектування та експлуатації музейних приміщень враховуються потреби дітей, осіб з інвалідністю, громадян похилого віку в доступі до культурної спадщини.

Музеям надається пріоритетне право на використання споруд, комплексів (ансамблів) та визначних місць, що є пам'ятками культурної спадщини.

Розділ III МУЗЕЙНИЙ ФОНД УКРАЇНИ

Стаття 15. Музейний фонд України

Музейний фонд України є національним багатством, невід'ємною складовою культурної спадщини України, що охороняється законом.

Музейні предмети Музейного фонду України є культурними цінностями, що постійно зберігаються на території України та за її межами або згідно з міжнародними договорами підлягають поверненню в Україну.

Музеї, юридичні і фізичні особи зобов'язані забезпечувати збереженість Музейного фонду України та сприяти його поповненню.

Положення про Музейний фонд України затверджується Кабінетом Міністрів України.

Музейні предмети, музейні колекції та музейні зібрання державної частини Музейного фонду України закріплюються за музеями на праві оперативного управління

Стаття 15-1. Склад Музейного фонду України

Музейний фонд України складається з державної і недержавної частини.

До державної частини Музейного фонду України належать музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, що є державною власністю, зберігаються у державних музеях, у тому числі музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, що зберігаються в музеях, які належать до сфери управління місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також у музеях, створених при підприємствах, в установах, організаціях і закладах освіти державної та комунальної форм власності чи у їх складі. До державної частини Музейного фонду України належать також предмети музейного значення, що підлягають внесенню до державної частини Музейного фонду України, музейні колекції, музейні зібрання, що зберігаються на підприємствах, в установах та організаціях державної і комунальної форм власності.

До недержавної частини Музейного фонду України належать музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, що зберігаються в музеях приватної форми власності, музеях підприємств, установ, організацій приватної форми власності та не віднесені або не підлягають віднесенню до державної частини Музейного фонду України, зокрема предмети музейного значення, що підлягають внесенню до недержавної частини Музейного фонду України та є власністю релігійних організацій, громадян та об'єднань громадян.

Стаття 15-2. Особливості здійснення права власності на музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, предмети музейного значення Музейного фонду України

Музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, віднесені до державної частини Музейного фонду України, не підлягають відчуженню, за винятком обміну на інші музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання. Рішення про обмін музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, що належать до державної частини Музейного фонду України, приймається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв.

У разі передачі майнових комплексів музеїв з державної у комунальну власність музейні предмети, музейні колекції та музейні зібрання залишаються у державній власності і належать до державної частини Музейного фонду України.

Перелік музеїв (у тому числі музеїв системи Національної академії наук України, Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, Педагогічного товариства України, інших самоврядних організацій), у яких зберігаються музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, що належать до державної частини Музейного фонду України, та предмети музейного значення, що підлягають внесенню до державної частини Музейного фонду України, не підлягають приватизації та не можуть бути предметом застави. Музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, що належать до недержавної частини Музейного фонду України, та предмети музейного значення, що підлягають внесенню до недержавної частини Музейного фонду України, не можуть бути предметом застави, якщо заставодержатель - іноземний громадянин або особа без громадянства, яка не проживає в Україні.

У разі продажу музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, що належать до недержавної частини Музейного фонду України, держава має переважне право на їх придбання, яке реалізується центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сферах культури та мистецтв або уповноваженими ним державними музеями.

Стаття 16. Музейні предмети Музейного фонду України у складі Державного реєстру національного культурного надбання

Унікальні музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання Музейного фонду України та предмети музейного значення, що підлягають внесенню до Музейного фонду України і мають виняткове художнє, історичне, етнографічне та наукове значення, незалежно від форми власності і місця зберігання вносяться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв до Державного реєстру національного культурного надбання.

Положення про Державний реєстр національного культурного надбання затверджується Кабінетом Міністрів України.

Порядок віднесення музейних предметів Музейного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання та умови їх зберігання затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Стаття 17. Облік, зберігання і використання документів Національного архівного фонду

Облік, зберігання і використання документів Національного архівного фонду, що зберігаються в музеях, здійснюються відповідно до цього Закону та Закону України "Про Національний архівний фонд та архівні установи".

Стаття 18. Формування державної частини Музейного фонду України

Формування державної частини Музейного фонду України здійснюється шляхом:

придбання в установленому порядку предметів музейного значення центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сферах культури та мистецтв, іншими центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та музеями - за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством;

безоплатної передачі предметів музейного значення підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян та громадянами;

передачі обернених відповідно до законодавства України у дохід держави музейних предметів, предметів музейного значення;

передачі в установленому порядку предметів музейного значення, виявлених під час археологічних, етнографічних, науково-природничих та інших експедицій, будівельних, ремонтних або реставраційних робіт, у тому числі з дорогоцінних металів і дорогоцінних каменів, та скарбів;

повернення в Україну розшуканих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань та предметів музейного значення, які були незаконно вивезені;

передачі предметів музейного значення, вилучених на митниці;
поповнення музейних зібрань іншими способами, передбаченими законодавством.

Віднесення предметів музейного значення до Музейного фонду України здійснюється у порядку, передбаченому Положенням про Музейний фонд України, на підставі проведення музеями відповідної наукової експертизи.

Порядок віднесення музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань та предметів музейного значення до державної частини Музейного фонду України визначається Кабінетом Міністрів України.

Формування державної частини Музейного фонду України та забезпечення поповнення експозицій музеїв здійснюють центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сферах культури та мистецтв.

Стаття 19. Облік музейних предметів та предметів музейного значення

Музейні предмети та предмети музейного значення, які зберігаються в музеях незалежно від форм власності та підпорядкування, а також предмети музейного значення, які зберігаються на підприємствах, в установах, організаціях державної та комунальної форми власності, підлягають обліку в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Форми облікових документів затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Фондово-облікова документація підлягає довічному зберіганню.

Стаття 20. Переміщення музейних предметів та предметів музейного значення

Переміщення музейних предметів Музейного фонду України та предметів музейного значення здійснюється відповідно до Положення про Музейний фонд України.

Стаття 21. Збереження Музейного фонду України

З метою збереження музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань та предметів музейного значення власники або уповноважені ними органи зобов'язані створити належні умови, у тому числі спеціальний науково обґрунтований режим їх зберігання, та здійснювати консервацію і реставрацію.

Вимоги до умов зберігання та обліку музейних предметів, музейних колекцій визначає центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Знищення музейних предметів та предметів музейного значення Музейного фонду України забороняється.

У разі втрати або руйнування музейних предметів, що належать до державної частини Музейного фонду України, вони можуть вилучатися з фондово-облікової документації лише за рішенням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв на підставі висновків експертно-фондової комісії.

Стаття 22. Порядок вивезення за межі України музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, що належать до державної частини Музейного фонду України, та предметів музейного значення, що підлягають внесенню до державної частини Музейного фонду України

Вивезення за межі України музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, що належать до державної частини Музейного фонду України, та предметів музейного значення, що підлягають внесенню до державної частини Музейного фонду України, забороняється, крім випадків тимчасового їх перебування за кордоном для експонування на виставках, реставрації або проведення наукової експертизи на підставі свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей відповідно до Закону України "Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей" та за погодженням з центральним органом виконавчої влади у сфері культури і туризму.

Стаття 23. Страхування музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань Музейного фонду України та предметів музейного значення, що підлягають внесенню до Музейного фонду України

Музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання Музейного фонду України та предмети музейного значення, що підлягають внесенню до Музейного фонду України, які тимчасово вивозяться за межі України для експонування, реставрації або проведення наукової експертизи, підлягають обов'язковому страхуванню.

Порядок встановлення їх оціночної та страхової вартості визначають центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв, та центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері державного фінансового контролю.

Стаття 24. Консервація і реставрація музейних предметів Музейного фонду України

Консервацію і реставрацію музейних предметів Музейного фонду України здійснюють спеціалізовані установи та організації, реставраційні підрозділи музеїв та окремі реставратори, які мають кваліфікаційну категорію за відповідною спеціальністю.

Порядок їх консервації і реставрації визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Держава сприяє проведенню реставрації музейних предметів, предметів музейного значення недержавної частини Музейного фонду України у державних реставраційних закладах.

З метою проведення атестації реставраторів та присвоєння їм відповідної кваліфікаційної категорії утворюється атестаційна комісія. Положення про атестаційну комісію та її персональний склад затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування сприяють підготовці реставраторів, розвитку мережі спеціалізованих реставраційних закладів.

Розділ IV МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕІВ

Стаття 25. Міжнародна діяльність музеїв

Музеї України беруть участь у міжнародному культурному співробітництві в галузі музейної справи на основі багатосторонніх та двосторонніх угод.

Участь музеїв у міжнародному культурному співробітництві здійснюється у встановленому порядку шляхом:

проведення спільних наукових досліджень на основі розробки і реалізації міжнародних наукових програм;

здійснення взаємного обміну музейною інформацією, виставками, вивчення міжнародного досвіду організації музейної справи;

проведення міжнародних конференцій, конгресів, симпозіумів, виставок та участі в них;

організації спільної підготовки музейних працівників, розвитку видавничої діяльності;

здійснення іншої спільної діяльності відповідно до угод, якщо вона не суперечить законодавству України та міжнародним договорам України.

Розділ V УПРАВЛІННЯ І САМОВРЯДУВАННЯ МУЗЕЇВ, ГАРАНТІЇ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ЇХ ПРАЦІВНИКІВ

Стаття 26. Державне управління музеями

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв, у межах своїх повноважень:

забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері музейної справи;

формує вимоги щодо державного статистичного обліку музеїв, створених на території України;

здійснює організаційно-методичне керівництво, сприяє розвитку сучасної інфраструктури музейної справи, розвитку музейної мережі, створює спеціалізовані організаційні структури, наукові установи для науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення музеїв;

здійснює координацію робіт із створення єдиної інформаційної системи музеїв;

здійснює інші повноваження, визначені законами та покладені на нього актами Президента України.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв, у межах своїх повноважень:

організовує навчання і підвищення кваліфікації працівників музеїв;

визначає потреби держави та нормативи, що гарантують належний рівень музейного обслуговування і доступ громадян до Музейного фонду України;

здійснює контроль за діяльністю музеїв, заснованих на державній та комунальній формах власності, за станом обліку, зберіганням, охороною, використанням та переміщенням музейних предметів Музейного фонду України, що зберігаються в музеях незалежно від форми власності;

організовує проведення наукових досліджень у сфері музейної справи;

порушує перед власником музейних предметів та музейних колекцій питання щодо поліпшення умов зберігання;

направляє запити з метою отримання інформації про музейні предмети та музейні колекції;

у разі потреби сприяє передачі музейних предметів, музейних колекцій та предметів музейного значення, що належать до недержавної частини Музейного фонду України, на тимчасове зберігання до державних музеїв;

здійснює інші повноваження, визначені законами та покладені на нього актами Президента України.

Інші центральні та місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування здійснюють керівництво музеями, що перебувають у сфері їх управління.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування несуть відповідальність за матеріально-технічне та фінансове забезпечення музеїв, що перебувають у сфері їх управління.

Керівники державних та комунальних музеїв призначаються на посаду шляхом укладення з ними контракту на п'ять років за результатами конкурсу.

Порядок проведення конкурсу та вимоги до кандидатів на посаду керівника державного чи комунального музею визначаються статтями 21-1-21-5 Закону України "Про культуру".

Особливості призначення на посаду керівників державних та комунальних музеїв на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та міста Севастополя визначаються частиною другою статті 21 Закону України "Про культуру".

Стаття 27. Самоврядування музеїв

Музеї мають право створювати органи самоврядування: вчені, наглядові, методичні, музейно-педагогічні, художні, реставраційні та інші ради, залучаючи до їх діяльності фахівців різного профілю.

Стаття 28. Гарантії прав і законних інтересів працівників музеїв

Правовий і соціальний захист працівників музеїв забезпечується державою і засновниками музеїв згідно із законодавством.

Працівники музеїв мають право на:

діяльність відповідно до фаху та кваліфікації в музеях незалежно від форм власності;

захист у судовому порядку права інтелектуальної власності на результати наукової діяльності в галузі музейної справи;

безкоштовне користування довідково-інформаційною, бібліотечною і архівною базами музеїв України та відвідування музейних закладів;

участь у науково-дослідній роботі музеїв, у конференціях, семінарах, наукових читаннях;

підвищення кваліфікації, перепідготовку, вільний вибір програми, форм навчання, стажування в інших музеях, в тому числі за кордоном;

атестацію з метою одержання кваліфікаційної категорії, порядок проведення якої визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв;

допомогу на оздоровлення при наданні щорічної відпустки у розмірі посадового окладу, грошову винагороду за сумлінну працю та зразкове виконання трудових обов'язків, а також матеріальну допомогу для вирішення соціально-побутових питань та доплату за вислугу років у розмірах та порядку, встановлених Кабінетом Міністрів України;

грошову винагороду за сумлінну працю та зразкове виконання трудових обов'язків і матеріальну допомогу для вирішення соціально-побутових питань у розмірі та порядку, що встановлюються Кабінетом Міністрів України;

безплатне користування у межах встановлених норм житлом з опаленням і освітленням, якщо вони проживають у селах і селищах;

вимогу до юридичних і фізичних осіб про припинення дій, що загрожують збереженню музейних предметів, музейних колекцій Музейного фонду України та предметів музейного значення.

Пільги на безплатне користування житлом з опаленням та освітленням, передбачені частиною другою цієї статті, надаються за умови, якщо розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує величини доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Стаття 29. Гарантії майнових прав музеїв

Держава гарантує захист майнових прав музеїв усіх форм власності. Вилучення державою у музеїв їх фондів та іншого закріпленого за ними майна може здійснюватися лише у випадках, передбачених законами України.

Музеї, що є у державній чи комунальній власності, не підлягають приватизації.

Держава гарантує забезпечення охорони музеїв державної та комунальної форм власності.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв, з переліку музеїв, затвердженого Кабінетом Міністрів України відповідно до частини третьої статті 15-2 цього Закону, визначає музей, якому музейні предмети, музейні колекції та музейні зібрання, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України, передаються на постійне або тимчасове зберігання в порядку, передбаченому Положенням про Музейний фонд України.

Розділ VI ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО МУЗЕЇ ТА МУЗЕЙНУ СПРАВУ

Стаття 30. Відповідальність за шкоду, завдану музею або музейному зібранню

Матеріальна шкода, завдана музею або музейному зібранню громадянами чи юридичними особами, відшкодовується згідно з чинним законодавством.

Стаття 31. Відповідальність за порушення законодавства України про музеї та музейну справу

Особи, винні у порушенні законодавства про музеї та музейну справу, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 27 травня 2009 р. N 507 Київ

ПОРЯДОК

здійснення рятувальних заходів на об'єктах туристичних відвідувань

1. Цей Порядок визначає механізм здійснення в межах України Оперативно-рятувальною службою цивільного захисту, державними та комунальними аварійно-рятувальними службами, аварійно-рятувальними службами підприємств, установ та організацій, яким належать чи які обслуговують об'єкти туристичних відвідувань (далі - аварійно-рятувальна служба), рятувальних заходів на таких об'єктах та надання необхідної допомоги туристам (екскурсантам), що опинилися в надзвичайній ситуації техногенного або природного характеру (далі - заходи).

2. Здійснення аварійно-рятувальною службою заходів передбачає:

1) забезпечення оповіщення про надзвичайну ситуацію техногенного або природного характеру, у якій опинилися туристи (екскурсанти) (далі - надзвичайна ситуація);

2) забезпечення чергування;

3) вибір шляхів (підходів) до місця виникнення надзвичайної ситуації;

4) утворення груп, які безпосередньо проводитимуть аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, та їх доставку до місця виникнення надзвичайної ситуації (далі - пошуково-рятувальні групи);

5) проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт на об'єктах туристичних відвідувань відповідно до порядку, що визначається інструкціями, правилами, статутами, іншими нормативними документами щодо дій у надзвичайних ситуаціях;

6) надання необхідної, зокрема невідкладної медичної допомоги потерпілим особам, транспортування зазначених осіб до найближчих медичних закладів чи населених пунктів;

7) евакуацію туристів (екскурсантів).

3. У разі виникнення надзвичайної ситуації керівник аварійно-рятувальної служби оцінює її характер, місце, обсяг аварійно-

рятувальних та інших невідкладних робіт, визначає сили та засоби, необхідні для їх проведення, приймає рішення про здійснення рятувальних заходів та призначення керівників пошуково-рятувальних груп.

4. Заходи, зокрема аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, здійснюються аварійно-рятувальною службою згідно з планом, що складається з урахуванням зони її відповідальності, ризику виникнення на об'єктах туристичних відвідувань надзвичайної ситуації, особливостей та умов їх розташування, туристичних маршрутів, місця виникнення надзвичайної ситуації та шляхів (підходів) до нього, інших факторів, що істотно впливають на організацію робіт.

5. Пошуково-рятувальні групи проходять в установленому порядку інструктаж з питань проведення пошуку та рятування туристів (екскурсантів).

6. Для здійснення заходів, зокрема аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, доставки до місця надзвичайної ситуації пошуково-рятувальних груп, предметів спеціального оснащення і вантажів та виконання невідкладних робіт, можуть надаватися на договірних засадах підприємствами, установами та організаціями засоби зв'язку, транспорту та інші матеріально-технічні ресурси.

7. Керівник аварійно-рятувальної служби забезпечує:

- 1) загальне керівництво роботами;
- 2) зв'язок з органами влади, керівником, іншими працівниками об'єкта туристичних відвідувань;
- 3) збір даних про обстановку в місці виникнення надзвичайної ситуації, їх аналіз та узагальнення;

4) залучення в установленому порядку до проведення робіт громадських організацій або громадян за їх згодою, засобів зв'язку, транспорту та інших матеріально-технічних ресурсів підприємств, установ та організацій.

8. Керівник пошуково-рятувальної групи забезпечує:

- 1) постійну готовність групи до проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;
- 2) переміщення групи до місця виникнення надзвичайної ситуації;
- 3) дотримання вимог безпеки рятувальниками на підходах до місця виникнення надзвичайної ситуації та під час проведення робіт;

4) підтримання постійного зв'язку та надання керівникові аварійно-рятувальної служби оперативної інформації про хід проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;

5) усунення впливу небезпечних факторів на життя або стан здоров'я туристів (екскурсантів);

6) своєчасне надання у разі потреби невідкладної медичної допомоги потерпілим особам, організацію їх безпечного транспортування до найближчих медичних закладів чи населених пунктів;

7) цільове використання засобів зв'язку, транспорту та інших матеріально-технічних ресурсів.

9. Залежно від обставин, що склалися в місці виникнення надзвичайної ситуації, керівник пошуково-рятувальної групи приймає рішення щодо:

1) проведення евакуаційних заходів;

2) часткове або повне зупинення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, зокрема у разі виникнення прямої загрози життю або стану здоров'я рятувальників, потерпілих та інших осіб, з негайним інформуванням про це керівника аварійно-рятувальної служби;

3) необхідності залучення для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт додаткових сил та засобів.

9-1. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень вживають заходів, що спрямовані на забезпечення безпеки туристів (екскурсантів) на об'єктах туристичних відвідувань та інформування суб'єктів туристичної діяльності про виникнення загрози безпеці туристів (екскурсантів) у місці їх тимчасового перебування.

9-2. Суб'єкти туристичної діяльності інформують туристів (екскурсантів) про виникнення всіх загроз їх безпеці в місцях тимчасового перебування, вживають заходів, що спрямовані на сприяння аварійно-рятувальній службі у наданні оперативної допомоги особам, які постраждали під час подорожі, у тому числі з їх тимчасового розміщення та харчування у період здійснення рятувальних заходів.

10. Право припинити або закінчити в установленому порядку здійснення заходів, зокрема аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, надається керівникові аварійно-рятувальної служби, який приймав рішення про їх здійснення.

Указ Президента України

Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму

З метою сприяння розвитку культурного потенціалу України, збереження, популяризації та ефективного використання національного культурного надбання, створення умов для туристичної привабливості об'єктів культурної спадщини, підтримки креативних індустрій **постановляю**:

1. Кабінету Міністрів України:

1) забезпечити розроблення та реалізацію в рамках програми "Велике будівництво" заходів, спрямованих на збереження культурної спадщини об'єктів культурного призначення та розвиток культурного потенціалу України, передбачивши, зокрема:

{Абзац перший пункту 1 статті 1 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 153/2021 від 09.04.2021}

а) за напрямом з охорони, відродження та ефективного використання об'єктів культурної спадщини заходи щодо:

розроблення та затвердження порядку відбору проектів ремонтно-реставраційних та консерваційних робіт стосовно пам'яток культурної спадщини, у тому числі замків, інших фортифікаційних, оборонних, палацово-паркових комплексів, проектів із реконструкції, будівництва, благоустрою інших об'єктів культурного призначення, які будуть реалізовані в рамках програми "Велике будівництво", сприяння розробленню необхідної проектної та іншої документації та проведенню робіт із консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту та пристосування відповідних об'єктів;

{Абзац третій пункту 1 статті 1 в редакції Указу Президента № 153/2021 від 09.04.2021}

розроблення та затвердження у складі генеральних планів населених пунктів, внесених до Списку історичних населених місць України, на території яких розташовані об'єкти культурної спадщини, проектів ремонтно-реставраційних та консерваційних робіт, які будуть реалізовуватися за відповідним напрямом;

розроблення та затвердження науково-проектної документації із визначення меж і режимів використання буферних зон об'єктів

всесвітньої спадщини, планів управління об'єктами всесвітньої спадщини;

забезпечення належної підготовки документів щодо номінування об'єктів культурної спадщини для внесення їх до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;

активізації діяльності з повернення культурних цінностей, незаконно вивезених, евакуйованих з території України під час воєн і збройних конфліктів, а також тимчасово вивезених і неповернутих;

забезпечення функціонування інформаційного ресурсу щодо об'єктів культурної спадщини і культурних цінностей та формування національної інфраструктури даних про такі об'єкти та цінності;

забезпечення підготовки фахівців з реставрації пам'яток нерухомої культурної спадщини, опрацювавши питання щодо включення відповідної спеціальності до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти в галузі знань "Архітектура та будівництво";

б) за напрямом з розбудови сучасної туристичної інфраструктури України заходи щодо:

опрацювання питання щодо розроблення та затвердження державної цільової програми, спрямованої на розвиток сфери туризму в Україні, створення сучасної туристичної інфраструктури;

сприяння залученню інвестицій та реалізації інвестиційних проектів у сфері туризму;

здійснення маркетингових досліджень щодо сучасних тенденцій розвитку ринку туристичних послуг;

запровадження в рамках розвитку туризму програм з мобільності молоді та підтримки подорожей літніх людей;

здійснення моніторингу та аналізу показників надходжень бюджету від сфери туризму в Україні для визначення перспективних шляхів розвитку цієї сфери;

актуалізації показників збору статистичної інформації про внутрішній та в'їзний туризм, удосконалення механізмів обробки такої інформації;

сприяння проведенню міжнародних заходів у сфері розвитку туризму в Україні;

промоції туристичного потенціалу України у світі, зокрема шляхом створення багатомовного порталу про туристичні дестинації, об'єкти культурної спадщини України;

реалізації на базі культурно-інформаційних центрів у складі закордонних дипломатичних установ України культурно-мистецьких проєктів, спрямованих на промоцію української культури у світі, зокрема щодо об'єктів культурної спадщини, потенціалу туристичної інфраструктури України;

забезпечення інформаційного висвітлення історій успіху з реалізації в Україні проєктів з модернізації та розбудови об'єктів культурної та туристичної інфраструктури;

в) за напрямом зі сприяння розвитку креативних індустрій заходи щодо:

опрацювання питання щодо розроблення та затвердження державної цільової програми з розвитку народних художніх промислів України;

актуалізації стратегічних планів з розвитку державних кіностудій;

реалізації на умовах державно-приватного партнерства проєкту "Будинок музики", вирішення питання щодо розміщення такого закладу;

запровадження нових моделей діяльності закладів культури, зокрема як поліфункціональних центрів культурних послуг та креативних хабів;

2) ужити в установленому порядку заходів щодо удосконалення механізмів фінансування сфери культури, у тому числі щодо запровадження нових підходів до умов оплати праці працівників культури з урахуванням показників результативності, ефективності та якості;

3) опрацювати в установленому порядку питання щодо:

залучення додаткових джерел фінансування сфери культури, збільшення, починаючи з 2021 року, видатків на її фінансування відповідно до обґрунтованих потреб з метою стабілізації та забезпечення сталого розвитку;

можливості фінансування проєктів розвитку культурної інфраструктури за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку;

визначення особливостей здійснення державно-приватного партнерства у сфері культури, туризму, управління пам'ятками культурної спадщини;

створення сприятливих умов для розвитку туристичних дестинацій України, їх популяризації на світовому туристичному ринку;

актуалізації положень законів України "Про культуру", "Про професійних творчих працівників та творчі спілки", "Про кінематографію", "Про державну підтримку кінематографії в Україні", "Про охорону культурної спадщини", "Про туризм", "Про народні художні промисли", "Про бібліотеки і бібліотечну справу", підготувати та внести в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України відповідні законопроекти;

4) вирішити в установленому порядку питання щодо фінансування заходів, передбачених цим Указом;

5) щопівроку інформувати про стан виконання цього Указу.

2. Обласним, Київській міській державним адміністраціям актуалізувати регіональні стратегії розвитку, зокрема в частині цілей і завдань у сфері культури і туризму.

3. Рекомендувати органам місцевого самоврядування передбачати в місцевих бюджетах видатки на реалізацію заходів у сфері культури і туризму відповідно до обґрунтованих потреб.

4. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.